

ספר

תשובות הגר"ח

על תורה נביאים וכתובים מגילות

ביאורי תפלה, מדרשי חז"ל

ועל ארבעת חלקי השו"ע [בפרט חלק אורח חיים]

מהדורת תשרי ה'תשע"ח לפ"ג

ספר

תשובות הגר"ח

על תורה נביאים כתובים ומגילות
מדרשי חז"ל וביאורי תפילה

חובר בעזה"י ע"י

אהרן באאמו"ר הגאון הגדול ר' יעקב הלוי שליט"א גרנרש

תשרי ה'תשע"ח לפ"ג

תשובות הגר"ח

על התורה

בראשית

ש. בראשית א' כ"ז - כ"ח¹. בענין משה רבינו אם היו לו בנות, כתב מרן שליט"א בתוך התשובה²: וגם מ"ר י"ל שהיו לו בנות כי יתרו הגיע קודם מ"ת ואז החזיר משה את אשתו ונתעברה. ע"כ. והעירו³ בזה"ל: וז"ל המגיד מישרים פ' מקץ מהדו"ב (עמ' ק"ח) ולא אוליד משה ברתא אע"ג דאיהו שלימו דפריה ורביה משום דלא הוה לי' צורכא בבנין ולא אוליד לו אלא להאי רמזא כו' ולרמזי הכי בתרין בנין סגי כו', וע"ש דמה"ט גם לאליהו ויהושע לא היו בנים ע"ש כו'. ע"כ ההערה.

ת. הי' צריך לקיים המצוה.

ש. בראשית א' כ"ד. בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה. יש לשאול למה כתיב 'וחיתו' דלמה לא כתיב 'וחית'. (ובטעמא דקרא ביאר מרן שליט"א למה הוצרך לכתוב חיתו 'ארץ', אבל לכאור' עדיין יש להבין בפסוק עוד כנ"ל).

ת. וחיתו של ארץ.

ש. בראשית. יש לשאול כך: מתי גמר הקב"ה את מעשה בראשית, האם לפי השקיעה של יום שישי שבארץ ישראל, או לפי השקיעה של יום שישי שבמקום אחר בעולם, ונפק"מ, דאם לפי השקיעה שבא"י א"כ הי' צריך להיות שהשבת בחו"ל יתחיל ביום שישי ביום דאף שעדיין לא הי' שקיעה בחו"ל מ"מ הרי הקב"ה גמר מלאכתו בזמן שבחו"ל הי' זה יום וצריכין לשבות בזמן גמר המעשה בראשית, וכן להיפוך כלומר דאם לפי השקיעה בחו"ל א"כ הי' צריך להיות

¹כתיב (שם) ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם. ועי' הערה הבאה.

²שאלה זו קאי על תשובות ג' ד' שבספרנו תשובות הגר"ח ח"א, העוסק בשאלה שהיתכן שמשה ואהרן לא קיימו מצות פו"ר כי מצינו בתורה שהיו להם רק בנים ולא מצינו בתורה שהיו להם גם בנות, וע"ז מרן שליט"א השיב בתשובה ג': מנ"ל שלא הי' להם בנות. ובשאלה ד' כתבנו להוכיח מהפסוקים [לכאורה] שלא היו להם בנות, וע"ז השיב לן מרן שליט"א שם בתשובה ד': פסוק מפורש (במדבר י"ח) וידבר ה' אל אהרן וגו' לך נתתם ולבניך ולבנותיך אתך, וגם מ"ר י"ל שהיו לו בנות כי יתרו הגיע קודם מ"ת ואז החזיר משה את אשתו ונתעברה. ע"כ יעו"ש (ועי' מה שכתבנו בזה באריכות בהערות 4, 5 שם), ועלה קאי השאלה הנ"ל. (וע"ע מה שכתבנו בס' מאור אהרן עה"ת ... וע"ע תשובת מרן שליט"א להלן יומא פ"ז א').

³הרה"ג ר' שמעון ויסברג שליט"א.

שהשבת בא"י תכנס רק באמצע הלילה של שבת דרך אז גמר הקב"ה המעשה בראשית ונח ממלאכתו. והא לא מצינו כן. ואמאי. (כשהייתי בחו"ל נתעוררתי לשאול כך).
ת. כא"י, אבל כל מקום לפי החשבון.⁴

ש. בראשית. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' בראשית עה"פ ועפר תאכל כל ימי חיך, דהא דכתיב בעצבון תאכלנה כל ימי חיך פי' דגם לע"ל יהי זריעה וקצירה, ע"כ בקצרה. ולכא' צ"ב מהא דאיתא בתנחומא בראשית י"א שרק עד שיוולד אדם מהול יהיה 'בעצבון תאכלנה' שהיו 'עושין מלאכה בידיהם' אבל 'נולד נח' ניחם אותם מ'עצבון ידינו' ש'התקין להם מחרשות ומגלות וקרדומות וכל כלי מלאכה', וכיון ש'בעצבון תאכלנה' פסק כש'נולד נח' מסתבר שלא יתחיל מחדש לעתיד לבא. ולכא' צ"ב. (מהחברותא).
ת. היינו הך.

ש. בראשית. הקב"ה הודיע לנח על המבול, מאה ועשרים שנה לפני המבול, כלומר בשנת אלף חמש מאות שלוששים ושש לבריאה, ותמוה שנשות למך יודעות שיבוא מבול כבר בשנת מאה ושלוששים לבריאה [בב"ר כ"ג ד] כמובא ברש"י [בראשית ד' כ"ד - כ"ה].
ת. גם הם היו בעלות רוח"ק.

נח⁵

ש. נח ו' ט'. פרש"י וז"ל, אלה תולדת נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו ספר בשבחו שנאמר זכר צדיק לברכה עכ"ל, לכא' יש לשאול למה הוצרכו לומר דספר בשבחו מאחר שהזכירו, והרי בעל כרחך הוכרח לספר בשבחו והיינו לומר למה דוקא הוא ניצול מהמבול. ולכא' צ"ב.
ת. לא כאן.

ש. נח ז' א'. פרש"י וז"ל, ראיתי צדיק. ולא נאמר צדיק תמים מכאן שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו עכ"ל, הנה מבואר בזה ד'צדיק תמים' דאמר לעיל הרי זה 'כל

⁴חכ"א העירני בזה"ל: לכאורה מה שיך שאלה בזה הרי הקב"ה למעלה מן הזמן באמת, לא בדמיון ח"ו. אולם בספר אמרי בינה לרבינו יוסף חיים בעל בן איש חי זצוק"ל (חקרי לב סימן ב') כתב בתוך דבריו וז"ל, והנה בשמים ממעל שיש יתרון לשבת על ימי החול בכמה דברים של עליות וכיוצא, ודאי הולכים אחר ירושלים בהתחלת השבת ובסופו, ואנחנו בני בבל קרובים עם בני ירושלים בשבת בכניסתו ויציאתו, ויש הפרש שיעור מעט בינם ובינינו כו' עכ"ל יעו"ש. והאריך שם עוד והביא מקורות להנ"ל וכתב דוגמא שהגיהנם שובת הוא לפי ירושלים שהיא אמצעית העולם שנקרא טבור הארץ. מכל זה נראה שאם אפשר לשאול את השאלה שכתבת, יהיה התשובה שזה היה לפי ירושלים. ואם כן למה כל מקום לפי מקומו, מבאר שם האמרי בינה באורך יעו"ש. וכיון שהשבת נמסרה לכל אחד ואחד בכל מקום שהוא, מונה ששה ימים ובסוף הששה עושה שבת, שהיא זכר למעשה בראשית' כו'. 'לפי שכבר נשלמו ששה הקפים שלמים ונכנס השביעי, לקודם קודם ולמאוחר מאוחר' כו'. יעו"ש.

⁵ע"ע תשובות נפלאים לפ' נח להלן פ' שלח יעו"ש ודו"ק.

שבחו', וקצת יש לשאול דהא כתיב נמי לעיל סוף פרשת בראשית ונח מצא חן בעיני ה' וא"כ איכא שבח נוסף.
ת. זה כולל הכל.

ש. נח. בפסוק מפורש שנח הכניס לתיבה גם רמשים על מנת להצילם, א"כ תמוה, מדוע האכיל נח לזיקות תולעים [סנהדרין ק"ח ב'] בעוד שלשאר בע"ח האכיל אוכל צמחי ולא האכילם בע"ח כהרגלם. (מחכ"א).
ת. היכא דאפשר אפשר.

ש. נח. בפשטות 'ויחל נח איש האדמה ויטע כרם' - התביעה עליו על שדבר ראשון שפעל היה לנטוע כרם, ובו ביום השתכר והתגלה וכו', ותמוה הרי כנען בן רביעי לחם, ולכל בני נח לא היו ילדים בכניסה לתיבה, כיצד נולד כנען מיידית כבן רביעי, וגם למ"ד שכנען בן ראשון ועיבורו בתיבה, וגם אם נניח נולד מיד לאחר היציאה מהתיבה, וכי בו ביום סרסו/רבעו הלא לאחר המבול כבר לא היו הנולדים מפותחים כמו לפני המבול, ואם סיפור דנח והכרם היה לאחר כמה שנים מהיציאה, ודאי נח פעל רבות לפני הכרם. (מחכ"א).
ת. מנ"ל שלא היו להם ילדים.

לך לך

ש. לך לך י"ג ה'. פרש"י וז"ל, ההולך את אברם. מי גרם שהיה לו זאת הליכתו עם אברם עכ"ל, חשבתי בעזה"י לבאר דברי רש"י כך, כי לולי שהלך עם אברם, הרי לא הי' לו כלום, שהרי ירדו מא"י למצרים ריקים ורק במצרים קבל אברם ועי"ז גם לוט וכמבואר ברש"י לעיל פסוק ג' שהי' צריך ליקח בהקפה כשירד מא"י למצרים, ועל כרחך דמה שיש ללוט עתה זהו ע"י הליכתו עם אברם למצרים דלולי זה לא הי' לו כלום כבתחילה.
ת. נכון.

ש. לך לך י"ג ח'. פרש"י וז"ל, אנשים אחים כו' ומדרש אגדה דומין בקלסתר פניהם עכ"ל, יש לשאול הביאור בזה, והיינו דלמה זה שהם דומין בקלסתר פנים היא סיבה לבקשה אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך.
ת. א. שלא יחשוד את אברהם אבינו.
ב. שיחשדוני.

ש. לך לך י"ג י'. וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן וגו'. יש לשאול איך הי' יכול לראות בראיה אחת שטחית כ"כ הרבה והיינו את כל ככר הירדן, והי' מקום גדול כמבואר מדכתיב כי כלה משקה וגו' שהי' בו ארץ נחלי מים ומישור דסדום ועמורה ומקום אילנות ומקום זרעים

כדפרש"י הכא. (ובאאע"ה מצינו שהי' לו ראייה מיוחדת כדכתיב להלן פסוק ט"ו כי את כל הארץ אשר אתה ראה וגו'. וכן להלן וירא כ"ב ד' כתיב ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק).

ת. א. לכל מראיו כשהסתובב.

ב. נתן לו הקב"ה ראי' מיוחדת.

ש. לך לך ט"ו ד'. והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך. לכאור' צ"ב מהו 'ממעריך' והלא אין הולד יוצא אלא ממעי אמו.

ת. א. לאפוקי אם אשתו תנשא לאיש אחר.

ב. ע"י מיעיו.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול למה ישמעאל לא נחשב 'ממעריך' וא"כ מהו כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך.

ת. כמו בהמתו.

ש. לך לך ט"ו ט"ו. פרש"י וז"ל, אל אבותיך. אביו עובד כוכבים והוא מבשרו שיבא אליו ללמדך שעשה תרח תשובה עכ"ל, לכאור' צ"ב דכיון ד'אבותיך' הכונה לתרח א"כ למה כתיב אבותיך לשון רבים.

ועוד דמאחר דאע"פ שהכונה לאדם יחיד עם כל זה כתיב אבותיך לשון רבים, אמאי לא פרש"י דהכונה לאדה"ר שנקבר מקודם לאאע"ה במערת המכפלה.

ת. גם אשתו.

ש. לך לך ט"ז ב'. ותאמר שרי אל אברם הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי וגו'. יש לשאול מהו הנה 'נא', דבשלמא בא 'נא' ניחא שמבקשת ממנו דאין נא אלא לשון בקשה, אבל הנה 'נא' מה הכונה. ולכאור' אין לומר דהכונה 'עתה' כי לא רק עתה עצר ה' אותה מלדת, דכבר עשר שנים הוא כן.

ת. מבקשת.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול מהו 'עצרני' דזה משמע שכבר ילדה ועצר ה' אותה מלדת עוד (וגבי לאה כתיב להלן ויצא כ"ט ל"ה 'ותעמד' מלדת ושם פסו' ט' כי עמדה מלדת) והרי עדיין לא ילדה אז כלל.

ת. היינו הך.

ש. לך לך ט"ז י"א. פרש"י וז"ל, הנך הרה. כשתשובי תהרי כו' עכ"ל, צ"ב דהרי כבר הרתה מקודם כדכתיב לעיל פסו' ד' ויבא אל הגר ותהר וגו'.

ת. יתקיים ההריון.

ש. לך לך י"ז א'. ויהי אברם וגו' התהלך לפני והיה תמים. הנה לישנא דקרא משמע דעד עתה לא הי' 'תמים' ולכך אומר לו התהלך לפני והיה תמים, וכיון שכן, לכאור' קצת צ"ב דגבי נח כתיב לעיל (נח ו' ט') אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו וגו' ופרש"י וז"ל בדרתיו יש מרבתינו כו' ויש שדורשים אותו לגנאי לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום עכ"ל, והנה מצינו בזה דנח נקרא 'תמים' ואעפ"כ אמרו שאילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום, ואמאי הא נח נקרא 'תמים' ואעפ"כ אמרו שאילו היה בדורו של והיה תמים ומ' דעדיין לא הי' תמים, ולמה נח לא הי' נחשב לכלום.

ת. כל א' לפי מדרגתו.⁶

ש. לך לך. לכאורה סתירה בין משמעות השם ש-ד-י [חגיגה י"ב] 'שאמרתי לעולם די' כלומר לשון עצירה, גבול, סוף. ובין פירוש הרמב"ן (וכן פירש הנצי"ב בכ"מ) [לך לך י"ז א'] שהשם ש-ד-י⁷ משדר מערכות הטבע, מבטל כח המזל, כלומר פורץ גבולות הטבע, היפך העצירה. (מחכ"א).

ת. א. רמב"ן כתב כפשוטו, אבל יש דרשא.

ב. שתיהן במשמעות.

ש. לך לך י"ז י"ח. ויאמר אברהם אל האלקים לו ישמעאל יחיה לפניך. פרש"י וז"ל, לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל איני כדאי לקבל מתן שכר כזה. יחיה לפניך. יחיה ביראתך כו' עכ"ל. יש לשאול, דכיון שביקש על ה'רוחניות' של ישמעאל למה יאמר איני כדאי לקבל מתן שכר כזה.

ת. ענוה.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול, דלהלן פסו' כ' כתיב ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אותו והפרתי אתו וגו' ולכאור' צ"ב מהו שמעתיך והרי אאע"ה ביקש על הרוחניות של ישמעאל ואילו הקב"ה ענהו על ענינים גשמיים. (וחשבתי כעת ליישב בעזה"י דאע"ה אמר איני כדאי לקבל מתן שכר כזה משום שארז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ולכן הקב"ה ענה ובירך את ישמעאל בדברים גשמיים ולא על הרוחניות, ומה שאמר לו השי"ת שמעתיך היינו ששמעתי תפלתך אבל תיענה לדברים אחרים כי סוף סוף אין התפילה חוזרת ריקם. ואף דמצינו שישמעאל עצמו עשה תשובה מ"מ לכאור' לא נתברך ע"ז רק על גשמיות כמ"ש הפרתי אתו וגו' וצ"ב אם זה נכון).

ת. נכון.

⁶ לכאור' היינו דה'תמים' שנאמר אצל נח ואצל אברהם אי"ז דרגה שווה אלא אצל כל א' ה'תמים' הוא לפי המדרגה שלו.

⁷ כתב בשערי תשובה (או"ח סי' קי"ח) וז"ל, בברכת ולמלשינים אין לחתום רק שובר אויבים ומכניע זדים שכן כתבו המקובלים הקדמונים שהוא ראשי תיבות (גימטריא) שם שדי ששם זה הוא המכניע, עכ"ל. ודו"ק.

וירא

ש. וירא י"ח ב'. וישא עיניו וגו' וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וגו'. יש לשאול למה הוצרך הכתוב לומר 'מפתח האהל' והרי כבר כתיב לעיל פסוק א' והוא ישב 'פתח האהל' וגו'.
ת. שלא נח קצת.

ש. וירא י"ח ג'. ויאמר ה' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך. פרש"י וז"ל, ויאמר ה' אם נא וגו'. כו' דבר אחר קדש הוא והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוץ ויכניס את האורחים כו' עכ"ל, וכן פרש"י בשבועות ל"ה ב' בד"ה אף זה קדש וז"ל, אף זה קדש. דכתיב לעיל מינה וירא אליו ה' והדר כתיב והנה שלשה אנשים ואמר להקב"ה אל נא תעבור מעל עבדך 'המתן לי כאן' עד שאכניס האורחין עכ"ל, והנה אמר' שם כמאן אזלא הא דאמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני שכינה כו', ולכאור' יש לשאול כיצד ילפינן זה, שהרי לכאור' גילוי מלאכים לבני אדם זהו ג"כ גילוי שכינה, וכיון שכן כיצד ילפינן מכאן שגדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני שכינה, ולכאור' צ"ב.
ת. גם רשעים רואים מלאכי חבלה.

ש. וירא י"ח ט'. ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל. יש לשאול דהנה אף שהיו מלאכים ומסתמא ע"י כן ידעו השם של שרה מ"מ למה אמרו איה 'שרה' אשתך (דלכאור' הוי חוסר צניעות שהאורח ישאל את מארחו על אשתו בשם של אשתו) והול"ל איה אשתך. (וברש"י וז"ל, למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש עכ"ל ולא מסתבר שהכונה שישאלו עם אמירת שם האשה). וקצת צ"ב.
ת. כולם מכירין אותה בשם זה.

ש. וירא שם. בהנ"ל. בפרש"י, יש לשאול למה הוצרכו לשאול איו אברהם והרי אברהם בעצמו רץ אליהם.
ת. א. ראו אותו.
ב. דרך ארץ.

ש. עוד בהנ"ל. יש לשאול דאם שאלו לשרה איו אברהם א"כ על כרחך שידעו היכן שרה ולמה הוצרכו לשאול איה שרה אשתך.
ת. א. לא ראוה.
ב. דרך ארץ.

ש. עוד בהנ"ל. לכאור' הול"ל, למדנו שצריך לשאול לאיש היכן נמצאת האשה ולהיפך ומהו 'על' האשה ו'על' האיש.

ת. מפני שהתורה ספרה זאת.

ש. וירא י"ח כ'. ויאמר ה' זעקת סדם ועמרה כי רבה וגו'. לכאור' יש לשאול דהנה אנשי סדם ועמרה עצמם לכאורה חיו בטוב, והזעקה היתה ע"י הבאים בשעריה כמו אורחים וכו' שאנשי סדם התעללו באלו שבאו לסדום, וא"כ למה אמר הכתוב 'זעקת סדם ועמרה' שזה נשמע מתייחס לאנשי סדם עצמם ולכאור' הול"ל זעקת 'הבאים' בסדום ועמורה, שהם אלו שזעקו מיסורים שהתעללו בהם אנשי סדם.

ת. מסדום ועמורה.⁸

ש. וירא י"ט א'. פרש"י וז"ל, בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום, אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סגוריא עכ"ל, לכאור' יש לשאול דלפי"ז נמצא דתפלת אברהם לקחה זמן רב מאד, ולמה ערך זמן כה רב והרי ה' תפלה קצרה כמבואר בפסוקים ואף אם אינה ממש קצרה מ"מ אמאי ערך התפלה זמן כה רב. (ומה דכתב רש"י וכי כ"כ שהו המלאכים כו' היינו כי היו 'מלאכים' וברגע קט היו יכולים להיות כבר בסדום).

ת. האריך לבקש כל השאלות כמפורש בקרא.

ש. וירא י"ט ג'. פרש"י וז"ל, ומצות אפה. פסח היה עכ"ל, הנה לכאור' לפי"ז מה דכתיב לעיל פסוק א' ויבאו שני המלאכים סדמה בערב וגו' היינו ליל פסח, ולפי"ז תפלתו של אברהם על סדום הי' בער"פ, גם לפי"ז מה דכתיב כחם היום היינו נמי ערב פסח שהיה כל זה באותו יום כמבואר ברש"י בפסוק א' ד"ה בערב וכנ"ל. גם לפי"ז לידת יצחק אע"ה הי' בערב פסח שהרי המלאכים אמרו שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך. ולפי"ז צ"ב מה דפרש"י שם פסוק י' פסח היה ולפסח הבא יצחק נולד והא להנ"ל היה ערב פסח. גם צ"ב מה דאיתא בחז"ל [זוה"ק] דיצחק אע"ה נולד בר"ה והרי להמבואר בפסוקים כאן מבואר לכאורה בהדיא דהיה בפסח [ועכ"פ בניסן, אבל היתכן בר"ה להמבואר כאן].

ת. א. תוך כדי דיבור.

ב. פלוגתא דר"א ור' יהושע.

ש. וירא שם. בהנ"ל. עוד צ"ב דכיון שהיה פסח (או סוכות כמ"ש בטעמא דקרא וצ"ב כנ"ל) איך הלך אברהם אע"ה משם כמבואר ברש"י להלן כ' א' דלכאור' הוי טלטול שלא לצורך (לפי' קמא דרש"י שם) והי' לו להמתין עד אחר פסח ואז להעתיק מגוריו.

ת. א. הגוי טלטל לו.

ב. ע"ג הבהמה שהוא למעלה מי'.

⁸ היינו שכוונת הכתוב 'זעקת סדם ועמרה' היינו הזעקה שבאה מסדום ועמורה.

ש. וירא י"ח ל"ג. וילך ה' וגו' ואברהם שב למקמו. לכאו' צ"ב, שהרי לכאו' אברהם נשאר בחברון ולא יצא משם כשליחה את המלאכים, [ונכמבואר ברש"י (י"ט א') דכתב וז"ל, בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום אלא מלאכי רחמים היו וממתנינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סנגוריא עכ"ל] וא"כ מהו ואברהם שב למקמו.

והאם אפשר לומר דלזה נתכוין רש"י בהא דפירש וז"ל, ואברהם שב למקמו. נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג ולפיכך ויבאו שני המלאכים סדומה להשחית עכ"ל, והיינו, דמ"ד ואברהם שב למקמו פירושו דנסתלק הסניגור, ופרש"י כן משום הקושיא הנ"ל.

ת. יפה.

ש. וירא י"ט י"א. ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצוא הפתח. פרש"י וז"ל, פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין עכ"ל, לכאו' צ"ב דלכאו' פשוטו של מקרא משמע דרך האנשים שהיו בפתח הבית הם אלו שהוכו בסנורים אבל שאר העם לא, אמנם זה ק' לומר כן דא"כ מה לי שהם נלאו למצוא הפתח והרי יש עוד עם שלם שלא הוכו בסנורים והם יכולים למצוא הפתח, אלא על כרחך דכולם הוכו בסנורים, רק דא"כ קשה הלשון ואת האנשים אשר 'פתח הבית' וגו' וכן"ל, ולכאו' אין ליישב דפתח הבית הכונה לכל איזור הבית (כפי שבאמת היה כמבואר לעיל פסוק ד') שהרי פרש"י פתח הוא החלל כו' וכן"ל, ומבואר דרך מי שהי' שם הוכו בסנורים, ולכאו' צ"ב היטב.

ת. המסתובבים שם.

ש. וירא י"ט ט"ו. וכמו השחר עלה וגו'. משמע דכל המעשה הזה שבאו המלאכים ללוט, והגיעו לשם כל אנשי העיר, ויצא אליהם לוט, ושהוכו סדום בסנורים, כל הענין כולו, הי' משך לילה שלם, שהרי הגיעו לשם בערב כמ"ש פסוק א'. (ובפסוק ה' כתיב, איה האנשים אשר באו אליך 'הלילה', ואולי חשבו שהמלאכים הגיעו אל לוט בלילה אף שהגיעו מוקדם יותר והיינו בערב, והודיע זאת הכתוב לומר דמה שלוט אמר להם (לעיל פסוק ב') סורו נא ופרש"י עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון שלא יכירו שאתם נכנסין שם כו'. וכן עשו כמ"ש שם פסוק ג' ויסרו אליו ופרש"י עקמו את הדרך לצד ביתו, כל זה הועיל ללוט רק מעט והיינו שלא נודע לאנשי סדום שהם הגיעו אליו מיד כשהגיעו והיינו בערב אלא זה נודע להם מאוחר יותר בלילה. ולפי"ז אפשר דכל המעשה הנ"ל המבואר במקראות לא הי' משך לילה שלם, ומובן טפי).

ת. נכון.

ש. וירא י"ט י"ז. פרש"י וז"ל, ההרה המלט. אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר כו' ואף עכשיו היה יושב שם כו' אע"פ שכתוב ויאהל אברם וגו' אהלים הרבה היו לו ונמשכו עד חברון עכ"ל, ומבואר דלא הי' אע"ה עצמו בחברון אלא מרוחק יותר, ולפי"ז קצת צ"ב מה דפרש"י לעיל פסוק א' וז"ל שם בערב. וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום כו' עכ"ל והיינו חדא הו"ל לרש"י לומר מההר לסדום ולא לומר מחברון לסדום ועוד דהרי הי' במקום רחוק יותר מחברון דאולי ע"י כן מובן יותר ששהו כ"כ עד שהגיעו לסדום. [כי באמת הי' דרך ארוכה שהרי מחוץ לסדום עד ההר הי' זה ה' מילין כמ"ש בבעה"ט פסוק כ"ג, אבל בלא"ה צ"ב בדברי רש"י שם מה זה שייך אצל המלאכים להקשות כן שהרי מלאכים יכולים להגיע ברגע קט לכל מקום ומקום].

ת. סמוך לחברון.

ש. וירא י"ט כ"ג. כתב בבעה"ט וז"ל, השמש יצא וגו'. הפסוק הזה מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שהלך ה' מילין קודם שיצא השמש עכ"ל, והנה כתיב לעיל פסוק ט"ו וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט וגו', ומבואר דמעלות השחר עד הנץ הלך ה' מילין ולכא' קצת צ"ב איך הלך כ"כ הרבה בזמן כה מועט (באופן יחסי).

ת. רץ.

ש. וירא שם. בהנ"ל. גם מבואר שהי' כל האיזור מקום כה גדול, שהוצרך ללכת ה' מילין אע"פ שהמלאכים הוציאוהו מחוץ לעיר כמ"ש בפסוק ט"ז.

ת. מה איכפת לך.⁹

ש. וירא י"ט כ"ז. וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. לכא' צ"ב מהו 'וישכם' דמשמע שאע"ה ישן באותו לילה וקם מוקדם מהשינה, והלא ליל פסח הי' כמבואר בפסוקים וכמ"ש מרן שליט"א ב'למכסה עתיק', והיתכן שלא הי' ער כל הלילה לספר בסיפור יציאת מצרים דאף שזה עוד לא הי' מ"מ הרי זוהי מצות עשה דאורייתא וקיים אע"ה כל התורה כולה בפרט הדאורי' שקיים אף בחו"ל וכל שכן כאן שהי' זה בארץ ישראל, ואף שלא הי' לו מצות והגדת לבנך שעדיין יצחק אע"ה לא נולד (וספק אם הי' מצות והגדת לבנך אצל ישמעאל בנו מאחר שאינו [יהיה] ישראל אלא ישמעאלי) מ"מ יש לו מצות סיפור אפילו לעצמו. ולכא' קצת צ"ב.

ת. תקפתו שינה.¹⁰

ש. וירא כ' ו'. ויאמר אליו האלקים בחלם וגו'. לכא' צ"ב למה הוצרך לומר 'בחלם' והרי כבר אמר זאת הכתוב לעיל פסוק ג' 'בחלום הלילה'. ועוד צ"ב, למה לא כתיב הכא בחלום 'הלילה' כמו שאמר הכתוב לעיל פסוק ג'.

ת. כאן הי' בקיצור.¹¹

ש. וירא כ"א ח'. פרש"י וז"ל, משתה גדול. שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך עכ"ל, לכא' צ"ב דבשלמא שם ועבר ניחא שהיו גדולים בתורה [שאף יעקב אע"ה למד אצלם תורה כדלהלן תולדות כ"ה כ"ז], אבל אבימלך שלכא' לא הי' צדיק (כמבואר מהא דארוז"ל שנסיון העקידה הי' משום שקודם לזה כרת ברית עם אבימלך שהי' עכו"ם כדאיתא [נמי] בתנא דבי

⁹ באמת לא הי' הכוונה להקשות אלא לברר האם זה נכון, ומתוך תשובת מרן שליט"א מבורר שזה אמת אלא שבאמת לכאורה אין זה נפקא מינה.

¹⁰ ועי' מש"כ בספרנו מאור אהרן עה"ת פ' ויצא כ"ח י"ח אם בכל מקום שכתוב 'וישכם' הכוונה מהשינה יעו"ש.

¹¹ מתשובת מרן שליט"א משמע שהיו לאבימלך ב' חלומות והא' הי' ארוך והב' הי' קצר והיכן שהי' ארוך כתיב 'בחלום הלילה' והיכן שהי' קצר כתיב רק 'בחלום', וממילא מיושבת גם קושיא ראשונה דבאמת אי"ז כפילות ונזכר פעמיים כי זה הי' בב' חלומות. ולכאורה רבותא הוא כי מפשרטו של מקרא ה"ז נראה שהי' הכל בחלום אחד ולא בב' חלומות.

אליהו) למה נזכר פה שהשתתף שם ולא עוד אלא שלכן אמר הכתוב 'גדול', ולכא' יפלא הוא.

ת. הי' מלך.

ש. וירא כ"א י"ב. ויאמר אלקים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה וגו'. לכא' צ"ב מהו דכתיב 'ועל אמתך' דנהי ששרה ביקשה לגרש גם את ישמעאל וגם את הגר כדלעיל פסו' י', מ"מ הרי אאע"ה נצטער רק על גירושו של ישמעאל כמפורש לעיל פסוק י"א דכתיב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אדת בנו ופרש"י ששמע כו' ופשוטו על שאומרת לו לשלחו, ומבואר בהדיא דנצטער רק על ישמעאל וא"כ מהו דכתיב הכא 'ועל אמתך'. וצ"ב.

(ובדרך אגב, אולי אפשר לומר דמה דכתיב 'כל' אשר תאמר וגו' היינו לא רק את ישמעאל כפי שמבואר בפסוק י"א אלא גם את הגר תשלח כפי שאמרה שרה לעיל פסוק י').

ת. על אשתו בודאי.¹²

ש. וירא כ"א ל"ב. ויכרתו וגו' ויקם אבימלך וגו' וישבו אל ארץ פלשתים. צ"ב שהרי אברהם הי' שם כל אותו הזמן וכמ"ש פסו' א' ויגר בגרר. גם שלא נזכר כאן שאבימלך בא אליו ממקום אחר כפי שזה נזכר גבי יצחק אע"ה להלן תולדות כ"ו כ"ו. וא"כ מהו ויקם וגו' וישבו אל ארץ פלשתים. (ואולי הכוונה שאבימלך בא לבית אברהם כשעשה משתה ביום הגמל את יצחק עמ"ש רש"י לעיל פסו' ח', ואחר הברית הי' כל הנאמר כאן מפסוק כ"ב והלאה).

ת. בקצה קרית המלך.

ש. וירא כ"ב ג'. וישכם אברהם בבקר וגו' ויבקע עצי עלה וגו'. יש לשאול מהו ויבקע עצי 'עלה', דהיכן מצינו שלשם קרבן עולה צריך עצים המיוחדים לקרבן עולה דוקא, דהא לכל הקרבנות היו אותם סוג עצים. וכן ק' בהא דכתיב להלן פסו' ו' ויקח אברהם את עצי העלה וגו'.

ת. היו יוצאים לקציצת עצים (בסוף תענית).

ש. וירא שם. בהנ"ל. לכא' יש לשאול למה רק אברהם בקע את העצים כמ"ש ויבקע, דלמה לא ביקש או צוה לעוזרו את אליעזר וישמעאל שהיו עמו. ואם משום מצוה בו יותר מבשלוחו למה לא נתן גם ליצחק לעוזרו.

ת. מצוה בגופו.¹³

¹² היינו דמה דכתיב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אדת בנו אין הכוונה רק על בנו אלא הכוונה גם על אשתו הגר ומה שכתוב רק בנו כי אשתו זה בודאי כך ולא צריך לכתוב.

¹³ שוב חשבנו אולי ליישב עוד, דשמא אליעזר וישמעאל לא ידעו כלל למה הלכו אברהם ויצחק, ובכדי שלא ידעו גם הלאה לא נתן להם אברהם לסייעו. ויצחק יתכן שלא רצה אברהם להתיש כוחו קודם ההקרבה. ולכן אברהם עשה הכל בעצמו ובפרט שהי' כוחו מרובה כדאיתא בסוף מסכת סופרים.

ש. וירא כ"ב ו'. ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו. יש לשאול למה הדליק האש ממרחק דלמה לא הדליקה במקום המזבח, שהרי הי' להם עוד הליכה ללכת כמ"ש הכא וילכו וגו' ולאחמ"כ עוד כתיב ג"כ וילכו שניהם יחדו, ולמה הדליק כבר עתה.

וביותר צ"ב, לשם מה לקח אש והרי לא נשתמש באש כלל אצל יצחק דנהי שאח"כ מסתמא השתמש כשהקריב את האיל מ"מ עתה כשחשב ששוחט את יצחק אע"ה לקרבן ולא את האיל למה לקח אש. וגם לא מצינו ששם אש על המזבח אצל יצחק. (ושמא חשב ליתן אש במזבח אחר שחיטה). וצ"ב.

ת. שיהא מוכן.

ש. וירא כ"ב ז'. ויאמר יצחק וגו' ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה. יש לשאול למה יצחק אע"ה הזכיר רק את האש והעצים ולא הזכיר גם את המאכלת והרי יצחק אע"ה ראה אצל אברהם אע"ה גם את המאכלת ולא רק את האש והעצים וכמ"ש בפסוק ו' ויקח אברהם את 'עצי העלה' וישם על יצחק בנו ויקח בידו את 'האש' ואת 'המאכלת' וגו'. וצ"ב.

ת. לא רצה להזכיר שחיטה.

ש. וירא שם. בהנ"ל. חשבתי למה הטריח [לכאור'] אברהם אע"ה את יצחק אע"ה ליקח העצים, דלמה לא נתן לו האש והמאכלת, שהרי כוחותיו של אאע"ה היו מרובים מאד והיינו כנגד ע"ד איש כדאיתא בסוף מסכת סופרים, ולא עוד אלא שיצחק עומד ליקרב ויגיע לזה כשהוא כה חלש מסחיבת העצים והיתכן, אלא, שאאע"ה חשש שכשיתוודע ליצחק שהוא העולה שמא יבהל ויפגם הסכין לשחיטה¹⁴ ולכן שמר ע"ז בעצמו. האם נכון לומר כן.

ת. שיתעסק במצוה.¹⁵

ש. בהנ"ל. מש"כ מרן שליט"א 'שיתעסק במצוה' היינו דבכדי שיתעסק יצחק במצוה לכן נתן לו אברהם את העצים ליקחם. ולכאור' עדיין יש לשאול, דגם אם הי' יצחק אע"ה לוקח האש והמאכלת או חד מיניהו זה ג"כ הי' התעסקות במצוה, וא"כ לכאור' שוב ק' למה נתן לו העצים ולא את האש והמאכלת כנ"ל.

ת. התעסקות מרובה.

חיי שרה

ש. חיי שרה. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא (חיי שרה, ד"ה ופגעו) בשם הת"י ותוספתא דעפרון נקרא הענק ואחימן ששי ותלמי הם בני עפרון ונקראים ילידי הענק ובני ענקים, וכתב

¹⁴ וכמו כן שמא יבהל ותפול האש שהכינה כבר אברהם ותכבה.

¹⁵ הנה אף ע"י לקיחת האש והמאכלת ג"כ מתעסק במצוה הוא מ"מ עיסוק גדול יותר במצוה הוא ע"י סחיבת העצים שהוא טירחה גדולה יותר, וכדחשיב מרן שליט"א בתשובה הבאה.

עלה מרן שליט"א שם: וכיון שכל המשפחה ענקים וא"א להיות שמערת המכפלה הקטנה הזו יהי' קבר משפחתם שהם צריכים קברים גדולים מאד לפי מדתן [ועל אדה"ר אחז"ל שקיפלו הקב"ה והכניסו לתוכו] כו' ע"כ. ויש לשאול כך: מ"ש, דאחימן ששי ותלמי ילידי הענק היו בני עפרון, קצת צ"ב, דבספר תשובות הגר"ח ח"א תשובה קמ"ט שאלנו את מרן שליט"א על הא דמבואר בפסוקים בפ' שלח ובס' יהושע שהם נשארו חיים עד אחרי זמן פטירת יהושע וצ"ב דהא בסוף פ' בראשית מבואר שכולם מתו במבול. והשיב מרן שליט"א שם: יתכן הם צאצאי עוג. ולהמבואר בטעמא דקרא הג"ל שהיו בני עפרון, צ"ב חדא דא"כ נמצא שהם חיו שנים הרבה מאד. ועוד דאיך אפשר לומר שהם צאצאי עוג והרי הם בני עפרון. ועוד להא דאחז"ל (מס' סופרים פכ"א ה"ט) דאליעזר עבד אברהם הוא עוג היתכן שבעוד שאברהם קונה המערה ואליעזר עמו הוא נצרך לקנות המערה מצאצאי אליעזר עבדו.

ת. לא מדובשך ולא מעוקצך.¹⁶

ש. בהנ"ל. מ"ש, דכל המשפחה ענקים וא"א להיות שמערת המכפלה הקטנה הזו יהיה קר משפחתם כו', קצת צ"ב דהא אף אברהם אע"ה הי' קומתו גדול מאד כדאיתא בסוף מסכת סופרים (פכ"א ה"ט) באדם הגדול בענקים זה אברהם אבינו שהיה גבוה קומתו כנגד שבעים וארבעה אנשים כו' ואכילתו ושתייתו כך כו' וכוחו כן מה עשה נטל ששה עשר בני קטורה ובנה להן כרך של ברזל והכניסן לתוכה והשמש מעולם לא נכנס בתוכה מפני שהיא גבוהה הרבה כו' ע"כ, וא"כ איך לאאע"ה מערת המכפלה כן מתאימה לפי מדתו (ואדרבא ממ"ש האדם הגדול בענקים זה אברהם אבינו משמע שהיה גבוה יותר משאר הענקים וא"כ הי' גבוה יותר מאחימן ששי ותלמי ילידי הענק [ובחיי אברהם אע"ה הי' קומתו כשאר אדם כמ"ש מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח תשובה תתתתרמ"ג דז"ל מרן שליט"א שם: אברהם היו רגליו שוקעות בארץ ומוציאם בנס מן השמים בלי טורח וזה לא הי' בלוט, ע"כ, וביארנו הדברים בעזה"י שם בהערה 1334. אבל בפטירתו ששוכב לכאור' קשיא כנ"ל]).

ת. במערת המכפלה התפשטו.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול במ"ש, ועל אדה"ר ארוז"ל שקיפלו הקב"ה והכניסו לתוכו, לכאור' צ"ב דהרי זה קבורה שלא כדרכו (ומצינו כע"ז בירושלמי שקלים דף ג' ע"א בקרבן העדה דכתב שם וז"ל וה"פ מת שמרגלותיו מונחים אצל ראשו ונקבר שלא כדרכו ולא היה מחזיק מקומו יותר מן האבן הלזה ואפילו האבן קטן עכ"ל).

ת. א. בקבר התפשט.

ב. רגליו בעומק האדמה.¹⁷

ש. חיי שרה. כתב מרן שליט"א (חיי שרה, ד"ה שים) בזה"ל: וי"ל דמ"ש האיש אינו מזקין היינו שיכול לחזור לנערותו ע"י סממנים וכמ"ש ר' יוחנן בגיטין ע' א' ובשבת קי"א א' הן הן החזירוני לנערותי ובלא סממנים אינו ראוי ומה שאברהם הוליד את בני קטורה כבר אמרו בב"ר פמ"ח ט"ז שהחזירו הקב"ה לנערותו בזה, ע"כ. והנה בס' תשובות הגר"ח ח"א (תשובות תשכ"ד תשכ"ו תשל"ג תשל"ה תתט"ז) שאלנו את מרן שליט"א, אהא דמבואר דבועז הוליד בן ג' מאות ואפרים

¹⁶ לכאורה הוא תשובה רק על שאלה בתרא.

¹⁷ לכאורה ה"ז תשובה רק על שאלה קמא.

הוליד בן קצ"ט ויהוידע הכהן הוליד בן צ' והיאך הולידו בגיל כה זקן, ובכולהו השיב מרן שליט"א: האיש אינו מזקין (ב"ר פמ"ז סי ג'). ולמש"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא הנ"ל לכאור' על כרחך צ"ל דבועז אפרים ויהוידע נטלו סממנין לשם כך, ולכאור' חידוש הוא.

ת. מה קשה.¹⁸

ש. חיי שרה כ"ד נ"ה. פרש"י וז"ל, ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה הוא היה רוצה לעכב ובא מלאך והמיתו עכ"ל, ה' מ' דלא מלאך המות המיתו, דאל"כ הול"ל ובא מלאך המות והמיתו, ומהו הביאור בזה.

ת. היינו הך.

ש. חיי שרה שם. עוד פרש"י וז"ל, ימים. שנה כו' שכך נותנין לבתולה זמן י"ב חודש לפרנס את עצמה בתכשיטים עכ"ל, וצ"ב דכבר קיבלה הרבה תכשיטים מקודם מאליעזר.

ת. רוצה תכשיטים שלה.

תולדות¹⁹

ש. תולדות כ"ו ב'. פרש"י וז"ל, אל תרד מצרימה שאתה עולה תמימה ואין בן ששים שנה כו' ושפחה לא רצה לישא לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה עכ"ל דמאי שנא דהתם לא רצה לישא שפחה לפי שנתקדש בהר המוריה ואילו כאן לא חשש משום שהוא עולה תמימה עד שהקב"ה אמר לו כן. וצ"ב.

ת. כיון שהאריך ימים הבין.

ש. תולדות כ"ו ז'. וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי היא וגו'. לכאור' צ"ב, דבשלמא גבי אברהם אע"ה שאמר אחתי נחא כי עדיין לא היו להם ילדים, אבל הכא גבי יצחק אע"ה שיעקב אע"ה ועשו כבר נולדו ו[מסתמא] היו עמם איך ה' יכול לומר אחתי היא. וצ"ב.

ת. מאחרת.

ש. בהנ"ל. לכאור' קצת צ"ב דאם ה' עם ב' נשים שם ה' ניתן לחשוב כן, אבל למה שיאמינו שהם מאחרת בעוד שרואים לפניהם אשה אחת וב' בנים. וצ"ב.

ת. נשארה.²⁰

¹⁸ כונה דילן ה' שדברי מרן שליט"א בטעמא דקרא חידוש הם מאחר שלא נזכר מזה בנ"ך כלום ושעל כן משמע שכן הולידו מבלי סממנין ואילו לדברי מרן שליט"א על כרחך הולידו רק ע"י נטילת סממנין, ותשובת מרן שליט"א דמה שזה לא נזכר בנ"ך אי"ז קושיא.

¹⁹ ע"ע לפ' תולדות להלן פסחים מ"ד ב' ודו"ק. ומגילה ט"ו א' אל תהי קללת הדיוט כו'.

²⁰ ע' רמב"ן.

ש. תולדות כ"ז מ"א. וישטם עשו וגו' ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. עלה ברעיוני לבאר בעזה"י, דעשו שמע שיצחק אמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו (ואחז"ל בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו שולטות), ולכן אמר יקרבו ימי אבל אבי ואז לא יעסוק בתורה מפני האבילות שאבל אסור בתלמוד תורה ואז ואהרגה את יעקב אחי כי אז לא יהיה הקול קול יעקב כו'. [אבל עשו לא הי' צודק במחשבתו כי גם לאבל יש הרבה מה ללמוד ומ"מ רבקה שלחה את יעקב משום שהי' זה ליעקב מקום סכנה והיכא דשכיח הזיקא לא מהני שלוחי מצוה אינן ניזוקין כמבואר בפסחים ח' ב']. והאם יתכן לבאר כן.

ת. יפה.²¹

ויצא

ש. ויצא כ"ח י"א. הנה בפי' ויצא בהא דכתיב וישם מראשותיו איתא בתרגום אונקלוס (וכ"ה בתיב"ע) ושוי אסדוהי (והביא זה רש"י בעירובין ק"ב ב' דכתב שם וז"ל אבי סדיא. נפלה לו על הכר שבמראשותיו כמו שמתרגם מראשותיו אסדוהי עכ"ל), ואילו בפי' ויחי מ"ז א' כתיב וישתחו ישראל על ראש המטה ופרש"י שם וז"ל, על ראש המטה. הפך עצמו לצד שכינה מכאן אמרו שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה עכ"ל ומה שכתב רש"י מכאן אמרו לכאן' כוונתו לגירסת הרי"ף בשבת י"ב ב' דקאמרי' שם 'מפני שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה וכתיב ה' יסעדנו על ערש דוי', ובפי' ויחי איתא בתרגום אונקלוס (וכ"ה בתיב"ע שם) וסגיד ישראל על ריש ערסא, ולכאן' כיון דמ"ש על ראש המטה הכוונה למראשותיו וכנ"ל למה לא תרגם אונקלוס (וכן בתיב"ע) וסגיד ישראל 'אסדוהי' כמו שמתרגם בפי' ויצא וכנ"ל.

ת. הוא רק רמז לראש.

ש. בהנ"ל. מהו הפירוש 'אסדוהי' בלשון הקודש.

ת. מראשותיו.

ש. ויצא ל"א כ"ח. ולא נטשתני לנשק לבני ולבנתי וגו'. כאן הקדים בנים לבנות, וכן הוא להלן ל"ב א' דכתיב וישכם לבן בבקר וינשק לבניו ולבנותיו ויברך אתהם וגו', אמנם בפל"א פסו' מ"ג הקדים בנות לבנים דכתיב שם ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני וגו', וצ"ב.²²

ת. בתחלה כשדיבר עם יעקב אמר האמת שבנים קודמין²³ ואח"כ נזכר בשיטתו ושטותו והקדים הבנות.

²¹שו"ר בעזה"י שהובא כן בשם השל"ה הקדוש בספר שמות שובבי"ם ת"ת ב', יעו"ש.

²²מה שקרא להם בנים אף שהיו נכדים עי' בזה יבמות ס"א ב'. ומה שקרא בנות יתכן דאין הכוונה רק לבנותיו ממש אלא גם לנכדות דהיינו דינה וכן כל התאומות שנולדו עם כל בן וכן של יעקב כדפרש"י בפי' וישב.

ש. ויצא ל"א ל"ח. זה עשרים שנה אנכי עמך וגו'. ולהלן פסו' מ"א זה לי עשרים שנה בביתך עבדתך וגו', ויש לשאול שהרי ה' זה יותר מעשרים שנה, שהרי קודם שעבד י"ד שנה עבור רחל ולאה ושש שנים בצאן, עוד ה' חודש קודם לזה וכדכתיב לעיל כ"ט י"ד וישב עמו חדש ימים, ורק אח"כ הותחל חשבון כ' השנים שעבד כמ"ש שם פסו' ט"ו הגידה לי מה משכרתך, וכיון שכן למה לא אמר זה עשרים שנה וחודש ימים אנכי עמך, וכן זה לי עשרים שנה וחודש ימים בביתך וגו'. (או בהיפוך והיינו להקדים חודש ימים לעשרים שנה).

ת. חשבון גדול בולע חשבון קטן.

ש. בהנ"ל. כמו כן צ"ב בהא דפרש"י להלן (וישב ל"ז ל"ד) וז"ל, ימים רבים. כ"ב שנה משפרש ממנו עד שירד יעקב למצרים כו' כנגד כ"ב שנה שלא קים יעקב כבוד אב ואם כ' שנה שהיה בבית לבן וב' שנים בדרך בשובו מבית לבן כו' וזהו שאמר ללבן 'זה לי עשרים שנה בביתך' לי הן עלי הן וסופי ללקות כנגדן עכ"ל, וצ"ב למה לא חישב יעקב אע"ה את החודש ימים שלפני חשבון כ' השנים.

ת. זה כיבוד אם.

וישלח

ש. וישלח ל"ג, י"ח י"ט. ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר. ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה. פרש"י וז"ל, קשיטה. מעה כו' עכ"ל, קצת יש לשאול מנין ה' ליעקב אע"ה המעות לקנות חלקת השדה, שהרי עתה הגיע מפדן ארם כמבו' בפסו', והרי כל הכסף והזהב שהיה לו נתן הכל לעשו כדפרש"י להלן פ' ויגש מ"ו ו'.

ואין ליישב דנהי שכל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לעשו מ"מ נתן לעשו רק אחר שקנה את חלקת השדה בשכם, שהרי יעקב אע"ה ועשו נפרדו מקודם שהגיע יעקב אע"ה לשכם כמבואר לעיל בפסוקים ט"ז י"ז.

וכן אין ליישב שקנה את חלקת השדה ממה שהי' לו קודם שהגיע לפדן ארם, שהרי כל מה שהי' לו אז נתן לאליפז וכדפרש"י לעיל ויצא כ"ט י"א (חוץ ממקלו, לעיל ל"ב י"א).

וכיון שכן צ"ב מנין היה ליעקב מאה מעות לקניית חלקת השדה מאחר שעתה נתן הכל לעשו וכנ"ל. וקצת צ"ב.

ת. הקב"ה המציא לו.

ש. בהנ"ל. בתחילה חשבנו ליישב, דהנה כתיב להלן ל"ה כ"ט ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים ויקברו אתו עשו ויעקב בניו, והרי לנו שיעקב אע"ה נפגש עם עשו שוב (אע"פ שאמר יעקב אע"ה (לעיל ל"ג י"ד) עד אשר אבא אל אדני שעירה, מ"מ כאן עשו הגיע ליעקב

²³ ערש"י לעיל פסוק י"ז [ובשיח התורה דברי מרן שליט"א בזה]. ועי' שמות ד' כ'.

ולא יעקב אל עשו) וא"כ אפשר דמש"כ רש"י להלן פ' ויגש שנתן הכל לעשו הי' עתה כשנפגשו בקבורת יצחק, ואף מסתברא לומר כן כי מה שנתן יעקב לעשו הוא עבור חלקת יעקב במערת המכפלה כמ"ש רש"י בפ' ויגש שם, ועתה כשנפגשו בקבורת יצחק אע"ה במערת המכפלה הי' העיתוי הנכון לכך שיעקב יתן לו בעבור חלקו שבמערת המכפלה, ועוד יש לדייק כן ממה שכשנתן יעקב לעשו המנחה בתח"י הפרשה לא מוזכר שנתן לעשו עוד כסף וזהב מלבד המנחה והיינו כנ"ל שהכסף והזהב נתן לו אח"כ כשנפגשו במערת המכפלה בקבורת יצחק, ולפי"ז לא קשיא מהיכן הי' ליעקב לקנות את חלקת השדה בשכם, כי קניית החלקה בשכם קדם לפחות י"ב שנה [כמב' ברש"י להלן ל"ה כ"ט] לפטירת יצחק שאז נתן יעקב לעשו וכו"ל.

ושוב חשבנו דאולי אין ליישב כן, והיינו, כי הטעם שיעקב אע"ה נתן לעשו דווקא את כל מה שרכש 'בפדן ארם' ולא ממה שרכש בא"י, הי' משום שאמר יעקב אע"ה 'נכסי חוצה לארץ אינן כדאי לי' כמ"ש רש"י בפ' ויגש שם, ואם כדברינו הנ"ל שנתן לעשו רק בפטירת יצחק אע"ה, א"כ נמצא ש"ב שנה יעקב החזיק בנכסי חו"ל ולא מסתבר מאחר שלא רצה ליהנות מהם (ומשמע שמיד נתן נתן לעשו עוד בעודם טרם נפרדו לפני שהגיע לשכם). ואם הדחיה נכונה א"כ הדנא לשאלה מהיכן הי' ליעקב המעות לקניית חלקת השדה בשכם וכו"ל.²⁴

ת. כנ"ל.

ש. בהנ"ל. כמו כן לכאור' אין ליישב שיעקב מכר ממקנהו שהי' לו מפדן ארם וכך קנה, כי א"כ נמצא ששוב נהנה מנכסי חו"ל. (ואדרבה לכאור' צ"ל שמכר את כל מקנהו שהביא מפדן ארם ולא נהנה מזה כלום אלא נתן הכל לעשו, דאל"כ נמצא שנהנה מנכסי חו"ל, דמאי שנא אם נהנה מהכסף והזהב עצמם שהביא מחו"ל או מהמקנה שהביא משם, שהלא סוף סוף שניהם הם נכסי חו"ל).

ת. כנ"ל.

*ש. בפרשת וישלח לא מוזכר שם הוי"ה הק' מלבד פעם אחת והשאר הוא שם אלקים וגם זה רק במקצת.

ובפרשת וישב, במכירת יוסף [עד רביעי] לא מוזכר כלל השם הקדוש. ובמעשה דיהודה [פל"ח] מוזכר רק ב' פעמים שם הוי"ה הק' אצל ער ואונן. ולהלן בנעשה עם יוסף במצרים [פל"ט עד שישי] הוזכר שם הוי"ה. ולהלן עד סוף הפ' בחלומות שרי פרעה לא הוזכר שם הוי"ה הק' מלבד פעם א' שהוזכר שם אלקים [מ' ח'].

ובפרשת מקץ, לא מוזכר כלל שם הוי"ה הק', רק כמה פעמים שם אלקים.

וכן בפרשת ויחי, לא מוזכר שם הוי"ה הק' מלבד פעם אחת, והשאר הוא שם אלקים.

וכמדומה שהיכן שיוסף דיבר עם אחיו תמיד אמר שם אלקים.

האם מצינו רמז לזה בדברי חז"ל הק', וטעם לזה בדברי חז"ל הק'.

ת.

²⁴שוב חשבנו שאי"ז דחיה נכונה, כי אדרבה מזה ש"ב שנה לא השתמש בזה ש"מ שלא רצה ליהנות מנכסי חו"ל רק המתין להזדמנות בה יוכל ליתנה מבלי ליהנות מנכסי חו"ל, ולכן אי"ז קושיא מה שהחזיק זה אצלו י"ב שנה. והנה לכאורה יש להבין למה מה שנתן לעשו עבור חלקו במערת המכפלה לא חשיבא שנהנה מנכסי חו"ל.

וישב

ש. וישב ל"ז ב'. אלה תלדות יעקב יוסף וגו' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו וגו'. כתב הרמב"ן דהא דכתיב 'נשי אביו' כי אחר שרחל ולאח נפטרו, לקח את בלהה וזלפה לנשים ממש, ורק בחיי רחל ולאח היו שפחות, ועתה היו נשים שלו כבר ולכן אה"כ 'נשי' אביו, ע"כ. ולכא"ו צ"ב איך לקח את בלהה וזלפה לנשים והרי היו ב' אחיות כמבואר במש"כ מרן שליט"א בלמכסה עתיק בפ' ויצא דהיו בנות לבן מפלגש. ובשלמא רחל ולאח הוצרך לעשות כן כדי להעמיד י"ב שבטים, אבל כאן שכולם כבר נולדו, איך לקח ב' אחיות. ואף שהי' קודם מתן תורה מ"מ לא הי' עושה כן מבלי הטעם של העמדת הי"ב שבטים, וכמו שמצינו בפסחים קי"ט ב' אומר לו ליעקב טול וברך אמר להם אני איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאוסרן עלי. ולכא"ו צ"ב.

ת. מיגו שהותרו בחיים.

ש. וישב ל"ז י'. פרש"י וז"ל, הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לבלהה שגדלתו כאמו כו' עכ"ל, לכא"ו צ"ב דהלא לא מצינו שבלהה השתחוה ליוסף. (ובשלמא למשפרש"י ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ניחא, אבל לפי' קמא דרש"י והוא מב"ר וצ"ב כנ"ל). ושו"מ ברמב"ן דהכונה לכל ע' נפש שירדו למצרים שכולם השתחוו ליוסף כשירדו למצרים ע"כ, ולכא"ו צ"ב היכן מצינו שכל הע' נפש השתחוו ליוסף. ולכא"ו צ"ב כ"ז.

ת. פשוט.²⁵

ש. וישב ל"ז ט"ו. וימצאהו איש והנה תעה בשדה וגו'. פרש"י וז"ל, וימצאהו איש. זה גבריאל שנאמר והאיש גבריאל עכ"ל, הא דכתיב 'וימצאהו', לכא"ו צ"ב כך, שהרי ל' מציאה שייך היכן שחיפש ואח"כ מצא [וכמבואר בפסחים ז' ב' דאמרי' שם ומציאה מחיפוש וכדפרש"י שם], ומה הוצרך גבריאל לחפש את יוסף, שהרי אינו אדם אלא מלאך, ולמה כתיב 'וימצאהו' דמשמע שמצאו אחר שחיפשו.

ת. יוסף חיפש את אחיו.^{26 27}

ש. בהנ"ל. שאלו, שהרי וימצאהו קאי על גבריאל (שמצא את יוסף), ולא קאי על יוסף (שמצא את אחיו).

ת. העסק על יוסף.²⁸

²⁵ שו"ר מה דכתב בבעל הטורים הכא פ' וישב לעיל פסו' ז' וז"ל ותשתחוין. ב' במסורה הכא ואידך ותגשן השפחות ותשתחוין לומר שאף על פי שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחויות י"א אחיו אף על פי כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן עכ"ל. ודו"ק.

²⁶ מרן שליט"א הדגיש בכתי"ק תיבת 'חיפש'.

²⁷ היינו, מאחר ויוסף חיפש את אחיו שייך לשון מציאה. הגר"ש קניבסקי שליט"א.

ש. וישב ל"ז ט"ז. ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים. הנה מ"ש הגידה נא לי איפה הם רעים לכאן' צ"ב דזה משמע שידע יוסף שהאיש (והיינו גבריאלי) ודאי יודע היכן הם ולהכי אמר הגידה נא לי איפה הם רעים, ואין מובן, דבשלמא אם הי' יודע יוסף שזהו המלאך גבריאלי נחא שמבקשו שיגיד לו היכן אחיו, אבל עתה דלא ידע וחשב שהוא סתם אדם הול"ל את אחי אנכי מבקש והאם אתה יודע היכן הם רעים וכדו', ומהו הגידה נא לי וגו' דמנין ליוסף שהוא יודע רק מבקש שיגיד לו את מה שהוא יודע. ולכאן' צ"ב.

ת. אם שואל מסתמא יודע.

ש. וישב ל"ז י"ז. פרש"י וז"ל, נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחוה עכ"ל, צ"ב כיצד השבטים בני השפחות עשו כן ונשתתפו בכל מעשה המכירה והרי יוסף תמיד קירבם אע"פ שהיו מזולזלין כמו שפרש"י לעיל פסו' ב'. ודוחק לומר שהשבטים השלימו עם בני השפחות בשביל המכירה. ולכאן' צ"ב טובא.

ת. בשביל שאמר שימלוך עליהם.

ש. וישב ל"ז כ"ב. ויאמר אלהם ראובן וגו' השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר וגו'. יש לדקדק למה הוצרך לומר אשר במדבר מאחר שכבר אמר אל הבור הזה וודאי שהכוונה אשר במדבר כי היו במדבר ולמאי הוצרך לומר אשר במדבר. (וגם לעיל פסו' כ' כתיב בבאחד הבורות ולא כתיב שם אשר במדבר).

[שוב חשבתי בעזה"י דהם אמרו באחד הבורות ולא דוקא במדבר, וראובן אמר והדגיש של הבור הזה אשר במדבר כי רצה לדעת בדיוק הבור שמשליכים אותו כדי שידע להיכן לילך ולהצילו. אמנם עדיין צ"ב].

ת. אשר במדבר ואין שם לסטים.²⁹

ש. וישב ל"ז כ"ט. וישב ראובן אל הבור והנה אין יוסף בבור ויקרע את בגדיו. פרש"י וז"ל, וישב ראובן. במכירתו לא היה שם שהגיע יומו לילך ולשמש את אביו כו' עכ"ל, לכאן' צ"ב למה לא סיפר ראובן ליעקב את מה שעשו ליוסף, וזה הי' עוד לפני המכירה ששיתפו עמהם את הקב"ה, ואף אם הי' אחר ששיתפו מ"מ הרי ראובן לא ידע מזה כי לא הי' במכירה, ולמה לא גילה ליעקב והי' חוסך כל הצער מיעקב כי עי"כ שהי' יעקב יודע אזי גם אחר שמכרו את יוסף הי' שולח לקנותו בחזרה ממצרים וכיו"ב, וצ"ב למה שתק ראובן.

ת. החרימו.

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב, למה ראובן לא נסע למצרים לחפש את יוסף ולקנותו בחזרה ושמא הי' מוצא אותו בדרך כי הדרך מא"י למצרים הי"ז ג' או ד' ימים והי' מזדרז ומשיגו, אמנם אם סדר הפסו' הוא כפשוטו אולי ל"ק כי בפסו' קודם נ' ויביאו את יוסף מצרימה ואח"כ כתיב פסו' דידן

²⁸הגרא"ש קניבסקי שליט"א כתב לן דלשון מרן שליט"א כאן הוא: הופך על יוסף. וביאר: כיון שיוסף חיפש את אחיו שייך לשון זה.

²⁹אמר להם להשליכו לבור במדבר כיון דאין שם לסטים, ולא יזיקו לו. הגרא"ש קניבסקי שליט"א.

וישב ראובן וגו' ומ' דכשראובן שב יום למחרת יוסף כבר הי' במצרים (אך צ"ב ממה דאי' שמא"י למצרים ה"ז מהלך ג' או ד' ימים, וכמדומה שכ"כ בספורנו) ושמא לכן ראובן חשב שכבר לא ימצאהו בתוך מצרים, ומ"מ צ"ב דהו"ל לעשות השתדלות ולילך למצרים לחפשו. ושמא לא ידע ראובן להיכן לקחו את יוסף כמו שמ' מדכתיב אח"כ וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא ולא נאמר שהשבטים ענוהו לראובן היכן יוסף ומ' שלא ידע ושמא לכן לא הלך למצרים לחפשו. וצ"ב.

ת. הבין שהכל בידי שמים.

ש. וישב ל"ז ל'. וישב אל אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני בא. ולהלן, ויקחו את כתנת יוסף וגו', הנה לא נזכר שהשבטים ענו לראובן מאומה, והאם ניתן ללמוד מכאן שראובן לא ידע שמכרוהו ולהיכן מכרוהו, כי בלא שהם יספרו מהיכן ידע שהרי לא הי' במכירה כמ"ש רש"י לעיל פסו' כ"ט. ואם ידע, מנין ידע.

ת. לא הי' להם מה לענות.

ש. וישב ל"ז ל"א. ויקחו את כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם. לכאו' יש לדקדק דהכי הו"ל, וישחטו שעיר עזים ויקחו את כתנת יוסף ויטבלוה בדם.

ת. בתחלה לקחו את הכתונת.

ש. וישב ל"ז ל"ב. וישלחו את כתנת הפסים ויביאו אל אביהם ויאמר זאת מצאנו הכר נא וגו'. צ"ב דפתח ואמר 'וישלחו' ואח"כ אמר 'ויביאו', ואם הכונה ששלחו ע"י שליח ואעפ"כ כתיב ויביאו משום ששלוחו של אדם כמותו, מ"מ עדיין צ"ב מדכתיב ויאמרו זאת מצאנו הכר נא וגו' דזה מ' שהם הביאו הכתנת ואמרו כל הדברים ליעקב. וצ"ב.

עוד צ"ב, כיצד אמרו זאת מצאנו והרי אי"ז אמת.

ת. שלוחו של אדם כמותו.

ש. וישב ל"ז ל"ג. ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף. לכאו' צ"ב דאם הי' נטרף מסתמא גם הכתנת הי' נקרעת, ומדהיתה שלימה (ורק הי' עם דם) איך אמר ח' רעה אכלתהו טרף טרף יוסף, והי' לו להבין מזה שהכתנת הי' שלימה שלא נטרף והי' כאן סיפור וענין אחר מטריפה.

ת. החיה לא היתה צריכה כותנת שאין ראוי לאכילה.

ש. בהנ"ל. שאלו, דהרי סוף סוף אין שייך מציאות שהחיה טורפת מבלי שהבגד יקרע, כי החיה לא מורידה הבגד כשהוא שלם קודם שטורפת.

ת. נזהרה מפני זכותו.³⁰

³⁰היינו דיעקב אבינו חשב שנהרה על הכתונת שלא תקרע מפני זכותו של יוסף. אך לכאו' צ"ב איך יתכן שהיתה נזהרת רק על בגדו שלא יקרע ולא נזהרה על גופו הטהור והקדוש עצמו.

ש. בהנ"ל. לכאור' היינו שיעקב אע"ה חשב שהחיה נזהרה על הכתונת שלא תיקרע מפני זכותו של יוסף, ולכאור' צ"ב היתכן שהחיה נזהרה רק על בגדו שלא יקרע ולא הי' נזהרת על גופו הטהור והקדוש שלא יטרף.

שוב חשבנו דאולי מש"כ מרן שליט"א נזהרה מפני זכותו הכוונה מפני זכותו של יעקב (ולא של יוסף כדלעיל) והיינו כי יעקב אע"ה הכין הכתונת. אמנם לכאור' גם זה ק' כי היתכן שזכותו של יעקב תועיל רק לענין הכתונת שלא תקרע ולא תועיל להצלת יוסף מלהטרף.

ואולי י"ל דיעקב אע"ה סבר שזכותו אינו גדולה כ"כ ורק להציל הכתונת מועיל זכותו אבל לא לענין להציל גם את יוסף בעצמו שלזה צריך זכות גדולה יותר, ובענוהו חשב כן.

והאם נכון לפרש כן תשובת מרן שליט"א (או דשמא הכוונה היתה אחרת).

ת. הצלת יוסף הוא לדורות.³¹

ש. בהנ"ל. האם אפשר ליישב כך, דהנה להלן ויחי מ"ט ט' פרש"י וז"ל מטרף. ממה שחשדתיך בטרף טרף יוסף חיה רעה אכלתהו כו'. בני עלית. סלקת עצמך ואמרת מה בצע וגו' כו' עכ"ל, והיינו, דלכאור' מבואר דכשהביאו הכתונת עם הדם לפני יעקב, חשד יעקב ביהודה שהוא גרם ליוסף להטרף, ולא שיוסף נטרף מאליו ואח"כ מצאוהו טרוף, וכיון שכן, כבר לא היה קשה לו ליעקב היאך הכתונת שלימה, כי סבר שיהודה נטל הכתונת מיוסף קודם שגרם ליוסף להטרף (כי באמת חמדו את הכתונת של יוסף). [ואדרבה, אפשר דמה שיעקב חשד שיהודה גרם ליוסף להטרף ולא שנמצא שנטרף מאליו, הי' דווקא עי"ז שיהודה הביא לפניו כתונת שלימה]. והאם אפשר ליישב כן.

ת. לכן זכה יהודא למלכות.

ש. וישב שם. לכאור' יש לשאול למה חשב יעקב אע"ה שיוסף נטרף ומנין שלא נהרג בידי אדם, וצ"ל כי ראה שלא מצאו גוף רק הכתונת, ובזה ניחא למה לא מצינו שערף עגלה בנחל לדעת מי הרוצח כמ"ש בתרגום יונתן שיוצאים תולעים עד הרוצח.

ת. חשב שרוצים מן השמים שלא יראה.

ש. וישב ל"ז ל"ה. פרש"י וז"ל, ויבך אתו אביו. יצחק היה בוכה מפני צרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל שהיה יודע שהוא חי עכ"ל, לכאור' בתנא דבי אליהו (רבא, פ"ה) מבואר דויבך אתו אביו קאי על יעקב דאיתא שם, כיון שבא יעקב מבית לבן ונמכר יוסף היה בוכה ומתאבל עליו עשרים ושתיים שנה שנאמר ויקמו כל בניו וכל בנתיו לנחמו וגו' ויבך אתו אביו, וכי על יוסף היה בוכה אלא אמר שמא נתחייבתי על שנשאתי שתי אחיות או שמא נהנתי מממונו של לבן ושל שכם ובטלה הברית שכרת לי הקב"ה מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ונתן ליעקב שבע עשרה שנה סמוך לזקנותו טובים מעין עולם הבא כו' ע"כ, ולכאור' מפורש דויבך אתו אביו קאי על יעקב כמ"ש כיון שבא יעקב מבית לבן ונמכר יוסף היה בוכה ומתאבל עליו כו' שני' כו' ויבך אתו

³¹ היינו דלכן צריך זכות יותר גדולה. הגר"א ש קניבסקי שליט"א. עוד אמר הגר"א ש, דכשמרן שליט"א השיב 'החיה לא היתה צריכה כתונת שאין ראוי לאכילה', הוא משום שסבר שאי"ז כ"כ שאלה, כי מאי קשיא, כי יעק"א יכול הי' לחשוב, שיכול היה להיות שהוריד יוסף הכתונת לצורך דבר מה לכמה רגעים וכדו', ובדיוק אז באה החיה וטרפתו, ולכן נשארה הכתונת שלימה, ואעפ"כ הי' הכתונת עם דם כי הי' סמוך ליוסף.

אביו. והאם זהו נכון. (אלא דעצם דברי התד"א צ"ב דמיד אח"כ שואל וכי על יוסף היה בוכה, ומאי מקשה והרי קודם לכן קאמר שבכה עליו וצ"ב).

ת. נכון.

ש. וישב ל"ח ג' - ה'. מהו הביאור דאצל ער יהודה קרא לו את השם כדכתיב ויקרא את שמו ער ואילו אצל אונן ושלה היא קראה להם השם כדכתיב ותקרא את שמו אונן וכן ותקרא את שמו שלה. (מאאמו"ר הגר"י שליט"א).

ת. אצל הראשון עדיין לא הרגישה טוב ולא יכלה לקרות לו שם.

ש. וישב ל"ח כ"ו. פרש"י וז"ל, צדקה בדבריה ממני היא מעוברת כו' עכ"ל, יש לשאול מנין לפ' כן, ולמה לא לפ' כפשוטו שהיא צדקה יותר ממני. (ושוב חשבתי בעזה"י כי א"כ ה"ז משמע, דגם אני צדקתי וגם את צדקת אלא שאת צדקת יותר ממני, והרי אי"ז נכון כי לכא' הוא לא צדק כלל, ולכן פרש"י דע"כ הכונה צדקה בדבריה וממני מעוברת ואין הכונה צדקה יותר ממני. והאם נכון לבאר כן).

ת. הו"ל לקצר ולומר צדקה.

ש. וישב סוף פל"ח. ויקרא שמו פרץ. ויקרא שמו זרח. יש לשאול מי קרא, ואם יהודה בשלמא למ"ד ולא יסף עוד לדעתה שלא פסק ניחא אבל למ"ד לא הוסיף צ"ב.

ת. אם קראה.

ש. בהנ"ל. בעניי באמת, לא זכיתי להבין כוונת מרן שליט"א.

ת. האמא קראה והוא הסכים.

ש. וישב ל"ט י"ב. ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה וינס ויצא החוצה. ולהלן פסו' י"ג כתיב, ויהי כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה, ויש לשאול למה בפסוק י"ב כתיב וינס 'ויצא' החוצה ואילו בפסוק י"ג כתיב וינס החוצה ולא כתיב וינס ויצא החוצה.

וכמו כן יש לשאול להלן [שדיוק זה חוזר שנית כדלהלן] דכשקראה אותה ארורה לאנשי ביתה כתיב בפסוק ט"ו ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס 'ויצא' החוצה וכשאמרה לאדניו להלן מיניה בפסוק י"ח כתיב ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה. וצ"ב.

ת. היינו הך.

ש. וישב מ' כ"ג. ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. כתב בעה"ט בתו"ד וז"ל וכן יואש היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה

נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית כו' עכ"ל, והל' דכתב 'כמה' נפשות צ"ב
דהלא הי' מספר עצום מאד רחמנא ליצלן ה"י וכמבואר בגיטין נ"ז ב'.³²
ת. כמה אין לו שיעור.

ש. וישב שם. בהנ"ל. דעסקינן בפסו' הנ"ל, אכתוב אשר עלה ברעיוני בעזה"י לפרש כך, דהנה
פלא הוא ששר המשקים ישכח את יוסף ועז"נ ולא זכר, ומ"מ שר המשקים הי' לו בדעתו שצריך
לעשות דבר מה ולא זכר מה וניסה לזכור ולא הצליח ועז"נ וישכחו שאע"פ שניסה להזכר מ"מ
שכח כי השכיחו לו זאת מן השמים.
ת. יפה.

ש. וישב מ' כ'. ויהי ביום השלישי יום הולדת את פרעה וגו'. נשאלתי דכיון דפרעה החזיק עצמו
אלוה היאך עשה יום הולדת שהוא סותר את עצמו לעין כל.
ת. על פרעה אין קושיות.

ש. וישב ל"ח כ"ד. 'כמשלש חדשים' מפרש"י – רובו של ראשון, ושני כולו, ורובו של שלישי,
ותמוה הביטוי 'רובו של ראשון', הלא החודש הראשון מתחיל מרגע העיבור גם למ"ד 'שיפורא
גרים' שהרי הנידון כאן לא ראיית דם אלא שלישי גדלו של ולד שנולד לז' חדשים, והול"ל: כל
ראשון, כל שני, ושלישי מהשלישי. (מחכ"א).
ת. היינו הך.

מקץ

ש. מקץ. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' מקץ וז"ל, ויפתח האחד את שקו לתת מספוא וגו'
והנה הוא בפי אמתחתו. כבר עמדו הראשונים למה אצל האחד היה הכסף בפי אמתחתו למעלה
ואצל האחרים ה' בתחתית השק כמ"ש ויהי הם מריקים שקיהם עי' רמב"ן. ואפשר שהתבן
והמספוא לא הי' מעורב עם התבואה רק נתן לא' שק מלא מספוא בשביל כולם ובשאר השקים
הי' תבואה גם בשביל לוי, ובשק של המספוא נתיירא יוסף לשים הכסף בתחתיתו שמא יערה את
כל השק לתוך האבוס ולא ירגישו כלל בהכסף לכן נתנו למעלה בפי אמתחתו כדי שכשיפתח
השק לתת המספוא מיד יראה אבל בשאר השקים של התבואה נתנם למטה כדי שלא ירגישו מיד
כשיפתחו ששם בודאי יראו גם לבסוף שהרי הוא למאכל אדם ודוק [שו"מ בעזה"י בפי' הטור
עה"ת שכ' וי"מ שזה האחד הי' נותן מספוא לכל החמורים עכ"ל ואולי כיוון למש"כ], עכ"ל מרן
שליט"א שם. ומש"כ מרן שליט"א 'אבל בשאר השקים של התבואה נתנם למטה כו', הקשה
ע"ז אאמו"ר שליט"א ממה דכתיב בסוף הפרשה³³ (מ"ג כ"א) והנה כסף איש בפי אמתחתו וגו'

³² עי' עוד תשו' ממרן שליט"א בתשובות על הש"ס בגיטין נ"ז ב'.

³³ במכתב ראשון טעיתי ושאלתי בשם אאמו"ר שליט"א מהמקרא דכתיב (מ"ג כ"ג) ויאמר שלום לכם אל תיראו אלקיכם ואלקי אביכם
נתן לכם מטמון 'באמתחתכם' כספכם בא אלי וגו', וע"ז השיב מרן שליט"א: באמתחתכם כולל הכל. אמנם קושיית אאמו"ר שליט"א
הי' מקרא דכתיב (מ"ג כ"א) והנה כסף איש בפי אמתחתו וכנ"ל בשאלה כאן.

ומפורש בכתוב דגם בשאר השקים, ולא רק של האחד, ה' הכסף למעלה בפי אמתחותם ולא למטה בתחתית שיקיהם. וצ"ב.

ת. בפי השני.³⁴

ש. בהנ"ל. מש"כ מרן שליט"א, ובשאר השקים ה' תבואה גם בשביל 'לוי', האם זהו ט"ס וצ"ל: בשבילו, והיינו בשביל אותו האחד שקבל שק מלא מספוא בשביל כולם. או שאי"ז ט"ס וכוונת מרן שליט"א שאותו האחד שקיבל שק מלא מספוא בשביל כולם הרי הוא 'לוי', אך דא"כ מנין שהוא לוי.

ת. תפוס לשון אחרון כדמשמע ברש"י.³⁵

ויגש

ש. ויגש מ"ד ל"ג. פרש"י וז"ל, ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ולמלחמה ולשמש עכ"ל, הנה להלן מ"ז ב' פרש"י דלהמדרש רבה בנימין נמנה עם אחיו הפחותים לגבורה, ולהגמרא בנימין נמנה עם אחיו הגיבורים ע"כ, ולהגמרא קצת צ"ב מה נשתבח יהודה בגבורה והרי סוף סוף גם בנימין היה גבור.

ת. הוא גבור מכולם.

ש. ויגש מ"ה כ"ג. ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נשאים מטוב מצרים ועשר אתנת נשאת בר ולחם ומזון לאביו לדרך. פרש"י וז"ל, שלח כזאת. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגו' עכ"ל, ובחומשים הישנים הוסיפו כאן בזה"ל: רצונו שמלת כזאת המיותרת ובכ"ף הדמיון מורה על כי מעולם לא שלח לו עשרה חמורים וי' אתונות רק ה"ק קרא ולאביו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אתונות, והשתא א"ש דלא מצינו נכתב אלא וירא את העגלות ולא שום חמורים ואתונות וק"ל. בשם הגאון מהר"ל. ע"כ. והנה עוד פרש"י דמטוב מצרים פי' יין ישן שדעת זקנים שנוחה הימנו, והשתא צ"ב למה הוצרך יעקב אע"ה כמות של י' חמורים (ק"נ סאה. כמ"ש מרן שליט"א בטעמא דקרא) של יין ישן לדרך.³⁶

34

³⁵ לכאור' כוונת מרן שליט"א להא דכתיב (מקץ מ"ב כ"ז) ויפתח האחד את שקו לתת מספוא לחמרו במלון וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו ופרש"י וז"ל ויפתח האחד הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו כו' עכ"ל.

³⁶ וחכ"א העירני אולי ליישב דשלח לו כמות גדולה כדי שיראה יעקב שיוסף אינו מכריחו לבוא מיד אא"כ הוא רוצה ומסכים ולכך שלח כמות גדולה שתספיק לו לזמן מרובה. אמנם לכאור' יש לדחות שהרי יוסף אמר לאחיו (ויגש מ"ה ט') מהרו ועלו אל אבי וגו'. וחכ"א העירני ליישב דרצה יוסף שיעקב יאמין לו שהוא אכן משנה למלך של מצרים כי מי יכול לשלוח כמות גדולה כזו של יין ורק מפני שהוא משנה למלך היה יכול לשלוח לו כמות גדולה כזו והיינו כדי שיסכים לבוא שבאמת יהיה לו מזון לשאר השני רעב (שלא ידעו שיפסק הרעב כשיעקב יבוא).

והנה אפשר שהי' זה יו"ט דפסח אם נימא דחשבון השנים של שיעבוד מצרים ארבע מאות שנה התחיל מאז שיצאו לדרך למצרים, (שו"ר מש"כ מרן שליט"א ב'למכסה עתיק' פ' ויגש וז"ל, ויבואו מצרימה יעקב וכל זרעו. בט"ו בניסן ירדו למצרים (שמו"ר פ"ח י"א) כו' עכ"ל יעו"ש), ולפי"ז היו צריכים לארבע רביעיות לשישים ושש נפש והיינו מאתים ששים וארבע רביעיות, ועוד הוצרכו לרביעיות יין לכל אחד לכל יום מו' ימי הפסח והיינו שישים ושש נפש כפול ז' ימים נמצא ארבע מאות שישים ושתיים רביעיות. ורס"ד רביעיות דליל פסח ועוד תס"ב רביעיות לימי הפסח, נמצאו סה"כ שבע מאות עשרים ושש רביעיות, ונמצא עתה נשארו סה"כ מאה שבעים וארבע רביעיות לחלקם לכולם, ואם נימא שהלכו ה' ימים (וב' ימים היו עדיין בא"י, או ב' ימים מהפסח כבר עשו במצרים) ורק יעקב אע"ה ששה מזה, שהרי השאר לא הוצרכו ליין דוקא כי היה זה יין שדעת זקנים נוחה הימנו והיינו שהיה ליעקב דייקא וכמ"ש 'לאביו' נמצא שהיו לו 34.8 רביעיות ליום, ומאחר שיש ביום ארבעים מיל וכל מיל מפגי רביעית יין א"כ ניחא מאוד כי אכן לא מסתבר שכל

ת. לכבוד יו"ט.

ש. ויגש מ"ז, ח' - ט'. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' ויגש וז"ל, ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייו ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי וגו'. צ"ב מדוע אמר יעקב דבר שלא נשאל עליו דהלא נשאל רק כמה ימי שני חייו ולמה הוסיף מעט ורעים היו ימי שני חיי. ונראה ע"פ מה דאיתא במדרש (הובא בצאינה וראינה) דמה שאל פרעה ליעקב כמה ימי שני חייו זהו משום שאצל פרעה היה המשקוף של ביתו נמוך שהיה כנגד הפתח ע"ז ופרעה רצה שכל מי שיכנס אליו יתכופף וישתחוה להע"ז וכשבא אברהם אבינו אצל פרעה נעשה נס ונתרומם המשקוף וכך הי' גם עתה אצל יעקב וטעה פרעה וחשב אולי הוא אברהם וע"כ שאלו כמה ימי שני חייו שהתפלא שהוא זקן כ"כ וע"ז ענה לו שהוא יעקב ואינו זקן כ"כ רק בן ק"ל שנה ומה שאני נראה כ"כ זקן הוא משום שמעט ורעים היו ימי שני חיי, עכ"ל מרן שליט"א שם. ומש"כ מרן שליט"א 'וע"כ שאלו כמה ימי שני חייו שהתפלא שהוא זקן כ"כ, לכאור', עד שפרעה מתפלא על יעקב אע"ה שהוא זקן כ"כ, שיתפלא על עצמו, שהוא פרעה בעצמו חי כ"כ הרבה שנים, ומה הוא מתפלא על אחרים בעוד שעל עצמו אין זה פלא בעיניו.

ת. את עצמו אין רואה.

ש. בהנ"ל. אברך א' אמר דמרן שליט"א נתכוין בפירוש הנ"ל לומר, דמ"ש יעקב אע"ה מעט ורעים היו ימי שני חיי, לא אמר זה בתורת תלונה כלפי שמיא ח"ו רק הסביר בפשיטות למה הוא נראה כ"כ זקן. והוספתי בעזה"י, שהרי מצינו שהי' תביעה ע"ז שאמר מעט ורעים וגו' וש"מ דכן אמר זה בתורת תלונה לכאור', ותירצנו, שהתביעה הי' שיעקב אע"ה לפום דרגה דיליה לא הי' צריך ליראות זקן מפני הצרות שעברו עליו כי לפום דרגה דיליה הי' צריך שזה לא ישפיע על מראהו.

ת. נכון.

ש. עוד בהנ"ל. מדברי המדרש הנ"ל קצת מבואר דיעקב אע"ה הי' דומה במראהו לאאע"ה, וקצת צ"ב מדמצינו כן במדרש על יצחק אע"ה שהי' דומה לאאע"ה³⁷ ולא מצינו כן גבי יעקב אע"ה. ואדרבא גבי יעקב אע"ה מצינו בגמ'³⁸ שהי' יפיו במראהו באופן מיוחד וש"מ שלא הי' דומה למישהו מסויים.

ת. מ"מ הי' דומה קצת.

ויחי

פעם שנה 'רביעית' כדי שיצטרך שמיל יפיג לו יינו וגם שא"א להתפלל ולהורות כן אלא ששתה כל פעם קצת פחות מרביעית וזהו קצת פחות מארבעים רביעיות ליום וכתבאר שהיה שלושים וארבע רביעיות ליום וכו"ל. ולכך יוסף שלח כמות זו של היין. ודו"ק.

³⁷ כדאיתא במדרש תנחומא חיי שרה סי' א'.

ש. ויחי מ"ח ז'. ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל וגו'. יש לדקדק דבכל החומש כשהזכיר פדן אמר הכתוב פדן ארם ואילו כאן אמר רק פדן.
ת. א. כי כך אמר יעק"א בקצרה.
ב. אז קראו לה כך.

ש. ויחי מ"ח ט'. פרש"י וז"ל, בזה. הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה כו' עכ"ל, צ"ה מהיכן הי' ליוסף השטרות שם, דכי ידע שיצטרך אותם, ולא מסתבר שלקחם לכל מקום שהלך.
ת. א. שמרם כי כתובה צריך לשמור.
ב. לקח שם נייר וכתב לו.

ש. ויחי שם. עוד פרש"י וז"ל, ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב (הושע י"א ג') ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים עד שלקחם על זרועותיו עכ"ל, וכן פרש"י בהושע שם. ולכאור' יש לשאול למה אמר שם רק תרגלתי לאפרים ולא אמר גם תרגלתי למנשה והיינו שיאמר שם תרגלתי לאפרים ומנשה, שהרי לעיל פסוק ח' (ט') פרש"י וז"ל וירא את בני יוסף. ביקש לברכם ונסתלקה שכינה ממנו לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת ממנו ויהוא ובניו ממנשה כו', וביקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקודש עכ"ל, ולכאור' צ"ב.
ת. ככתוב וישם את אפרים לפני מנשה.³⁹

ש. ויחי מ"ח י"ב. פרש"י וז"ל, ויוצא יוסף אותם. לאחר שנשקם הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי לישבם זה לימין וזה לשמאל לסמוך ידיו עליהם עכ"ל, יש לדקדק דהו"ל לרש"י לומר לאחר שחבקם שהרי כתיב וישק להם ויחבק להם כי אם הוציאם יוסף אחר שנשקם לא הי' יכול לחבקם.
ת. א. היינו הך.
ב. בשעת הוצאה.

ש. בהנ"ל. מלשון רש"י 'כדי לישבם זה לימין וזה לשמאל' מבואר שבתחילה היו אפרים מימין יעקב ומנשה משמאלו, ויוסף הוציאם כדי שיהיו אפרים משמאל יעקב ומנשה מימין, אך לכאור' צ"ב למה מלכתחילה נעמדו לפני יעקב כשאפרים מימין ומנשה משמאלו.
ת. א. יעקב העמידם כן.
ב. בלי כוונה.

ש. בהנ"ל. הנה מ"ש רש"י כדי לישבם, יל"פ, א. להושיבם. ב. להחזירם. ואם נימא דהכוונה להחזירם (וה"נ מסתברא, דאל"כ הו"ל לרש"י לומר להושיבם בהדיא ולא לישבם), א"כ אפשר

³⁹וכן השיב מרן שליט"א במכתב נוסף: וישם את אפרים לפני מנשה.

דבתחילה באמת נעמדו כשאפרים משמאל יעקב ומנשה מימינו (וכמו שעשה יוסף אח"כ) רק כיון שנשק להם וחבק להם, וזו ממקומם ונהפך הסדר, ולכן לאחר שנשקם דייקא הוציאם יוסף מעם ברכיו כדי לישבם פי' כדי להחזירם כפי שהיו בתחילה זה לימין וזה לשמאל. והאם נכון לתרץ כן.

ת. א. אולי.

ב. נכון.

ש. ויחי מ"ח י"ד. וישלח ישראל את ימינו וגו' שכל את ידיו וגו'. שאל בני דוב נ"י למה הוצרך יעקב אבינו לשכל את ידיו, דלכאור' הי' לו לומר להם להחליף את מיקומם ולברכם מבלי לשכל ידיו.

ת. לא להטריחם.

ש. ויחי מ"ח כ"ב. פרש"י וז"ל, בחרבי ובקשתי. היא חכמתי ותפלתי עכ"ל, הנה בחומשים הישנים יש כאן הוספה בזה"ל: ועיין ברא"ם שכתב דאי אפשר לפרש על חרבם של שמעון ולוי, דהא לא עשו מדעתו שהרי כעס עליהם על זה. ולעניות דעתי בלאו הכי אי אפשר לפרש עליהם דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוהו שמעון ולוי בחרבם ובקשתם, והלא אדרבה מזה הטעם ראוי שיתן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק, ע"כ לשון ההוספה שם. ולו"ד הכותב ולעניות דעתי כו', הי' לומר דאה"נ והיינו כי כיון ששמעון ולוי היו עיקר מוכרי יוסף כדלהלן מ"ט ה' ברש"י לכן נתן יעקב ליוסף את מה שהי' [צריך להיות] של שמעון ולוי. והאם נכון ליישב בכך את דברי הרא"ם (ומ"ט).

ת. א. אולי.

ב. הם בניו.

ש. ויחי מ"ט ו'. פרש"י וז"ל, וברצונם עקרו שור. רצו לעקור את יוסף שנקרא שור כו' עכ"ל, לכאור' יש לשאול למה זה נכפל, שהרי כבר כתיב לעיל פסוק ה' שמעון ולוי אחים ופרש"י בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגהו כו' עכ"ל, ושם יש הבדל בין להרוג לבין לעקור, ואם כן צ"ב מהו ההבדל שלכך זה נכתב שוב.

ת. א. לעקור מן השורש.

ב. לא כתוב מה.

ש. ויחי מ"ט י"ט. פרש"י וז"ל, גד גדוד יגודנו גדודים יגודו הימנו שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ כו' עכ"ל, יש לשאול למה זה לא נאמר גם אצל ראובן ומנשה (חצי המנשה) שיצאו גם הם עם בני גד.

ת. א. ראובן יש לו בכורה ולא הוצרך לכך.

ב. כי גד מלשון גדוד.

ש. ויחי מ"ט כ"ה. פרש"י וז"ל, ברכת שדים ורחם. כו' כלומר יתברכו המולידים והיולדות שיהיו הזכרים מזריעים טיפה הראויה להריון, והנקבות לא ישכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן עכ"ל, הנה לעיל (ויגש מ"ו ט"ו) פרש"י וז"ל, אלה בני לאה ואת דינה בתו. הזכרים תלה בלאה והנקבות תלה ביעקב ללמדך אשה מזרעת תחילה יולדת זכר, איש מזריע תחילה יולדת נקבה עכ"ל, ולכאור' לפי"ז נמצא דהברכה של ברכת שדים ורחם קאי רק בנות וכמ"ש רש"י שיהיו הזכרים כו'. ולכאור' היתכן לפ' כן.

ת. א. אולי.

ב. מבנות יוצאים בנים.

ש. ויחי נ' ט"ו. פרש"י וז"ל, ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו, הכירו במיתתו אצל יוסף שהיו רגילים לסעוד על שולחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו ומשמת יעקב לא קרבן עכ"ל, ולכאור' צ"ב דהא כיבוד אב ואם הוא גם לאחר מיתה, וכיון שהיה מקרבן בשביל כבוד אביו למה הפסיק אחר פטירת אביו.

ת. א. לאחר מיתה לא שייך בבניו.⁴⁰

ב. לא חש בזה.

ש. ויחי נ' כ'. שאלנו את מרן שליט"א: ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטבה וגו'. לכאור' משמע דאף שנתכוונו לרעה מ"מ נחשב להם למצוה כי נתגלגל עי"ז טובה להחיות עם רב. האם זה נכון. ואם זהו נכון א"כ צ"ב למה נענשו עי"ז והיינו העשרה הרוגי מלכות והרי זה נחשב להם למצוה. והשיב מרן שליט"א (תשובות הגר"ח ח"א תשובה נ"ה): נכון ומ"מ נענשו משום שחשבו לעשות וצריך כפרה וסליחה. (והגראי"ש שליט"א בנו דמרן שליט"א ציין מקור לזה מנזיר כ"ג א'). והעירו לשאול דמאיך כתב מרן שליט"א (בהיפוך) בתשובות הגר"ח שם תשובה תס"ג, וז"ל השאלה, משלי כ"א ד'. רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת. האם מיירי כאן ברשעים גמורים והיינו לפי מה שפרש"י לעיל י"ג ו' דהרשע גמור קוראהו הכתוב 'חטאת'. והשיב מרן שליט"א שם: אפי' עושה דבר טוב הו"ל חטאת שאין מכוין לטובה. ולכאור' הוי סתירה. וצ"ב.

ת. הכל חשבונות שמים.⁴¹

ש. ויחי נ' כ"א. פרש"י וז"ל, וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב עד שלא ירדתם לכאן היו מרננים עלי שאני עבד ועל ידיכם נודע שאני בן חורין ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של בחורים ראה ונשתבח בהם ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם כלום יש אח שהורג את אחיו כו' עכ"ל, האם הכוונה, ועל כרחך שלא אהרוג אתכם כי אם אעשה כן שוב ירננו עלי שאני עבד.

⁴⁰ עי' בנו"כ בשו"ע הל' כבוד או"א דבחי ההורים יש מצוה לכבד את האח הבכור.

⁴¹ שו"מ מש"כ מרן שליט"א ב"טעמא דקרא' פ' וישב וז"ל, וישלחו מעמק חבורן. כ' בעה"ט ליהוה עד חבורן א"ל אבא חזור בך א"ל כתיב ודינו לא שפכה ולא פטרנוהו בלא לוי' והו' שאמרו בפרק עגלה ערופה נפטר ממנו. וקשה היאך ניזוק הא אמר' בסוטה מ"ו ב' כל המלוה את חברו ד' אמות אינו ניזוק ועוד הרי שלוחי מצוה אין ניזוקין. וי"ל כיון שיצא לו טובה עי"ז שמלך על מצרים אין זה נקרא חיזוק, ודוגמתו אמר' בברכות ט' ב' כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל היום אר"ז אינו והא אנא סמכי ואיתוקי א"ל במאי איתוקת דאמטית אסא לבי מלכא התם נמי מיבעי לך למיתב אגרא למיחזי אפי' מלכא דאר"ז כו' ומבואר דאם יצא לו טובה עי"ז אינו נקרא חיזוק, עכ"ל מרן שליט"א שם.

ומש"כ, יש לך אח שהורג את אחיו, צ"ב כי מצינו בקין שהרג את הבל ובעשו שרצה להרוג את יעקב.

ת. א. לא בצדיקים.

ב. כי לא הי' לו רק אח אחד וקינא בו.

ש. ויחי נ' כ"ג. גם בני מכיר בן מנשה. מה שנקרא 'מכיר' יל"פ כמ"ש רש"י לעיל מ"ט ה' הסייף בלשון יוני מכיר, כי בני מכיר יצאו למלחמה בא"י כמ"ש מטות ל"ב ל"ט. והאם ניתן לומר כן. ת. יפה.

שמות⁴²

ש. שמות. ארז"ל (ב"ר צ"ג י') יוסף קטנן של שבטים היה, וצ"ב דמאידך ארז"ל (סוטה ט' ב') יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו. (ואין ליישב דמ"ש יוסף קטנן כו' היינו במנין השנים כי הרי בנימין הי' יותר קטן מיוסף במנין השנים). ת. במצרים.

ש. שמות. בני דוב נ"י שאל, האם הנילוס עלה לקראת פרעה בזמן השיעבוד ואם כן צ"ב למ"ד פרעה מלך חדש הוא כי יעקב אבינו לא בירך אותו אלא את הפרעה שהיה לפניו. ת. הברכה היתה לכל הפרעה⁴³ וית.

ש. שמות. למ"ד שהמילדות היו כלה וחמותה, מרים ואלישבע, האם לאהרן שמבוגר ממשה רבינו בג' שנים, כלומר שהיה אז בן שלוש וחצי שנים, היתה אשה. (מחכ"א). ת. יתכן.

ש. בהנ"ל. וכיצד אלישבע בגיל כה צעיר, יכולה להיות מילדת. (מחכ"א). ת. אמה לימדתה.

ש. שמות. כיצד נשא עמרם את יוכבד לאחר שגרשה, ונשאה אליצפן בן פרנץ וחזרה ונתגרשה ממנו או נתאלמנה ממנו, יפך פסוק מפורש בתורה שבכתב [כי תצא כ"ד ד']. ואם אכן פעל נגד ההלכה ע"פ רוח הקודש, כשם שנשא דודתו, מדוע לא צויין הדבר בקדמונים. (מחכ"א). ת. עדיין לא נצטוה.

⁴²ע"י עוד לפ' שמות להלן יתרו י"ח ודו"ק.

⁴³התשובה היתה בעל פה.

ש. שמות. למה משה רבינו לא הרג את דתן ואבירם ע"י שם כמו שהרג את המצרי והרי מה שהרג את המצרי היה משום שראה שאין מי שעתיד להתגייר ממנו וגם מדתן ואבירם לא נשאר כלום כי הם וכל צאצאיהם נבלעו באדמה עם קרח.

ת. ישראל אין הורגים ע"י שם.

ש. שמות ד' כ'. ויקח משה את אשתו וירכבם על החמר וגו'. פרש"י וז"ל, על החמור. חמור המיוחד הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר עני ורוכב על חמור עכ"ל, צ"ב איך ירכב עליו המשיח [וכן איך ירד ממנו] והרי בע"כ מוכרחים לומר שהיה חמור גדול וגבוה מאוד מאוד, כי איתא בסוף מסכת סופרים שאברהם אבינו היה גבוה כנגד ע"ד איש, וכיון שרכב על חמור על כרחך שהיה החמור יותר גדול מאאע"ה בעצמו, וכיון שכן איך ירכב עליו המשיח ואיך ירד ממנו, [וכן ק' גם גבי אשתו ובניו של משה רבינו], ואין לומר שהמשיח גם כן גבוה כזה כמו אברהם אבינו כי במס' סופרים שם מבואר שהיה זה דבר מיוחד דווקא באברהם אבינו. ואם יצטרך לזה סולם וכדומה למה יקבל חמור שיסבול ממנו ולא חמור שיוכל להשתמש בו לפי מה שהוא המשיח בעצמו.

ת. מעשי ניסים.

בא⁴⁴

ש. בא י' א'. ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שיתי אתתי אלה בקרבו. הא דכתיב 'ואת לב עבדיו' לכאו' צ"ב מדכתיב להלן פסו' ז' ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלקיהם הטרם תדע כי אבדה מצרים וחזינן לכאורה דעבדי פרעה כן נכנעו ורצו שבנ"י כבר יצאו ממצרים, ואף להלן מיניה י"א ג' כתיב גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים 'בעיני עבדי פרעה' ובעיני העם. ולכאו' צ"ב.

ת. מ"מ לא עשו.

ש. בא י"א ב'. דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב. הנה לעיל שמות ג' כ"ב כתיב, ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת וגו', ויש לדקדק, למה כאן בפ' בא לא נאמר גם 'שמלות' (ולהלן י"ב ל"ה נאמר 'שמלות').

ת. שכנתה תשאל לה גם שמלות כי היא בטוחה שתחזיר לה ואם לאו תכנס לקחת.

ש. בהנ"ל. למה לעיל פ' שמות לא נאמר 'איש' כמו שנאמר כאן בפ' בא.

ת. נשים מצוות בזה.

⁴⁴ע"י תשובות לפרשת בשלח, להלן פסחים קי"א א' ד"ה הלל זה מי אמרו, ושם קי"ח ב' ד"ה פירש הרשב"ם. ולהלן מגילה י"א א' ושם י"ג א'.

ש. בהנ"ל. דלעיל פ' שמות נאמר 'משכנתה' ואילו כאן פ' בא נאמר 'רעותה'.

ת. כאן הוסיף אפי' אינה שכנתה אלא מכירתה.

ש. בהנ"ל. למה כאן בפ' בא לא נאמר ג"כ 'ומגרת ביתה'. (ובלא"ה אין מובן לנו מה הוצרך הכתוב לומר שם 'ומגרת ביתה').

ת. אע"פ שיהי' מובן צריך שיכתוב להן כי זה מצותה.

ש. בהנ"ל. דהנה תנן בפ"ו דאבות נקרא רע ובפשוטו זה ג"כ הכונה במ"ד רעהו ורעותה, וצ"ב דכי היו רעים זה לזה. וצ"ב.

ת. כ"ז שלא נתגיירו.

ש. בא. המשך חכמה [בא י"ב ט'] מחלק בין לשון 'לא' ללשון 'אל' עיי"ש, לפי"ז תמוה בפ' בהר [כ"ה ל"ז] 'אל' תקח מאתו נשך ותרבית ובפסוק הבא [כ"ה ל"ח] את כספך 'לא' תתן לו בנשך, ובמרבית 'לא' תתן אכלך דהוי תרתי דסתר. (מחכ"א).

ת. משמע שניהם.

ש. בא י"ב כ"ג. ועבר ה' לנגף וגו'. ובת"א, ויתגלי ה' 'לממחי' ית מצרים וגו'. ומאידך בפ' משפטים כ"א ל"ה כתיב וכי יגף שור וגו' ובת"א וארי 'יגוף' תור, ולא ימחי תור כמו שترגם בפ' בא, ומאי שנא.

ת. היינו הך והכל לפי הענין.

ש. בא י"ב ל"ה. ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלת. איתא בגמ' ע"ז ע"ה ב' דכלים שאולים מגוי אינם טעונים טבילה, ויש לשאול האם הכלים ששאלו בני ישראל מהמצריים היה להם דין של כלים שאולים או דין של כלים מוחלטים, כי מצד הגוי היה זה רק שאול להישראל ומצד היהודי היה זה מוחלט לישראל.

ת. מוחלט.

ש. בהנ"ל. הנה לכאור' אחר שבני ישראל יצאו ממצרים עם צ' חמורים טעונים משא מביזת מצרים, מה הוצרכו ליטול ביזת הים [שהיה גדול מביזת מצרים], וחשבתי בס"ד לומר שהרוויחו הגעלת כלים כי היו המים רותחין (ואף שהיה מעשה ניסים מ"מ מבואר בשבת ל"ט א' דאעפ"כ אמרי' דחמי טבריה הוי תולדת האור, היינו אע"פ שזה מחוס הגיהנם), וכן הרוויחו טבילת כלים כי הקב"ה ניצר אותם ובטח אחר ההגעלה יצאו הכלים מעט מן המים ע"י הניעור שכלפי מעלה, ולכן בני ישראל טרחו ליקח ביזת הים שהיה להם מוכן כלים טבולים וגעולים. [אם נימא שהוצרכו להטביל, שהרי כלפי הישראל זה לא היה כלים שאולים וכנ"ל בשאלה קודמת].

ת. יפה.

ש. בהנ"ל. עוד חשבתי בס"ד לומר שלקחו ביזת הים אף שכבר לקחו ביזת מצרים, כי ביזת מצרים היה של כסף ואילו ביזת מצרים היה של זהב כמ"ש רש"י בשיר השירים א' י"א, וכל ביזה היה של מין אחר ולכן לא הסתפקו בביזת מצרים ולקחו גם ביזת הים.
ת. נכון.

יתרו

ש. יתרו י"ח, ג' ד'. ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה. ושם האחד אליעזר כי אלקי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה. לכאן צ"ב לשם מה נחנך לומר כאן כיצד הם שמותיהם והטעם לזה שנקראו כן, והרי לא מיירי כאן בענין לידתם. ואת"ל דזהו משום שעד כאן לא נאמר איך קראו לבן השני והטעם לשמו (כי רק גבי גרשום נאמר לעיל ב' כ"ב, ואילו גבי אליעזר לעיל ד' כ"ה לא נאמר) היא גופא קשיא למה זה לא נאמר שם.
ת. עדיין היו קטנים ובבית אמן ולא הי' ניכר שהם בני משה ששלח אותן לאמן.⁴⁵

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב, דלכאן הי' צריך לקרוא לראשון אליעזר ולשני גרשום, והיינו כי כך היו הדברים קודם הקב"ה הצילו מחרב פרעה, ורק אח"כ הגיע אל ארץ נכריה. וצ"ב.
ת. א. בראשונה ... ולכן ... ... הצילני.
ב. עדיין לא הצילו משאר הגוים.

ש. יתרו י"ח ז'. ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו וישאלו יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר איש לרעהו מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה עכ"ל, יש לשאול מה הראי' שמשה רבינו השתחוה ליתרו ממה דכתיב 'איש' לרעהו, שהרי גם שם דכתיב איש לרעהו אין הכונה רק שמשה שאל לשלום יתרו אלא הכונה שגם יתרו שאל לשלום משה שהרי כתיב וישאלו ל' רבים, וכיון שכן, מה הראי' ממה דכתיב איש לרעהו דמשה הוא זה שהשתחוה והלא גם שם דכתיב איש לרעהו אין הכונה דמשה הוא זה ששאל אלא הכונה שגם יתרו שאל והכא נמי נימא דגם יתרו השתחוה. וצ"ב.
ת. הקדים איש ואח"כ רעהו.

ש. בהנ"ל. יש לשאול דלכאורה פשטיה דקרא דכתיב איש לרעהו קאי רק על וישאלו, ולא על הנאמר קודם וישתחו וישק לו (דכך הוא משמעות טעמי המקרא, וגם דוישתחו וישק לו הוא ל' יחיד ואילו וישאלו הוא ל' רבים ומבואר דאיש לרעהו לא קאי על הנאמר קודם).
ת. על הכל.

⁴⁵אולי במקום תיבת ניכר היה כתוב 'זוכר'.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול דלכאו' מה ק' איני יודע מי השתחוה למי, והרי פשטיה דקרא קאי הכל על משה כמ"ש ויצא משה לקראת חתנו וישתחו וישק לו, דעד כאן הוא בל' יחיד ומשמע דעד כאן כל הנאמר הוא מתייחס למשה שעמו התחיל כמ"ש ויצא משה, ועל כרחק מבואר בפסוק בהדיא דמשה הוא זה שהשתחוה, ולמה נצרך לבאר זאת. (והמשך הפסוק מתייחס גם למשה וגם ליתרו כמ"ש וישאלו וגו' ויבואו וגו' בלשון רבים, אבל עד וישאלו, הכל קאי על משה וכנ"ל ולמה ק' איני יודע כו').

ת. א. הו"א שיצא יתרו והשתחוה.

ב. אולי על חותנו.

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב מה שכבר הקשה בפירוש יונתן אהא דפרש"י מי הקרוי איש זה משה שנאמר והאיש משה, שהרי כמו כן הי' אפשר לומר זה יתרו שנאמר ויואל משה לשבת את האיש.

ת. כאן התחיל באיש.

ש. יתרו י"ח י'. ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים. פרש"י וז"ל, אשר הציל אתכם מיד מצרים אומר קשה. ומיד פרעה מלך קשה. מתחת יד מצרים כו' היא העבודה עכ"ל, ויש לשאול למה כפל ואמר 'אשר הציל את העם' דלמה לא אמר 'אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה ומתחת יד מצרים', ומהו שוב אשר הציל את העם.

ת. שאר העם לרבות הערב רב.

ש. בהנ"ל. שוב עלה ברעיוני בעזה"י ליישב, דהלא שבט לוי לא נשתעבדו בשיעבוד מצרים, וכאן הרי דיבר יתרו אל משה, ולכן חילק ואמר אשר הציל 'אתכם' מיד מצרים ומיד פרעה והיינו גם את משה ושבט לוי וגם שאר העם שהיו כולם אצל אומה קשה ומלך קשה, ואח"כ הוסיף ואמר אשר הציל את 'העם' מתחת יד מצרים והיינו רק את 'העם' ולא 'אתכם' מהשיעבוד כי שבט לוי לא נשתעבדו. והאם נכון הוא.

ת. אולי.

ש. יתרו י"ח י"א. עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלקים כי בדבר אשר זדו עליהם. יש להבין, דוכי מבלי הטעם של 'כי בדבר אשר זדו עליהם' לא ידע יתרו 'כי גדול ה' מכל האלקים', שהרי שום אלהים בעולם אינו יכול לעשות כלום וכ"ש קריעת ים סוף וכל ניסי יציאת מצרים, ולמה עצם קרי"ס ושאר הניסים לא לימד את יתרו כי גדול ה' מכל האלהים, ולמה הבין כן רק ע"י 'כי בדבר אשר זדו עליהם'. וצ"ב.

ת. זה עוד טעם.

ש. יתרו כ' ח'. זכור את יום השבת לקדשו. כתב בבעה"ט וז"ל, זכור. זה הפסוק שביעי ומתחיל בז' כו' עכ"ל, לכאור' צ"ב דהלא הוא פסוק שמיני שבפרק כאן. (ושוב חשבתי בעזה"י דהכונה פסוק שביעי מתחילת עשרת הדברות (שזה מתחיל מפסוק ב' שבפרק) והאם זהו באמת כונת הבעה"ט).

ת. נכון.

ש. יתרו כ' כ"א. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וגו'. יש לשאול, מה דכתיב 'ואת כל אשר בם' האם זה קאי רק על הים או גם על השמים והארץ. וכמו"כ השאלה היא בהא דכתיב (תהלים קמ"ו ו') עשה שמים וארץ את הים ואת כל אשר בם. (והנה בנחמיה (ט' ו') כתיב, אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם וגו', ולכאור' מדפירט הכא בנחמיה גבי השמים 'שמי השמים וכל צבאם' וכן גבי הארץ 'וכל אשר עליה' ולא קיצר ואמר את השמים והארץ הימים וכל אשר בהם, לכאור' נילף מזה דמ"ש הכתוב בפ' יתרו וכן בתהלים את הים ואת כל אשר בם זה קאי רק גבי הים ולא גם גבי השמים והארץ דאל"כ למה לא פירט הכתוב בפ' יתרו ובתהלים כדרך שפירט בנחמיה).

ת. על הכל בקצרה.

משפטים

ש. משפטים כ"א, כ"ו כ"ז. וכי יכה איש את עין עבדו וגו' ושחתה וגו', ואם שן עבדו וגו' יפיל וגו', ומאי שנא דבהכאת עין אמר הכתוב ל' ושחתה, ובשן אמר הכתוב יפיל. [ועוד למה בשן לא אמר הכתוב ג"כ וכי יכה'. ולכאור' אין ליישב דבשביל להשחית שן מבלי להפילה צריך הכאה גדולה, כי גם בעין צריך הכאה גדולה בשביל שתשחת. וקצת צ"ב].

ת. בא זה ולימד על זה.

ש. משפטים כ"ד י"ד. ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אלהם. פרש"י וז"ל, מי בעל דברים. מי שיש לו דין עכ"ל, לכאור' יש לשאול למ"ד יתרו קודם מתן תורה היה (זבחים קט"ז א'), שהרי היו שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים שרי עשרת כדכתיב לעיל יתרו י"ח כ"ה, ולמה הוצרכו לאהרן וחור.

ואם היה הכוונה לדבר הקשה, שיהיו אהרן וחור במקום משה, הו"ל למשה רבינו לומר להם מי בעל דברים 'קשים' יגש אלהם, וכיוצא בזה, ולישנא דקרא לא משמע כלל שמשה רבינו מיירי רק לענין הדברים הקשים, וכן רש"י הו"ל לפרש מי שיש לו דין קשה, וכיו"ב.

וכיון שכן צ"ב וכהנ"ל.

ת. א. אם הם לא יבינו יגש אלי.⁴⁶

ב. ... משה רבנו.

ש. שם. במה שאמר משה רבינו עד אשר נשוב אליכם, יש לדקדק, למה אמר 'נשוב' בלשון רבים, שהרי רק הוא הלך, והול"ל עד אשר 'אשוב' אליכם.

(והאם הכוונה ליהושע וכדכתיב בפסוק הקודם ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלקים ופרש"י שם וז"ל ואומר אני שהיה התלמיד מלווה לרב עד מקום הגבלת תחומי ההר שאינו רשאי לילך משם והלאה ומשם ויעל משה לבדו אל הר האלקים ויהושע נטה שם אהלו ונתעכב שם כל מ' יום שכן מצינו כו' עכ"ל).

ואם זה נכון, מבואר בזה שאם יהושע לא היה הולך ללוות את משה רבינו, היו נגשים אליו לדין). וצ"ב.

ת. נכון.

תרומה

ש. תרומה כ"ה ז'. אבני שהם ואבני מלאים לאפד ולחשן. פרש"י וז"ל, מלאים. על שם שעושין להם בזהב מושב כמין גומא ונותנין האבן שם למלאות הגומא קרויים אבני מלואים כו' עכ"ל, יש לשאול למה אבני שהם לא נקראו ג"כ אבני מלואים שהרי גם אבני שהם היו בתוך כמין גומא כדפרש"י בפ' תצוה כ"ח י"א. (ומה שמצינו באבני מלואים אבן שהם להלן כ"ח כ' ה"ז טעם למה א"א לקרות לאבני מלואים אבני שהם, אבל אי"ז טעם למה לאבני שהם אין קוראים אבני מלואים).

ת. יש להם שם לבד.

ש. תרומה. לשולחן בביהמ"ק היו סניפים מזהב ובהם המנקיות שעליהן נשען לחם הפנים, כדי שלא יעפיש, וכדי שמשקל הלחם לא ימעך את הלחמים התחתונים, ותמוה, הניחא בשעת חניה, אך בשעת נסיעה, הרי לא היו לסניפים טבעות ובדים, א"כ כיצד לחם הפנים נשאר על השולחן ללא המנקיות והתמיכה. (מחכ"א).

ת. א. מתחברים כולם לשולחן.

ב. היו נשאים הכל ביחד.

ש. יש לשאול, איך הי' אור במשכן בקודש הקדשים והרי הכל הי' מכוסה ביריעות המשכן ולכאור' הי' שם חושך גמור מבלי טיפת אורה והיתכן. ואם נימא דאח"נ, נמצא דהכה"ג בעבודת יוה"כ ומתי שנכנס לקה"ק במשכן נכנס למקום חשוך ממש והיאך עבד עבודתו שם. ולכאור' אין

⁴⁶ הכוונה שאם לא יבינו השרי אלפים יגיעו לאהרן וחור. הגראי"ש קניבסקי שליט"א.

לומר שהכרובים האירו ע"י שהיו זהב טהור, כי הזהב מחזיר אורה אבל אינו מאיר מעצמו. וכמו כן אף בהיכל שבמשכן ק' כנ"ל, ונהי שהי' את נרות המנורה מ"מ עדיין הי' חשוך קצת, ובפרט בזמן שלא דלקו מלבד נר מערבי שהי' חושך. (מחכ"א).

ת. א. אור השכינה.⁴⁷

ב. הארון מאיר.⁴⁸

ש. כפורת. האם טפח הכפורת הי' מלא או חלול.

ת. מלא.

כי תשא⁴⁹

ש. פ' כי תשא. מבואר בגמרא סנהדרין שכלב הוליד את חור בגיל שמונה וכן חור את אורי וכן אורי את בצלאל ולכן אף שכלב הי' בן ארבעים כשנשלח לרגל וכמ"ש בספר יהושע מ"מ בצלאל הי' איש בן י"ג. והנה כלב נולד לאביו חצרון שהי' מיורדי מצרים וכמ"ש רש"י עה"פ ודור רביעי ישובו הנה [בפ' לך לך] וא"כ אביו הולידו בגיל ק"ע לפחות, אבל אח"כ הולידו בגיל יותר צעיר. ובמדרש רבה (פמ"ח סי' ג') מבואר שהכח של בצלאל הי' מהמסירות נפש של חור. ולכאורה ניכרת כאן ההשגחה מהקב"ה שבצלאל יספיק להיות בן י"ג לפני בניית המשכן אבל צריך להבין למה דווקא נכד של חור ולא הבן שלו. (מחכ"א).

ת. לא הי' עדיין ראוי.⁵⁰

ש. כי תשא ל', י"ב י"ג. כי תשא וגו' ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם. זה יתנו וגו' מחצית השקל וגו'. יש להבין למה לא היה הציווי ליתן שקל שלם, ומה ענין דווקא ב'מחצית' השקל, דהרי כדי שלא יספרו אותם עצמם מה לי אם סופרים עם חצאי שקלים או עם שקלים שלימים.

ת. שלא יתגאו.

ש. בהנ"ל. חשבתי בעזה"י ליישב, דאם היו נותנים שקלים שלימים [ולא 'חצאי' שקלים], כשהיו גומרים לספור כמה שקלים יש, היו מגיעים למספר המדויק של כלל ישראל, והרי זה כמי שספרו אותם עצמם, ולכן היה הציווי ליתן 'חצאי' שקלים כדי שכשיגמרו לספור החצאי שקלים יגיעו למספר אחר ממה שהוא באמת [והיינו כפול ממה שהם באמת] וכל זה כדי שלא יהיה עין

⁴⁷ ע"י שבת כ"ב ב' תוד"ה וכי, שם נתבאר דבר זה, יעו"ש.

⁴⁸ ע"י רבינו חננאל יומא נ"ד ב' וז"ל, משניטל הארון. ירושלמי תני עד שלא ניטל הארון היה נכנס ויוצא לאורו של ארון ומשניטל היה מגשש ונכנס מגשש ויוצא. ע"כ.

[ושמעתי בזה בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל דבר יפה בהספד של הגר"י זילברשטיין שליט"א בבית הכנסת שלו על מרנן הגר"ח גריינימן זצ"ל והגרש"ה ואזנר זצ"ל].

⁴⁹ ע"ע לפ' כי תשא, להלן מגילה כ"ב ב'.

⁵⁰ אולי הי' כתוב: לא הי' מדאי ראוי. והגרא"ש קניבסקי שליט"א כתב שאולי הי' כתוב: לא הי' אביו ראוי.

הרע והיינו ע"כ שלא יצא מספר החצאי שקלים כפי מנינם המדויק של כלל ישראל. והאם נכון ליישב כן.

ת. לא הי' עין הרע במדבר.

ש. כי תשא ל' כ"ו - כ"ח. ומשחת בו את אהל מועד ואת ארון העדות. ואת השלחן ואת כל כליו ואת המנרה ואת כליה ואת מזבח הקטרת. ואת מזבח העלה ואת כל כליו וגו'. ולהלן ל"א ז' - ט' גבי הציווי כתיב, את אהל מועד ואת הארן לעדת ואת הכפרת אשר עליו ואת כל כלי האהל. ואת השלחן ואת כליו ואת המנרה הטהרה ואת כל כליה ואת מזבח הקטרת. ואת מזבח העלה ואת כל כליו וגו', ומצינו בזה כמה הפרשים: א. דאילו במשיחה כתיב ואת ארון חסר ו'. ג. דאילו ואת הארן לעדת. ב. דאילו במשיחה כתיב ארון מלא ו' ואילו בציווי כתיב ארן חסר ו'. ג. דאילו במשיחה כתיב רק ואת הארן העדות ואילו בציווי כתיב גם ואת הכפרת אשר עליו ומ"ט לא נאמר גם במשיחה. ד. דאילו במשיחה כתיב העדות מלא ו', ואילו בציווי כתיב לעדת חסר ו'. ה. מה דכתיב בציווי ואת כל כלי האהל בפשוטו של מקרא לכאורה קאי על כל הנמצא בקודש הקדשים כי פסוק זה מיירי על קה"ק כמ"ש את אהל מועד ואת הארן לעדת ואת הכפרת אשר עליו וגו' והפסוק שאח"כ מיירי על ההיכל כמ"ש שם שולחן ומנורה וכו' וכיון שכן לכאור' צ"ב מהו ואת כל כלי האהל דאיזה כלים נוספים היו בקה"ק מלבד הארון והכפורת (ולכאור' אין ליישב ולומר דהכונה היא להכף והמחיתה של יוה"כ והיינו כי כלי הוא ל' רבים ומיעוט רבים שנים וא"כ הול"ל ואת כלי האהל ומהו ואת כל' כלי האהל ועל כרחך דאין הכונה לכף ומחתה וא"כ צ"ב מהו ואת כל כלי האהל וכנ"ל). ו. למה ואת כל כלי האהל' לא נאמר במשיחה. ז. דאילו במשיחה כתיב ואת השלחן ואת כל כליו, ואילו בציווי כתיב ואת השלחן ואת כליו, מבלי תיבת 'כל' כליו. ח. דאילו במשיחה כתיב ואת המנרה, ואילו בציווי כתיב ואת המנרה הטהרה'. ט. דאילו במשיחה כתיב ואת המנרה ואת כליה, ואילו בציווי כתיב ואת כל' כליה. ולכאור' צ"ב כל ההפרשים והשאלות.

ת. א. בכל דבר יש הרבה כוונות וסודות התורה והתורה רמזה כל דבר כפי מדרשה ועלינו לכווין הכל כמו שנאמר למשה בסיני.

ב. כ"ז סודות התורה ואין בידינו לדעת.

ש. כי תשא ל' ל"ג. איש אשר ירקח כמהו וגו' ונכרת מעמיו. הקשה אאמו"ר הגאון ר' יעקב שליט"א, דבכריתות ה' ב' ובהוריות י"א ב' מבואר דכל עשיית שמן המשחה מעיקרו נעשה ע"י נס, ובלי נס לא שייך להיעשות כלל שמן המשחה, וכיון שכן צ"ב טובא מ"ד איש אשר ירקח כמהו וגו' שהרי א"א לעשותו כלל, וכי ס"ד שיעשה נס בשביל להתחייב כרת. וצ"ב.

ת. כמינו.

ש. כי תשא ל"ג ב'. ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי החוי והיבוסי. ולהלן ל"ד י"א כתיב שמר לך וגו' הנני גרש מפניך את האמרי והכנעני והחתי והפרזי והחוי והיבוסי, ויש לשאול, דאילו בפסוק ראשון כתיב קודם הכנעני ואח"כ האמרי, ואילו בפסוק שני כתיב קודם האמרי ואח"כ הכנעני.

ת. א. הוא ה' גדול ממנו ונכבש⁵¹ אחריו.

ב. תחלת המלחמה ה' באמורי, אבל עיקר כח הכיבוש ה' הכנעני.

ג. ... כל דבר במדרש כנ"ל עלינו לכוין ב' התורה.⁵²

ד. מלמד ששניהם שוים.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול, דאילו בפסוק שני כתיב בכולהו ו' והיינו ו'הכנעני ו'החתי כו' ואילו בפסוק ראשון כתיב ו' רק אצל ו'החתי ו'הפרזי, ומאי שנא.

ת. הם היו העיקרים.⁵³

ש. כי תשא ל"ג י"א. ודבר ה' אל משה פנים אל פנים וגו' ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. ולעיל פסוק ט' כתיב והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן ועמד פתח האהל ודבר עם משה, ולכאור' מבואר בזה דאף כשהקב"ה בא לאהל ודבר עם משה ה' יהושע ג"כ בתוך האהל, לכאור' כך משמע פשטיה דקרא, והאם נכון הוא.
ת. נכון.

ש. שם. ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. הנה בטעמא דקרא פ' שלח הביא מרן שליט"א מבעה"ת שהמרגלים היו גבוהים שישים אמה (וכתב שם מרן שליט"א דלכך הס' רבתי), ושאלנו את מרן שליט"א האם גם יהושע וכלב היו גבוהים ס' אמות, והשיב לן מרן שליט"א: כן. וכיון שכן צ"ב איך נכנס יהושע בתוך אהל של משה רבינו שמסתמא ה' גבוה קצת יותר מי' אמות.⁵⁴

ת. זה היה רק כשהיו בארץ ישראל אבל כשחזרו למדבר חזרו להיות רגיל כמו כולם.

ש. בהנ"ל. האם זה היה מעשה ניסים שנהיו גבוהים ואח"כ נמוכים.

ת. כן, ונהי בעינינו כחגבים וגו'.⁵⁵

⁵¹ יתכן שבמקום תיבת 'ונכבש' היה הלשון 'ונתגרש'.

⁵² ב' תיבות הראשונות לא היה ברור בהעתק המכתב שהגיע אלינו, ומ"מ הדפסנו כך, כיון שעדיין ניתן להבין משמעות התשובה גם כך. והגרא"ש קניבסקי שליט"א אמר שאף שאי"ז ברור מ"מ כוונת תשובה זו היא כמו שהשיב מרן שליט"א לעיל תשובה כי תשא ל' כ"ו - כ"ח.

⁵³ לכאורה, היינו, דהחתי והפרזי הנזכרים בפסוק ראשון עם ו' הם היו העיקרים יותר משאר האומות הנזכרות בפסוק הראשון.

⁵⁴ ועי' ברכות ס"ג ב' דאמרי' התם, אמר רבא אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל, ומבואר דמה שיהושע היה באהל משה ה' זה מאחר חטא העגל יעו"ש, וכ"ש כאן דמיירי במרגלים שהיה זה אחר מעשה העגל וכמבואר נמי ברש"י פ' קרח ט"ז ד' יעו"ש. ועי' רש"י פ' משפטים כ"ד י"ג שבכל מ' יום שהיה משה רבינו בשמים היה יהושע בהר סיני למטה באהל ממתינ' למשה רבו יעו"ש אלא שלא היה באהל משה' אלא היה באהל' כדפרש"י שם יעו"ש ודו"ק.

⁵⁵ מה שהוסיף מרן שליט"א הפסוק (במדבר י"ג ל"ג) ונהי בעינינו כחגבים, ר"ל דהתורה באה לומר עד כמה היו הנפילים בני ענק ענקים והיינו שאף שהמרגלים נהיו שם ע"י נס גבוהים שישים אמה עם כל זה עדיין ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, והנס הזה שהמרגלים נהיו שם כה גבוהים היה זה כדי להראות כמה היו ענקים הנפילים בני ענק ודו"ק [ושוב הצעתי הדברים בעזה"י לפני מרן שליט"א והסכים שאכן לזה נתייבן. עוד שאלנו בזאת העת דאם זו כוונת מרן שליט"א, קצת ק' ממ"ש בבעל הטורים פ' נח (והובא להלן) שהענקים היו מאה אמה והיינו שכיון שהמרגלים היו ס' אמה איך היו כ'חגבים' לעומת מי שהוא ק' אמה. והשיב לן מרן שליט"א, שאעפ"כ היו נראים להם כעין חגבים].

ויש להוסיף בזה מה שפרש"י ב' שלח שם וז"ל ענק. שמעניקים חמה בקומתן עכ"ל וכמ"ש בשפ"ח שם יעו"ש, וע"ע מש"כ בזה בספרנו מאור אהרן שלח י"ג כ"ב בד"ה פירש הרשב"ם.

ש. בהנ"ל. צ"ב היאך קיים יהושע מצוות סוכה והרי למעלה מעשרים אמה היא פסולה, ואיך נכנס בסוכה של עשרים אמה בעוד ה' גבוה ס' אמה. וכן גבי כלב. (ובשלמא למ"ד ענני כבוד היו (עכ"פ בזמן המדבר) י"ל שהיו העננים גבוהים יותר מס' אמה⁵⁶, כי אין לומר שיצא בראשו מחוץ לענן שהרי כתיב צא והלחם בעמלק ופרש"י חוץ מהענן ומבו' דבלא זה ה' בתוך הענן).

ת. א. הם דחפו הרגלים בפנים האדמה.

ב. זה היה רק בא"י אבל אח"כ חזרו להיות כמו כולם.

ש. בהנ"ל. כמו כן השאלה גבי אברהם אבינו שהיה גבוה כנגד ע"ד איש כמ"ש מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' חיי שרה ממס' סופרים⁵⁷, ואע"ה קיים גם דרבנן שאפי' עירוב תבשילין קיים.

ת. הוא דחף את הרגלים בתוך האדמה.⁵⁸

ש. בהנ"ל. מרן שליט"א כתב בלמכסה עתיק שהמרגלים שיהושע שלח ליריחו היו כלב ופנחס, וצ"ב דכיון שכלב היה גבוה ס' אמה, למה הוצרכה להורידו בחבל מהחלון, שמסתמא בפסיעה אחת היה עובר החומה.

עוד יש להוסיף בזה, דהנה אמרי' (ברכות נ"ד ב') דא"ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב שני רשעים שברת אל תרי שברת אלא שרבת משה כמה הוה עשר אמות שקיל נרגא בר עשר אמין שוור עשר אמין ומחייא בקרסוליה וקטליה יעו"ש ומבואר שבשביל להגיע רק לקרסולו של עוג היה צריך לזה גובה של שלושים אמה (ועוג היה צאצא של הנפילים כמבואר בס' תשובות הגר"ח ח"א פ' שלח תשובות קמ"ט - קנ"א יעו"ש), וא"כ נמצאנו דאף שהמרגלים היו שישים אמה מ"מ עדיין היו קטנים לעומת הענקים. וע"ע רש"י פ' דברים ב' י"א.

וע"ע תוס' שאנץ סוטה ל"ה ב' דכתב וז"ל בתו"ד: איתא במדרש מעשה בבתו של ענה שהלכה לפרדס אביה ולקטה רמון מן האילן וזרקה הקליפה והיה שם אחד מן המרגלים ונכנס בתוכה והיתה יראה פן יבוא אביה בפרדס ויראה הקליפה ונטלה הקליפה וזרקה חוץ מן הפרדס ויצא המרגל משם והלך לו עכ"ל התוס' שאנץ שם, והנה כיון שהיה המרגל שישים אמה נמצאנו למידין מזה כמה היה גדול הקליפה שהצליח ליכנס בתוכה, וכן כיון שבת ענה הצליחה לזרוק הקליפה יחד עם המרגל ואע"פ שהיא בת ולא בן על כרחך שהיה כוחה רב מאד וכן על כרחך שהיתה ענקית מאד שהצליחה לתפוס רמון כזה גבוה וענק, וכל זה הוא סייעתא לדברי מרן שליט"א שבנס זה שנהיו המרגלים ס' אמה רצו להראות עד כמה היו הנפילים ענקים.

ושו"ר בעזה"י מ"ש בבעל הטורים פ' נח ו' י"ג וז"ל, משחית את הארץ ר"ת מאה לומר לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה עכ"ל, והרי לנו בהדיא כמה היה גובהן של דור המבול שהיו מהנפילים כדלעיל סוף פ' בראשית ו' ד' והוא מאה אמות, ונמצא שהיו המרגלים בעת ההיא שהיו שישים אמה, ארבעים אמה פחות מהענקים. (ומה שהיו נראים כ'חגבים' כבר כ' לעיל).

אך עצם דברי הבעה"ט לכאורה צ"ב טובא מהא דאיתא בברכות שקרסולו של עוג היה שלושים אמה וכדלעיל, כי כיון שקרסולו היה ל' אמה על כרחך שהיה גובה כל גופו יותר ממאה אמה, שאין יחס שוה לגופו אם קרסולו היה ל' אמה ושאר כל גופו היה שבעים אמה, ולכאורה להמבואר בגמ' ברכות הנ"ל היה צריך להיות גובהו יותר ממאה אמות, ואאמו"ר הגאון ר' יעקב הלוי שליט"א אמר לן דיתכן שהכוונה היא שהנמוכים שבעננים היה גובה של מאה אמה והיינו שלא היו בעננים גבוהים פחות ממאה אמה. ואולי אפשר לומר עוד, דאה"נ עוג היה בעל מוס דמהיכי יתתי שלא היה בעל מוס, וכן השיב לן מרן שליט"א שעוג היה אדם משונה.

ומענין לענין באותו ענין עיי' במחזור ליוה"כ ש"י"ח שפתותינו' ממרן שליט"א שגם אנו נהיה גבוהים ביותר לע"ל, דכתב שם בזה"ל: ותולכנו קוממיות לארצנו. הוא עוד ברכה שילכו קוממיות גבוה מאה אמה או מאתיים כמו שאיתא בתורת כהנים (בחוקותי פרשתא א' סוף פרק ג') עה"פ ואולך אתכם קוממיות עכ"ל.

⁵⁶ולכאורה יש לסייע לזה ממה שהמן שירד לבנ"י היה בגובה ס' אמה כדאיתא ביומא ע"ה א' יעו"ש.

⁵⁷ועיי' בטעמא דקרא שם החשבון שכתב מרן שליט"א לבאר מנין ידעו חז"ל שהיה גובהו כנגד ע"ד איש יעו"ש ותרווה נחת.

⁵⁸הנני להעתיק פה שו"ת שהדפסנוהו בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתתרמ"ג כי הוא שייך [בד"א] גם לכאן, וז"ל השאלה שם: איתא במסכת סופרים (סוף פכ"א) האדם הגדול בענקים, בענקים זה אברהם אבינו שהיה גבוה קומתו כנגד שבעים וארבעה אנשים כו', ויש לשאול כך, דהנה איתא בחז"ל (וכמדומה שכן הוא בזה"ק פ' לך לך דפ"ו ע"ב) דהמלכים תפסו את לוט משום שהיה דומה לאברהם (וכן פרש"י בפ' לך לך י"ג ח') ורצו להתגרות באברהם שיאמרו שתפסו את אברהם ובאמת ה' זה לוט. והשתא לכאן ק' ממ"נ. דאם לוט ה' גבוה ג"כ כמו הגובה של אברהם אבינו א"כ אמנם ניחא שתפסו את לוט ואמרו שזה אברהם אבל א"כ מה הרבותא במסכת סופרים שאע"ה ה' גבוה כנגד ע"ד איש והרי גם לוט ה' כן, ואם לוט לא ה' גבוה כאברהם אע"ה א"כ מה הועילו המלכים כי אף שלוט ה' דומה לאברהם מ"מ הגובה ה' שונה לגמרי וודאי היו יכולים להבחין שאי"ז אברהם מאחר שה' גבוה במיוחד, וצ"ב ממ"נ. עכ"ל השאלה שם. והשיב לן מרן שליט"א שם בזה"ל: אברהם היו רגליו שוקעות בארץ ומוציאם בנס מן השמים בלי טורח וזה לא ה' בלוט. עכ"ל התשובה. [ובהערות שם הוספנו בזה"ל: והיינו דכיון דרגלי אברהם אבינו היו שוקעות בארץ, לכן נהי' כגובהו של לוט (וכשל כל אדם), וממילא יכלו המלכים להתגרות וכנ"ל בשאלה. ובזה ניחא נמי הא דאיתא בתנחומא חיי שרה סימן א' שאברהם יוצחק נכנסו לעיר ולא ה' ניתן להבחין ביניהם עד שהקב"ה הלבין שער ראשו וקנו של אברהם יעו"ש היטב, והיינו דק' למה לא ה' אפשר להבחין ביניהם והלא אברהם ה' גבוהו מיוחד ביותר, ולדברי מרן שליט"א גם פה ניחא ודו"ק. עכ"ל ההערה שכתבנו שם. [אמנם חכ"א העיר לשאול דאברהם שה' גובהו כ"כ, מסתמא גם ה' רחב ביותר גם מיצחק וגם מלוט ועדיין ה' ניתן להבחין ע"י הרוחב אף שלא ה' ניתן להבחין בגלל הגובה כנ"ל וקצת צ"ב]. ומ"מ הוצרך מרן שליט"א ליישב כאן גבי הסוכה שאברהם אע"ה דחף רגליו לאדמה כי אף שבלא"ה היו רגליו שוקעות באדמה וכנ"ל מ"מ עדיין היה יותר גבוה מכ' אמה מרוב גובהו ודו"ק.

ת. זה הי' רק כשהם היו בא"י אבל אח"כ חזרו להיות רגיל כמו כולם.

ויקהל

ש. ויקהל ל"ח י"ח - י"ט. ומסך שער החצר וגו', ועמדיהם ארבעה ואדניהם ארבעה נחשת וויהם כסף וצפוי ראשיהם כסף. הנה לעיל פ' תרומה (כ"ז, ט"ז - י"ז) כתיב, ולשער החצר מסך וגו', כל עמודי החצר סביב מחשקים כסף וויהם כסף ואדניהם נחשת, והק' אאמו"ר שליט"א למה ציפה ראשיהם כסף כפי שנאמר בעשיה בפ' ויקהל, והרי בציווי בפ' תרומה ל"נ לצות ראשיהם כסף (וכן ק' בויקהל ל"ח י"ז).

ת. התורה קיצרה.

ש. ויקהל. הנה בפ' ויקהל נאמר קודם המשכן והחצר ואח"כ הכלים, ואילו בציווי לעיל פ' תרומה נאמר קודם הכלים ואח"כ המשכן והחצר. וצ"ב.

ת. אין הסדר מעכב.

פקודי

ש. פקודי ל"ז א'. פרש"י וז"ל, ויעש בצלאל. לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים נקראת על שמו עכ"ל, צ"ב דהא מצינו דגם משה רבינו ע"ה מסר נפשו וכדפרש"י בפ' נשא ז' א' וז"ל, כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל חכם לב עשו את המשכן ותלאו הכתוב במשה לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל דבר ודבר כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה ולא טעה בתבנית אחת וכן מצינו בדוד לפי שמסר נפשו על בנין בית המקדש כו' לפיכך נקרא על שמו כו' עכ"ל.

ת. זה על ההקמה.

ש. פקודי ל"ט ל"ג. ויביאו את המשכן אל משה וגו'. את השלחן את כל כליו ואת לחם הפנים. לכאו' צ"ב דהא בעשייה לעיל ל"ז י' לא נזכר לחם הפנים. ועוד, למה הכינום מעתה והרי גמר מלאכת המשכן הי' בכ"ה בכסליו והקמתו הי' בר"ח ניסן. ועוד, היכן הניחום ואם נימא שהניחום על השולחן לכאו' חידוש הוא שהרי עדיין השולחן (וכל הכלים) לא נמשח בשמן המשחה.

ת. בכלים מיירי ולא בקרבן.⁵⁹

⁵⁹שו"ר שמרן שליט"א כבר הקשה כן בטעמא דקרא וז"ל שם, ויביאו את המשכן וגו' ואת לחם הפנים. נראה דהאי ואת לחה"פ היינו הסניפים של לחה"פ דאי לחה"פ ממש למה עשאוה כיון שעדיין לא הקימו את המשכן עד א' בניסן וכי הי' מונח על השלחן ד' חדשים. ועוד יל"פ דלחח"פ ממש הביאו דתנן במנחות מ"ט א' אין מחנכין את השלחן אלא בלחח"פ וענין חינוך שייך לעושי המלאכה ולכן

ש. בהנ"ל. לכאור' התשובה על שאלה ראשונה, ולכאור' עדיין צ"ב ב' השאלות האחרונות.

ת. היינו הך.⁶⁰

ש. שם. פרש"י וז"ל, ויביאו את המשכן וגו'. שלא היו יכולין להקימו ולפי שלא עשה שום מלאכה במשכן הניח לו הקב"ה הקמתו כו' עכ"ל, קצת יש לשאול למה זה נחשב שלא עשה משה 'שום מלאכה' במשכן והרי מסר נפשו על המשכן להראות תבנית כל דבר כדפרש"י נשא ז' א' וכדלעיל.

ת. מעשה לא עשה.

ש. פקודי מ' ד'. והבאת את השלחן וערכת את ערכו וגו'. הנה מהפסוקים משמע שמיד כשהכניס השולחן מיד ערך את לחם הפנים עוד לפני שהכניס המנורה, וכן מיד כשהכניס את המנורה מיד הדליק הנרות עוד לפני שהכניס את מזבח הזהב וכן הלאה, והאם כן הוא, או"ד שקודם הכניס את כל הכלים ואח"כ עשה בהם העבודה. (ואם כצד קמא כפי שמשמע בפשוטו מהפסוקים א"כ נמצא מבואר שעשה עבודות במשכן קודם שגמר להעמיד את כל המשכן, שהרי החצר העמיד רק אח"כ כמבואר להדיא בפסו' ל"ג).

ת. כסדר.

ש. פקודי מ' כ'. ויקח ויתן את העדת אל הארץ וישם את הבדים על הארץ ויתן את הכפרת על הארץ מלמעלה. יש לשאול למה נתן הבדים בין נתינת העדת אל הארץ לבין נתינת הכפרת על הארץ, ולמה לא שם את הבדים או קודם נתינת העדות או אחר נתינת הכפרת. ולכאור' קצת צ"ב.

ת. ס"ת הראשון.

תזריע⁶¹

ש. תזריע י"ג כ"ט. ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן. ולהלן פסו' ל"ח כתיב ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם בהרת בהרת לבנת, והנה בפסו' כי יהיה בו נגע יש מפסיק תחת המילה או, ואילו בפסוק כי יהיה בעור בשרם אין מפסיק תחת המילה או, ושמעתי לבאר דהטעם הוא משום שלאשה אין זקן ולכן יש מפסיק. והאם נכון הוא.

ת. נכון.

הכינוי לחה"פ ולחה"פ אינו נפסל בלינה והקב"ה שמרם לחם חם עד שהקימו המשכן ונתנוהו ומה"ט גם הכינוי שמן למאור וקטרת הסמים שכ"ז צריך לחינוך כדתנן במנחות שם. עכ"ל מרן שליט"א שם.

⁶⁰ היינו שהתשובה הנ"ל כן מיישב גם ב' השאלות האחרונות, וצ"ב כיצד. והגראי"ש קניבסקי שליט"א כתב לך: את לחם הפנים הביאו בשעת הקמת המשכן.

⁶¹ עי' תשובות לפרשת שמיני, להלן מגילה י"ח א'.

ש. בהנ"ל. מהו באופן שגדילים לה שערות במקום הזקן (זה קצת מצוי ומורידים בניתוח) האם שייך בזה דין נגעים (של הזקן).
ת. לא.

מצורע

ש. מצורע י"ד ל"ד⁶². כי תבואו אל ארץ כנען וגו' ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם. יש לשאול האם נגע זה הי' על עון לשה"ר או לאו, שהרי פרש"י בשורה היא להם כו' וכיון שכן היתכן שיבשרו להם שכשיכנסו לא"י יכשלו בלשה"ר וגם היתכן שיבשרו להם בשורה טובה על עון [כה חמור] וגם היתכן שיבשרו להם שיכשלו בעבירה ויקבלו ע"ז מטמוניות, ומזה לכאור' מוכח דלא הי' הנגע על עון לשה"ר, וכיון שכן למה באמת הי' נגע.
ת. זה אינו על עון.

ש. בהנ"ל. אם אי"ז נגע על לשה"ר האם הוצרכו לטהרה וכפרה, ומפשטות סדר הכתובים משמע דהוצרכו לכל הטהרה והכפרה ולכאור' אמאי מאחר שלא נכשלו בלשה"ר ולא הי' הנגע על עון לשה"ר.
ת. כדי שימצאו את הכסף.

ש. בהנ"ל. כעת יש לשאול למה כל קרבנות הטהרה אי"ז הבאת חולין לעזרה מאחר שלא הובא בשביל כפרה כנ"ל. ולכאור' צ"ב.
ת. א. לא פלוג.
ב. מצוותן בטהרה.⁶³

אחרי מות

ש. אחרי מות. שאלנו את מרן שליט"א: פ' אחרי מות, נאמרה בא' בניסן כדאיתא גיטין ס' א', והיינו חצי שנה וט' ימים קודם יוה"כ, ויש לשאול, למה לא ילפי' מזה שצריך ללמוד הלכות יוה"כ כבר בא' בניסן, וכמו שמצינו גבי כל היו"ט כדאי' בריש פסחים ששואלין ודורשין ל' יום קודם החג בהלכות החג וילפי' שהרי עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני, ולכאור' העיקרון של הלימוד שייך גם גבי יוה"כ והיינו שהרי בא' בניסן מזהיר על יוה"כ, והא לא מצינו כן, ואמאי. ומרן שליט"א השיב (הודפס בתשובות הגר"ח ח"א תשובה קי"ט): משום ששייך לחינוך

⁶² עי' בזה עוד להלן יומא י"ב א'.

⁶³ תשובה זו על אותה שאלה בנוסח אחר, וזה הל': וכעת לכאור' צ"ב למה הבאת הקרבנות אי"ז חשיב כהבאת חולין בעזרה, שהרי הבאת הקרבנות לא הי' בשביל [הטהרה ו]הכפרה. וצ"ב. ועי' השיב מרן שליט"א כנ"ל: מצוותן בטהרה.

המשכן. וחשבתי ליתן ראייה לתשובת מרן שליט"א מהא דאמרי' בפסחים ו' ב' מאי טעמא דתנא קמא שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני כו' 'ור' שמעון בן גמליאל אמר לך אידי דאיירי במילי דפסחא מסיק להו לכל מילי דפסחא, וה"נ אידי דאיירי במילי דחינוך המשכן להכי אמר לכולה פרשה דיוה"כ הכא. האם ראייה נכונה היא.

ת. נכון.

אמור

ש. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' אמור בזה"ל: אמור אל הכהנים בני אהרן. איצטריך למכתב הכהנים ובני אהרן דאי כתיב הכהנים לחוד הו"א דגם מ"ר בכלל שהי' כה"ג קמ"ל בני אהרן וכמ"ש בזבחים ק"ב ב' דהיכא דכתיב בני אהרן אין מ"ר בכלל כו' ע"כ. ושאל אאמו"ר הגאון רבי יעקב שליט"א, דלפי"ז צ"ב, מה הוקשה למרן שליט"א בפ' יתרו דז"ל מרן שליט"א שם: אחר שילוחיה. ובמכילתא אחר שילוחי' בגט וצ"ע איך החזירה והרי משה כהן הי' כמ"ש בזבחים ק"א ב' ואיך החזיר גרושתו כו' ⁶⁴ ע"כ. והרי בפ' אמור שהיא פ' לכהנים ולא למשה רבינו שם כתוב האיסור לכהן להחזיר גרושתו, וכיון שכן, מאי קשיא ליה למרן שליט"א איך החזיר גרושתו והרי כהן הי', שהרי האיסור לכהן להחזיר הגרושה לא נאמר למשה, וצ"ב.

ת. מ"מ הוקש לכהן עכ"פ לחומרא.

ש. אמור כ"ג מ"ג. למען ידעו דרתיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים אני ה' אלקיכם. הנה מצוות סוכה הינה 'למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני' וכו', א - בפשטות עם ישראל היה באוהלים במדבר ולא בסוכות 'מה טובו אהליך יעקב' - 'איש לפתח אהל', ב - האם הכוונה שהקב"ה עשה סוכות בדרך נס לעם ישראל 'למ"ד סוכות ממש בסוכה י"א ב' או שעם ישראל הקים בעצמו סוכות ולפי"ז מה הכוונה 'הושבתי את בני ישראל'. (מכח"א).

ת. שעשה להם נס. ⁶⁵

בהר

⁶⁴ ע"ע מש"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' בהעלותך להקשות דבפשוטו מצות התגלחת הי' רק על הלויים ולא על הכהנים וק' למה הוצרך משה רבינו להתגלח כמ"ש רב בסנהדרין ק"י א' והרי רב עצמו ס"ל בזבחים ק"א ב' דמשה רבינו הי' כה"ג כל ימיו, ועוד, דבערכין י"א א' יליף שירה מדכתיב משה ידבר והאלקים יענו בקול ופרש"י שהי' מצוהו לשורר לפי שמשנה לוי הי' וק' הא משה רבינו כהן הי' וכהן שעבד עבודת לוי במיתה כמ"ש בגמ' שם. ות"י מרן שליט"א שם דממשה רבינו לא בטלה מצות לוי כמו שבטלה מאהרן כשנעשה לכה"ג והי' למשה רבינו גם דיני כהונה וגם דיני לוי ואלו הם נכנס לארץ הי' נוטל גם תרומה וגם מעשר ראשון וכן לעתיד לבוא יטול שניהן (עי' סנהדרין צ' ב') [והוסיף מרן שליט"א, אך אפשר דתרומה דכתיב בה לאהרן אין ניתן למשה כמ"ש שם גבי מראות נגעים] כו' עכ"ד מרן שליט"א שם יעו"ש.

⁶⁵ הכוונה שעשה להם ניסים במדבר כשדרו בסוכות. הגר"י ש' קניבסקי שליט"א.

ש. בספר דרך שיחה פ' בהר כתב: בקשתי מהרב לכתוב ולבקש מנגיד מסויים בענין פדיון שבויים, ואמר: אבא ז"ל לא כתב מכתב לאדם פרטי, כי חשש משום לא תרדה בו בפרך, והיה מוכן לכתוב רק בצורה כללית. ע"כ. ויש לשאול דהלא מיירי במצות צדקה ולמה שייך בזה לא תרדה בו בפרך (ואף ידוע מעשים רבים מגדולי ישראל שהלכו לגבירים ומכריחים אותם ליתן לשיבות).

ת. אין להכריח.

בחוקותי

ש. בחוקותי כ"ו ה'. פרש"י וז"ל, והשיג לכם דיש את בציר. שיהא הדיש מרובה ואתם עסוקים בו עד הבציר ובבציר תעסקו עד שעת הזרע עכ"ל, וצ"ב דלעיל פסו' ג' פרש"י אם בחוקותי תלכו כו' שתהיו עמלים בתורה עכ"ל וכיון שיהיו עסוקים כ"כ עד הבציר ועד שעת הזרע א"כ מתי יהיו עמלים בתורה.

ת. עבדיהם הכנענים.^{67 66}

ש. בחוקותי כ"ו י"ג. אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים מהית להם עבדים ואשבר מטת עלכם ואולך אתכם קוממיות. הא דכתיב 'ואולך אתכם קוממיות' ראיתי שמרן שליט"א הביא חז"ל שיש מ"ד שהכוונה שלע"ל יהיו כולם בגובה מאה אמה, ויש מ"ד שיהיו מאתים אמה, ויש לשאול היאך יקיימו מצות סוכה שהרי למעלה מכ' אמה הסוכה פסולה.

ת. ידחפו את הרגלים בפנים האדמה.^{69 68}

ש. בהנ"ל. יש לשאול הרי כולם יהיו גבוהים כן, ולפי"ז כולם יצטרכו לעשות כן, והאם באמת כולם יצטרכו לדחוף הרגלים באדמה.

ת. כן.

הנה לפי"ז מה שכתב רש"י 'ואתם עסוקים בו' אין הלשון בדוקא, (ומפני לשון זה שאלנו).⁶⁶

⁶⁷שוב חשבנו לומר בעזה"י, דודאי אין הכוונה שיעסקו כל היממה בשדה, רק הכוונה שבזמן הקצוב שיעסקו בשדה להביא פרנסה וטרף לבייתם וכגון ב' שעות ביממה אז יעסקו כל הב' שעות בכל יום מרוב השפע הגדול, אבל שאר שעות היום ודאי יהיו עמלים בתורה, ואפשר דזהו ג"כ שתהיו 'עמלים' בתורה כי כיון שיהיו עוסקים בכל יום בשדה כל הזמן הקצוב שיש להם בשדה מרוב השפע, יהיה להם התורה יותר עמל, וכבר אמרו חז"ל באבות פ"ב יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ 'שיגיעת' שניהם משכחת עון, והרי זהו זה ברכה מה שיהיה שפע גדול שיהיו עסוקים חזק בשדה בזמן הקצוב לעבודת השדה כנ"ל ויחד עם זאת יעסקו בתורה בשאר רוב שעות היממה בעמל גדול כתוצאה מכך שיהיו עסוקים בשדה הרבה כנ"ל והיינו שעי"ז ירויחו שלא יכשלו בעוונות כמ"ש שיגיעת שניהם 'משכחת עון' ודו"ק. (ועיין עוד בספר נפש החיים פרקים סוף פרק ב' ד"ה וכן חילקו רז"ל, וז"ל אבל אור התורה כו' על כל פנים בעדנא דעסיק בה גם היא מצלת אותו מחטא יעו"ש היטב).

⁶⁸ע"י בתשובות מרן שליט"א לעיל פ' כי תשא כעין זה ודו"ק.

⁶⁹והוסיף מרן שליט"א **שההלכה שסוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה ישאר. ויקיימו הסוכה ע"י שידחפו הרגלים בפנים האדמה.** אך צ"ב דא"כ יהא נמצא שמאה ושמונים אמה או שמונים אמה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה יהיו בפנים האדמה ועשרים אמה יהיו בחוץ, וצ"ב שאי"ז 'תשבו כעין תדורו'. וע"י בתש"ו להלן.

ש. בהנ"ל. אולי אי"ז ק' כי איתא בירושלמי (מגילה פ"א ה"ה) שהמועדים עתידין ליבטל. (אבל זה גופא צ"ב שהרי כתוב מפורש בתורה ואיך יתבטל סוכה דאורייתא).
ת. אליהו עתיד לדורשה.

ש. בהנ"ל. לכאורה צ"ב, דהא לדחוף הרגלים בפנים האדמה זה לא נח, ומצטער פטור מן הסוכה.
ת. לדחוף את הרגלים באדמה זה יהיה הנאה, וכל אחד יהנה מזה.⁷⁰

ש. בהנ"ל. לכאור' עדיין הרי אין זה תשבו כעין תדורו.
ת. יתרגלו לזה.

ש. בחוקותי כ"ו ט"ו. ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם וגו'. הנה כאן גבי החוקים אמר 'תמאסו' וגבי משפטים אמר 'תגעל', ואילו להלן פסו' מ"ג אמר בהיפוך במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם. וצ"ב טעמא.
ת. בא זה ולימד על זה.

במדבר

ש. במדבר ג' י"ב. ואני הנה לקחתי את הלויים וגו' מבני ישראל והיו לי הלויים. מבני ישראל והיו לי הלויים ר"ת הלויים.
ת. יפה.

ש. במדבר ג' ט"ו. פקד את בני לוי וגו' מבן חדש ומעלה תפקדם. מבן חדש ומעלה תפקדם ס"ת אותיות נשמה, שמבן חודש יצא מכלל נפל כמשפרש"י.
ת. יפה.

ש. במדבר פ"ד. בארון סדר הכיסויים היה: פרוכת, עור תחש, תכלת, אמנם בשולחן העור תחש היה השלישי [ולא השני כפי שהוא היה בארון], ושאל בני אשר נ"י למה לא היו באותו הסדר, דלמה בארון היה העור תחש השני ובשולחן היה העור תחש השלישי.
ת. גזה"כ.

---

⁷⁰ומרן שליט"א אמר שלא יצטרכו לעבוד בשביל זה אלא כוכד הגוף יעשה את העומק באדמה. (א.ה. וכן מצינו בחז"ל לענין אחימי שישי ותלמי ילידי הענק, והם היו מאה אמה כמ"ש בבעה"ט פ' נח, ואנו נהיה או מאה או מאתים אמה).

ש. במדבר. במד"ר פ"ה סי' א'. ומנין שהיו שבט קהת ממועט אלא אתה מוצא ג' משפחות היו טוענין כל כלי המשכן כו' אבל משפחת קהת את מוצא אותן מרובין מכל המשפחות כי מבין חודש הוא מונה אותן ומוצא אותן ח' אלף ו' מאות וכיון שהוא בא מבין ל' שנה הוא מוצא ב' אלף ז' מאות וג' הרי שהיו אפילו פחות משלישית קי"ז למה כן אלא כו'. נשאלתי, שהרי המנין שמנאום הי' קודם שנסעו וא"כ איך הראי', וצ"ב.

ת. היינו הך.⁷¹

נשא

ש. נשא ז', י"ח י"ט. פרש"י וז"ל, הקריב נתנאל בן צוער, הקריב את קרבנו. מה תלמוד לומר הקריב בשבטו של יששכר מה שלא נאמר בכל השבטים לפי שבא ראובן וערער ואמר דיי שקדמני יהודה אחי כו' ומהו הקריב הקריב שני פעמים שבשביל שני דברים זכה להקריב שני לשבטים אחת שהיו יודעים בתורה כו' עכ"ל, לכאור' קצת יש לשאול מהא דכתיב בשירת דבורה (שופטים ה' ט"ו) ושרי ביששכר עם דברה וגו' בפלגות ראובן גדלים חקרי לב ופרש"י שם וז"ל בפלגות ראובן. אבל בחילוקי לבו של ראובן רבו כו' עכ"ל ומבואר דראובן הי' רבו של יששכר, ומרן שליט"א כתב לן ע"ז (בתשובות הגר"ח ח"א תשובה רל"ז): הי' גדול ממנו בכמה שנים ומסתמא לימדו, ע"כ, וכיון שכן, למה זכות זו שכל התורה של יששכר בא מראובן לא עמדה לראובן שיקריב תחילה, דאף ששבט יששכר היו יודעים בתורה יותר מראובן מ"מ הרי כל תורת יששכר בא מראובן. וקצת צ"ב.

ת. א. אז עלה בתורה.

ב. עיקר התורה לא הי' לו.

ש. הובא ממדרש רבה (נשא פי"ד סי' ג') ביום השביעי נשיא לבני אפרים כו' למה זכה אפרים להקריב ביום השבת כו' אמר הקב"ה ליוסף אתה שמרת השבת עד שלא ניתנה חייך שאני עושה שכן בנך מקריב בשבת, ע"כ. ויש לשאול בזה:

א. דמשמע שרק יוסף שמר השבת ולא גם שאר אחיו השבטים והרי כל השבטים שמרו כל המצוות ובכללם שמירת השבת, וא"כ מה זכה יוסף יותר משאר אחיו.

ב. למה דווקא אפרים זכה ולא מנשה.

ג. ועוד שהרי מנשה הוא הבכור וא"כ היה להקדים את מנשה.

ת. א. מפורש ששמר. ב. וישם את אפרים לפני מנשה. ג. התורה הקדימתו.

בהעלותך

ע' בחידושי הרש"ש במדרש שם דכבר הקשה כן ויעו"ש מה שתירץ בזה.⁷¹

ש. בהעלותך ח' ב'. פרש"י וז"ל, אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי הפתילות שבהן וכן שלשה המערביים ראשי הפתילות למול האמצעי ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך עכ"ל, הנה מה שפרש"י ולמה כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך קאי על אהרן הכהן שלא היה צריך לאורה במשכן וכן קאי על ישראל במשך כל הארבעים שנה כמ"ש התוס' בשבת כ"ב ב' ד"ה וכי, והשתא לכאן צ"ב טובא כך, דהנה איתא בברייתא דמלאכת המשכן פי"ד ס"י ב' (הביאור התוס' בשבת שם), רבי שמעון בן יוסי אומר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא האדים היו יודעין ששקעה החמה הלבין היו יודעים שזרחה החמה ומסתכל בחביות ויודע מה שבתוכו בטפיח ויודע מה שבתוכו מפני ענן השכינה שביניהם שנאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם ואף לעתיד לבא כן כו' ע"כ, וכתב מרן שליט"א בביאור 'טעם' שם ס"ק ב' וז"ל, האדים. הוא עמוד האש, היו יודעים שהוא לילה. הלבין. הוא עמוד הענן, היו יודעים שהוא יום, שנאמר כי ענן ה' וגו' יומם ואש תהיה לילה. ומסתכל בחביות ויודע מה שבתוכו. מתוך אור עמוד הענן ועמוד האש, שהיה מאיר דרך דופני החבית ורואה מה בתוכו. בטפיח. כלי חרס קטן. כו', עכ"ל מרן שליט"א שם, ולכאן צ"ב דכיון שהיה אור גדול ביום מעמוד הענן ובלילה מעמוד האש וכנ"ל בברייתא דמלה"מ, א"כ גם אם היו הפתילות ישרות מי יאמרו לאורה הוא צריך, והרי שבביל שיהיה אור אי"צ לאור המנורה, שהרי בלא"ה יש אור גדול ביום ובלילה מעמוד הענן ומעמוד האש, וכיון שבביל שיהיה אור אי"צ לאור המנורה א"כ למה יבואו לומר לאורה הוא צריך, [ובשלמא בזמן המקדש ניחא כי לא היה אז עמוד הענן ועמוד האש, אבל במשכן צ"ב וכנ"ל].

ת. מתלוננים נמצא תמיד כידוע.

ש. בהעלותך. שבטו של דן היה נוסע לאחרונה כמובא בירושלמי עירובין וכן ברש"י בהעלותך, ותמוה, הניחא למ"ד כקורה, אך למ"ד כתיבה, הרי שבט דן בצד צפון, הניחא אם נוסעים לכיוון דרום, אכן הינו אחרון, אך אם נוסעים לכיוונים אחרים שבט דן אינו אחרון, אם נוסעים לצפון הינו ראשון! (מחכ"א).

ת. היו מתהפכים.

שלח⁷²

ש. שלח. שאלנו את מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח תשובה קמ"ט אהא דכתיב בפ' שלח ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק, דמהיכן הם הגיעו ועוד היו חיים עד זמן יהושע כמבואר בספר שופטים, שהרי בסוף פ' נח מבואר דכל הנפילים מתו. והשיב מרן שליט"א: יתכן שהם צאצאי עוג. והנה לכאורה יש לשאול מהא דכתיב בס"פ חוקת (כ"א ל"ה) ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד וגו', וכיון שכן, האך יתכן שהם צאצאי עוג. ולכאן צ"ב בכוונת מרן שליט"א.

⁷² ע"ע לפ' שלח, להלן מגילה י"ג א' בד"ה אמר הקב"ה יבא כלב כו'.

ת. בניו שהיו שם במלחמה.⁷³

ש. שלח. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' שלח וז"ל, ויהס כלב. בספרים אחרים הס' רבתי כמו שהביא במנחת שי, וי"ל טעם משום שהשתיק את המרגלים שגבהן ס' אמה כדאי' במדרש מובא בהדר זקנים מבעה"ת ר"פ שלח עכ"ל, יש לשאול האם גם יהושע וכלב הי' גובהן ס' אמה שהרי גם הם היו עם המרגלים, ולכאור' מדברי מרן שליט"א הנ"ל משמע שכלב לא הי' גבוה כמותם, אמנם יהושע לא נתבאר.

ת. כן.

ש. בהנ"ל. שאלנו את מרן שליט"א, להא דאיתא בטעמא דקרא בשם הדר זקנים מבעלי התוס' שהיו המרגלים ס' אמה היאך קיימו יהושע וכלב מצוות סוכה שהרי למעלה מכ' אמה פסולה⁷⁴, ועוד כיצד נכנס יהושע באהל של משה כמפורש בפ' כי תשא, ועוד למה הוצרך כלב לדרת מהחלון ע"י חבל אצל רחב ביריחו (כמ"ש בלמכסה עתיק).

והשיב מרן שליט"א⁷⁵: רק בארץ ישראל היו גבוהים ס' אמה אבל כשחזרו למדבר חזרו להיות רגיל כמו כולם. והוסיף מרן שליט"א: שהרי כתיב ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.

ושוב שאלנו: האם הי' זה מעשה ניסים שנהיו גבוהים ואח"כ נמוכים. והשיב מרן שליט"א: כן. ומה שהוסיף מרן שליט"א שהרי כתיב ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, לא זכיתי להבין הכוונה, כי אם הכוונה להסביר בזה למה נעשה נס זה, אזי אדרבה מפסוק זה הי' ללמוד שהמרגלים היו קטנים ועכ"פ לא יותר גבוהים מהרגיל.

ושוב חשבתי שאולי כוונת מרן שליט"א לומר, שהנס שנעשו גבוהים ס' אמה הי' כדי להראות כמה היו ענקים הענקים בני ענק והיינו שאפילו שהמרגלים היו ס' אמה אפ"ה עדיין היו כחגבים לעומת הענקים. והאם זו באמת הכוונה.

ת. נראה להם כדי שיבהלו ולא יגעו בהם.

ש. בהנ"ל. הנה [אם זו הכוונה] לכאור' צ"ב ממ"ש בבעל הטורים פ' נח (ו' י"ג) שהענקים היו גבוהים מאה אמה, והיינו, דכיון שהיו המרגלים ס' אמה איך היו כ'חגבים' לעומת מי שהוא ק' אמה.

ת. חגב גדול.

ש. בהנ"ל. בעצם דברי הבעה"ט בפ' נח שם לכאור' יש לשאול מהא דאיתא בפרק בתרא דברכות שקרסולו של עוג הי' שלושים אמה, דלפי"ז נמצא שהי' בעל מום, כי אין יחס בין הגובה של ק' אמה אם הקרסול לבד הי' ל' אמה. (ושמא אה"נ עוג הי' בעל מום).

⁷³ היינו דמש"כ ואת בניו וגו' עד בלתי השאיר לו שריד היינו שמכל בניו שהיו עמו במלחמה לא השאיר שריד מבניו [ומכל מי שהי' במלחמה] אבל בניו שלא היו במלחמה נשארו חיים ומהם נשארו עד זמן יהושע. [לד"ד מרן שליט"א (אם זהו באמת כוונת מרן שליט"א) הי' לומר דלכאור' דוחק הוא לומר כן והיינו כי לכאור' פשוטו של מקרא עד בלתי השאיר לו שריד היינו שלא נשאר ממנו כלום כלל וכלל בשום מקום גם במלחמה וגם שלא במקום המלחמה ולכאור' קצת צ"ב].

⁷⁴ ועי' עוד חידושים בענין זה בתשובות לעיל פ' בחוקותי עה"פ ואולך אתכם קוממיות יעו"ש ודו"ק.

⁷⁵ לעיל פ' כי תשא יעו"ש.

ת. בלא"ה הי' בעל מום.

ש. בהנ"ל. איתא שעוג עמד מחוץ לתיבה עליה, והנה גובה התיבה הי' ל' אמה, ונמצא שכל גובה התיבה הי' רק הקרסול שלו, והיאך לא נתהפכה התיבה (ושמא שכב עליה מלמעלה).

ת. הקב"ה שמר עלי⁷⁶.

ש. שלח ט"ו י"ד. וכי יגור אתכם גר או אשר בתוכם לדרתיכם וגו'. יש לשאול למי כוונת הכתוב באמרו 'או אשר בתוכם לדרתיכם'.

ת. שנמצא אצלכם לדורות.

ש. בהנ"ל. יש לשאול האם כוונת מרן שליט"א דכוונת התורה לומר, או אשר בתוכם לדרתיכם היינו גר שהוא כבר גר שנים רבות או שהאבות שלו התגירו והוא צאצא של גרים. ואם זהו באמת הכוונה יש לשאול מה ראתה התורה הקדושה לומר זאת דוקא כאן, וממה נפשך אם צריך לומר כן א"כ שזה יאמר בכל מקום שנזכר גר, ואם אי"צ לומר כן א"כ למה דוקא כאן האריכה התורה לומר זאת. ושמא ה"ז סודות התורה.

ת. במקום א' צ"ל.

ש. שלח ט"ו מ"א. אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים אני ה' אלקיכם. עלה ברעיוני בס"ד כך, אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ס"ת מצרים.

ת. יפה.

חוקת

ש. חוקת כ' כ"ט. פרש"י וז"ל, ויראו כל העדה וגו'. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד אמרו היכן הוא אהרן אמר להם מת אמרו אפשר מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלוט בו מלאך המות מיד בקש משה רחמים והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה ראו והאמינו עכ"ל, יש לשאול היאך ע"י שמלאכי השרת הראוהו להם מוטל במטה מיד ראו והאמינו והרי כבר הי' שראו והאמינו ולא הי' דבר נכון והיינו הא דפרש"י בפ' כי תשא ל"ב א' וז"ל כי זה משה האיש. כמין דמות משה הראה להם השטן שנושאים אותו באויר רקיע השמים עכ"ל, ולכאור' צ"ב.

ת. פ"א לא הוי חזקה.

⁷⁶ היינו דודאי עוג עמד ע"ג התיבה מבחוץ כמ"ש בגמ' ולא שכב על התיבה מלמעלה, ואף שעוג הי' גדול מהתיבה בעור שבעים אמה מ"מ התיבה לא התהפכה כי הקב"ה שמר עליה על התיבה. והיינו דאח"כ לא היה זה מדרך הטבע.

ש. בהנ"ל. האם שייך ליישב כך, דכאן ראו גם את 'מלאכי השרת', וכיון שכן על כרחך שאי"ז השטן וזהו אמת. (ושמא זהו מיד בקש משה 'רחמים' והיינו רחמים שיראו את מלה"ש, דאל"כ הול"ל מיד עמד משה 'והתפלל').

ת. יפה.

ש. בהנ"ל. האם שייך ליישב עוד, דאילו גבי משה רבינו הראהו השטן 'באוויר רקיע השמים', ואילו גבי אהרן לא נזכר כן ושמא מלה"ש הראוהו 'בארץ' מוטל במטה (ומ"מ לא יכלו ליטול את אהרן כי הי' ברשותם של מלה"ש).

ת. א"צ לכך.

ש. שם. מ"ש אפשר מי שעומד כנגד המלאך כו' יטלט בו מלאך המות כו', לכאו' צ"ב דהא אהרן לא נפטר ע"י מלאך המות וכמ"ש מרן שליט"א בטעמא דקרא בפ' חוקת ד"ה הנוגע.

ת. הם חשבו כך.⁷⁷

ש. כתב מרן שליט"א בלמכסה עתיק פ' חוקת בענין סיחון ועוג דאחים היו, וצ"ב דעוג מצינו שניצל מימי המבול בצידי התיבה (ולפי מ"ש מרן שליט"א שם דעה שסיחון נולד מאשת חם על כרחך שנולד לאחר המבול, אמנם אין דעה זו תתכן עם הדעה שהיו אחים לכאו').

ת. למה לא (אחות סיחון נשאת לחם).⁷⁸

בלק

ש. בלק כב כ"ג. כתב בכעה"ט וז"ל, ויך בלעם את האתון. ולא קלל אותה לפי שהיה דעתו לקלל את ישראל ואין ב' קללות ביום אחד דכתיב לא אוסיף לקלל ולא אוסיף עוד להכות אי נמי מפני שלא הגיע אז הרגע של הזעם עכ"ל, יש לשאול דבשלמא לקלל את ישראל הוצרך לכיון לרגע של הזעם אבל כדי לקלל הבהמה למה הוצרך לקלל ברגע של הזעם דוקא.

ת. אחרת חוזרת הקללה אליו כמש"כ רש"י בסנהדרין.

ש. בלק כ"ב כ"ט. פרש"י וז"ל, לו יש חרב בידי. גנות גדולה היה לו דבר זה בעיני השרים זה הולך להרוג אומה שלימה בפיו ולאתון זו צריך לכלי זיין עכ"ל, הנה בכעה"ט כתב דלא קלל את האתון כי אין ב' קללות ביום אחד א"נ מפני שלא הגיע אז הרגע של הזעם וכנ"ל, וכיון שכן,

⁷⁷ ושמא לכן הראוהו 'מלאכי השרת' שיבינו מזה שלא נפטר ע"י מלאך המות רק ע"י מלאך של רחמים ע"י בזה בתשובות הגר"ח ח"א תשובה צ"ח ובהערה 106 יעו"ש והבן.

⁷⁸ לכאורה צ"ל: אם עוג נשאת לחם.

למה הי' לו זה גנות גדולה וכנ"ל ברש"י שהרי במכוון לא קילל את האתון ולא מפני שבאמת לא הי' יכול.

ת. בושה גדולה בשבילו.⁷⁹

ש. בלק. כתב החתם סופר (שו"ת יו"ד תשובה שנ"ו) וז"ל, נחזור להנ"ל כל התורה כולה ראינו בעינינו חוץ מפ' בלעם מי הגיד לנו מה היה בין מלך מואב ובין קוסם אחד בלעם שבא אליו אל ארצו ולמה בא ומי הביאו ומי ידע שבנה מזבחות ושרצה לקלל ונהפך לברכה מי בא בסודם וישראל היו שרויים במדבר ואם הם עמדו בארץ מואב בראש הפסגה וראו למטה אל מדבר למרחוק מאין ידעו יושבי מדבר שמביטים עליהם מראש ההר הזה ושמנחשים עליהם ואפילו מרע"ה לא ידע ורק מפה הקב"ה ית"ש נכתבו הדברים והנביא צווח זכר נא מה יעץ בלק כו' והנה כו' עכ"ל. ומבואר דבשעת מעשה משה רבינו וכל בני ישראל לא ידעו מכל מה שהי' עם בלק ובלעם עד שמשה רבינו כתב התורה מפי הקב"ה שרו נודע לו כל זה. ולכאור' יש להעיר ממה שפרש"י בפ' מטות (ל"א ח') וז"ל, בחרב. הוא בא על ישראל והחליף אומנתו באומנותם שאין נושעים אלא בפיהם וע"י תפלה ובקשה ובא הוא ותפש אומנתם באומנות האומות שבאין בחרב שנאמר ועל חרבך תחיה עכ"ל ומבואר שידעו מכל זה דאל"כ למה באו עליו בחרב וממה שבאו עליו בחרב מהטעם שפרש"י מבואר שידעו מזה. (ועכ"פ ידעו קודם שנכתבה בתורה לכאור' כי הפרשה כאן דכתיב נקם נקמת בני ישראל לכאור' היה סמוך למעשה דבלק ובלעם).

ת. זכר נא כתוב ולא שידעו.

פנחס

ש. פנחס כ"ז כ"א. פרש"י וז"ל, ולפני אלעזר הכהן יעמוד. הרי שאלתך ששאלת שאין הכבוד הזה זז מבית אביך שאף יהושע יהא צריך לאלעזר עכ"ל, יש לשאול, היכן מצינו שמשה רבינו שאל שלא יזוז הכבוד מבית אביו, כי מה שמצינו הוא ששאל שיירשו 'בניו' את גדולתו כדפרש"י לעיל פסו"ט ז. ועוד, הרי גם בלא שיהושע יהא צריך לאלעזר כבר נתקיים הכבוד בבית אביו והיינו עצם הדבר שאלעזר נעשה לכהן גדול. וצ"ב.

ת. היינו הך.^{80 81}

מטות⁸²

⁷⁹ בשבילו דייקא כי הם לא ידעו שא"א לקלל ב' קללות ביום אחד. וזהו ל' רש"י 'בעיני השרים' כי לא ידעו כנ"ל.

⁸⁰

⁸¹ ע"ע להלן עירובין ס"ג א' כמה תשובות השייכות לכאן.

⁸² ע"ע לפ' מטות, להלן עירובין ס"ג א' יעו"ש.

ש. מטות ל"א כ"א. ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה וגו'. יש לשאול ולדקדק למה כתיב 'הבאים למלחמה' ולא כתיב 'הבאים מהמלחמה' כמו דכתיב לעיל מיניה פסוק י"ד 'הבאים מצבא המלחמה'.
ת. לפני שהלכו.

ש. בהנ"ל. לכאורה צ"ב שהרי כאן מיירי כשכבר חזרו מהמלחמה כמבואר בפסוקים.
ת. הוא אמר להם קודם וחזר וזירזם אח"כ.

ש. בהנ"ל. בהא דכתיב 'הבאים מצבא המלחמה' יש לשאול הפשט מהו הכונה הבאים מ'צבא' המלחמה (ולמה ל"נ הבאים מהמלחמה).
ת. לאפוקי נשים וקטנים שבאו עמם.

ש. שם. פרש"י וז"ל, אשר צוה ה' וגו'. תלה ההוראה ברבו עכ"ל, יש לשאול דכיון שכן אמאי נענש כדאיתא בעירובין ס"ג א'.
ת. כל דבר לחוד.

מסעי

ש. מסעי. מתי פסקו הערי מקלט (אם בבית ראשון או בבית שני או קודם להם או אח"כ, ובאיזה זמן).

ת. משרבו הרוצחים (או מזמן אליעזר בן דיןאי).⁸³

ש. מסעי. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא ס"פ מסעי בזה"ל: במנין הפסוקים בסוף הפרשה איתא קל"ב מחלה חולה סימן. ותמוה מדוע נקט סימן רע, ובפרט שזה בסיום ספר במדבר. אמנם נראה דאין הכונה לחולי אלא הוא מלשון מחול, כדתנן ויוצאות וחולות בכרמים (תענית כ"ו ב'), וקאי על הפסוק דכתיב בסוף הפרשה ותהיינה מחלה וגו' לבני דדיהן לנשים. והיינו שמחלה ותרצה וכו' היו חולות במחול בשמחת נישואיהן, ע"כ. ולכאור' יש לשאול למה צלפחד עצמו נתן לבתו את השם מחלה שזהו משמעות של מחלה וחולי. ולא מצינו (לכאור') שידע ברוה"ק שתתחתן ותרקוד ושכל זה יהיה מוזכר בכתובים ועל כן נתן לה השם מחלה [וכפי שמצינו בלמך שידע ברוה"ק (או בנבואה) על נח שינוחו מעצבון ידם ועל כן קרא השם נח], וגם דלמה דוקא לבת זו קרא ע"ש העתיד הזה, אלא משמע שלא ידע מהעתיד הזה ולא נתן לה השם ע"ש מחולות וריקודין, וכיון שכן אמאי נתן שם שמשמעותו שם של מחלה וחולי.

⁸³ עי' סוטה מ"ז א' משרבו הרוצחנין בטלה עגלה ערופה משבא אליעזר בן דיןאי כו' בן הרצחן יעו"ש.

[שהש"ר עה"פ השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו'].

ת. למה לא.

דברים

ש. דברים. ברש"י [דברים ל"ג ח'] בענין מי מריבה 'אם משה אמר שמעו נא המורים, אהרן ומרים מה עשו'. (ומפרש עיקר ש"ח - ולמה נקנסה עליהם מיתה), ותמוה, שהרי פרשת מי מריבה היתה אחר מות מרים, בגלל שפסקה הבאר ומה קשורה מרים ל'ותריבהו על מי מריבה'. (מחכ"א).

ת. זו שאלה בפ"ע.

ואתחנן

ש. ואתחנן ד' כ"ח. ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון. הנה במחזור שי"ח שפתותינו בתפלת ההלל כתב מרן שליט"א: קרא דואתחנן נדרש בויקרא רבה (פל"ג ו') על צלמו של נבוכדנצאר ע"ש, ואותו צלם היה מדבר, עד שדניאל הוציא בלעו מתוך פיו כדאיתא במדרש (שיר השירים רבה ד' ט'). שוב ראיתי זה בס' פנינים משולחן הגר"א בשם הגר"א בפ' ואתחנן. עכ"ל מרן שליט"א שם. ובזה תירץ מרן שליט"א למה לא כתיב ג"כ אשר לא ידברון. והנה ס' פנינים משולחן הגר"א לא מצאנו כעת, אבל בספרנו מאור אהרן על התורה הבאנו בפ' ואתחנן מספר אוצר תהלות ישראל על התהלים (להרב ישראל מנחם מנדל סחרוב זצ"ל תלמיד מרן הח"ח זי"ע כמ"ש שם בהסכמת הגאון מטשעבין זצ"ל) בשם הגר"א דכן איתא בזה"ק פ' תרומה דהצלם של נבוכדנצאר היה מדבר, ובזה תירץ הגר"א דלכן לא כתיב אשר לא ידברון. אמנם לכאן צ"ב טובא, שהרי הצלם של נבוכדנצאר היה כולו זהב (כמ"ש בדניאל ובמדרש הנ"ל ובזה"ק הנ"ל), וכיון שכן, למה כתיב מעשה ידי אדם 'עץ ואבן', והיה צ"ל מעשה ידי אדם 'זהב', ולכאן צ"ב טובא.

ת. כל הכסף וזהב שוה כעצים ואבנים.

ש. ואתחנן ד' ל"ז. ותחת כי אהב את אבתיך ויבחר בזרעו אחריו ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים. פרש"י וז"ל, ויוציאך בפניו. בפני אבותיו כמו שנאמר נגד אבותם עשה פלא, ואל תתמה על שהזכירם בלשון יחיד, שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו עכ"ל, והנה מה שתירץ רש"י הקדוש 'שהרי כתבם בלשון יחיד ויבחר בזרעו אחריו' לכאן צ"ב כיצד זה מתרץ, כי לכאן עדיין תיקשי למה באמת כתבם בלשון יחיד (בזרעו) ולא כתבם בלשון רבים (בזרעם). וצ"ב בכוונת רש"י.

ת. רואים שאין התורה מקפדת ע"ז.

ש. בפירושו הרוקח עה"ת פרשת ואתחנן [עמוד קפ"ז] כתב בתו"ד עה"פ 'בשבתך בביתך':
שעיק(ו)ר לימוד בבית' כו'. האם הכוונה שעיקר הלימוד הוא החזרה, כמ"ש הלומד ואינו חוזר
כזרע ואינו קוצר, ואת החזרה היו עושים בביתם כעין הא דאמרי' לגבי משה רבינו בבראשית
רבה מ"ז ה' והיה לומד תורה ביום ופושט אותה בינו לבין עצמו בלילה כו' ללמד את ישראל
שיהיו יגעים בתורה ביום ובלילה כו' יעו"ש. (מחכ"א).

ת. נכון.

עקב

ש. עקב ט' ב'. עם גדול ורם בני ענקים וגו' והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר לך. צ"ב דהא
לעיל ז' כ"ב כתיב ונשל ה"א וגו' לא תוכל כלתם מהר וגו'. וצ"ב.
ת. כיולתך.

ראה

ש. בערב שבת קודש פרשת ראה תשע"ד הייתי אצל מרן שליט"א, ומרן שליט"א ביקש חומש
עם הציורים של החיות המוזכרים בפרשת ראה, ומרן שליט"א הסביר עצמו ואמר שכתוב
ברמב"ם שיש מצוה להכיר אותם (ומרן שליט"א חזר ע"ז ג' פעמים) והוסיף מרן שליט"א
שאי"צ בשביל זה לראות את החיות ממש ומספיק גם בציור. ורצינו לשאול היכן הוא ברמב"ם.

ת. רמב"ם ריש הלכות מאכלות אסורות.⁸⁴

ש. ראה. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' ראה (עמ' רט"ו) בזה"ל: כי פתח תפתח את ירך לו.
בגמ' ר"ה כו' ונראה דלישראל גם מותר לומר שיתן צדקה לכשיבריא בנו ואי"ז נחשב צדקה על
תנאי אלא קביעת זמן לאחר שיבריא יתן צדקה ולפני כן לא הגיע הזמן, ע"כ. הנה לכאור' משמע
דדוקא כשאומר 'לכשיבריא' ה"ז מותר, אבל לומר 'אם יבריא' ה"ז אסור [דומיא דהגוי שנותן רק
על מנת כן כמ"ש מרן שליט"א שם לעיל מיניה], ולכאור' יש לשאול ע"ז מב' מקומות, הא'.
מדכתיב גבי יעקב אבינו ע"ה (ויצא כ"ח כ') אם יהיה אלקים עמדי וגו' וכל אשר תתן לי עשר
אעשרנו לך. הב'. מדכתיב גבי ישראל שאמרו (במדבר כ"א ב') אם נתן נתן את העם הזה בידי
והחרמתי את עריהם, וחזינן דמותר לומר 'אם'. ולכאורה צ"ב.

ת. הכוונה לרשותן.

ש. ראה י"ד י"א. כל צפור טהורה תאכלו. ולהלן (י"ד כ') כל עוף טהור תאכלו - מהי הגדרת 'צפור' ומהי הגדרת 'עוף'.

ת. עוף שיודע לעוף.

כי תצא

ש. כי תצא כ"ד ה'. כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמה את אשתו אשר לקח. צ"ב שהרי תנן באבות בן שמונה עשרה לחופה וא"כ השנה הראשונה עוד לפני היותו בן עשרים, וא"כ למה כתוב לא יצא בצבא והרי בלא"ה אינו יוצא לצבא כי רק מבין עשרים ומעלה יוצא לצבא.

ת. מלחמת מצוה.

ש. כי תצא כ"ד ט"ו. ביומו תתן שכרו וגו'. הרגיל לשלם לפועלו שכר בתאריך מסויים, ואותו תאריך נפל בשבת (ויו"ט), האם מחוייב ליתן לאחר השבת מיד, או"ד כיון שעבר התאריך שוב אין לו המצוה של ביומו תתן שכרו.

ת. מיד.⁸⁵

ש. בפירוש הרוקח על התורה (כי תצא כ"ה ה') כתב וז"ל: המדאיב לב אלמנה הבעל מרגיש בקבר כמו שמצינו במדרש שר' יוסי הגלילי הרגיש מה שעשו כנגד אשתו, עכ"ל יעו"ש. וציין מרן שליט"א על תיבת 'במדרש', 'לא מצאתי'. ולכאורה הוא רבי יוסי הגלילי המוכא בספר שבט מוסר פרק ל"ה שהיה בא אל ביתו מידי שבת בשבתו וחשדו לאשתו שני תלמידים ששמעו קולו של ר"י שהיה עוסק בתורה ואמרו שהיתה עוברת עבירה והודיעו לבית דין ורצו להלקותה ואמרה שהוא ר' יוסי בעלה ולא האמינוה לשבת אחר בא כמנהגו ומצאה בוכה ומצטערת על שחשדוה בזה בשחרית גילה עצמו בבית הכנסת להעניש רבים מהם כו', ע"כ מדברי שבט מוסר יעו"ש, וציינו שמקור דברי השבט מוסר שם הוא בספר מאירת עינים לרבינו יצחק ב"ר שמואל דמן עכו (הוצאה ב' ירושלים תשנ"ג עמוד פ"ט) יעו"ש. (מהחברותא).

ת. אינו במדרש לפנינו.

ש. עוד כהנ"ל. בפירוש הרוקח עה"ת ('רמזי הפטרות', הפטרת שבת ראש חודש) כתב שבשבת ור"ח יש מנוחה לנשמות יעו"ש. ובהערה שם כתב מרן שליט"א 'אבל ר"ח לא מצאתי'. ובכף החיים להגר"ח פלאג'י ז"ל ציין למדכי פרק ערבי פסחים ('תוספת מערבי פסחים') דף ק"ה עמוד א' שהביא את הדבר מפסיקתא אמר רבי אפטוריקי אור של גהינם שובת בשבת ובראש חודש ודריש ליה מדכתיב ויצאו וראו כו' וסמך ליה והיה מידי חדש בחדשו כו' יעו"ש. (מהחברותא).

וכן מבואר בב"מ ק"י ב' יעו"ש, ועי' מש"כ בזה אמו"ר הגאון רבי יעקב הלוי שליט"א בספרו שושנת יעקב ר"ה ו' א' (בעמ' פ"ט בד"ה והנה) ודו"ק.⁸⁵

ת. אין ידוע לי מקומו של הפסיקתא.

ש. בהנ"ל. האם יש ליתן ראייה להרוקח גם ממ"ש בזוה"ק פ' משפטים דף ק' ע"א ד"ה אבל
ההוא גופא כו' לית ליה שכיכו בר בשבתי ויומי טבין וברישי ירחי כו' ע"כ.

ת. אולי.

ש. בהנ"ל. אמנם בסידור רש"י אות ר"ז כתב וז"ל, אינו שובת ביום הכיפורים ורק בשבת שובת
עכ"ל וצ"ב מהזוה"ק ומהפסיקתא הנ"ל ומהרוקח הנ"ל.

ת. פליגי.

ש. בהנ"ל. הנה בפסיקתא הנ"ל הלשון הוא 'אור של גהינם שובת בשבת', וכן בסידור רש"י
הלשון הוא שהגיהנם 'בשבת שובת', וצ"ב דאילו בשבת ל"ט א' אמרי' ת"ש מעשה שעשו אנשי
טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין וכו' בשלמא כו' אמר להו ההוא תולדות אור
הוא דחלפי אפיתחא דגיהנם, וחזינן דגיהנם אינו שובת, דאם גהינם שובת איך חמי טבריא חם
בשבת ממה דחלפי אפיתחא דגיהנם.

(ולהרוקח ל"ק כי כתב רק שלנשמות יש מנוחה אבל לא כתב שהגיהנם שובת, אבל ללשון
הפסיקתא ורש"י ק' וכן"ל).

ת. נתחמם מערב שבת.

ש. בהנ"ל. האם גם לנשמות הגוים אין גיהנם בשבת. או רק לנשמות ישראל.

ת. הגוים יאבדו.

כי תבוא

ש. כתב בבעל הטורים (כי תבוא כ"ח י') וז"ל, שם ה' נקרא. ר"ת שי"ן. פירוש שי"ן של תפילין.
ויראו ממך. וסמך ליה והותירך ה' לומר שבזכות התפילין יותיר ימים דכתיב ה' עליהם יחיו כו'
עכ"ל, יש לשאול האם יש ללמוד מכאן דכל כמה שיניח התפילין יותר (שעות) כך יזכה יותר
לאריכות ימים ושנים שהרי כתיב ה' עליהם - יחיו ומשמע דכל כמה שה' עליהם היינו שהתפילין
מונחין עליו אז יחיו יותר ויותר.

ת. מדינא יש להניח כל היום עד הלילה.

ש. איתא במדרש רבה (כי תבוא פ"ז סי' י"א), אמר לו במיתתן לא נגעה בהן רמה בחייהן על
אחת כמה וכמה כו', וכתב בפ"י עץ יוסף וז"ל, במיתתן לא נגע בהם רמה כו'. בפדר"א פ' ל"ג כל
אותו הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת לא ראו טיפת קרי

מימיהם ולא משל בהם כל מיני כינים ובמותם לא שלטה בהם רמה ותולעה אשריהם בעוה"ז ואשריהם בעולם הבא ועליהם הכתוב אומר אשרי העם שככה לו עכ"ל, עכ"ל העץ יוסף. ויש לשאול מהא דכתיב (נשא ה', ב' ד') צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, מזכר עד נקבה תשלחו וגו', ויעשו כן בני ישראל וישלחו אותם מחוץ למחנה וגו', דלכאור' איך היו שם טמאים טומאת זיבה, והרי היו כמלאה"ש וכמו שלא ראו טיפת קרי מימיהם כמו כן איך היה זיבה.
ת. היו טמאים לפני.

ש. בהנ"ל. צ"ב דהא קודם מעמד מתן תורה כולם נטהרו לגמרי.
ת. נולדו אח"כ.

ברוך רחמנא דסייען

תשובות הגר"ח

נביאים וכתובים ומגילות

מלכים

ש. מ"א י"ח ל"ב. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא וז"ל, וי"ל שזה הטעם ג"כ שעשה תעלה כבית סאתים שהוא י"ב קבין כדי שיהי' כבית קב כנגד כל שבט, וכן מ"ש שימלאו ג"פ ארבעה כדים מים כדי שיהא י"ב כדים כנגד י"ב שבטים עכ"ל. מש"כ מרן שליט"א וכן מ"ש שימלאו כו', כן כתב הרד"ק, והוסיף שם טעם למה לא צוה ליתן בפעם אחת י"ב כדי מים, אמנם מה שכתב מרן שליט"א גבי התעלה זה לא נזכר שם.

ת. ייש"כ וברוך שכוונתי.

ישעיה

ש. שאלנו את מרן שליט"א: ישעיה ס"ה ח'. פרש"י וז"ל, התירוש. זה נח שהיה מתוק עכ"ל, מה הביאור שנח היה מתוק, ושעל כן נקרא תירוש. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"א תשובה שי"ח): צדיק. והעירו⁸⁶ בזה"ל: יש להעיר דגם מצינו ביין מתוק היינו לגנאי עי' בע"ז ל' א' דמה"ט אין בו משום גילוי וכן עי' מנחות פ"ו ב' שאין מביאין לא מתוק כו' (ועי' ב"ר פל"ג י' בנח מר מזה ולא מתוק מתחת ידך). וצ"ב.

ת. כאן מתוק לשבח.

יחזקאל

ש. יחזקאל י"ז כ"ד. פרש"י וז"ל הובשתי עץ לח צדקיהו וזרעו, והפרחתי עץ יבש יהויכין שגלה בלא בנים יוליד בבבל את זרובבל והוא יהיה פחת יהודה למשול עכ"ל, הנה לפמש"כ מרן שליט"א בלמכסה עתיק דדניאל היה בנו של יכניה (ויכניה הוא יהויכין כמבואר במגילת אסתר) נמצא דדניאל וזרובבל היו אחים, והאם נכון הוא, ואם אי"ז נכון צ"ב מהנ"ל. וצ"ב.

⁸⁶ הרה"ג ר' מאיר טפר שליט"א.

ת. יתכן שהי' אחים מן האב ולא מן האם.

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב, איך אפ"ל דיהויכין גלה בלא בנים, והרי דניאל שהוא בנו ג"כ גלה כמבואר בתחילת ספר דניאל. וצ"ב.

ת. מזרעו.

ש. בהנ"ל. ובתשובות הגר"ח ח"א תשובה תרע"ט כתבנו להק' עוד בזה"ל ועצם מ"ש שדניאל הוא בן יכניה לכאו' צ"ב כי כשדניאל הגיע לבבל הי' עדיין ילד כדלעיל פ"א דדניאל, והגיע לבבל בגלות צדקיהו, ואילו גלות יכני' הי' י"א שנה קודם גלות צדקיהו כדפרש"י בסוף קהלת ובדניאל ט' ב' (וכ"ה במגילה י"א ב') וכיון שכן אם הי' בנו של יכניה איך הי' עדיין ילד כשהגיע לבבל בגלות צדקיהו אא"כ נאמר שנולד ליכניה סמוך לגלות יכניה ולא הספיק אפי' להכיר את אביו ג"כ. וצ"ב. ע"כ הק' שכתבנו בתשובות הגר"ח שם ועל ק' זו לא זכינו שם לתשובה וצ"ב.

ת. הם היו בלידתם כבר חכמים.⁸⁷

משלי

ש. משלי. שקר החן והבל היפי וגו'. הנה מ"ש על חן שהוא שקר לכאו' צ"ב כי חן ה"ז מציאות קיימת (וכמו שלא אמר על היפי שהוא שקר ואמר שהוא הבל). וצ"ב.

ת. היינו הך בשינוי לשון ליופי המליצה.^{88 89}

⁸⁷ כמו שמצינו גבי שמואל ורבי יהושע בן לוי ורבי יוחנן, והכי אמרי' בירושלמי כתובות פ"ה ה"ו, שמואל אמר חכים אנא לחייתא דילדין לי ר' יהושע בן לוי אמר חכים אנא לגזרה דגזרין לי ר' יוחנן אמר חכים אנא לנשייא דצבתין עם אימא, ופי' בפני משה שם וז"ל, דשמואל אמר חכים. מכיר אני להמילדת שלי שהבחנתי בה מאז לראותה בשעת לידתי וריב"ל אמר שמכיר וזכור הוא עדיין להמוהל שם אותו ור"י אמר שהוא מכיר להנשים שהיו נקבצות לבא אל אמו להיות לצוות לה בעת לידתו כו' עכ"ל (וכן פירש בקרבן העדה אלא שגבי רבי יוחנן הוסיף 'שכשנולד, מתה אמו' יעו"ש). [וקצת צ"ב דכיון שהיו אז כה חכמים איך הסתכלו בנשים].

והנה גבי שמואל מצינו שזכר מעשה שהיה בעודו בבטן אמו עוד קודם שנולד, בבה"ג [בעל הלכות גדולות] סוף הלכות גיטין וז"ל: כההוא מעשה דאבוה דשמואל דאתא בשם ושימש ומאי טעמא הוה חכים דכי אזל אבוה דשמואל למערבא אשכחתיא מדיתא דהוה ידעא בלישנא דציפורי אמרה ליה אזדקיך לי ואנא יהיבנא לך כך וכך וזוי משום דהוה ידעא דנפיק מיניה גברא רבה ערק מינה והדר אתא בשם ההוא ליליא גבי דביתהו ואיזדקיך לה והדר אזל לסוף אישתמעת מילתא דמיערבא אתיוה לבי דינא אלקיוה אמר שמואל בכרסא דאימיה איכוף רישאי דילמא מטאי לי רישא דשוטא וכאיב לי כף רישא בכרסא דאימיה ומטייה ריש שוטא. עכ"ל בה"ג שם. [וקצת צ"ב בזה למה נענשה אימיה דשמואל בחינם]. (וע"ש בהגהות הרא"ש טרוב דציין בזה"ל: עי' רא"ש קידושין פ"ד סי' ד', וטוש"ע סי' ד' ותוס' קידושין ע"ג א', ע"כ).

ומענין לענין, מה שקראו לאביו של שמואל, אבוה דשמואל הובא ב'משנת ראשונים' (בגמ' מהדורת עוז והדר ברה"ה כ"ח א') בשם ספר יוחסין מאמר שני בזה"ל: שלחו ליה לאבוה דשמואל. אולי קראו לו כן דאיכא אבא טובא כדי להכירו כדאיתא בפ' מי שמתו, או לכבוד ולמעלה שהיה אביו של שמואל הבקי בתורה ובכל החכמות, כמו אברהם הוליד את יצחק. וכן הרבה בתלמוד אבוה דר' שמלאי (רה"ה כ' ב') ואבוה דר' זירא (תענית כ"ו ב', מו"ק כ' ב', סנהדרין כ"ה ב'), וכן אחוה דר' פלוני. עכ"ל. (וערש"י חולין קי"א א' דאבוה דשמואל חסיד גדול היה). ומ"ש דאביו של שמואל היה בקי בהרבה חכמות, כעיי' מצינו נמי גבי שמואל בנו בדברים רבה פ' נציבים פ"ח סי' ו' (והביאו הגרע"א בתענית ז' א') ד"א מהו לא בשמים היא שמואל אמר אין התורה מצויה באיסטרולוגין שאומנותן בשמים אמרו לשמואל הרי אתה אסטרוולוגי וגדול בתורה אמר להן לא הייתי מביט באיסטרולוגיא אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימתי כשהייתי נכנס לבית המים. ע"כ. ועי' בפירוש מהרז"ו שם מש"כ בזה. והבאנו כל זה בספרנו תשובות הגר"ח [מהדורת תשע"ג] ח"ב תשובה תתקצ"ו יעו"ש.

⁸⁸ כוונת מרן שליט"א ששקר והבל היינו הך. הגרא"ש קניבסקי שליט"א.

⁸⁹ העירוי ליישב עוד דכוונת הכתוב הוא, שהחן מרמה והיינו שע"י שיש לו חן הוא מוצא חן בעיני אחרים אע"פ שאינו תוכו כבדו.

תהלים

ש. תהלים. מצינו פסוקים שיש בפסוקים ר"ת של מילה שנמצאת בתוך הפסוק עצמו, וכגון: ו'אני ב'חלותם ל'בושי ש'ק (ל"ה י"ג) ר"ת לבוש. ר'איתה ה' א'ל ת'חרש (ל"ה כ"ב) ר"ת ראית. בטח ב'ה' ו'עשה ט'וב (ל"ז ג') ר"ת טוב. יסגו א'חור ו'יכלמו ח'פצי ר'עתי (מ' ט"ו) ר"ת אחור. אשר הראיתני צ'רות ר'בות ו'רעות ת'שוב תחייני (ע"א כ') ר"ת צרות. וכהנה הרבה. האם יש רמז לסוג ר"ת אלו בדברי חז"ל או המפרשים. ומה הכוונה בזה שיש מילה בר"ת של מילה הנמצאת בתוך הפסוק עצמו.

ת. יפה.⁹⁰

ש. תהלים ט' ו'. גערת גוים אבדת רשע שמם מחית לעולם ועד. הנה פתח בל' רבים דאמר גערת 'גוים' וכן סיים בל' רבים דאמר 'שמם' מחית וגו', וכיון שכן, למה אמר אבדת 'רשע' בל' יחיד, דלמה לא אמר אבדת רשעים בל' רבים כמו שפתח וסיים.

ת. מיד שנאבד אחד כולם נבהלים ונמחית הרשעה לעולם ועד.

ש. תהלים י"ב ז'. אמרות ה' אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. בדרך אגב אכתוב אשר לפני י"ז שנה נסענו ולשמירת העינים הסתכלתי זמן רב מחלון האוטובוס לשמים ותוך כדי כן עלה ברעיוני בעזה"י דזהו מ"ש דוד המלך ע"ה בעליל לארץ מזוקק שבעתים והיינו דלמעלה בשמים הכל מזוקק ונקי⁹¹, שבעתים מאשר על פני הארץ, דלכן טוב להביט כלפי השמים ולא בארץ להנצל ולהצליח לשמור על קדושת וטהרת העינים.

ת. יפה.

ש. תהלים י"ט ד'. גם מזדים חשך עבדך אל ימשלו כי אז איתם ונקיתי מפשע רב. לכאו' צ"ב דהול"ל קודם ונקיתי מפשע רב ואח"כ לומר אז איתם. וצ"ב.

ת. אם תמחול לי נקיתי.

⁹⁰ע"ע תהלים י"ח כ"ד דכתיב ואהי תמים עמו ואשתמר מעוני, דהנה ע'מו ו'אשתמר מ'עוני הוא ר"ת עמו. ושם כ"ה כ"א דכתיב תם וישר יצרוני כי קויתך דכל הפסוק הוא ר"ת קויתך (או, קויתך. ואם נצרף י' של וישר מטעם שעיקר התיבה היא 'ישר' יהיה קויתך מלא כהפסוק). ושם ל"ה כ"ג דכתיב העירה והקיצה למשפטי אלקי וה' לריב, דהנה ה'עירה ו'הקיצה ל'משפטי א'לקי הוא י"ת א-ל-ו-ה. ושם נ"ה ה' דכתיב לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי, דהנה ל'בי י'חיל ב'קרבי הוא ר"ת לבי (וכן בתיבת ואימות יש התיבה מות). ושם ס"ט כ"ט דכתיב ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו, דהנה י'מחו מ'ספר ח'יים הוא ר"ת ימח"ו. ושם ע"ח י"ח דכתיב וינסו א-ל בלבבם לשאל אכל לנפשם, דהנה א'כל ל'נפשם הוא ר"ת א-ל. ושם פ"ח ט' דכתיב הרחקת מידעי ממני שחני תועבות למו כלא ולא אצא, דהנה ל'מו כ'לא ו'לא א'צא הוא ר"ת כלוא. ושם פ"ט י' דכתיב אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשבחם, דהנה ב'שוא ג'ליו א'תה ת'שבחם ר"ת בגימטריא, אתה. ושם צ"א א' דכתיב ישב בסתר עליון בצל ש-ד-י יתלונן, דהנה ב'צל ש-ד-י יתלונן הוא ר"ת ישב. ושם ק' ג' דכתיב דעו כי ה' הוא אלקים הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו, דהנה ע'מו ו'צאן מ'רעיתו הוא ר"ת עמו. ושם קט"ו ב' דכתיב למה יאמרו הגוים איה נא אלקיהם, דהנה י'אמרו ה'גוים א'יה הוא ר"ת איה, נ'א א'לקיהם הוא ר"ת נא. ושם קי"ט ז' דכתיב אורך בישר לבב בלמדי משפטי צדקך, דהנה ב'ישר ל'לבב ב'למדי הוא ר"ת לבב. ושם שם מ"ג דכתיב ואל תצל מפני דבר אמת עד מאד כי למשפטך יחלתי, דהנה מ'פני ד'בר א'מת הוא ר"ת מאד. ושם שם מ"ט דכתיב זכר דבר לעבדך על אשר יחלתי דהנה ל'עבדך על הוא ר"ת על. ושם שם קס"ה דכתיב שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול, דהנה ו'אין ל'מו מ'כשול הוא ר"ת למו. ושם קכ"ה ב' דכתיב ירושלים הרים סביב לה וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם, דהנה ל'עמו מ'עתה ו'עד ע'ולם הוא ר"ת לעמו. ושם קכ"ט ב' דכתיב רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי, דהנה ל'א י'כלו הוא ר"ת לי. ושם קמ"ג ד' דכתיב ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי, דהנה ב'תוכי י'שתומם ל'בי הוא ר"ת לבי. וכהנה רבות. וכן הוא בשמו"ע דאמרין עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן, דהנה ה'וא י'עשה ש'לום ע'לינו הוא ר"ת יעשה. וכן הוא בברכת המזון דאמרין הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב כו', דהנה ה'רחמן ה'וא י'שלח ל'נו א'ת הוא ר"ת אליהו [בגימטריא עה"כ].

⁹¹כמ"ש רש"י בתהלים כאן וז"ל ויש מפרשים בעליל לשון מעלה כו' עכ"ל יעו"ש.

ש. תהלים מ"ג ג'. שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך. פרש"י וז"ל שלח אורך ואמתך. מלך המשיח שנדמה לאור שנאמר ערכתי נר למשיחי, ואליהו הנביא שהוא אמיתי נביא נאמן עכ"ל, והנה ראיתי ממרן שליט"א⁹² דאם נזכה בעזה"י לאחישנה אזי קודם יבוא משיח ואח"כ יבוא אליהו, ומ"ד⁹³ שאליהו יבוא לבשר על ביאת משיח זהו רק במצב של בעיתה ע"כ. ולפי"ז ניחא מאד מה שהכתוב כאן הקדים אורך לאמתך שאנו מתפללין שהשי"ת ישלח קודם אורך ואח"כ אמתך והיינו שנזכה לאחישנה בעזה"י.

ת. יפה.^{94 95}

ש. תהלים נ' י"ב. אם ארעב לא אמר לך כי לי תבל ומלאה. יש לדקדק, א. דלכאו' הו"ל ארעב לא אמר לך ומהו 'אם' ארעב דמשמע כאילו יתכן שבאמת יתכן שירעב וח"ו לומר כן. ב. מהו כי לי תבל ומלאה ולכאו' הו"ל 'כי אני צריך לזה' וכדומה.

ת. אילו הי' שייך לי רעב.⁹⁶

ש. תהלים צ"א ז'. יפל מצדך אלף ורובה מימינך אליך לא יגש. הנה מ"ד יפל מצדך על כרחך הכונה לצד שמאל, שהרי צד ימין נזכר בהדיא להלן מיניה כמ"ש ורובה מימינך וגו', וכיון שכן יש לשאול למה הוקדם בקרא קודם צד שמאל ורק אח"כ אמר צד ימין.

ת. כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין.⁹⁷

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב למה לא אמר בהדיא יפל 'משמאלך' וכפי שאמר בהדיא לענין צד ימין ורובה 'מימינך'.

ת. לא רצה להזכיר שמאל.⁹⁸

ש. תהלים צ"א י"א - י"ג. כי מלאכיו יצוה לך לשמורך בכל דרכיך. על כפים ישאונך פן תגוף באבן רגלך. על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין. יש להבין בפשט המקראות, דלכאו' כיון שעל כפים ישאונך כו' איך ידרוך שחל ופתן וירמוס כפיר ותנין המהלכים על הארץ.

⁹² ע"י בקונטרס דברי שי"ח נלמך שליט"א, חוברת ר"ח כסליו ה'תשע"ד - שהיא בענין ברית מילה] עמוד י"ג שם הובאו כל המקורות לזה יעו"ש. ואמרו"ר הגאון הגדול ר' יעקב הלוי שליט"א אמר לי דמ"ש מרן שליט"א החילוק הנ"ל כן כתב בטורי אבן בר"ה י"א ב' יעו"ש.

⁹³ ע"י עירובין מ"ג ב'.

⁹⁴ וע"ע בזה להלן בתשובות על התפילה בד"ה י"ג עיקרים יעו"ש. ודו"ק.

⁹⁵ ואפשר דזהו נמי מה שאמר דוד המע"ה להלן (תהלים קל"ח ב') אשתחוה אל היכל קדשך ואודה את שמך על חסדך ועל אמתך וגו', והיינו שמורה להשי"ת על שיביא לנו קודם את המשיח ואח"כ את אליהו הנביא והיינו שמתפלל ע"ז שיהיה אחישנה.

⁹⁶ לכאורה זהו תשובה רק על שאלה קמא.

⁹⁷ שלכך מתחיל משמאל כדי שאח"כ יפנה לימין. הגר"א י"ש קניבסקי שליט"א.

⁹⁸ ע"י מ"ש מרן שליט"א בענין זה בביאורו בהיר בשחקים לספר הבהיר אותיות י"א י"ב יעו"ש, והבאנו זה להלן בתשובות למדרשי חז"ל, יעו"ש מ"ש כ' לן מרן שליט"א בזה.

ת. יעלו על הידים.⁹⁹

ש. תהלים צ"ב ה'. כי שמחתני ה' בפעלך במעשי ידיך ארנן. הנה אמרי' בכתובות ה' א' מתיבי השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע הכי קאמר מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר ע"כ, ולפי"ז חשבתי בעזה"י דזהו כאן במעשי ידיך ארנן היינו בצדיקים ארנן והיינו במעשיהם הטובים של הצדיקים ובצדיקים עצמם שהם חיים עמנו ומגינים עלינו וגם פועלים בעזה"י ישועות לכלל ישראל בכח תורתם וקדושתם ארנן ואודה להשי"ת על החסד הגדול והנפלא הזה וכן יהי רצון. והאם נכון לבאר כן דבמעשי ידיך היינו הצדיקים וכמבואר נמי בכתובות (ושמא יש חילוק בין במעשי הנאמר ביו"ד לבין מעשה הנאמר בה"א).

ת. אמת.¹⁰⁰

ש. תהלים צ"ו ה'. כי כל אלהי העמים אלילים וה' שמים עשה. יש לשאול האם גם כאמירת תהלים צריך לומר התיבות שבפסוק זה בהפסקים, כמו בתפילה כמ"ש באו"ח סי' נ"א ס"ו ומשנ"ב ס"ק י"א לענין תפילה.

ת. כן.

ש. תהלים ק"ו מ"ז. הושיענו ה' אלקינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. יש לשאול למה לא נאמר גם 'והצילנו' וכדאמר (דהי"א ט"ז ל"ה) ואמרו הושיענו וקבצנו 'והצילנו' מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך.

ת. מובן ממילא.¹⁰¹

ש. תהלים ק"ב י"ח. פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם.¹⁰² יש לדקדק דלכאור' הו"ל את 'תפלתו' ל' יחיד וכמ"ש תפלת הערער בל' יחיד.

ת. של כל הערערים.^{103 104}

⁹⁹ עי' מחזור שי"ח שפתותינו ליוה"כ במה שכתב שם מרן שליט"א בזה"ל: על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין. שחל ופתן שהוא דק די לדרוך עליו, אבל כפיר ותנין שהם גדולים מוכרחים לרומסם, עכ"ל.

¹⁰⁰ שמא על דרך זה יש לפרש גם הכתובים הבאים, והיינו, הא דכתיב בתהלים ח' ז' תמשילוהו במעשי ידיך, ושם כ"ח ה' כי לא יבינו אל פעלת ה' ואל מעשה ידיו וגו' והיינו שלא יבינו את מעשיהם של הצדיקים, ושם קי"א ז' מעשי ידיו אמת ומשפט וגו' הנה והיינו שמעשיהם של הצדיקים הם אמת ומשפט, ושם קל"ח ח' מעשי ידיך אל תרף, ושם קמ"ג ה' במעשה ידיך אשוחח והיינו לספר בשבחי הצדיקים אין וכמה שהם עובדים את השי"ת בלבב שלם ועי"ז ללמוד מדרכיהם, וכן הא דאמרין בברכת יוצר אור תתברך ה"א על כל שבח 'מעשה ידיך' כו' ודו"ק.

אלא דקצת צ"ב ממ"ש במגילה י' ב' ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה 'מעשה ידי' טובעין בים ואתם אומרים שירה, וצ"ל דל"ק ולשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד כדאמר' בחולין קל"ז ב'. ועי' להלן מגילה י' ב' שם בתשו' מרן שליט"א בזה. ועי' בזה בס' תשובות הגר"ח ח"א מזמור ס"ח ודו"ק.

¹⁰¹ יתכן שבמקום תיבת 'ממילא' הי' כתוב: מאליו.

¹⁰² דאיתנין להכא י"ל ע"ד הרמז דהנה 'ולא בזה את תפלתם' הוא ר"ת 'אבות' ור"ל דבזכות האבות הקדושים לא בזה את תפלתם כדאמרין וזוכר חסדי אבות.

¹⁰³ היינו, ולא בזה את תפלתם של כל הערערים.

¹⁰⁴ שו"ר מש"כ מרן החפץ חיים צוק"ל בספר שמירת הלשון חלק שני בחתימת הספר וזלה"ק, אחז"ל (ברכות ח' א') אין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא ימאס, משא"כ כשמתפלל ביחידי מדקדקין מאד על כל ברכה אם כיון בתפלתו כהגן

ש. תהלים קי"ט ע"א. טוב לי כי עניתי למען אלמד חקך. חשבתי בעזה"י דמי שיש לו עינוי רח"ל ל"ע הן מצד חולי והן מצד כל צרה שלא תבוא אזי מתעוררים אצלו הרבה מיני שאלות בהלכה, וזהו מ"ש דוד המע"ה טוב לי כי עניתי למען אלמד חקך. והאם נכון לבאר כן. ת. אולי.

ש. תהלים קי"ט צ"ח. מאיבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי. חשבתי בעזה"י לבאר, דהנה בעת מלחמות (שלא יהי' עוד בעזה"י) מתעוררים הרבה מיני שאלות בהלכה, וזהו מ"ש דוד המלך ע"ה מאיבי תחכמני מצותיך היינו שע"י אויבי תחכמני מצותיך, ומוסיף ואומר, כי לעולם היא לי והיינו כי לעולם היא לי והיינו כי התורה היא לי לעולם בכל מצב וזמן ואף בעת מלחמה ה"י. והאם נכון לבאר כן. ת. יפה.

ש. תהלים קכ"ג ב'. הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עיינו אל ה' אלקינו עד שיחננו. יש לדקדק דבתחילה אמר בלשון רבים והיינו 'כעיני עבדים אל יד אדוניהם', ואח"כ אמר ל' יחיד והיינו 'כעיני שפחה אל יד גברתה'. ומאי שנא. ת. שפחה אין נותנין לשנים.

ש. תהלים קמ"ז ד'. מונה מספר לכוכבים וגו'. לכאו' צ"ב דהכא משמע דיש מספר לכוכבים, ואילו מהא דכתיב (לך לך ט"ו ה') ויוצא וגו' הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם כה יהיה זרעך משמע דאין מספר לכוכבים ובפרט למש"כ מרן שליט"א בטעמא דקרא שם מבואר כן ולכאו' צ"ב.

ת. האדם אין יכול לספור אבל הקב"ה סופרן.¹⁰⁵

ש. תהלים קמ"ז ח'. המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר. ולהלן פסו' ט"ז הנתן שלג כצמר וגו', ויש לשאול למה לא הסמיך פסוקי השלג לפסוקי המטר, והיינו למה אמר פסוקים ט"ז - י"ח רק אחרי פסוקים י' - ט"ו, דלכאורה הפסוקים י' - ט"ו אינם מענין המטר והשלג ומה הפסיק פסוקי השלג לפסוקי המטר.

ת. לשלג יש דינים אחרים לגמרי.¹⁰⁶

וכמו דאיתא בזוהר הקדוש על הפסוק פנה אל תפלת הערער (מלשון כערער בערבה שהוא יחיד) ולא בזה את תפלתם (של רבים) כו' עכ"ה ט"ע יעו"ש. ודו"ק.

¹⁰⁵ עי' יומא כ"ב ב' אמר רבי שמואל בר נחמני רבי יונתן רמי כתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר כו' רבי אמר משום אבא בן דוסתאי לא קשיא כאן בידי אדם כאן בידי שמים, ודו"ק. עי' יומא כ"ב ב' אמר רבי שמואל בר נחמני רבי יונתן רמי כתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר כו' רבי אמר משום אבא בן דוסתאי לא קשיא כאן בידי אדם כאן בידי שמים, ודו"ק.

ש. תהלים קמ"ט ח'. לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל. כתב בספר אבקת רוכל (לרבינו מכיר תלמיד רבי יהודה בן הרא"ש ז"ל, ספר ראשון חלק שני) וז"ל, ואמרינן באגדה דשמואל (י"ח א') אמר ר' חנניה אין הקב"ה נפרע מן האומה עד שנפרע משרה של מעלה דכתיב (ישעיה כ"ד כ"א) ביום ההוא יפקוד על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה. וכתיב לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל מהו מלכיהם אמר ר' תנחום אלו מלכיהם של מטה ונכבדיהם אלו שרים של מעלה (דב"ר א' כ"ב) עכ"ל. ויש לשאול דבשלמא לאסר מלכיהם בזקים ניחא דכיון דקאי על מלכיהם של מטה שייך לומר 'בזקים' אבל ונכבדיהם בכבלי ברזל לכאור' אין מוכן דכיון דנכבדיהם אלו שרים של מעלה מה שייך לומר לאסור אותם בכבלי ברזל דמה שייך כבלי ברזל בעולם העליון שהוא עולם רוחני.

ת. חבלים רוחניים.

ש. בהנ"ל. לכאור' עדיין צ"ב היאך מי שנמצא בעוה"ז יכול לאסור את שרי מעלה בחבלים רוחניים, שהרי לעיל מיניה כתיב כי רוצה ה' בעמו יפאר ענוים בישועה יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות א-ל בגרונום וחרב פיפיות בידם לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאמים לאסר מלכיהם בזקים ונכבדיהם בכבלי ברזל וגו' ומבואר דמיירי בישראל הנמצאים בעוה"ז שילחמו בגוים וינקמו בהם, ואיך הנמצאים פה בעוה"ז יאסרו את שרי מעלה של הגוים בחבלים רוחניים.¹⁰⁷

ת. לעת"ל נזכה ונראה.

עזרא

ש. עזרא ד' א'. פרש"י וז"ל, צרי יהודה ובנימין. הם העכו"ם אשר הושיב סנחריב בא"י כמו שנאמר (מלכים ב', י"ז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרים ויושב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל עכ"ל, ולכאור' צ"ב דהרי מה שהושיב סנחריב אותם בערי שומרון בא"י הי' זה בבית ראשון, וכיון שכן איך אפ"ל דצרי יהודה ובנימין עתה בזמן תחילת בית שני הם העכו"ם שסנחריב הושיב שם והרי ארז"ל ביומא (והביאם רש"י בדניאל ט' כ"ה שם כתב החשבון) דנ"ב שנה לא עבר איש ביהודה. וצ"ב. (ולכאור' חידוש הוא לתרץ דביהודה לא היו ואילו בשומרון כן היו, דזה לא משמע ביומא כן).

ת. אינו חידוש.¹⁰⁸

¹⁰⁶ שוב חשבתי בעזה"י דהנה קודם הפסוק המדבר בענין השלג אמר דוד המע"ה שבחי ירושלים את ה' וגו' ואפשר [וכן משמע מסדר הפסוקים ודו"ק] דכיון דשלג מצוי בירושלים לכן כלל כאן את ענין השלג דמשא"כ בשאר מקומות שיש שם רק גשמים. ואף דגם בערי הגליל יש שלג מ"מ כאן מדבר בשבחה של ירושלים ולכן כבר כלל בזה גם את ענין השלג המצוי בה.

¹⁰⁷ ואין ליישב שישראל הנמצאים בעוה"ז יאסרו את שרי מעלה של הגוים ע"י תפלה של ישראל הנמצאים בעוה"ז, כי מהפסוקים משמע שיאסרום ע"י כלי מלחמה גשמיים, ולכן צריך דווקא לתשובת מרן שליט"א.

שיר השירים

ש. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא בשיר השירים (עמ' רצ"א) בזה"ל: בני אמי נחרו בי. פרש"י זה הערב רב, ויל"ע למה קרי להו בני אמי, וי"ל דאע"ג דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי מ"מ יש לו שאר האם כמ"ש ביבמות צ"ז א' ועי' סנהדרין נ"ח א' אבל אין לו שאר האב שאין אב לגוי כמ"ש ביבמות צ"ח א' ולכן קרי להו בני אמי, ע"כ. ויש לשאול מ"ש מרן שליט"א כמ"ש ביבמות צ"ז א' האם צ"ל צ"ז ב' (או צ"ח א').

ת. כתוב נכון.

ש. בהנ"ל. קצת צ"ב דהא מה שיש לו שאר האם ה"ז מ'דרבנן' (לכאורה) וכיון שכן היאך אפשר לומר דעל כן קרא להו ה'כתוב' בני אמי.

ת. דעתידי רבנן כמ"ש בגמ'.¹⁰⁹

ש. בהנ"ל. האם לפי"ז גר צדק יכול לומר קדיש יתום על אמו אף שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

ת. אין אומר.^{110 111}

ש. כתב מרן שליט"א שם (עמ' רצ"ב) בזה"ל: אשכל הכפר דודי לי בכרמי עין גדי כו' וי"ל כו' ואיתא בילקוט טען שר של מצרים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז א"ל הקב"ה הללו עבדו מתוך אונס ומתוך טירוף הדעת כו' וא"כ אח"כ כשעבדו לעגל וגילו דעתייהו דניחא להו בע"ז א"כ בטל התירוף שעבדו מתוך אונס ונאסף גם חטא זה של הגדיים והטלאים שעבדו במצרים על חטא העגל כו' והיינו שעתה נתברר למפרע דגלו דעתייהו שגם שלא מתוך אונס עושין כן, ע"כ. ולכאורה צ"ב היאך אפשר לומר דבטל התירוף שעבדו מתוך אונס והרי האמת היא שכך הי' שעבדו מתוך אונס שהרי הקב"ה בעצמו אמר כן שעבדו מתוך אונס. גם צ"ב למה אי"ז חשיב אונס ועכ"פ טירוף הדעת לישראל בעגל, כי נהי שהערב רב עבדו העגל מתוך אונס מ"מ ישראל למה אי"ז חשיב להו שעבדו מתוך טירוף הדעת ואונס שהערב רב בלבלו אותם וגם השטן הראה להם כמין דמותו של משה.

ת. דגלו דעתייהו דניח"ל.¹¹²

¹⁰⁹ עי' כתובות ...

¹¹⁰ אולי לשון המכתב היה: אין שייך. ומ"מ יותר היה נראה כפי שהדפסנו בפנים.

¹¹¹ הנני להעתיק בזה ממה שכבר שאלנו את מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתתקכ"ב כדלהלן: האם גר צדק צ"ל קדיש יתום על אביו ואמו הגוים וכן האם יכול לומר קדיש יתום בשביל אחרים כשהוריו הגוים עדיין חיים. והשיב לן מרן שליט"א שם בזה"ל: גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ואין לו שייכות להורים. יעו"ש ובהערה 1275 שם.

¹¹² לכאורה זהו תשובה רק על שאלה קמא והיינו דנכון הוא שעבדו ע"ז במצרים מתוך אונס גמור אבל אין מתחשבין בזה אחר שעבדו גם שלא מתוך אונס דזה מגלה על זה. ומ"מ לכאור' עדיין צ"ב שאלה בתרא למה העגל עצמו לא חשיבא אונס גמור לישראל.

רות

ש. רות. כתב מרן שליט"א (טעמא דקרא, רות) וז"ל, ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה. קשה הא שכן מצוה בהאי עלמא ליכא, אבל כל זה רק בשכר על מעשה המצוה, אבל על מה שבאת להיות תחת כנפיו שלא היית מחויבת כלל בזה יתכן שכר בהאי עלמא כדמצינו שהקב"ה מטיב לגרים [כדאיתא במסכת גרים פרק ד'] ע"כ. וחכ"א העיר מדאמרי' ביבמות מ"ח ב' גרים בזמן הזה מעונין ויסורין באין עליהן כו' מפני ששהו לכנס תחת כנפי השכינה כו', וא"כ מבואר בהיפוך. וצ"ב בדברי מרן שליט"א.

ת. א. שניהם אמת.

ב. מ"מ בכלל החשיבות.

קהלת

ש. קהלת. איתא בקהלת רבה (פ"ז סי' ד') את מוצא כשהצדיקים נולדין אין בריה מרגשת וכשמתין הכל מרגישים כשנולדה מרים לא הרגיש בה בריה וכשמתה נסתלקה הבאר והרגישו הכל הבאר הודיעה מיתתה נולד אהרן כהן גדול ולא הרגיש בו בריה וכשמת נסתלקו ענני כבוד הרגישו הכל הענין הודיע מיתתו נולד משה רבינו ולא הרגיש בו בריה וכשמת הרגישו הכל המן הודיע מיתתו ששבת נולד יהושע ולא הרגיש בו בריה וכשמת הרגישו הכל כו' נולד דוד ולא הרגיש בו בריה וכשמת הרגישו בו הכל כו' נולד שמואל ולא הרגיש בו בריה וכשמת הרגישו הכל כו'. הנה במה דקאמר נולד משה רבינו 'ולא הרגיש בו בריה' יש לשאול דהא גבי משה רבינו כתיב (שמות ב' ב') ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים ופרש"י מחז"ל וז"ל כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כלו אורה עכ"ל, ולכאור' צ"ב.

ת. ברי' חוץ מאמו.

ש. קהלת י"ב י"ג. סוף דבר הכל נשמע, את האלקים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם. כי את כל מעשה, האלקים יבא במשפט, על כל נעלם, אם טוב ואם רע. ואיתא בתרגום: סוף פתגם דאתעביד בעלמא 'בצנעא' כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא, בגין כן, ית מימרא דה' הוי דחיל, וית פקודוהי הוי נטיר דלא למיחב 'בסתרא', ואין תחוב, הוי זהיר למתב, ארום כדין חזי למהוי אורח כל אנשא. ארום ית כל עובדא, ה' יעיל ליום דינא רבא ועתיד לאתפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא 'אין טב' ואין ביש.

והנה לפי פשוטו משמע דביום הדין הגדול, כל הבריות כולם, יראו את כל המעשים כולם, של כל הבריות כולם.

אמנם בדברי מרן החפץ חיים (שמירת הלשון חלק שני פרק ט') לכאור' משמע שאין זה כפשוטו הנ"ל, אלא הכוונה, שיראו את הפגם של כל אחד לפי העונש שיקבל, אבל לא שיראו איך שעשה גוף העבירה, דזה לשון מרן החפץ חיים שם:

ואף בעל לשון הרע הוא כן, כשיתפרסם לאנשים טבעו הרע הכל ישנאוהו וישמרו עצמם ממנו פן יעשם לבוז ולחרפה, וגם לעתיד לבוא אפילו כשיזכה לקום בתחיה יהיה כאלם ממש לא יפתח פיו, וכמו שאמרו חז"ל (דב"ר ו') שעתידי הקב"ה לחתוך לשונם של בעלי לשון הרע שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדלות, וכונתם היא לעת התחיה, ומי יוכל לשער גודל צערם של אותו האיש ההוא ובזיונו לנצח שאז ידעו הכל טבעו של האיש ההוא שהיה איש רע מעללים ובשפתיו החלקלקות היה מטיל שנאה בין איש לרעהו, 'וכמו שאמר הכתוב (קהלת י"ב י"ג) סוף דבר הכל נשמע ותרגם בתרגום כל עובדי בני עלמא עתידין דיתפרסמון וכו' עיין שם, ועל כן בא אליו הענש הזה שכל האנשים קמו בחיותן ובדיבורם בשלמות כמאז וזה האיש כאלם ממש, מכל זה יוכל האדם להתבונן חומר העון שהוא נוגע לנפשו בזה ובבא, עכ"ל מרן החפץ חיים זצ"ל, והרי לנו שלמד בדברי התרגום קהלת שיתגלו מעשי האדם שעשה בעוה"ז ע"י איך שיראה אז, וכגון שאם היה בעל לשה"ר לא יוכל לדבר וכן הלאה ה' ירחמנו, אבל לא שיראו [כמו בסרט] את המעשים גופא שעשו.

והאם נכון הוא שכך מבואר בדברי מרן החפץ חיים [דלכאור' כן מבואר וכו"ל], כי לו"ד זצ"ל לפי פשוטו משמע בתרגום שכולם יראו את גוף המעשים כולם שעשה האדם בימי חייו בעוה"ז, וזה יהיה הבושה הגדולה [ולא שהבושה תגיע מראיית העונש שיקבלו]. ה' יצילנו.

ת. היינו הך.

ש. **איתא** בילקוט קהלת, תורה שלמדתי באף היא שעמדה לי, בעת שהי' לן קשה הלימוד, עלה לן הפירוש דלהלן: איתא בגמ' מגילה קשות מיושב רכות מעומד, והנה תורה שלמדתי באף הוא ר"ת 'תשב' והיינו קשות מיושב, היא שעמדה לי, היא שגרמה לי ללמוד אח"כ מעומד כי ע"י שלמדתי קשות מיושב נעשה זה הלימוד רך.

ת. יפה.

אסתר

ש. אסתר ד' א'. פרש"י וז"ל, ומרדכי ידע. בעל החלום אמר לו שהסכימו העליונים לכך לפי שהשתחו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש עכ"ל, ולכאור' צ"ב למה כתב רש"י 'ושנהנו מסעודת אחשורוש' והרי טעם זה נדחה בגמ' מגילה י"ב א' כדאמר להם רשב"י לתלמידיו אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו כו'. ולכאור' צ"ב טובא.

ת. כל הטעמים יחד.

ש. אסתר ט' כ'. ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים. פרש"י וז"ל, ויכתב מרדכי. היא המגלה הזאת כמות שהיא עכ"ל, הנה לכאורה נמצא בזה דכתב המגילה לפחות קכ"ז פעמים, מגילה לכל

מדינה, [ומסתמא אפי' יותר מקכ"ז כי מגילה א' לכל מגילה לא מספיקה כדי כך שכולם יקראו המגילה בפורים], והאם זה נכון.

ת. כתבם שיעתיקו.

ש. בהנ"ל. אם זה נכון, האם מרדכי כתב בעצמו את כל הקכ"ז (לפחות וכן"ל) מגילות (כי מצד א' כך מסתבר והיינו כדי שיהי' נכתב כדין בכל הלכותיה של המגילה אמנם מאידך כיצד אפשר להיות כן ע"י אדם אחד בשנה אחת).

ת. שלוחו של אדם כמותו.

ש. שם. הנה במגילה י"א א' אמרי' דאחשורוש מלך בכיפה והיינו ע"כ העולם, וכיון שכן, צ"ב מה דכתיב 'אשר בכל מדינות המלך אחשורוש' דזה משמע שיש מקומות שאינם מדינות המלך אחשורוש, והרי מלך על כל העולם.

ת. לאפוקי מדבריות.¹¹³

ברוך רחמנא דסייען

---

¹¹³ ע"י מגילה ט"ז א' במ"ש מרדכי להמן שהוא עבד שלו, כידוע המעשה [ע"י ילקוט ועוד] שהלכו 'במדבר' וכו'.

תשובות הגר"ח

מדרשי חז"ל

ש. איתא בהקדמת הטובי חיים לתד"א, אות ד', וז"ל, ומצאתי כתוב בספר כתיבת יד וז"ל סגולה נוראה ונפלאה למקרה אשר לא טהור לבל יפקד רע ח"ו ושיהיה לו מחשבות קדושים וטהורים וחלומות מיושבים אמתיים יזהר ללמוד בספר הקדוש תנא דבי אליהו בכל לילה קודם השינה ואח"כ יזכיר ע"ב פעמים אליהו הנביא וטוב לכוין בכל פעם בשם הקדוש אגל"א (ר"ת אתה גבור לעולם ה') והיה נזהר שישכב במקום נקי ובגדים נקיים והוא בחון ומנוסה כן מצאתי בספר זה בכמה דפוסים עכ"ל, עלה ברעיוני ב"ד דאפשר דזהו נרמז בתיבות השכיבנו ה"א לשלום והעמידנו כו' שזהו ר"ת אליהו. והאם אפשר לומר כן ע"ד הרמז.

ת. אולי.

ש. בספה"ק רזיאל המלאך (עמ' ח', הנדמ"ח ע"י מרן שליט"א ובנו הגראי"ש שליט"א) בביאור תשועת אדם, איתא, 'בלא' יראת שמים, ובכל המקומות כתוב 'אלא' יראת שמים.

ת. היינו הך.

ש. איתא בספה"ק רזיאל המלאך (עמ' י', הנדמ"ח), ונתן למיכאל השר הגדול אשר הוא על השבעה השרים המשרתים את פני המלך מלך מלכי המלכים, וכתב מרן שליט"א בביאור תשועת אדם וז"ל: ונתן למיכאל השר הגדול. הוא שר של ישראל כמ"ש בדניאל מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך. אשר הוא על שבעה השרים המשרתים את פני המלך מלך מלכי המלכים. כמ"ש במדרש (מבשרת ציון פ"י) שבעה שרים הם גדולים נוראים נפלאים נכבדים שהם ממונים בשבעה רקיעים ואלו הם מיכאל וגבריאל שתקיאל וברדיאל ושקיאל וברקיאל וסדריאל וכולן שרי צבא רקיע הן ועם כל אחד ואחד ארבע מאות ותשעים וששה אלפים ורבעות מלאכי השרת מיכאל השר הגדול ממונה על רקיע שביעי עליון שבערבות וכו', עכ"ל מרן שליט"א שם, והשתא צ"ב כך, כי בל' הספה"ק רזיאל המלאך איתא 'למיכאל השר הגדול אשר הוא על שבעה השרים' כו', ואילו המדרש מבשרת ציון שהביא מרן שליט"א מונה שבעה שרים כשהראשון שבהם הוא מיכאל עצמו, ואיך שייך לומר שמיכאל ממונה על עצמו. (והי' צ"ל 'למיכאל השר הגדול אשר הוא על 'ששה' השרים כו'). ולכאן צ"ב הכוונה.

ת. על תלמידיו.

ש. איתא בספה"ק רזיאל המלאך (עמ' י"ב, הנדמ"ח), ואם על קרב ומלחמה היה מזכירו היו נסים מלפניו, ע"כ, ויש לשאול דאיזה מלחמה היה בימי אדה"ר.

ת. אדם שם חם ויפת היו מריבין.

ש. בהנ"ל. יש לשאול היכן נזכר דבר זה שאדם שם חם ויפת היו מריבין [דבמקרא לכאן] לא מצינו דבר זה, ומה המהקור לכך].

ת. כאן.

ש. בהנ"ל. יש לשאול מה היה להם לריב.

ת. א. על הירושה.

ב. מי יזכה ... ..

**ש. איתא בספה"ק רזיאל המלאך (עמ' י"ב, הנדמ"ח), ואם על קרב ומלחמה היה מזכירו היו נסים מלפניו, ע"כ. ושאלנו את מרן שליט"א, איזה מלחמה היה בימי אדם הראשון. והשיב מרן שליט"א, אדם שם חם ויפת היו מריבין. ועתה יש לשאול, מה היה להם לריב.

ת.

ש. שם. עמ' י"א. בביאור תשועת אדם. ד"ה ואם על הים היה מזכירו היה נקפה. האם אין צ"ל: נקפה ככפור. (כי עד פה מרן שליט"א העתיק בביאור, מילה במילה את לשון הספר רזיאל המלאך, ורק פה חסר תיבה אחת והיא 'ככפור', ואולי זה במכוון).

ת. היינו הך וקיצרתי.

ש. שם. עמ' ט"ו. כי בו. מה הכוונה. (באמת על הכל יש ביאור מלבד על תיבות אלו שבאמת אין ביאור).

ת. כנראה כפול בטעות.¹¹⁴

ש. שם. עמ' כ"ג. אז הבין וידע אדם כי מלאך אלקים הוא כו'. צ"ב דכבר לעיל עמ' י"א איתא, בכך הבין אדם שאמת הוא הספר הזה כו'.

ת. משניהם.

ש. בהנ"ל. איתא לעיל (עמ' י"ט - כ"ב) ויאמר אליו, אדם, למה אתה כו', ואתה אדם קרב עד הנה כו', ויפול על פניו מרעיד כו', ויאמר, אדם, קום כו', ולכאן מכל זה כבר היה לו להבין שזה מלאך ולא אדם, ולמה הבין רק זה עתה.

ת. חשב שזה נביא.

¹¹⁴היינו שקודם זה איתא, החקוקים 'בו', ואחר זה איתא, 'כי' אל יפרוץ כו', ומה שאיתא 'כי בו' זהו כפילות של כי בו שאיתא לפני ואחרי כנ"ל. ולכן לא כתב מרן שליט"א תיבות אלו בביאור.

ש. שם. עמ' כ"ג. בביאור תשועת אדם. ד"ה ואלההם. צ"ל: ואלה הם.

ת. תקנתי ויש"כ.

ש. שם. עמ' כ"ג. בביאור תשועת אדם. ובאלו הימים ירחץ במים לפני עלות השמש. כדי שיהא כל היום בטהרה כי בעלות השחר נחשב כבר יום וכמ"ש ביהושע (ו' ט') וישכמו כעלות השחר. ע"כ. ויש לשאול דמאיך מרן שליט"א כתב לן דכבר מחצות הלילה חשיב יום (נדפס בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובות תתת"ע - פ). [ושמא לענין טהרה זה נקבע לפי עלות השחר כפי שמצינו בדין הערב שמש].

ת. נכון.

ש. שם. עמ' כ"ו. ויבאו אליו המלאכים בלילה בחזיון במראה ולא בחידות כו'. לכאור' יש לשאול דהא רק גבי משה רבינו ע"ה היה במראה ולא בחידות וכמ"ש בסוף פ' בהעלותך, ואילו כאן מבואר דלא רק למרע"ה שייך שיהיה במראה ולא בחידות.

ואולי אי"ז קשה כלל, כי מה שנאמר גבי משה רבינו ע"ה זה שהקב"ה נגלה אליו במראה ולא בחידות ואילו כאן מיירי גבי המלאכים שיתגלו לאדם במראה ולא בחידות. אך אם זה נכון הרי שיש כאן דבר חידוש שאף מלאכים שמתגלים לבני אדם יש בראיית המלאכים מדרגות של ראייה וזהו דבר חידוש.

ת. נכון.

ש. שם. עמ' כ"ז. בביאור תשועת אדם. ד"ה והשכים. לדרכם. צ"ל: לדרככם.¹¹⁵

ש. שם. עמ' כ"ח. בביאור תשועת אדם. ד"ה ובשעה. כתב מרן שליט"א, ובילקוט ישעיה בשם מכילתא והוא בספרי בהעלתך סי' פ"ג אמר רשב"י כו'. נ.ב. כן הוא גם בברייתא דמלאכת המשכן פי"ד סי' ב' ושם הגירסא היא רבי שמעון בן ר' יוסי (ולא רשב"י), ופירשה מרן שליט"א שם בביאור 'טעם', והביאווה התוס' בשבת כ"ב ב'. ויל"ע למה מרן שליט"א לא הביא הברייתא דמלה"מ כאן.

ת. קצרתי.

ש. שם. עמ' כ"ז - כ"ח. ואחר ארבעה דורות עמד חנוך בן ירד כו' ובשעה שהבין בו נהרו עיניו בכל דרכיו והתנהג והלך בו 'עד שנדמה לקדושי מרום' ונבדל מן דרי הארץ ואיננו כי לקח אותו אלקים. מ"ש עד שנדמה לקדושי מרום לכאור' צ"ב שהרי ב'ספר חנוך' (הנדמ"ח ע"י מרן שליט"א ובנו הגר"א"ש שליט"א) איתא שנהיה למלאך מטטרון והיינו שנהיה מלאך ממש כמבואר שם באורך.

(וקצת פלא שבספר חנוך שם מבואר איך עלה ונתעלה, לא נזכר שנבדל מן דרי הארץ ע"י שעסק בספר רזיאל המלאך).

¹¹⁵ כאן מרן שליט"א לא השיב וכנראה סמך על מה שכבר השיב לעיל 'תקנתי ויש"כ'.

ת. לאט לאט.

ש. שם. עמ' ל'. בביאור תשועת אדם. ויאמר אליו אני שלחתי כו'. בפנים הספר איתא 'שולחתי'.
ת. תקנתי.

ש. שם. עמ' ל"א. בביאור תשועת אדם. וממנו תלמד כו' אין תורה בלי יראה כו'. בכל המקומות
איתא 'בלא' יראה. ואולי זה ט"ס. [ושו"מ עוד מעט מקומות שאיתא 'בלי' וכגון בעמ' מ"ג].
ת. היינו הך.

ש. שם. עמ' ל"ט. בביאור תשועת אדם. ואל אשה כו' ואין אכילה אלא אשה כו'. נב. לכאור' כן
מבואר בהא דכתיב (וישב ל"ט ו') כי אם הלחם אשר הוא אוכל ופרש"י וז"ל כי אם הלחם. היא
אשתו אלא שדבר בלשון נקיה עכ"ל.
ת. נכון ופשוט.

ש. שם. שם. ועל נפש כו' ואין אדם מת אלא מתוך הבטלה כו' ובטלה הוא מדברי תורה כמ"ש
כו'. אולי יש להוסיף הכא הא דאיתא בשבת ל' ב' כל יומא דשבתא הוה יתיב וגריס כולי יומא
ההוא יומא דבעי למינח נפשיה קם מלה"מ קמיה ולא יכיל ליה דלא הוה פסק פומיה מגירסא
אמר מאי איעביד ליה הוה ליה בוסתנא אחורי ביתיה אתא מלה"מ סליק ובחיש באילני נפק
למיחזי הוה סליק בדרגא איפחית דרגא מתותיה אישתיק ונח נפשיה כו', וממה דברגע דאישתיק
מד"ת נח נפשיה חזינן דאדם מת מהבטלה מד"ת.
ת. היינו הך.

ש. בהנ"ל. בגמ' הנ"ל יש לדקדק חדא בהא דאמר' ולא יכיל ליה דלא הוה פסק 'פומיה' מגירסא
ומשמע דדוקא משום ש'פומיה' לא פסק לכן לא היה יכול לו מלה"מ, אבל אם היה רק במחשבה
כן היה יכול לו, וקצת צ"ב שהרי סוף סוף הוא עוסק בתורה. [ואולי אי"ז ק' כי יתכן שהגמ'
קאמר את המציאות שהיה שעסק בפומיה אבל לא שאם היה עוסק רק במחשבה כן היה יכול
לו].
ת. מחשבה כמעשה.

ש. בהנ"ל. עוד יש לדקדק דמשמע דכל זמן דלא איפחית דרגא מתותיה לא פסק פומיה מגירסא
אף שכבר נפק למיחזי וזהו ממה דקאמר דאישתיק רק אחר שאיפחית דרגא מתותיה ולא קאמר
שאישתיק כשנפק למיחזי, וכן מסתברא שהרי ידע שאם פוסק מגירסא ה"ז סכנה מיתה ולכן לא
פסק אף שפק למיחזי ורק כשאיפחית דרגא אז בעל כרחו אישתיק ולא מרצונו וכך היה יכול לו
מלה"מ, וכן מלה"מ ידע שאם לא יפסיקו בעל כרחו לא יוכל לו ולכן עשה דבר שיהיה בעל
כרחו של דוד המלך ע"ה, וחזינן גדלותו שאף שנפק למיחזי מ"מ לא פסק כלל פומיה מגירסא.

[ומה שנפק למיחזי לכאור' חשש שמא יש חשש פיקוח נפש ונפק לבדוק אם זה מצוה שיכולה להיעשות ע"י אחרים].

והאם הוא דיוק נכון, דאל"כ הול"ל אישתיק קודם שאמר שאיפחית דרגא וכנ"ל.
ת. היינו הך.

ש. שם. שם. בביאור תשועת אדם. ויעשה בקדושתו ככל הכתוב ואז יצליח. חסר תיבת וצ"ל:
ככל הכתוב 'בו' ואז יצליח. [כמ"ש בפנים הספר].
ת. תקנתי.

ש. שם. עמ' מ'. בביאור תשועת אדם. ומאת כל ינדותו ומאור אל החשך יהדפוהו. בפנים הספר
איתא, ומאור אל 'החושך' 'יהדפוהו' [ואולי בכוונה מרן שליט"א גרס יהדפוהו כמ"ש קודם
ינדותו ולא ינדותו].
ת. נכון.

ש. שם. עמ' מ"ג. בביאור תשועת אדם. התקופה הרביעית כו' הרי הכל תלוי בתורה. בכל הספר
כתב מרן שליט"א הרי הכל תלוי ביראת שמים ואילו כאן כתב מרן שליט"א הרי הכל תלוי
בתורה, והאם זה במכוון וא"כ מה הביאור דלמה דווקא כאן נקט מרן שליט"א נוסחא זו, ואולי
זה ט"ס.
ת. קיצרתי.

ש. שם. שם. בביאור תשועת אדם. אם בקשת להטמין כו' ואין ישראל נגאלין מן האומות אלא
בזכות התורה כו'. בכמה מקומות הביא מרן שליט"א דברי חז"ל אלו, וברוב המקומות כתב מרן
שליט"א רק ואין ישראל נגאלין אלא בזכות התורה [כגון לעיל בעמוד כאן ד"ה התקופה השני'],
אמנם במעט מקומות הוסיף מרן שליט"א וכתב ואין ישראל נגאלין 'מן האומות' אלא בזכות
התורה. ומה הביאור בזה.
ת. היינו הך.

ש. שם. עמ' מ"ד. בביאור תשועת אדם. ואין הקב"ה גואל את ישראל אלא בשביל שיעשו את
התורה כו'. כאן [וכן להלן עמ' מ"ה ד"ה ושם שמשא כו'] הביא מרן שליט"א דברי חז"ל
אחרים, ולא הביא את מה שהביא קודם [לעיל ד"ה אם בתקופה ראשונה, ועוד מקומות] ואין
ישראל נגאלין מן האומות אלא בזכות התורה. ומה הביאור בזה.
ת. מה שנזכרתי.

ש. כתב מרן שליט"א בתשועת אדם לרזיאל המלאך (עמ' נ"א) בזה"ל: ומשרתים בשבעה מעוני
רום. וימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה (סנהדרין צ"ט א') ואין משיח בא אלא בתשעה

באב (פס"ר פכ"ט סי' ג') ותשעה באב אסור לקרות בתורה (תענית ל' א') ואין תורה בלא יראה (זוה"ק ח"ב דף רע"א ע"א) הרי הכל תלוי ביראת שמים. ע"כ.

והנה כל פירוש מרן שליט"א 'תשועת אדם' הוא כל כולו סודות התורה ואעפ"כ למדנוהו גם כי אולי עי"כ נבין את זה לעתיד לבא [ונכמו כן הוא פירוש מרן שליט"א בהיר בשחקים לספר הבהיר וכן פירוש מרן שליט"א תיבת נח למדרש נח, והרבה מפירושי מרן שליט"א הם סודות התורה] ולכן יתכן שאין בשאלותי כלום ואעפ"כ הנני שואל כתלמיד השואל מרבו שללמוד תורה אנו צריכין.

ויש לשאול:

א. מה הכוונה שאין משיח בא אלא בתשעה באב והרי א' מי"ג העיקרים הוא אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח ואע"פ שיתמהמה אחכה לו בכל יום שיבא.

ב. שהרי ארז"ל במס' ר"ה, בניסן עתידין להיגאל.

ג. הנה לפי"ז נמצא דבשנה שתשעה באב יוצא בשבת (ויכול להיות חל בשבת וכמב' גם באו"ח סי' תקנ"א ס"ד) משיח לא יכול לבוא באותה שנה, כי משיח לא בא בשבת [ורק בערב שבת בא כי הכל עבדים הן לישראל] וכמבואר בעירובין מ"ג ב'. וצ"ב.

ד. במש"כ מרן שליט"א מיד אח"כ ות"ב אסור לקרות בתורה לכאו' יש להבין כי כיון שמשיח בא כבר מותר ללמוד תורה גם בת"ב.

ת. א. אחכה לו כל יום אבל מתי יבא זה תלוי בהקב"ה. ג. יכול לבא במוצאי שבת. ד. כ"ז שלא התירו אין מותר.

ש. שם. עמ' נ"ז. בביאור תשועת אדם. ונסך מן החלב ומן הדבש ומן היין כו' ואמרו כו' נמשלו דברי תורה לשלשה משקין הללו במים וביין ובחלב כו' ע"כ, וקצת צ"ב דאילו בפנים הספר איתא 'ומן הדבש' ואילו במה שאמרו נמשלו כו' איתא 'במים', והיינו דחלב ויין שניהם נזכרו גם פה בפנים הספר וגם שם בתענית אבל דבש שהזכיר כאן בספר אינו בתענית שם ורק מים נזכר שם בתענית ולא דבש.

ת. מתוקים מדבש ונופת צופים.

ש. שם. עמ' ס"א. בביאור תשועת אדם. ואם בקשת לראות את השמש כו' ותראה אותה כחתן יוצא מחופתו. בפנים הספר איתא ותראה 'אותו' כחתן כו'.

ת. היינו הך.¹¹⁶

ש. בספר הבהיר (הנדמ"ח ע"י מרן שליט"א ובנו הגר"א שליט"א) עמ' כ"א, כתב מרן שליט"א בביאור 'בהיר בשחקים' אותיות י"א י"ב וז"ל, כונתו לבאר דכל הטוב בימין וכל הרע בשמאל וזה מיכאל מימין וגבריאל משמאל עכ"ל הק' דמרן שליט"א, ויש לשאול, דהנה מצינו ביומא ע"ז א' דגבריאל חיפש איך להציל את ישראל מחורבן הבית (ואף סבל על זה מכות אש כמבואר ביומא שם) ואף לימד זכות על ישראל ע"י דניאל כמבואר כ"ז ביומא שם, וכיון שכן למה גבריאל משמאל וחיפש רע.

¹¹⁶ ערש"י בראשית, דשמש פעמים ל' זכר ופעמים ל' נקבה.

ת. כשהקב"ה רוצה מהפך השמאל לימין.¹¹⁷

ש. בהנ"ל. עוד בענין זה, צ"ב דהלא ארז"ל (שמו"ר שמות ד', הובא במהרש"א ביומא הנ"ל) וכי יש שמאל למעלה והלא למעלה הכל ימין אלא אלו מיימינים שמלמדים זכות ואלו משמאילים ומלמדים חובה כו', וק' דהא כיון שמצינו שגבריא'ל חיפש איך להציל את ישראל וגם לימד זכות על ישראל איך אפשר לומר שהוא שר שמאל ורע.
ת. כנ"ל.

ש. בהנ"ל. ומ"ש כאן בס' הבהיר וגבריא'ל שר שמאלו של הקב"ה אש, האמת דכן אמרי' ג"כ בנוסח שבק"ש שעל המטה 'ומשמאלי גבריא'ל', ומ"מ צ"ב כנ"ל. ולכא' צ"ב.
ת. כנ"ל.

ש. איתא בספר הבהיר (עמ' נ"ו, אות מ"ח), כתוב אחד אומר (שמות כ' ט"ו) וכל העם רואים את הקולות, וכתוב אחד אומר (דברים ד' י"ב) קול דברים אתם שומעים, הא כיצד, בתחילה רואים את הקולות ומה ראו שבע קולות שאמר דוד, ולבסוף שמעו הדיבור היוצא מבין כולם כו'. וכתב מרן שליט"א בפ"י בהיר בשחקים בזה"ל: כתוב א' אומר, ר"ל שיש סתירה כ' א' אומר כי לא ראיתם כל תמונה וכ' א' אומר ותמונת ה' יביט ומבואר דכולן דבר א' כו', ע"כ. ויש לשאול בכוונת דברי מרן שליט"א: א. למה הביא מרן שליט"א את הפסוק כי לא ראיתם כל תמונה והרי הפסוק שאמר בפנים ס' הבהיר הוא פסוק אחר והיינו מה דכתיב קול דברים אתם שומעים 'ותמונה אינכם רואים זולתי קול' (ואף ספר הבהיר הביא רק רישא הפסוק מבלי סיפא הפסוק, והוא מוקשה, כי לפי מה שפירש מרן שליט"א עיקר דברי ס' הבהיר בא לבאר הסיפא דכתיב ותמונה אינכם רואים זולתי קול וכנ"ל).
ת. היינו הך.

ב. מש"כ מרן שליט"א, וכ' א' אומר ותמונת ה' יביט, צ"ב, חדא כי ס' הבהיר אמר פסוק אחר והיינו הפסוק דכתיב וכל העם רואים את הקולות. ועוד, דבאמת מה ק' מהפסוק ותמונת ה' יביט, שהרי זה נאמר על משה רבינו ע"ה בפ' בהעלותך ששם נאמר שזה ה' מיוחד רק במשה רבינו, ומה ק' מזה על שאר העם. (שו"ר בפ"י אור הבהיר שהזכיר הפסוק ותמונת ה' יביט, ושמא יש לזה שייכות וצ"ב). וצ"ב.
ת. רמז לזה.

ש. איתא בתנא דבי אליהו (פ"ה) כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבא ולעולם הבא כיצד הקב"ה יושב בבהמ"ד שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו 'ולכל אחד ואחד נותנין לו מאור פנים בתורה שיש בו' כו', [וכן לעיל מיניה (פ"ג) איתא, אור של ת"ח וצדיק לימות בן דוד ולעוה"ב כיצד יש שנותנין לו מאור פנים כצאת השמש בגבורתו כמו שעה אחת ויש שנותנין לו כשתי שעות ויש כשלש שעות ויש כארבע ויש כו' [פ"י שעה ראשונה על היום שאינה בהירה כ"כ ויש כשתי

¹¹⁷ היינו שאז גבריא'ל היה ימין וטוב.

שעות על היום שאז מאירה יותר ויש כשלש שעות על היום שאז מזהיר יותר. ישועות יעקב] ויש כו' זה הכלל כל הנושא פנים אל התורה זוכה ומקבל פני שכינה כו' ע"כ], הנה מבואר שכ"א מקבל מאור פנים לפי התורה שהוא למד, ויש לשאול אם למד רק מעט מפני שלא היה יכול ללמוד הרבה שלא היה לו כשרון אבל מ"מ התאמץ והתייגע, האם יקבל מאור פנים גדול כמו זה שלמד הרבה והיינו משום משארו"ל באבות דר"נ (הביא כן מרן הח"ח זצ"ל בספר שמירת הלשון) אחד בצער יותר ממאה שלא בצער.

ת. נכון.

ש. כתב מרן החפץ חיים (שמירת הלשון חלק שני פרק ח') בתוך דבריו וז"ל: ונראה לבאר על פי מה שאמרו חז"ל בחגיגה (ט"ו א') צדיק נוטל חלקו וחלק חבריו בגן עדן, רשע נוטל חלקו וחלק חבריו בגיהנם, והנה לכאורה יקשה הלא אלקים אמת הוא ושופט צדק, וגם לאיזה צדיק נותנים זה, אכן באור הדבר הוא, כגון ששניהם דרים בעיר אחת והרשע מתלוצץ תמיד על הנהגתו של הצדיק על תורתו ועל עבודתו ומטיל דופי עליו בעיני הבריות והצדיק מתחזק וסובל עלבונו ואינו בא בריב עמו והולך בדרך ה' לתורתו ועבודתו אז כשיבוא לדין לעתיד לבוא הרשע מאבד חלקו בזכויותיו כי מלבד שהוא לא רצה לעבד לה' עוד היה מתלוצץ ממנו שהוא עובד ה' וגם קרר ע"י זה עבודת ה' בעיני הבריות, ולמי שיכות כל זכויותיו לצדיק שכנו שהיה מתלוצץ עליו וגרם לו בזיון וכלמה וגם היה צריך להתחזק תמיד ולא להתרפות מעבודתו [וזהו שאמרו, נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן]. עכ"ל. ויש לשאול, איך אמרנו נוטל חלקו וחלק חברו בג"ע דאין אפשר לקרוא לרשע שהוא 'חבירו' של הצדיק.

ת. עשה גם מצוות.

ש. בהנ"ל. עוד כתב שם וז"ל, ומה שאמרו רשע נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנם כגון שע"י הלעג והליצנות שלו שהיה מתלוצץ תמיד מן הצדיק נהווו לצדיק כמה קלקולים בעבודתו אז מוכרח הרשע לקבל אותן היסורים על עצמו אחרי שעל ידו נסבב הדבר הזה, עכ"ל. וגם פה יש לשאול כנ"ל איך קאמר רשע נוטל חלקו וחלק 'חברו' בגיהנם דאין אפשר לקרוא לצדיק שהוא 'חבירו' של הרשע.

ת. חברים שנולדו ביחד.¹¹⁸

מכתב הערות שכתבנו בעזה"י לספר הבהיר עם פירוש מרן שליט"א 'בהיר בשחקים', והם מלבד השאלות הנ"ל,¹¹⁹ וכדלהלן:

בהיר בשחקים עמ' ל"ב אות ... . מ"מ הכל בא מהקב"ה ובידו שניות [לשנות] הכל כו'. האם אי"צ לומר רק 'לשנות'. והשאר למחוק.

¹¹⁸ היינו שגדלו ביחד. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א.

¹¹⁹ הנה שלחנו מכתב שאלות זה למרן שליט"א, ואע"פ שלא זכינו לתשובות בכת"י מ"מ אמר לי המו"ל - בנו הגר"א"ש שליט"א שהערות אלו וכן נוספים לאלו הובאו לפני מרן שליט"א וחלקם כבר ענה בעל פה וחלק מהתשובות לשאלות המה שאה"נ ע"ד הפשט א"א להבין ורק ע"ד הקבלה אפשר להבין, ומ"מ מה שנכון לבאר ולהדפיס יסודר במהדורא הבאה כ"א על מקומו בעזה"י. ולא נמנענו מלהביאם כאן להגדיל תורה ולהאדירה אכ"ר.

בהיר בשחקים עמ' מ"ב אות ... . הייתי אומר אלקים שמים וארץ שלשתן שמות הן. לכאו' צ"ב למה הייתי אומר כן, שהרי אם הייתי אומר כן לא היה מובן ולא היה מתפרש מ"ש אח"כ והארץ היתה וגו', כי והארץ היתה על כרחך אין הכוונה לשם. וצ"ב.

בהיר בשחקים עמ' מ"ה אות ... . ונקודה בפתח קטן כי תיבת חית מסתיימת בתיו כזה ת כאילו יוצא סתימה לסתום הפתח כו'. האם כוונת מרן שליט"א לומר דמ"ש ונקודה בפתח קטן אין הכוונה לניקוד פתח קטן שזה צירי, אלא הכוונה לקו היוצא מהאות ת והיינו ת, דלכאורה כך נראה מפירוש מרן שליט"א, אמנם אם כן, צ"ב למה לא פירש מרן שליט"א כפשוטו לניקוד צירי שתחת האות ח שגם זה פתח שהוא סתום במקצת ע"י הניקוד צירי, ועוד צ"ב דלפירוש מרן שליט"א קצת ק' כי הקו היוצא מהאות ת הוא כלפי חוץ ולכאו' כדי לומר שהחיות סתום קצת הי' צריך להיות הקו כלפי פנים והיינו .... ולא ת וזה כבר אינו ת. וצ"ב.

בהיר בשחקים עמ' נ"ט אות ... . ר"ל שיש סתירה כתיב כבוד מלכים חקור דבר וכתוב כבוד אלקים הסתר דבר כו'. קצת צ"ב למה הוי סתירה דהרי כאן כתיב מלכים וכאן כתיב אלקים.

בהיר בשחקים עמ' פ"ב אות ... . ר"ל ששאלו כתיב שבשמים חושך ואיך נדע מה לעשות והשיב כו'. נב. לעיל עמ' א' אות ... כתב מרן שליט"א שכתוב א' משמע שבשמים רק אור וכתוב א' משמע שרק חושך כו'. וקצת צ"ב.

בהיר בשחקים עמ' צ"ח אות ... . ר"ל למה הה"א בסוף התיבה משום כו'. לכאו' צ"ב, דלכאו' היה לו להבהיר לפרש זאת לעיל אחר אותיות כ"ח כ"ט שם ביאר בהאות ה"א ולמה המתין עד פה. ומסתבר שבכת"י של מרן שליט"א היה כתוב ולמה 'היא' בסוף התיבה, והיינו טעם הסגול, וכפי שזה באמת מופיע בטעמי המקרא, שהסגול שמעל התיבה הוא תמיד נמצא מע"ג האות האחרונה שבתיבה. וצ"ב.

בהיר בשחקים עמ' ק"א אות ... . ע"ב שמות יש להקב"ה וכנגדן ע"ב לשונות וכנגדן ע"ב נכדי יעק"א כשבא למצרים וכנגדן ע"ב אומות וע"ב כוחות וע"ב אופנים כו'. מש"כ מרן שליט"א ע"ב לשונות ע"ב נכדי יעק"א כשבא למצרים ע"ב אומות לכאו' צ"ב כי בכל אלו כתוב עליהן בהדיא בתורה ובחז"ל שהם 'שבעים'. וצ"ב. ומה הכוונה ע"ב 'כוחות'.

בהיר בשחקים עמ' ק"ח אות ... . כמו הלב שהוא עיקר האדם כו'. לכאו' צ"ב כי לשון זה של עיקר הגוף אמר הבהיר על חוט השדרה ולא על הלב, ועל הלב אמר 'פרי הגוף'. ועוד צ"ב, דבתשובות הגר"ח חלק א' תשובה תק"מ כתב מרן שליט"א שהמיעים הם עיקר הגוף. וצ"ב.

הבהיר עמ' קי"ב אות ... . הלכך אפי' אין בעולם אלא צדיק אחד מעמיד העולם כו'. לכאו' צ"ב, א"כ למה לא הועיל לסדרם צדיק א' שהיה בעולם והיינו אע"ה בעצמו.

בהיר בשחקים עמ' קכ"ב אות ... . ידוע שיש ג' מלאכים גבריא'ל מיכאל אוריא'ל וכולם מייחדין להקב"ה. לכאו' צ"ב מדאמרין בק"ש שעל המטה גם את המלאך רפאל.

ועוד דכאן אמר הבהיר (עמ' קכ"א) ובאמצע הוא האמת והוא אוריא'ל, ואילו בק"ש שם אמרי' מלפני אוריא'ל ומאחורי רפאל.

שם. והוא משל לתורה שהיא בכמה 'אופנים' וכולם מכוונים לכבודו של הקב"ה וכן התורה כזה. מ"ש מרן שליט"א 'וכולם' מכוונים לכבודו של הקב"ה, למי הכוונה האם למלאכים (שהוזכר כאן למעלה) או לאופנים של התורה, כי אם הכוונה לאופנים של התורה אין מובן מ"ש אח"כ שוב 'וכן התורה כזה'.

(ואם הכוונה למלאכים א"כ הניקוד הוא וכולם מכוונים, ואם הכוונה לאופנים של התורה א"כ הניקוד וכולם מכוונים).

הבהיר עמ' קכ"ו אות ... . והוא מסרם אליהו בהר הכרמל כו'. האם כמו כן כל אלו המנויין במסכת דא"ז שעלו חיים לגן עדן ג"כ קיבלו שם זה (דלכאו' משמע מפה דבלי זה אליהו לא היה יכול לעלות חי ללמעלה. ואמנם גבי חנוך בספר חנוך (הנדמ"ח ע"י מרן שליט"א) איתא ג"כ כמו גבי אליהו לענין זה שעלה בסערה השמימה בסוסי אש ורכבי אש, ולא נזכר שם שם, ואולי שם זה ענין אחר שנהפך לגמרי למלאך וצ"ב).

בהיר בשחקים עמ' קכ"ט אות ... . כמו שבטי י'ה. האם מרן שליט"א עשה את הסימון שבתיבה קה, או שהוסיפו זה בהדפסה (ונפק"מ לנו ללמוד ממרן שליט"א איך לכתוב).

בהיר בשחקים עמ' קל"ד אות ... . והפסוק קורא לה שכינה בציון ילין בציון ונתנה לדוד כו'. הנה מ"ש מרן שליט"א ילין בציון מובן כמו שאמר הבהיר בפנים 'וצדק זהו שכינה דכתיב צדק ילין בה', אבל מ"ש מרן שליט"א שכינה בציון לכאו' צ"ב היכן אמר זה בבהיר.

הבהיר עמ' קל"ז אות ... . והרי כבר ירד אלא כו'. לכאו' מ"ש בהבהיר כאן כן פרש"י בויקרא ט' כ"ב שם, ומ"ש מרן שליט"א בבהיר בשחקים הוא פי' אחר מרש"י שם. והאם זה נכון.

בהיר בשחקים עמ' קל"ז אות ... . והם המצוות ומעשים טובים וכולן ע"פ התורה. מ"ש מרן שליט"א 'והם' האם הכוונה למ"ש 'והמלבושין'.

בהיר בשחקים עמ' קל"ח אות ... . וי' אותיות והט' באמצע שהוא הבטן. מ"ש כאן מרן שליט"א 'וי' אותיות' לכאו' צ"ב הכוונה כי לכאו' רק מ"ש מרן שליט"א מקודם שי' הדברות וי' ספירות כולל תרי"ג מצוות חזינן זאת בפנים הבהיר, אבל מה שהוסיף כאן מרן שליט"א 'וי' אותיות' לכאו' אין מובן הכוונה.

שם. וכן מ"ש מרן שליט"א 'והט' באמצע שהוא הבטן' צ"ב הכוונה, גם כי לכאור' מ"ש בהבהיר הוא דבר זה שאין ט' בכל עשרת הדברות ואמר שהטעם לזה הוא כי ט' הוא בטן (ואיני יודע הכוונה), אבל מה כוונת מרן שליט"א במש"כ והט' 'באמצע'.

הבהיר עמ' ק"מ אות ... . הממשלה הראשונה כו' הממשלה השניה כו'. לכאור' למה לא קאמר הבהיר גם הממשלה השלישית, כמו שאמר בתחילה 'ושלשה ממשלות'. וצ"ב.

בהיר בשחקים עמ' קמ"א אות ... . ודוגמתו בתורה יש ג' שיטות פשט ודרש וקבלה. לכאור' צ"ב שהרי יש גם רמז כמ"ש פרד"ס.

בהיר בשחקים עמ' קמ"ד אות ... . ולעת"ל אולי נזכה להבין יותר אבל כו'. משמע שגם לעת"ל לא נבין הכל, וזה צ"ב ממ"ש מרן שליט"א לעיל עמ' ס"ד אות נ"ה. וצ"ב.

בהיר בשחקים עמ' קמ"ט אות ... . והוא כנגד ג' אבות כידוע. לעיל אות' קכ"ו קכ"ח נתבאר בדברי מרן שליט"א שהם כנגד ג' קדושות.

בהיר בשחקים עמ' ק"נ אות ... . המתוקה מדבש וחלב. למה כתב כאן מרן שליט"א 'מדבש' והרי קודם כתב מרן שליט"א 'מיינ' וחלב, וגם בהבהיר עצמו מיירי כאן רק על יין ולא על דבש.

הבהיר עמ' קנ"ד אות ... . וכאשר יניח ידו וגבר עמלק וכי היה משה עושה שיגבר עמלק כו' אלא אסור לו לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים. לכאור' משמע, דכיון דאסור לו לאדם כו' לכן בעל כרחו של משה הוצרך משה להוריד ידיו פעם בכל ג' שעות ולכן גבר עמלק בזמן זה, כך משמע לכאור' בפשוטו הכוונה בהבהיר, ולכאור' צ"ב דהא כתיב שם ויהי ידיו אמונה עד בא השמש ומשמע שלא הורידם כלל.

(ומ"מ דברי הבהיר כאן לכאור' אי"ז כהא דתנן בר"ה כ"ט א'). וצ"ב.

בהיר בשחקים עמ' קנ"ה אות ... . מ"ש מרן שליט"א כאן לכאור' כל ענין זה כבר אמר הבהיר לעיל אות קי"א, ולמה נכפל. וצ"ב.

בהיר בשחקים עמ' קס"ג אות ... . ושבע"פ גנוזה לצדיקים לעוה"ב כו'. לכאור' צ"ב כי בבהיר משמע (היינו ממ"ש בהבהיר בכל עמ' קס"ב) שתורה שבע"פ היא בעוה"ז. וצ"ב.

הבהיר עמ' קס"ו אות ... . כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה על גביהם. צ"ב דבאבות (פ"ד מיי"ז) תנן, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהם.

הבהיר עמ' קפ"ג אות ... . והא אמרת שבעים ושנים. יש לשאול, היכן אמר שבעים ושנים.

הבהיר עמ' ר"ד אות ... . ומאי טעמא אמרין על כל מה שברא. האם למידין מכאן הלכה למעשה דאכן צ"ל שברא ולא שבראת.

בהיר בשחקים שם. כי אנחנו מברכים כו'. צ"ב הכוונה בתשובה לשאלה למה תקנו כו'. וצ"ב הכוונה.

בהיר בשחקים עמ' רי"ט אות ... . וזהו אבן שמאסו האבות כו'. מה הכוונה.

בהיר בשחקים עמ' רכ"ג אות ... . ועיקר הטוב. לכאור' צ"ב כוונת תיבות אלו כאן.

אור הגנוז עמ' רכ"ו אות ... . וי"מ שכל דור הוא נ' שנה. מאידך פרש"י בתהלים דדור הוא ל"ה שנה הובא בתשובות הגר"ח ח"א תשובה תי"א הערה 304.

הבהיר עמ' רל"ז אות ... . והיה האילן צוח ואומר רשע אל תגע כו'. כ"ה באבות דר"נ פ"א אות ה'.

#####

מכתב הערות שכתבנו בעזה"י לספר הבהיר עם פירוש מרן שליט"א 'בהיר בשחקים', וכדלהלן:

(ויש עוד כמה שאלות ואי"ה נשלימם)

ש. ספר הבהיר עמ' י"ב אות ה'. ים ודרשה ירשה. צ"ל : ים ודרום ירשה.
ת.

ש. ספר הבהיר עמ' כ"ה אות ט"ז. אמר ר' רחומאי האורה קדמה לעולם כו'.
יש לשאול האם דעת ר' רחומאי זהו כדעת ר' ברכיה להלן עמ' ל"ד אות כ"ה אמר ר' ברכיה מאי דכתיב כו' זה"ד יהי אור ויהי אור 'שכבר היה'.
ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ל"א אות כ"ג. ואוצי מעין. לכאור' צ"ל : ואוציא מעין.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ל"ב. א"ר יוחנן בא ליתן טעם למלאכים שנקראים אישים, וקאמר טעם למה לא נבראו ראשונים, שהם שלוחים והקב"ה קדם להם ואף ששלוחו של אדם כמותו מ"מ הכל בא מהקב"ה ובידו שניות [לשנות] הכל ויט ידו ונפל הכל ולמה קדם הגן למעין שמעין הגן משקה לגנים כך הקב"ה שולח למלאכים ובידו להחזירם שהכל בא מן התורה. ע"כ.
יש לשאול:

א. במש"כ מרן שליט"א: 'שניות [לשנות]', האם צ"ל: 'לשנות', ולמחוק תיבת 'שניות' וכן למחוק הסוגריים שבתיבת לשנות.

ב. במש"כ מרן שליט"א: ולמה קדם 'הגן למעין', האם צ"ל: ולמה קדם 'המעין לגן', או לומר: 'המעין לאילן', כי מסתמא דברי מרן שליט"א כאן אזיל על מ"ש בספר הבהיר באות כ"ג שם הנידון הוא אם האילן קדם למעין או המעין קדם לגן.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ל"ד אות כ"ה. אמר ר' ברכיה מאי דכתיב ויאמר אלקים יהי אור ויהי אור ולא והיה אור משל למלך שהיה לו חפץ נאה והקצהו עד שזימן לו מקום ושמהו הה"ד יהי אור ויהי אור שכבר היה.

וכתב מרן שליט"א בבהיר בשחקים: ולא אמר כו', דהול"ל יהי אור והיה אור כו' וקמפרש שלא נהי' כמו שאמר עד שיכניחו ויסדרהו ואח"כ יהי' מקומו טוב שכבר הוכן.

האם מש"כ מרן שליט"א 'וקמפרש שלא נהי' כמו שאמר כו', כוונת מרן שליט"א היא כך:

דמה ששאל ר' ברכיה למה לא כתוב והיה אור היינו מפני שבשאלה הי' ההבנה שבאמירת יהי אור נוצר נוצר האור והיינו דוהיה אור הי' פירושו נהי' אור, ומשיב שהאור לא נוצר באמירת יהי אור והיינו שלא נהי' האור באמירת יהי אור, כי האור כבר הי' מקודם והיינו שהוא כבר נוצר לפני אמירת יהי אור, ולכן לא כתיב והיה אור (שזה משמע שנוצר עתה), אלא ויהי אור, כי האור כבר הוכן ע"י השי"ת לפני אמירת יהי אור.

ת.

ש. בהנ"ל. לכאור' ר' ברכיה פירש לשון הכתוב, ויש לשאול אם אפשר לפרש עוד כך: דוהיה הוא לשון שמחה וכאן זה לא שייך כמו שפירש רש"י שאור זה נגנז כו'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ל"ט אות כ"ח. אמר להם נחלפים הגימל במקום דלית כו'. צ"ל הגימ"ל במקום דלית"ת (כמו לעיל).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' מ"ב אותיות ל"א ל"ב ל"ג. ג"ע היכן הוא א"ל בארץ, שיש ג"ע התחתון: דרש ר' ישמעאל לר' עקיבא, ר"ל שאל לר"ע: מאי דכתיב כו', ר"ל למה כתיב את דהו"מ למכתב שמים וארץ: אלקות הן, הייתי אומר אלקים שמים וארץ שלשתן שמות הן כו'.

לכאו' צ"ב למה הייתי אומר כן, והרי אם הייתי אומר כן לא היה מובן ולא היה מתפרש מ"ש אח"כ והארץ היתה וגו', כי והארץ היתה על כרחך אין הכוונה לשם. ולכאו' צ"ב.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' מ"ה אות ל"ו. שאלו תלמידיו ואמרו מפני מה דלי"ת עבה מן הצד אמר להם מפני הסגול"ל שהוא בפתח קטן שנאמר פתחי עולם שם שם פתח למעלה וסגול למטה ובאה עבה.

במ"ש 'שם שם פתח' האם צ"ל: שם פתח.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' מ"ה אותיות ל"ד ל"ה. שאלו לו מפני מה חית כו', דהיינו אות ח' יש לה פתח מלמטה כזה ח' ונקודה בפתח קטן כי תיבת חית מסתיימת בתיו כזה ח' כאילו יוצא סתימה לסתום הפתח, א"ל מפני שפתוחה לטוב ולרע לכן יש בה גם פתיחה וגם סתימה: א"ל לטובה וכי באה לטובה והכתיב וכו' ואין אש אלא חרון אף: כאן בזמן כו', בזמן שאין עושין רצונו חרון אף ואש מתגלגלת, ובזמן שעושין רצונו מדת הרחמים מתגלגלת ומוחל העונות. יש לשאול:

א. במש"כ מרן שליט"א: שאלו לו מפני מה חית, האם צ"ל: חיי"ת. וכן במש"כ מרן שליט"א אח"כ: כי תיבת חית מסתיימת, האם צ"ל: חיי"ת.

ב. במש"כ מרן שליט"א: ונקודה בפתח קטן כי תיבת חית מסתיימת בתיו כזה ח' כאילו יוצא סתימה לסתום הפתח כו', יש לשאול, האם כוונת מרן שליט"א לומר, דמ"ש ונקודה בפתח קטן אין הכוונה לניקוד פתח קטן שזה צירי, אלא הכוונה לקו היוצא מהאות ת והיינו ת, דלכאורה כך נראה מפירוש מרן שליט"א, אמנם אם כן, צ"ב למה לא פירש מרן שליט"א כפשוטו לניקוד צירי שתחת האות ח שגם זה פתח שהוא סתום במקצת ע"י הניקוד צירי, ועוד צ"ב דלפירוש מרן שליט"א קצת ק' כי הקו היוצא מהאות ת הוא כלפי חוץ ולכאו' כדי לומר שהחיי"ת סתום קצת הי' צריך להיות הקו כלפי פנים והיינו ולא ת, וכשהקו כלפי פנים זה כבר אינו ת. וצ"ב.

ג. מש"כ מרן שליט"א בסוף: ומוחל העונות, האם מרן שליט"א הוסיף זה משום מה שסיים בספר הבהיר לעיל סוף אות ל"ד בסוף עמ' מ"ד 'הה"ד נושא עון ועובר על פשע'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' נ"א אות מ"ה. קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' גו' קול ה' בכח כו'. לכאו' צ"ל: וגו'.

ת.

ש. בהיר בשחקים אות מ"ט. ד"א שלא יאמרו כו', ר"ל דכתיב עשרה מאמרות ושבע קולות, שלא תטעה שהוא כפשוטו וכתוב אחד דבר אלקים שהכל נאמר בדבור אחד ומתוכו הבינו כל התרי"ג מצוות.

מש"כ מרן שליט"א: וכתוב אחד דבר אלקים כו', האם צ"ל: וכתוב 'אחת' דבר אלקים כו' כלישנא דקרא דכתיב 'אחת' דבר אלקים שתיים זו שמעתי.

(ושמא מרן שליט"א כתב לשון זה משום שאמר לעיל עמ' נ"ז בספר הבהיר: שמא לא יוכלו לדבר ע"פ 'אחד').

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' נ"ט אות נ"א. מאי פלג כך למדתני רבינו כו'. צ"ל למדתנו (כמו שהתחיל 'שאלו תלמידיו וכו').

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' נ"ט אות נ'. תנא כבוד כו', ר"ל שיש סתירה כתיב כבוד מלכים חקור דבר וכתוב כבוד אלקים הסתר דבר וקאמר שהכוונה חקור כמה שתוכל אבל תדע האמת שאינך יודע כלום.

במש"כ מרן שליט"א: תנא כבוד כו', ר"ל שיש סתירה כתיב כבוד מלכים חקור דבר וכתוב כבוד אלקים הסתר דבר כו', לכאור' יש לשאול למה זה סתירה והרי כאן כתיב 'מלכים' וכאן כתיב 'אלקים'.

ת.

ש. בהנ"ל. האם י"ל ש'מלכים' כאן היינו רבנן כמ"ש מאן מלכי רבנן, וכן אלקים הכוונה כך כמ"ש אני אמרתי אלקים אתם.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ס"א אות נ"ב. ד"א ואשר אין לו, ר"ל למה הקב"ה מסור לו הכסף והזהב כאילו יש בהן ממש, וקאמר שהקב"ה מחשיבן כדי שיתנום לעניים ויפרנסום וידעו שיקבלו ע"ז שכר.

במש"כ מרן שליט"א: למה הקב"ה 'מסור' לו כו', יש לשאול האם צ"ל למה הקב"ה 'מחשיב' לו כו'. (ואולי צ"ל לשון אחר ועכ"פ הלשון 'מסור' אינו מובן, ואולי בכתב יד היה לשון אחר וזה ט"ס של המדפיסים וצ"ב).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ס"ד אות נ"ה. ומה היא ב' ת דכתיב בסופה כו'. לכאור' צ"ל: ומה היא בי"ת בסופה כו', וכמו שמבואר במש"כ מרן שליט"א בבהיר בשחקים.

ת.

ש. בהיר בשחקים שם. ומה הוא בית כו'.

האם צ"ל: ומה הוא בי"ת כו'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ס"ו אות נ"ז. מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש.

מ"ש 'מקיים כל הנפשות' האם יש לבאר שהכוונה היא לפי שהגיהנם שובת בשבת.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ס"ו אות נ"ז. מאי דכתיב כו', ר"ל מש"כ שבעת ימים ללמד כו'.

לכאור' צ"ל: ר"ל מש"כ שבעת הימים ללמד כו'.

שהרי זה הי' השאלה של הספר הבהיר לעיל עמ' ס"ה ס"ו שאמר שם: מאי דכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, הימים ימים מיבעי ליה כו'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ס"ח אות נ"ח. ד"א מלמד שמשם פורחין הנשמות שנאמר וינפש עד אלף דור שנאמר דבר צוה לאלף דור וסמין ליה אשר כרת את אברהם ומאי אשר כרת ליה ברית בין עשר אצבעותיו ידיו ואצבעות רגליו נתבייש אברהם א"ל הקב"ה אני הנה בריתי אתך ובו תהיה לאב המון גוים.

יש לשאול מה הכוונה, בין עשר 'אצבעותיו' ידיו ואצבעות רגליו, והאם צ"ל: בין עשר 'אצבעות' ידיו ואצבעות רגליו.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ס"ח אות נ"ח. ד"א מלמד, ר"ל וינפש היינו הנפש והיינו מקום הנשמות שמשם נולדים הנפשות ואברהם נתבייש א"ל הקב"ה עי"ז תמלא דורות ישרים הרבה.

יש לשאול, מה הביאור, דלמה נתבייש, [דלא נתבאר ביאור דבר זה לא בספר הבהיר ולא בבהיר בשחקים].

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ס"ט אות ס'. ועוד אמרין (תהלים קי"ט קמ"ד) שבע ביום הללתיך על משפטי צידקך כו'.

צ"ל: תהלים קי"ט קס"ד.

והאם צ"ל: משפטי צדק (והיינו בלי אות י' וכמו שהוא כתוב בספר תהלים).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ע' אות ס'. אמר להם לא דקדקתם בדברי צאו ודקדקו בהם ותמצאם.

האם צ"ל: ותמצאום (כמו שקודם איתא בלשון רבים).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ע' אות ס"ב. שאלו אותו מאי דכתיב ויקחהו שדה צופים מאי שדה צופים דכתיב לכה דודי נצא השדה מאי השדה אל תקרי השדה אלא השירה ומאי השירה א"ל לבו להקב"ה לכה דודי נצא השדה לטייל ואל אשב תמיד במקום אחד.

הנה מ"ש א"ל 'לבו' להקב"ה, כן הגירסא בריקאנטי שהובא כאן בילקוט מפרשים, אמנם בפ"א אור הבהיר נראה שצ"ל 'לכו' גם לפי הריקאנטי, ומרן שליט"א כתב בבהיר בשחקים אות ס"ג ומאי 'לב' ולפי"ז משמע דצ"ל א"ל 'לבו' להקב"ה, ומש"כ מרן שליט"א 'לב' אף שבבהיר עצמו כתוב 'לבו' כן הוא באור גנוז ובריקאנטי שהובא בספר. וצ"ב כל זה.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ע"ד אות ס"ה. ומה חכמה כו', ר"ל בתורה כלול ומי שיש לו תורה הוא מוכיחו על כל מה שעושה ומיסרתו לטובה.

במש"כ מרן שליט"א: ומיסרתו לטובה, יש לשאול האם צ"ל: ומיסרו לטובה.

או שבמש"כ מרן שליט"א קודם: הוא מוכיחו, צ"ל: היא מוכיחתו.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ע"ה אות ס"ז. דכתיב שובו אלי ואשובה אליכם, ואשיב לא נאמר אלא ואשיבה אליכם כו'.

לכאו' צ"ל: אלא 'ואשובה' אליכם (כמו שכתוב בפסוק שהביא מקודם).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ע"ו אות ס"ח. שאלו וגו', ר"ל כו'.

לכאו' צ"ל: שאלו כו', (כמו שכתב מרן שליט"א בכל הספר).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' פ' אות ע"ג. והכתיב כו', ר"ל דבמקום א' משמע שהגאולה תהי' בעמוד השחר ובמקום א' שתהי' ביום דהיינו בנץ החמה ותהי' שמתחיל בעמוד השחר ואין ניכר עד נץ החמה שאז ניכר בשמים ובארץ.

האם יש שייכות בין מה שכתב מרן שליט"א כאן, לבין מה שכתב מרן שליט"א בספר ארחות יושר סימן ל' - תפלה עמ' צ"ז בזה"ל: וכתב רבנו יהונתן מפרג ז"ל בפ"י על איכה שתפילת ותיקין מוכרחת להתקבל ואילו היו מתפללין ותיקין ביום החורבן לא הי' נחרב ביהמ"ק ולכן כתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה כדי שלא ידעו מתי הנץ החמה ע"ש, ע"כ.¹²⁰

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' פ"א אות ע"ד. והכתיב כו' א"ל כתיב ביה ושחקים יזלו צדק, 'וצרק' זה מדת הדין של עולם שנאמר כו'.

צ"ל: 'וצדק' זה מדת כו'.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' פ"ב אות ע"ד. והכתיב כו', ר"ל ששאלו כתיב שבשמים חושך וא"כ איך נדע מה לעשות, והשיב כבר כתיב ושחקים יזלו צדק היינו שבזכות הצדקה תוכל להתקיים ולדעת באמת מה לעשות ותחי' עבור זה.

במש"כ מרן שליט"א: ששאלו כתיב 'שבשמים חושך', קצת יש להעיר דאילו לעיל עמ' א' אות א' כתב מרן שליט"א: 'דכתוב א' משמע שבשמים רק אור ובכתוב אחר משמע שרק חושך בא הכתוב השלישי והכריע שבשמים חושך נחשב כאור ואור נחשב כחושך כי הכל שוה להקב"ה' ע"כ. וקצת צ"ב.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' פ"ד אות ע"ה (בסופו). באותה מדה שנתת לדוד אבי דכתיב וכסאו כשמש נגדו.

צ"ל: וכסאו כשמש 'נגדי'.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' פ"ה אות ע"ו. ואמרו בקרב שנים כו', שמבאר כו'.

לכאו' צ"ל: ומאי בקרב שנים תודיע כו', שמבאר כו'. (כמו שכתוב כן הלשון בפנים ספר הבהיר לעיל עמ' פ"ד תחילת אות ע"ו. והלשון 'ואמרו בקרב שנים' אינו נמצא לפנינו בפנים ספר הבהיר).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' פ"ו אות ע"ז. ומאי ברוגז רחם תזכור אמר בעת שיחטאו לך בני ותכעוס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור אותו שאמר ארחמך ה' חזקי ונתת לו המדה הזאת שהיא

¹²⁰ ובפירושו תשועת אדם על ספר רזיאל המלאך (עמ' נ"א, ד"ה ומשרתים) כתב מרן שליט"א בתוך דבריו: ואין משיח בא אלא בתשעה באב (פס"ר פכ"ט ס"י ג') כו' יעו"ש. והיינו דלכן אם היו מתפללין ותיקין ביום החורבן לא היה נחרב ביהמ"ק, כי נמעלות השחר ועד הנץ הוא זמן הגאולה כנ"ל.

שכינתו של ישראל וזכר בנו שירשה ונתת לו דכתיב וה' נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי בקרב שנים תודיע.

מה שמסיים דכתיב 'זרע אברהם אוהבי בקרב שנים תודיע', צ"ב, כי מ"ש 'בקרב שנים תודיע' זה נאמר בחבקוק (ג' ב'), ואין זה המשך של מ"ש 'זרע אברהם אוהבי' שהוא נאמר בישעיה (מ"א ח').

ואם הכוונה הי' להביא ב' פסוקים, הי' צ"ל: דכתיב זרע אברהם אוהבי וכתוב בקרב שנים תודיע.

ואין זה כ"כ נוח לומר דזה הכוונה, כי בלא"ה מ"ש כאן 'בקרב שנים תודיע' לכאור' זה צ"ב כי לכאור' אין לזה שייכות לפה. ושמא זה נדפס כאן בטעות אגב מה שאיתא לעיל עמ' פ"ה בסוף אות ע"ו. וצ"ב.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' פ"ו - עמ' פ"ח אות ע"ח. ומהיכן היתה לאברהם בת דכתיב וה' בירך את אברהם בכל כו' הה"ד וה' בירך את אברהם בכל.

לכאור' צ"ל (כב' המקומות): וה' בירך את אברהם בכל, וכמו שזה כתוב בפנים הפסוק.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' פ"ח אות ע"ט. ד"א שמעתי שמעך יראתי הבנתי שמעך יראתי מה הבין שנתירא הבין מחשבתו של הקב"ה מה מחשבה אין לה קץ דה אחשיב אינש ושפיל לסופיה דעלמא אף האזן אין לה קץ ולא תשבע דכתיב ולא תמלא און משמוע ומאי זי"ן באוזן מאי טעמא מפני שהאזן דמות אל"ף ואל"ף עיקריהן דעשרת הדברות הלכך לא תמלא האזן משמוע.

מ"ש כאן ומאי זי"ן באוזן, צ"ב האם מקומו כאן, דלכאור' אין לזה מובן כאן.

ולכאור' זה שייך ללהלן עמ' פ"ט אות פ' כמו שאמר שם ומאי זי"ן דכתיב באזן כו'. וצ"ב.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' פ"ח אות ע"ט. ד"א שמעתי שמעך כו', ר"ל אברהם אבינו הבין עיקר כוונתו דהקב"ה דהיינו עשרת הדברות שהן עיקר התורה וזהו שהאזן מלאה.

יש לשאול מה הכוונה 'וזהו שהאזן מלאה', דאיך זה שאברהם אבינו הבין כו' מתפרש דזהו שהאזן מלאה.

ת.

ש. אור הבהיר עמ' צ"א אות ה'. בנדפס: ללמדך שיש חפירה (נ"א חכמה) גדולה (בארץ) לאיזן כו'.

מ"ש לאיזן, לכאור' צ"ל: לאוזן או לאזן.

ת.

ש. בהנ"ל. הנה לגירסא שהביא ללמדך שיש חפירה גדולה, לכא' ע"ד הפשט אין לזה מובן כי אמר לאין תכילת והרי חור האוזן בפנים ודאי יש לו תכלית, ורק ע"ד הקבלה יש לזה מובן וכמו שפירש באור הגנוז. והאם זה נכון.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' צ"ד אות פ"ה. ולמה מ"ם פחותה כלולה כו'. לכא' צ"ל: ומה מ"ם פתוחה כלולה כו'.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' צ"ה אות פ"ה. ומאי טעם כו', ר"ל כו'.

לכא' צ"ל: ומאי מ"ם כו', ר"ל כו'. (כמו שהוא בפנים ספר הבהיר לעיל עמ' צ"ד תחילת אות פ"ה).

ת.

ש. שם. ומאי טעם כו', ר"ל כמו שיש מם פתוחה ומם סתומה כך יש בתורה סתומה ופתוחה דהיינו תורה שבכתב סתומה ותורה שבע"פ פתוחה והקב"ה רוצה שחכמים ע"י עמלם בתורה יפרשוה לרבים.

מש"כ מרן שליט"א: כך יש בתורה סתומה ופתוחה דהיינו תורה שבכתב סתומה ותורה שבע"פ פתוחה, יש לשאול מה הכוונה שתורה שבכתב היא סתומה ותורה שבכתב היא פתוחה.

[ובתורה שבכתב גופא מצינו פרשה פתוחה ופרשה סתומה].

ת.

ש. אור הבהיר עמ' צ"ה אות פ"ו. משני נר"ן. צ"ל: משני נוני"ן.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' צ"ו אות פ"ז. כתיב ולא תשבע עין כו'.

צ"ל: וְכָתִיב לֹא תִשָּׁבַע עֵינְךָ כו', (כהלשון שכתוב בפנים ספר הבהיר).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' צ"ח עמ' צ"א. ומ"ט היא כו', ר"ל למה הה"א בסוף התיבה משום שבה כלולות כל התיבה ועולה עד למעלה ה"נ התורה עיקרה תחת כסא הכבוד והיודעה יודע הכל.

במש"כ מרן שליט"א: ר"ל למה הה"א בסוף התיבה כו', יש להעיר דלכא' היה להבהיר לפרש דבר זה לעיל עמ' מ' אחר אותיות כ"ח כ"ט ששם ביאר הבהיר בהאות ה"א ולמה המתין עד פה.

[ואולי בכת"י של מרן שליט"א היה כתוב: ולמה היא בסוף התיבה (ולא ולמה הה"א בסוף התיבה), והיינו טעם הסגול, וכפי שזה באמת מופיע בטעמי המקרא, שהסגול שמעל התיבה הוא תמיד נמצא מע"ג האות האחרונה שבתיבה].

ת.

ש. בהנ"ל. משום שבה כלולות כל התיבה. אולי צ"ל: משום שבה כלול כל התיבה.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ק' אות צ"ג. ומ"ט דתכלת כו', ר"ל שא"א לאדם לדעת מחשבות השי"ת נתן לכך את התורה שבכתב ושבע"פ וע"י שתי אלו אפשר להבין קצת כוונת התורה.

לכאור' צ"ל: ונתן לכך. או שצ"ל: לכך נתן.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ק"א. ומאי טעמא התחיל בשתיים עשרה ללמדך שי"ב מנהיגים יש לו להקב"ה ובכל אחד ואחד ששה כוחות ומאי ניהו ע"ב לשונות.

לכאור' צ"ל: כוחות (מבלי הפסיק העליון).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ק"א אות צ"ד. ישב ר' אמוראי כו' ודרש כו'.

תיבת כו' הראשון לכאור' מיותר.

ת.

ש. שם. ישב ר' אמוראי כו' ודרש כו', ע"ב שמות יש לו להקב"ה וכנגדן ע"ב לשונות וכנגדן ע"ב נכדי יעק"א כשבא למצרים וכנגדן ע"ב אומות וע"ב כוחות וע"ב אופנים בתורה בכל הפסוקים והקב"ה יגלה לנו את כולם לעת"ל.

מש"כ מרן שליט"א בכל הדברים ע"ב זה כפי שכתוב בפנים ספר הבהיר, אך צ"ב דבכל הדברים ידוע שזה רק שבעים, וכגון ע"ב לשונות ידוע שיש רק שבעים לשון כדאיתא גבי יוסף הצדיק שבא גבריאלי ולימדו שבעים לשונות, וכן נכדי יעקב אבינו מפורש בתורה בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה, וכן ע"ב אומות ידוע שיש רק שבעים אומות, וכן בתורה ידוע שיש שבעים פנים לתורה. וצ"ב כל זה.

ת.

ש. בהנ"ל. במש"כ מרן שליט"א: וע"ב כוחות, מה הביאור בזה דלאיזה כוחות הכוונה.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ק"ו אות צ"ו. שנאמר ויראו את אלקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמיר לטהר כו'.

צ"ל: וכעצם השמים לטהר.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ק"ז אות צ"ז. ישב ר' ברכי' כו', ר"ל מי שנדבו לבו לתת באמת בו אני שמח וכל העולם בא בזכותן וזה משל על התורה שהכל בא מכח תורה ומכח הצדיקים המקיימים את התורה ובהן הקב"ה שמח וכל הטובות וברכות באין בזכותן וכן התורה הכל מרומוז בה וכל מה שהי' והיה ויהי" הכל מפורש בתורה.

במש"כ מרן שליט"א: וכל העולם בא בזכותן, לכאו' צ"ל: וכל העולם בא בזכותו.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ק"ח אות צ"ח. וכל הצורות כו', ר"ל ישראל נמשלו ללולב שהוא לב האילן ואמצען ושאר הענפים מתפשטין ממנו כמו הלב שהוא עיקר האדם וכל האיברים מתפשטין ממנו כך ישראל עיקר העולם והכל מתפשט ממנו ומכוחו.

במש"כ מרן שליט"א: שהוא לב האילן ואמצען כו', לכאו' צ"ל: שהוא לב האילן ואמצעו כו'.

ת.

ש. שם. במש"כ מרן שליט"א: כמו הלב שהוא עיקר האדם כו', לכאו' צ"ב כי לשון זה של עיקר הגוף אמר הבהיר על חוט השדרה ולא על הלב, ועל הלב אמר 'פרי הגוף'.

ת.

ש. בהנ"ל. ועוד צ"ב, דבתשובות הגר"ח חלק א' תשובה תק"מ כתב לן מרן שליט"א שהמיעים הם עיקר הגוף. וצ"ב.

ת.

ש. שם. במש"כ מרן שליט"א: והכל מתפשט ממנו ומכוחו. אולי צ"ל: והכל מתפשט מהם ומכוחם.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ק"י אות ק'. ומנלן דשמים הקב"ה דכתיב ואתה תשמע השמים אטו שלמה התפלל אל השמים שישמעו תפלתם אלא אותו שנקרא שמו על השמים דכתיב השמים ושמי השמים לא יכלכלוך הרי שמו של הקב"ה והוי אש ואמרת קדם אלא אימא כחם קדם של אותם

צורות של המקום ההוא ואח"כ הצורות הקדושות ההם ומאי ניהו כחם כד"א אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלקיננו.

במ"ש הבהיר 'אטו שלמה התפלל אל השמים שישמעו תפלתם' האם צ"ל לומר: שישמעו תפלתו.

ת.

ש. בהנ"ל. בעצם השאלה אטו שלמה כו', לכאור' יש לשאול שהרי מצינו כעין זה שמשנה רבינו אמר האזינו השמים וגו'.

ת.

ש. שם. במ"ש הבהיר 'אלא אימא כחם קדם של אותם צורות של המקום ההוא' כו', האם צ"ל: אלא אימא קדם כחם של אותם צורות של המקום ההוא כו'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קי"ב אות ק"ב. תנא עמוד אחד מן הארץ לרקיע וצדיק שמו על שם הצדיקים וכשיש צדיקים בעולם מתגבר ואם לאו מתחלש והוא סובל כל העולם דכתיב צדיק יסוד עולם ואם חלש לא יוכל להתקיים העולם הלכך אפי' אין בעולם אלא צדיק אחד מעמיד העולם שנאמר וצדיק יסוד עולם לפיכך קחו תרומתי ממנו תחילה ואח"כ וזאת התרומה אשר תקחו מאתם מאת הנשאר ומהו זהב וכסף ונחשת.

במ"ש הבהיר 'הלכך אפי' אין בעולם אלא צדיק אחד מעמיד העולם' כו', יש לשאול דא"כ למה לא הועיל לסדום צדיק א' שהיה בעולם והיינו אברהם אבינו ע"ה בעצמו.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קי"ג אות ק"ד. שאלו תלמידיו את ר' אליעזר רבינו מאי דכתיב קדש לי כל בכור וכי הוי הקב"ה בכור א"ל אין קדש לי כל בכור אלא שני בקודש ונקרא על שם ישראל דכתיב בני בכורי ישראל כביכול עמהם היה בשעת שעבוד והיינו דכתיב (שמות ד' כ"ז) שלח את בני ויעבדני ולא בכורי אמר ר' רחומאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך כו'.

בציון שמות ד' כ"ז, צ"ל: שמות ד' כ"ג.

ת.

ש. בהנ"ל. במ"ש הבהיר, שלח את בני ויעבדני ולא בכורי, האם הכוונה הוא, דלמה לא אמר שלח את בני בכורי ויעבדני כמ"ש מקודם בני בכורי ישראל, אבל אין הכוונה שיאמר רק בכורי והיינו שלח את בכורי ויעבדני כי למה שיהא שונה ממ"ש קודם גם בני וגם בכורי. (ואולי זה פשוט כן).

ת.

ש. שם. במ"ש הבהיר אמר ר' רחומאי מאי דכתיב שלח כו', לכאור' אין זה שייך למ"ש מקודם, ולכאור' היה צריך להיות דיבור חדש, מיהו ממה שאין אות חדשה משמע שזה שייך למ"ש מקודם וצ"ב השייכות.

ת.

ש. אור הגנוז עמ' קי"ג אות ק"ד. וכי הווי הקב"ה בכור. לכאור' צ"ל: וכי הוי הקב"ה בכור.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קט"ו אות ק"ד. שאלו תלמידיו כו', ר"ל למה הקב"ה נקרא אב וישראל אם בעולם כי הקב"ה אב העולם והתורה אם העולם כי עיקר העולם עומד עליה.

לכאור' פירוש מרן שליט"א קאי על דברי ר' רחומאי (אמר ר' רחומאי מאי דכתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך ולא אמר שלח תשלח את האב כו'), ולא על השאלו תלמידיו (שאלו תלמידיו את ר' אליעזר מאי דכתיב קדש לי כל בכור כו'), וכיון שכן, קצת צ"ב למה כתב מרן שליט"א בתחילת הפירוש 'שאלו תלמידיו' ולא כתב 'אמר ר' רחומאי'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קט"ז אות ק"ה. ומאי ואת הבנים תקח לך כו' איכא בנייהו שהם יותר קודש דכתיב כו'.

לכאור' צ"ל: איכא בנייהו (וכדאיתא בכל דוכתא בגמ').

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קי"ז אות ק"ה. ומאי ואת כו', ר"ל ז' ימי השבוע הם ז' ימי הסוכות ושבועות א' כי הקב"ה יחיד וכ"ש נתגלה בשבועות מתן תורה ע"י התורה.

לכאור' צ"ל: בשבועות זמן מתן תורה, או שצ"ל: בשבועות במתן תורה.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קכ"ב אות ק"ח. ומי הם אם כו', ידוע שיש ג' מלאכים גבריאלי מיכאל אוריאלי וכולם מייחדין להקב"ה והוא משל לתורה שהיא בכמה אופנים וכולם מכוונים לכבודו של הקב"ה וכן התורה כזה.

במש"כ מרן שליט"א: ומי הם אם כו', לכאור' צ"ל: ומי הם אלה כו' (כמ"ש בפנים ספר הבהיר לעיל עמ' קכ"א ומי הם אלה השרים מלמד כו').

ת.

ש. שם. במש"כ מרן שליט"א: ידוע שיש ג' מלאכים גבריאל מיכאל אוריאל כו', יש לשאול למה לא נזכר גם המלאך רפאל [וכמ"ש בק"ש שעל המטה 'מימיני מיכאל ומשמאלי גבריאל ומלפני אוריאל ומאחורי רפאל ועל ראשי שכינת א-ל].

ועוד, דכאן (עמ' קכ"א) אמר בבהיר ובאמצע הוא האמת והוא אוריאל, ואילו בק"ש שם אמרי' מלפני אוריאל ומאחורי רפאל.

ת.

ש. שם. במש"כ מרן שליט"א: והוא משל לתורה שהיא בכמה אופנים וכולם מכוונים לכבודו של הקב"ה וכן התורה כזה, יש לשאול למי הכוונה כולם האם למלאכים (שהוזכר כאן למעלה), או לאופנים של התורה, כי אם הכוונה לאופנים של התורה א"כ אין מובן מ"ש אח"כ שוב 'וכן התורה כזה'.

(ואם הכוונה למלאכים א"כ הניקוד וכולם מכוונים בפת"ח תחת הכ"ף ושו"א תחת הוא"ו, ואם הכוונה לאופנים א"כ הניקוד וכולם מכוונים וא"ו ראשון בשורוק והוא"ו השני בחיריק).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קכ"ו אות קי"א. ובשם המפורש שהוא י"ב שמות שמסר הקב"ה למסמריה העומד לפני הפרגוד והוא מסרם לאליהו בהר הכרמל ובהם נתעלה ולא טעים טעם מיתה.

האם כמו כן כל אלו המנויין במסכת דא"ז שעלו חיים לגן עדן ג"כ קיבלו שם זה (דלכאו' משמע מפה דבלי זה אליהו לא היה יכול לעלות חי ללמעלה. ואמנם גבי חנוך בספר חנוך (הנדמ"ח ע"י מרן שליט"א) איתא ג"כ כמו גבי אליהו לענין זה שעלה בסערה השמימה בסוסי אש ורכבי אש, ולא נזכר שם שעלה ע"י שם, ואולי אצל חנוך זהו ענין אחר שנהפך לגמרי למלאך וצ"ב).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קכ"ו אות קי"ב. ואלו הן השמות כו' אהציצה"רון כו'.

כמעט בכל השמות הקדושים כאן, סימון הראשי תיבות הם באמצע התיבה ולכאו' הם שלא במקומם, והאם זה במכוון (ובפי' אור הבהיר זה טוב).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קכ"ט אות קי"ג. ישב ר' רחומאי כו', ר"ל כו' כמו שבטי י"ה. האם מרן שליט"א עשה את הסימון שבתיבה קה, או שהוסיפו זה בהדפסה (ונפק"מ לנו ללמוד ממרן שליט"א איך לכתוב).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קל"א אות קט"ז. וכל נקודה עגולא, ר"ל כו'.

בבהיר איתא : עיגולא.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קל"ג אות קי"ח. יו"ד בעשרה כו', ר"ל שהתורה כוללת כל העולמות ושרשם וע"י התורה יודעים כל מה שמתהלך בכל העולמות ובכל מקום לכן יודרו האדם ללמוד התורה.

מש"כ מרן שליט"א : לכן יודרו האדם כו', חשבתי שהוא משום שאם לא יודרו אף שילמד תורה עדיין לא יספיק להגיע לדרגות כה גבוהות. והאם זה הכוונה.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קל"ד אות ק"כ. ומנלן דשכינה כו', ר"ל שכינה בשמים והפסוק קורא לה שכינה בציון ילין בציון ונתנה לדוד כו'.

הנה מש"כ מרן שליט"א : 'ילין בציון' מובן כמו שאמר הבהיר בפנים 'וצדק זהו שכינה דכתיב צדק ילין בה', אבל מש"כ מרן שליט"א כאן : 'שכינה בציון' לכאן 'צ"ב כי היכן אמר זה בבהיר כאן.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קל"ה אות קכ"א. מאי דור כו', ר"ל מהו דור הולך ובא וכי דור הולך ברגליו אלא ר"ל מתוך שאתה רואה שדורות הולכין ובאין עליך להבין שהנשמות חוזרין ובאין וזה א"א להבין רק ע"י התורה איך שהולכין גלגולי הנשמות לתקן מה שקלקלו כידוע וכ"ז ע"י עמל התורה זוכין להבין.

הנה כאן פירש מרן שליט"א דור הולך ודור בא רק על הנשמות שחוזרין בגלגול, וקצת יש להעיר דאילו להלן עמ' קס"ט אות קנ"ה פירש מרן שליט"א דזה קאי גם על נשמות חדשות וז"ל מרן שליט"א שם : שביעי כו', ר"ל כשישראל זכאין מביאים נשמות חדשות וכשאין זכאין שולחים להם הנשמות שאינן זכאות לתקן והיינו דור הולך ודור בא שיש דור חדש ויש דור שכבר בא ובא עכשיו לתקנו. ע"כ.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קל"ז אות קכ"ג. אמר ר' אמוראי מאי דכתיב וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם וירד כו' ואח"כ וישא אהרן את ידיו אל העם כו'.

צ"ל : וישא אהרן את ידיו (כמו שהוא כתוב בתורה, וכמו שאמר אח"כ כאן בספר הבהיר, ושור' שהכתיב הוא ידו והקרי הוא ידיו, אך צ"ב למה בתחילה כתב הבהיר ידו לפי הכתיב ואח"כ כתב ידיו לפי הקרי).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קל"ח אות קכ"ד. ומאי טעמא כו', צא וראה שי' הדברות וי' ספירות כולל תרי"ג מצוות וי' אותיות והט' באמצע שהוא הבטן והכל משל אל התורה שכולל הכל.

מש"כ כאן מרן שליט"א: וי' אותיות, לכאור' צ"ב הכוונה כי לכאור' רק מש"כ מרן שליט"א מקודם שי' הדברות וי' ספירות כולל תרי"ג מצוות חזינן זאת בפנים הבהיר, אבל מה שהוסיף כאן מרן שליט"א וי' אותיות' לכאור' אין מובן הכוונה. וצ"ב הכוונה.

ת.

ש. שם. וכן מש"כ מרן שליט"א: והט' באמצע שהוא הבטן, צ"ב הכוונה, גם כי לכאור' מ"ש בהבהיר הוא דבר זה שאין ט' בכל עשרת הדברות ואמר שהטעם לזה הוא כי ט' הוא בטן (ולא מבואר מה הכוונה שט' הוא בטן), אבל מה כוונת מרן שליט"א במש"כ והט' באמצע, וצ"ב כל זה.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ק"מ אות קכ"ו. ומאי ניהו תלתא אינון ובכללן שלשה חיילות ושלשה ממשלות הממשלה הראשונה אור ואור החיים של מים הממשלה השניה חיות הקודש כו'. יש לשאול למה לא קאמר הבהיר גם הממשלה השלישית, כמו שאמר בתחילה 'ושלשה ממשלות'. וצ"ב.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קמ"א אות קכ"ז. וכתוב (במדבר י' כד-ו) יברכך ה' כו'.

צ"ל: במדבר י' כד-ו.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קמ"א אות קכ"ו. ומאי ניהו כו', ר"ל כמו שיש ג' ממשלות ג' גדודים יש ג' קדושות, ודוגמתו בתורה יש ג' שיטות פשט ודרש וקבלה.

מש"כ מרן שליט"א: ודוגמתו בתורה יש ג' שיטות פשט ודרש וקבלה, יש לשאול שהרי יש גם רמז כדאיתא בגמרא 'פרד"ס', [וכמ"ש מרן שליט"א בבהיר בשחקים להלן עמ' קמ"ב אות קכ"ח: ומאי הוי כו', קאמר טעם אחר על הג' קדושות כנגד השרש והכתר ואמצעיתו וכנגדו בתורה פשוטו ומדרשו וסודותיו].

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קמ"ג אות קל"א. ומאי הוי כבוד ה' זה משל למה"ד כו'. האם תיבת זה מיותרת דלכאור' אין לזה מובן כאן.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קמ"ד אות קל"א. מאי הוי כבוד ה' כו', ר"ל הוא משל על התורה שהקב"ה משתעשע בה ולא זכינו להבינה כראוי כל סודות התורה אבל ברוכה היא כ"מ שהיא ולעת"ל אולי נזכה להבין יותר אבל עמוקה היא עד אין סוף.

במש"כ מרן שליט"א: מאי הוי כבוד ה' כו', לכאור' צ"ל: נמאי הוי כבוד ה' כו' (כמו שהוא בפנים ספר הבהיר לעיל עמ' קמ"ג).

ת.

ש. שם. במש"כ מרן שליט"א: ולעת"ל אולי נזכה להבין יותר אבל כו', הלשון משמע שגם לעת"ל לא נבין הכל, ולכאור' זה צ"ב ממש"כ מרן שליט"א לעיל עמ' ס"ד אות נ"ה 'ושלעת"ל הקב"ה מלמדנו כל התורה' כו'. וצ"ב.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קמ"ח [למעלה]. ניתני כוחות. לכאור' צ"ל: ניתנו כוחות.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קמ"ט אות קל"ה. א"ר יוחנן כו', ר"ל כידוע ג' האבות אברהם מדת חסד יצחק מדת גבורה יעקב מדת אמת וכל א' זכה ע"י שלשתן והנמשל שבתורה זוכין לג' דברים פשט דרוש וסוד והוא כנגד ג' אבות כידוע.

במש"כ מרן שליט"א: והוא כנגד ג' אבות כידוע. הנה לעיל אות' קכ"ו קכ"ח נתבאר בדברי מרן שליט"א שהם כנגד ג' קדושות.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ק"נ אות קל"ו. ומאי ניהו חסד היינו תורה דכתיב הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף כו'. האם הכוונה הוא כמו שאמר בהבהיר להלן עמ' רי"ב אות קפ"ה: ובמה יתחסד עם קונו בתלמוד תורה שכל הלומד תורה גומל חסד לקונו דכתיב כו'. והאם נכון לפ' כן. (אך אם הוא פי' נכון א"כ נמצא כפילות דברים).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ק"נ אות קל"ו. ומאי ניהו כו', ר"ל בזכות אברהם שהי' מאכיל לכולם יין וחלב ר"ל הי' מלמדם תורה המתוקה מיין וחלב זכו בניו להבין התורה כראוי המתוקה מדבש וחלב.

במש"כ מרן שליט"א: המתוקה מדבש וחלב, יש לשאול למה כתב כאן מרן שליט"א 'מדבש' והרי קודם כתב מרן שליט"א 'מיין' וחלב, וגם בהבהיר עצמו מיירי כאן רק על יין ולא על דבש.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קנ"ג אות קל"ח. וכשהיה משה מרים ידו ומכוין במיעוט כוונת הלב באותה המדה הנקראת ישראל ובתוכה תורת אמת ורומז לו עשר אצבעות שהוא מעמיד את העשרה כו'.
כאן איתא באותה המדה הנקראת ישראל ובתוכה תורת אמת כו', ולעיל עמ' קנ"ג סוף אות קל"ז הלכך והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל מלמד שהמדה שנקראת ישראל בתוכה תורת אמת.
ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קנ"ד אות קל"ח. וכאשר יניח ידו וגבר עמלק וכי היה משה עושה שיגבר עמלק דכתיב וכשאר יניח ידו וגבר עמלק אלא אסור לו לאדם לשהות שלש שעות כפיו פרושות השמים. לכאור' משמע, דכיון דאסור לו לאדם כו' לכן בעל כרחו של משה הוצרך משה להוריד ידיו פעם בכל ג' שעות ולכן גבר עמלק בזמן זה, כך משמע לכאור' בפשוטו הכוונה בהבהיר, ולכאור' צ"ב דהא כתיב שם ויהי ידיו אמונה עד בא השמש ומשמע שלא הורידם כלל.
(ודברי הבהיר כאן לכאור' אי"ז כהא דתנן בר"ה כ"ט א'). וצ"ב.
ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קנ"ה אות קל"ט. שאלו לו תלמידיו כו', ר"ל ענין נשיאת כפים שיודעים סוד השם המפורש ועי"ז נענין מיד והוא נמשל לתורה שאם יודעים סודות התורה ומתפללים נענים מיד.
הנה מש"כ מרן שליט"א כאן, לכאור' ענין זה כבר נתבאר לעיל אות קי"א, כמ"ש מרן שליט"א שם: ישב ר' אהילאי כו', ר"ל השם המפורש שכתב בברכת כהנים ומפורש על מצח אהרן ובו עלה אליהו הנביא ולא טעם טעם מיתה והכל ע"י התורה שנמצא בה כל הסודות והפליאות כידוע. ולמה נכפל. וצ"ב.
ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קנ"ז אות קמ"א. ומי עמו ישראל דכתיב דעו כי ה' הוא אלקים הוא עשני ולא אנחנו עמו כו'. צ"ל: הוא עשנו.
ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קנ"ח אות קמ"ג. שלישי כו' מלמד שחצב הקב"ה כל אותיות התורה וחקקו ברוח כו'. לכאור' צ"ל: וחקקם ברוח.
ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' ק"ס אות קמ"ה. חמשי כו', חמישי הוא כו'. לכאור' צ"ל: חמישי כו' (כמו שהוא כתוב בפנים ספר הבהיר).
ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קס"א אות קמ"ז. דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך גו' מלמד כו'. אולי צ"ל: וגו'.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קס"ג אות קמ"ז. ואמר ר' יוחנן כו', ר"ל התורה כולל כל העולמות וב' התורות שבכתב ושבע"פ שבכתב גלוי' ושבע"פ גנוזה לצדיקים לעוה"ב וע"ז נאמר מה רב טובך מאור התורה ואוצרותיה למען נשמע ונקיים.

מש"כ מרן שליט"א: ושבע"פ גנוזה לצדיקים לעוה"ב כו', לכאו' צ"ב כי בהבהיר משמע (היינו ממש"כ בהבהיר בכל עמ' קס"ב) שתורה שבע"פ היא בעוה"ז [וכ"כ מרן שליט"א גופיה להלן עמ' קס"ד בבהיר בשחקים בסוף אות קמ"ט]. וצ"ב.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קס"ו אות קנ"ב. בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה על גביהם. צ"ב דבאבות (פ"ד מי"ז) תנן, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהם.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קע"ב אות קנ"ז. שמיני כו', ר"ל בכל דור יש גדול א' שמנהיג את כל הדור והקב"ה עושהו שיהא חביב על הכל והוא מכריע בכל הדברים ובכל סומכין עליו ודוגמתו בתורה שמכריעה כל הספיקות שיש בתורה שבכתב שאינו מובן והוא שקבלנו לזקני הדור.

לכאו' צ"ל: ודוגמתו בתורה שבע"פ, כיון שהמשך הוא, שמכריעה כל הספיקות שיש בתורה שבכתב כו'.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קע"ג אות קנ"ח. ומ"ש איקרי כו', ר"ל שבת כולל כל ז' ימי השבוע ונגמרה מלאכתן ולכך שמח בו הקב"ה וקידשו ואף ישראל גדלה נשמתן בשבת וזה גם נמשל על התורה שלומדים בשבת שמשפיע על השבוע כמ"ש בספה"ק.

במש"כ מרן שליט"א: וזה גם נמשל על התורה שלומדים בשבת שמשפיע על השבוע כו', חשבתי שאולי מכאן ג"כ ראוי למ"ש בספה"ק שהשכר על לימוד תורה בשבת הוא יותר [פי אלף] מהלימוד תורה של ימות החול.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קע"ט אות קס"ב. מלמד שיש להקב"ה מדה ששמה רעה והיא לצפוננו של הקב"ה דכתיב מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ כלומר כל רעה אשר היא באה לכל יושבי הארץ מצפון היא באה.

במ"ש הבהיר: שיש להקב"ה מדה ששמה רעה כו', לכאו' קצת צ"ב דמאידך כתיב (איכה) מפי עליון לא תצא הרעות וגו'.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קע"ט אות קס"ב. משל כו', ר"ל שהקב"ה מראה לשטן שבא לקטרג על ישראל ולפתותם שאם ישראל יעסקו בתורה ויפנו להקב"ה יראו שכל דבריו הבל ורק לפתותם באו ואם יצדקו אז יהי להם כל טוב וזהו ע"י התורה וקיומה.

לכאו' צ"ל: ורק לפתותם בא.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ק"פ אות קס"ג. ומאי ניהו מדה אחת היא צורת יד ולה שליחים הרבה ושמם של כולם רע רע כו'.

האם במכוון כתוב: רע רע, או שצ"ל: רע.

ת.

ש. שם. ומאי ניהו כו' לפי שכשיהיה בדרום עד שילמד מהלך הדרום והאיך יכול להטעות יתעכב אות ימים שילמוד ולא יחטיא כו'.

לכאו' צ"ל: אותם ימים.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קפ"ג אות קס"ז. ואמרת שבעים תמרים שבעים קומות והא אמרת שבעים ושתיים אלא שבעים ואחת הם וישראל שבעים ושתיים אך אינם בכלל והא אמרת שבעים אלא האחד שר השטן משל כו'.

מ"ש 'והא אמרת שבעים ושתיים', יש לשאול, היכן אמר שבעים ושתיים.

(ושמא יש איזה שייכות והכוונה למה שאיתא לעיל עמ' ק"א אות צ"ד ובפי' מרן שליט"א בהיר בשחקים שם).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קפ"ה-ו אות קס"ח. ומאי ניהו שאמרת שמיני כו' ומאי טעמא אמר קב"ה שמונה מפני שהם שמונה קצוות שיש באדם ומאי ניהו יד ימין ושמאל רגל ימין ושמאל ראש וגוף וברית מכריע ואשתו שהיא זוגו כו' הרי שמונה ואלו הם שמונה ימי מילה כנגדן ותמניא אלין לא הוי אלא שבעה דגוף וברית חד הוו הרי שמונה.

במה שמסיים הבהיר: הרי שמונה, לכאו' צ"ב שהרי אומר: ותמניא אלין לא הוי אלא שבעה דגוף וברית חד הוו, היה צ"ל: הרי שבעה. וצ"ב.

(ושו"ר בילקוט מפרשים שהביא הריקאנטי ושם באמת הגירסא היא: הרי שבע, אבל הגירסא שלפנינו צ"ב וכנ"ל).

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קפ"ח אות ק"ע. מאי לנצח נצחים, ר"ל נצח ונצחים הם ג' רגלי המרכבה א' נוטה למערב וא' לצפון וסופו לנצח והכוונה כל כוונה התורה שינטו לצד הקב"ה בכל צד שיהי' וללמדך כו'.

לכאו' צ"ל: והכוונה, כל כוונת התורה כו'.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קצ"ד אות קע"ד. מאי ניהו כו', ר"ל כו'. בהבהיר איתא: ומאי ניהו.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' קצ"ז אות קע"ז. מאי ערבי נחל כו' ר"ל כו'. בהבהיר איתא ומאי ערבי כו'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' קצ"ח אות קע"ח. וכולם הולכים לאותו צינור ומאתו צינור אל הים כו'. לכאו' צ"ל: ומאותו כו'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ר"ד אות קפ"ג. ומאי טעמא אמרינן על כל מה שברא וכו' חי העולמים ולא אמרינן על כל מה שבראת אלא כו'.

במ"ש הבהיר: ומאי טעמא אמרינן על כל מה שברא, האם למידין מכאן דאכן צ"ל שברא ולא שבראת.

ת.

ש. בהיר בשחקים שם. ומ"ט אמרי' כו', ר"ל למה תקנו על כל מה שברא ולא שבראת כי אנחנו מברכים להקב"ה ומודים לו שנתן לנו כח והכל ע"י התורה.

במ"ש מרן שליט"א: כי אנחנו כו', בעניי באמת לא זכינו להבין איך זה מיישב השאלה למה תקנו שברא ולא שבראת.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ר"ה אות קפ"ד. ומאי טעמא אמרינן אשר קדשנו במצותיו וצונו ולא אמרינן אשר קדשתנו וצויתנו מלמד שחי העולמים כלולים בו כל המצות כולן וברחמיו עלינו נתתם לנו כו'.

לכאו' צ"ל: נתנם לנו. (ושו"ר דכן היא הגי' גם באור הגנוז ובריקאנטי).

ת.

ש. עמ' ר"ו. אור הבהיר. שורה שניה מלמטה. בטור השמאלי. עתה שמע בקול איעצך כו'. צ"ל: בקולי.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ר"י (באמצע העמוד). ומצאם מתביישם לבקש פת אחרת. לכאו' צ"ל: מתביישים.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' רי"א (שורה רביעית מלמעלה). וקלקלתם אותו. לכאו' צ"ל: אותו.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' רט"ז אות קפ"ח. אמרו לו רבינו אנו מקשין לך לתרץ ואתה מכסה את ענינו למדתני רבינו משיבין כו'.

האם צ"ל כמודפס: ענינו (פי' ענין שלו), או שצ"ל: ענינו (פי' עינים שלנו).

ת.

ש. בהנ"ל: במ"ש למדתני. לכאו' צ"ל: למדתנו.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' רי"ז אות ק"צ. דאמר ר' מאי דכתיב ויאמר אלקים ויהי אור ויהי אור כו'. צ"ל: יהי אור.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' רי"ט אות ק"צ. ומאי ניהו כו', ר"ל אברהם אבינו בחר לו מדת החסד ויצחק מדת הגבורה ויעקב מדת השלום שכולל שניהם וזהו אבן מאסו האבות היינו שניסיתם בתורה שכולל את שלשתן.

מש"כ מרן שליט"א: וזהו אבן שמאסו האבות היינו שניסיתם כו'. בעניי באמת לא זכינו להבין הכוונה.

ת.

ש. בהנ"ל. והאם צ"ל: שניסיתים.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' ר"כ אות קצ"א. ולמה מאסו בה והלא נאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי מאי משמרתי כך אמרה מדת החסד כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי אני לעשות מלאכתי שהרי אברהם עמד שם במקומי וישמור משמרתי כי אני זאת מלאכתי שאני מזכה את העולם ואפי' נתחייבו אני מזכה אותם ועוד משיבם ומביא בלבם לעשות רצון אביהם שבשמים וכל זה עשה אברהם כו'.

במ"ש הבהיר: כך אמרה מדת החסד כו', חשבתי דאולי הפי' כאן שהם אברהם ויצחק מאסו בה כי הם רצו להתעלות מעבודת ה' עצמית מבלי מתנות וע"ז מביא הבהיר כמה שאע"ה (ובאוה"ח הק' עה"ת איתא (איני זוכר היכן) שגם יצחק אבינו ע"ה היה כאברהם אבינו ע"ה אלא שהתורה מספרת רק על אברהם אבינו) טרח במצוות. האם נכון לפ' כן.

ת.

ש. בהנ"ל. במ"ש הבהיר: ועוד משיבם ומביא בלבם כו', לכאור' צ"ל: ומביאה.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' רכ"ב אות קצ"ג. ומאי ומשם כו', ר"ל כו'. בבהיר איתא ומאי משם כו'.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' רכ"ג אות קצ"ד. בקש לדעת מפני מה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו ורשע וטוב לו רשע ורע לו כו'.

הלשון לכאור' צ"ב, דמה היא השאלה מפני מה צדיק וטוב לו, וכן מה היא השאלה מפני מה רשע ורע לו. (גם שאליבא דאמת כל השאלה היא רק מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו). וצ"ב.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' רכ"ג אות קצ"ד. אמר ר' רחומאי כו', ממה נמשך צדיק ורע לו רשע וטוב לו ועיקר הטוב, וטעם האמיתי בגלל הנסיונות וזה לא הודיעוהו כי צריך להבין לבד.

מש"כ מרן שליט"א: רשע וטוב לו ועיקר הטוב, יש לשאול מה הכוונה ועיקר הטוב, ולכאור' צ"ב תיבות אלו כאן. (גם צ"ב כי בבהיר איתא רק רשע וטוב לו ולא איתא גם 'ועיקר הטוב'). ואם הכוונה לומר שרשע וטוב לו הכוונה שמקבל את עיקר הטוב שיש לכאור' למה יש צורך לומר כן.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' רכ"ו סוף אות קצ"ה. עד כמה א"ל לאלף דור והיינו דאמרו תתקע"ד דורות חסרו ועמד הקב"ה ושתלן בכל דור ודור.

ואיתא באור הגנוז: וי"מ שכל דור הוא נ' שנה ועיין כו'.

ויש להעיר דאילו ברש"י (תהלים צ"א) איתא דדור הוא ל"ה שנה דכתב שם וז"ל, זרמתם שנה יהיו כו' ששני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה כו' עכ"ל. וצ"ב.

ת.

ש. בהיר בשחקים עמ' רל"ב אות קצ"ז. ישב ר' אמוראי כו', ר"ל מפרץ יצא מלכות בית דוד אף שפרץ הבכורה והכני שפרץ עליו פרץ כיון ששלמה עתיד לצאת ממנו שיאמר שיר השירים שבחו של הקב"ה כו'.

מה הכוונה והכני, והאם צ"ל: והכהו.

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' רל"ד אות קצ"ח. והיינו דכתיב זכר ונקיבה בראם כו'. לכאו' צ"ל: ונקבה (כמ"ש בפסוק).

ת.

ש. ספר הבהיר עמ' רל"ז אות ר'. מה עשה סמאל הרשע הלך ונגע באילן והיה האילן צווח ואומר רשע אל תגע בן שנאמר אל תבואני רגל גאווה ויד רשעים אל תנדני שם נפלו פועלי און דחו ולא יכלו קום הלך ואמר לאשה הנה נגעתי באילן ולא מתי אף אתה געי בו ולא תמותי כו' אלא הריני גורמת לו שיאכל עמי אם נמות נמות שנינו ואם נחיו נחיו שנינו כו'. כ"ה באבות דר"נ פ"א אות ה'.

צ"ל: בי. את. נחיה.

ת.

ש. בהנ"ל. בעצם מ"ש הבהיר, כן הוא באבות דרבי נתן פרק א' דאיתא שם דהפסוק אל תבואני רגל גאווה ויד רשעים אל תנדני קאי על הנחש שהחטיא את חוה ואדה"ר, שהניד את האילן עד שנשרו פירותיו להראות לחוה שלא מתים מנגיעה, וצעק האילן לנחש שיעזבהו וזהו ויד רשעים היינו של הנחש אל תנדני את האילן.

אך בבהיר כאן מביא גם ההמשך דכתיב, שם נפלו פועלי און וגו', ובאדר"נ לא מייתי לפסוק זה, וחשבתי לפרש ההמשך דמייתי פה בבהיר שם נפלו פועלי און דחו ולא יכלו קום כך, דאיתא בחז"ל דלעת"ל כולם יתרפאו חוץ מהנחש שלא יתרפא מקללתו גם לעת"ל, ולפי"ז ה"פ, שם נפלו פועלי און היינו הנחש, דחו ולא יכלו קום שהנחש נדחה לגמרי ולא יוכל עוד לקום על רגליו כמקודם. (וזה מה שביקש דוד המלך ע"ה בתהלים שם שיזכה להיות במדרגתו כמקודם ענין אדה"ר). והאם נכון לפ' כן.

ת.

#####

ש. בס"ד הנני לומד בספר החדש והנפלא 'מדרש נח' של מרן שליט"א עם הביאור 'תיבת נח' של מרן שליט"א, ובס"ד כתבנו בו כמה הארות, ואך אקדים בהכנעה ובמורא גדול לבקש ממרן שליט"א אם אפשר שיהיה ביאור ממרן שליט"א גם על מה שאיתא בתנא דבי אליהו זוטא סוף פרק ב' מענין נח והכי איתא התם, ואמר לי רבי מפני אלא מעתה כל העושה מצוה נותנין לו גם כן שכרו וכל העובר עברה נותנין לו גם כן שכרו, ואמרתי לו בני מה שכרו כו' ומה שכרו של למך שהיה מתאבל על אבי אביו ומה שכרו של שם שהיה מכבד את אביו ומה שכרו של חם שלא היה מכבד את אביו ומה שכרו של נח שהיה עומד ומוחה ברבים כל אותן מאה ועשרים שנה עד שלא בא המבול עליהם לפיכך העיד הקב"ה עליו שנאמר נח איש צדיק תמים היה בדירתו ואומר כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ומה שכרו של שם הגדול שהיה מתנבא ארבע מאות שנה ולא קבלו ממנו ומה שכרו של אברהם אבינו כו' ע"כ ועל חלק זה אין פירוש גם במפרשים של התנא דבי אליהו, בפרט שיש לדייק בזה כמה וכמה דברים, ואם שייך לבקש שנזכה ממרן שליט"א ביאור גם לזה (שהרי בעמ' ב' הובא מתנא דבי אליהו רבה פרק ט"ז) ויודפס במהדורא הבאה בעזה"י.

ת. א"צ ביאור.

ש. בהקדמה איתא בזה"ל, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בך ואמרו בשהש"ר פ"א ג' בך בתורתך כו', ע"כ. האם צ"ל: בשה"ש פ"א ד'. או: בשהש"ר פ"א סי' ל"ב. כי לכאור' כוונת מרן שליט"א להא דאיתא במדרש רבה שה"ש על הפסוק שבפרק א' פסוק ד' נגילה ונשמחה בך, שבמדרש זה נמצא בשה"ש פ"א סי' ל"ב (שלפנינו, מהדורת וגשל, החדש, שם) דהכי איתא שם: דבר אחר נגילה ונשמחה בך. ר' אבין פתח זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אמר ר' אבין אין אנו יודעין במה לשמח אם ביום אם בהקב"ה בא שלמה ופרש נגילה ונשמחה בך בהקב"ה בך בישועתך 'בך בתורתך' בך ביראתך אמר ר' יצחק בעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורה בי"ת שנים כ"ף עשרים הרי בך, ע"כ. והאם הוא נכון. [או שהכוונה למדרש אחר].

ת. כאן נמצא וכאן היה.

ש. בביאור תיבת נח עמ' א' איתא מספר הישר, ולמך אביו קרא לו מנחם כו' ואע"ג כו' ומבאר במדרש דשם זה ניתן לו ע"י סבו מתושלח ומשום כיבוד אב הרגיל למך לקרוא לו נח כשם שקראו אביו כו', ע"כ.

וחשבנו לשאול ממה דאיתא גם בספר הישר, והובא להלן עמ' ט', 'ולמך אבי נח מת בימים ההם כי לא הלך בדרכי אביו בכל לבבו וימת' כו', דכיון שלא הלך בדרכי אביו בכל לבבו איך יתכן שעשה כזה כיבוד אב גדול לוותר על השם שקרא לבנו ולקרוא לו בשם שאביו הסבא נתן. [או לשאול, איך קאמר שלא הלך בדרכי אביו בכל לבבו והרי מצינו שכיבד את אביו באופן של ויתור גדול למען כיבוד אב¹²¹].

¹²¹אולי אי"ז ק', שהרי מצינו כמו כן בעשיו הרשע, וכ"ש כאן שהיה טוב ממנו.

עוד צ"ב למה מת והרי בכיבוד אב כתיב למען יאריכון ימיו.¹²²

עוד צ"ב למה נענש אביו שבנו מת בחייו כי נמצא שלמך אבי נח מת בחיי אביו מתושלח, שהרי מתושלח נפטר ז' ימים קודם המבול ממש כדפרש"י בחומש.

ת. נמצא לו זכות שהאריך ימים יותר מכל העולם אבל בנו הוא בכלל העולם.

ש. תיבת נח עמ' ב'. ויהי כל איש כו' י"ל דאין זה עונש עבורם אלא זהו רצונם שלא יראו את הרעה הבאה על העולם [כדאמרינן בבבא קמא ס' א' טיבותא היא לגבייהו דכתיב כי מפני הרעה נאסף הצדיק], ע"כ.

חשבנו לשאול למה כתב מרן שליט"א אלא זהו 'רצונם' ולא כתב מרן שליט"א אלא זהו 'טובתם' והיינו שלא רצו אלא זה נעשה להם כי זה טובתם, (ושמא לכן הא דהביא מרן שליט"א מבב"ק 'טיבותא' היא לגבייהו הביא זה בסוגריים והאם אכן זה הטעם. אך מ"מ יש לשאול למה פירש מרן שליט"א דכאן זהו רצונם ממש ולא שאין זה רצונם רק טובתם וכנ"ל).

ת. היינו הך.

ש. תיבת נח עמ' ב'. כי מאת ה' היתה זאת להם לבלתי הראותם את הרעה אשר דבר לעשות להם. ולכא' צ"ל: אשר דבר ה' על בני האדם, כי התיבות אשר דבר לעשות להם קאי אדלעיל מיניה.

ת. היינו הך.

ש. תיבת נח עמ' ב'. משמע מדברי המדרש שאילו היו הצדיקים חיים היו רואים את המבול ולא היו מצילים על דורם והא דאמרינן בפרשת סדום שאברהם לא ביקש על פחות מעשרה כי אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הצילו משמע שאם היו יותר היו מצילים כו', ע"כ.

יש לשאול איך חם נמנה בתוך השמונה, והרי חם לא הלך בדרכי ה' גם קודם המבול וכל מה שניצל מהמבול לא היה בזכותו אלא בזכות אביו משום שהיה קטן ופטור מהמצוות וכמבואר כל זה ממ"ש מרן שליט"א להלן עמ' ט' בד"ה ויגדלו הנערים. ולכא' צ"ב טובא.

ת. מצטרף.

ש. תיבת נח עמ' ב'. צריך לומר שהצדיקים בדורו של נח לא היו ראויין כל כך להציל על דורם ורק בהתייחס לרשעי הדור היו נקראים שהולכים בדרכי ה', ע"כ.

לכא' יש להוכיח זה ממה שהם לא ניצלו ורק נח ניצל, והאם נכון הוא.

ת. נכון.

¹²²אולי אי"ז ק', כי לכא' זה נחשב שכן האריך ימים, כי מת חמש שנים קודם תחילת המבול, כמובא במדרש נח להלן עמ' ט', ומש"כ כל אלו הצדיקים שמתו קודם המבול כדי שלא יראו ברעה מתו ק"כ שנים קודם המבול כמובא במדרש נח להלן עמ' ד', ונמצא א"כ שהאריך ימים יותר על כולם שחי עד ה' שנים קודם המבול. [אך צ"ב דלהלן עמ' ד' איתא שמתו ק"כ שנה קודם המבול ואילו להלן עמ' ט' איתא שמתו ה' שנים קודם המבול, ואם ניישב דיש חילוק בין כל האדם אשר מלאו אחרי ה' הנזכר בעמ' ד' שמתו ק"כ שנה קודם, לבין כל בני האדם אשר ידעו את ה' הנזכר בעמ' ט', יתכן דעדיין נצטרך ליישוב אחר גבי למך, ועי' בפנים השו"ת].

ש. תיבת נח עמ' ב'. ונח מצא חן בעיני ה' ויבחר בו הוא ובניו לחיות מהם זרע על פני כל הארץ. משמע בפסוק שרק נח מצא חן בעיני ה' אבל לא בניו ונשותיהם ומה שזכו כולם להנצל היה בזכות אביהם נח שזכותו רב ובכוחו להושיעם, ע"כ.

הנה יש לדייק במש"כ מרן שליט"א: 'אבל לא בניו ונשותיהם', ולא כתב מרן שליט"א: 'אבל לא אשתו ובניו ונשותיהם', ובפשוטו הוא משום שנעמה אשת נח היתה צדקת כמותו וכמ"ש מרן שליט"א להלן עמ' ח' ד"ה וילך, אך מ"מ צ"ב דא"כ למה רק על נח כתיב ונח מצא חן בעיני ה' דהיה לומר ונח ואשתו מצאו חן בעיני ה'.

ת. אשתו כגופו ובכללו.

ש. בהנ"ל. עוד יש לדייק במש"כ מרן שליט"א: ומה שזכו כולם להנצל היה בזכות אביהם נח שזכותו רב ובכוחו להושיעם, ע"כ, דהנה להלן עמ' י"ג כתב מרן שליט"א בזה"ל, אז לקח נח את שלשת בנות אליקים בן מתושלח לבניו לנשים. בעל המדרש מלמדנו למה בחר לבניו דוקא נשים אלו כיון שהיו נכדותיו של מתושלח שהיה צדיק ונביא וגדלו בביתו ולמדו מדרכיו כו' ע"כ, ונמצא א"כ שהיו צדיקות מצד עצמם ולמה זכו להנצל רק בזכות נח והרי היו צדיקות גדולות שלמדו מדרכיו של מתושלח שהיה צדיק ונביא.

ת. לא כמוהו.

ש. תיבת נח עמ' ב'. ובא תלמיד אחד כו' אליהו הנביא רצה להדגיש לו ששאלת התלמיד היתה כשאלת בן את אביו כו', ע"כ.

ולכאור' תיבת לֵן היא טעות סופר, כי למי הכוונה 'לו'. ואולי היה צ"ל: אליהו הנביא רצה להדגיש ששאלת התלמיד היתה לו כשאלת בן את אביו כו'.

ת. נכון.

ש. מדרש נח עמ' ג'. וכן עד נח. בספר ארחות יושר הביא מרן שליט"א דברי הספרי שכמו שהבן מתנהג עם אביו כמו כן בנו מתנהג עמו אח"כ, והנה לכאור' כאן נתחדש יותר, והוא, שכמו שהתנהג עם סבו כמו כן נכדו התנהג עמו, [דכל אחד אמר דמדין גמילות חסדים אינו מחוייב לסבו יותר מלאחרים כמ"ש מרן שליט"א בביאור תיבת נח ד"ה אמרו]. (ואם היא ראייה נכונה לכאור' קצת יש להעיר למה אמרו כן בספרי רק לענין בן עם אביו ולא גם לענין נכד עם סבו).

ת. בני בנים הרי הם כבנים (קדושין ד' א').

ש. תיבת נח עמ' ג'. אמרו לאנוש עבוד את אבי אביך אמר להם אנוש אין אני חייב בו. כי חשב אנוש שמצד כיבוד אב הוא חייב בכבוד אביו לזונו ולפרנסו אבל בכבוד סבו אינו חייב וחייך קודמין כו', ע"כ.

הנה במש"כ מרן שליט"א: כי 'חשב' שמצד כיבוד אב כו', יש לדייק למה לא כתב מרן שליט"א: כי מצד כיבוד אב הוא חייב כו', ומהו הלשון 'חשב'.

וחשבתי לומר דמרן שליט"א דייק הכי בכוונה, כי מה שיש חיוב לזון ולפרנס אביו הוא משל אב כמ"ש כיבוד אב משל אב, ולכן לא כתב מרן שליט"א כי מצד כיבוד אב הוא חייב בכבוד אביו לזונו ולפרנסו, כי אליבא דאמת אינו חייב לזונו ולפרנסו משל עצמו.

ת. כ"ש אבי אביו.¹²³

ש. תיבת נח עמ' ג'. וכן עד נח. והא דחנוך ומתושלח שהיו צדיקים גמורים לא עבדו את אבי אביהם כמו שעשה נח כי חשבו שאינם זקוקים להם, ע"כ.

ובמש"כ מרן שליט"א: כי חשבו שאינם זקוקים להם, לכאור' יש לשאול איך הסתמכו על מה שחשבו, דלכאור' היה להם לבדוק דבר זה אם באמת זקוקים להם אם לאו, והיאך סמכו רק על מה שחשבו.

ת. הי' פשיטא להו.

ש. בהנ"ל. האם י"ל כך, דחנוך ומתושלח עסקו בתורה ותורה מתשת כוחו של אדם ומפני כך באמת לא יכלו לעזור לאבי אביהם, וחנוך ומתושלח חשבו ששאר הבנים והבנות שנולדו [כמפורש בחומש שנולדו לכאור' עוד בנים ובנות] ראו איך שתש כוחם מעסק התורה וודאי הם מסייעים לאבי אביהם במקומם, לכן 'חשבו' שוודאי אינם זקוקים להם. והיינו דזהו הביאור במ"ש מרן שליט"א 'כי חשבו שאינם זקוקים להם'.

ת. אולי (אבל א"צ לכך).

ש. תיבת נח עמ' ג'. ולא עוד אלא היה יוצא וממחה בדברים כל אותן מאה ועשרים שנה עד שלא בא המבול. אע"ג דלקמן איתא שאף מתושלח היה קורא וממחה בבני דורו כל אותן שנים מ"מ לא היו בני דורו מתחשבים בדבריו כמו שהחשיבו את נח ולפיכך תלו את המחאה בנח, ע"כ.

ולכאור' יש לשאול דבשלמא אם מתושלח לא היה ממחה כראוי כמו נח אז הוה ניחא לומר דלכך המחאה תלויה רק בנח, אבל כיון שלא נזכר כן ואדרבא מבואר שעשה כנח ממש כמ"ש להלן עמ' ד' וידברו נח ומתושלח כו' וביאר מרן שליט"א שם הקהילו קהלות כו', למה מה שבני הדור לא החשיבו את מתושלח כמו נח זה מחסר ממתושלח כדי כך שהמחאה כבר לא נזכרת גם על שמו של מתושלח.

ת. בתרי זימני לא הוי חזקה.

ש. בהנ"ל. שוב חשבתי דשמא לכן דייק מרן שליט"א לכתוב: ולפיכך 'תלו' את המחאה בנח, ולא כתב מרן שליט"א: ולפיכך 'נתלית' המחאה בנח. דלכאור' היה צ"ל 'נתלית' ומהו 'תלו', דמי הם אותם ש'תלו', אלא דמרן שליט"א ר"ל בזה, ד'בני הדור' תלו את המחאה בנח מאחר שהם החשיבו את נח יותר, וכיון דבני הדור תלו את המחאה בנח לכן זה נזכר רק ע"ש נח. ומה שכותבים לנו על פי מחשבתם של בני הדור ולא על פי האמת שמתושלח גם מיחה בהם, כי מספר המציאות שהיתה שבני הדור תלו את המחאה בנח. והאם זהו כוונת מרן שליט"א.

¹²³מרן שליט"א חשב ששאלת למה באמת הי' טענה עליהם הרי הם צדקו, ולזה השיב כי מה שחשב על אביו כ"ש על אבי אביו. הגר"א קניבסקי שליט"א.

ת. נכון.

ש. מדרש נח עמ' ד'. ויהי מקץ ימים רבים ושנים עד ארבע מאות ושמונים שנה לחיי נח כאשר תמו כל בני האדם כו'. יש לדקדק מהו ויהי מקץ 'ימים רבים ושנים', שהרי ממתי שמת ירד עד כאן היו בסה"כ קי"ד שנים וכיון שבזמן ההוא מספר שנים כזה היה נחשב לזמן מועט [וכמבואר נמי לעיל בביאור תיבת נח בד"ה מפני מה] איך שייך לומר על זה מקץ ימים רבים ושנים.

ת. אנשים חשבו כן.

ש. תיבת נח עמ' ד'. וגם כל האדם אשר מלאו אחרי ה' מתו בימים ההם טרם ראותם את הרעה אשר דבר ה' לעשות בכל הארץ. ויש ליתן טעם מדוע נח שהיה צדיק נשאר בעולם לראות בחורבנו ומ"ש משאר הצדיקים שמתו קודם שתבא הרעה ויש לומר כיון דנח שם אל לבו לשוב אל ה' בכל לבו ונפשו חס עליו השי"ת והעמידו להציל את העולם, ע"כ.

עלה ברעיוני בס"ד לבאר דברי מרן שליט"א כאן כך, דהנה לעיל עמ' ב' כתב מרן שליט"א בד"ה כי בזה"ל, צריך לומר שהצדיקים בדורו של נח לא היו ראויין כל כך להציל על דורם ורק בהתייחס לרשעי הדור היו נקראים שהולכים בדרכי ה' ע"כ, ולפי"ז שאלת מרן שליט"א כאן היא, דכיון שהצדיקים ההם שמתו קודם שתבוא הרעה כדי שלא יראו ברעה הם זכו לכך אפילו שהם לא היו צדיקים גדולים כמו נח שהרי לא היה בכוחם להציל על הדור ורק בהתייחסם לרשעי הדור היו נקראים שהולכים בדרכי ה', א"כ למה נח שהיה צדיק גדול מהם [שהיה בכוחו להציל על הדור אם היו עוד ב' צדיקים כמוהו והיו עשרה שמצילים על הדור] לא זכה שלא לראות בפורענות. וע"ז מיישב מרן שליט"א, דהזכות להציל את המשך קיום העולם הוא גובר על הענין שלא לראות בחורבנו של עולם, ומה שהשי"ת בחר בכך דווקא בנח ולא בצדיקים ההם, הוא משום שנח שם לבו לשוב אל ה' בכל לבו ונפשו (והל' 'בכל לבו ונפשו' שכתב מרן שליט"א כאן לכאור' הוא על פי הא דאיתא להלן עמ' ט' גבי למך אבי נח שמת חמש שנים קודם המבול, כי לא הלך בדרכי אביו 'בכל לבבו' [ולכבו היינו לבו ונפשו]) ומשא"כ הם לא שמו אל לבם לשוב אל ה' בכל לבם ונפשם כמו נח, וכלמך אבי נח שמת קודם מפני זה וכו"ל.

ת. אמת.

ש. תיבת נח עמ' ה'. בא וראה כו'. והא דבאמת הגזל חמור יותר מכל העברות שחטאו אנשי דור המבול משום שהוא חטא שבין אדם לחבירו ומצינו דאף יום הכפורים אינו מכפר על חטאים שבין אדם לחבירו, ע"כ.

חשבנו דלדברי מרן שליט"א כאן אתי שפיר מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה להתפלל 'למען נחדל מעשך ידינו' דווקא ביום הכפורים.

ת. יפה.

ש. בהנ"ל. הנה משמע שאף שדור המבול גזלו וחמסו זה מזה, מ"מ להרע לא רבו והיו שלימים זה עם זה שהרי כולם יחד לעגו לנח על שהוכיחם ועל שבנה התיבה וכן כשנכנס נח לתוכה כולם יחד לעגו לו, והרי לנו שלענין להרע לא רבו זה עם זה והיו בדעה אחת, ולפי"ז מסתבר גם שלא היה איכפת להם מה שגזלו זה מזה, ואולי גם מפני שבלא"ה כל אחד ואחד גזל מזולתו, והנה

לפי"ז לכאור' היה מקום לומר דלא היו צריכין להיענש על הגזל ועכ"פ שלא הגזל הוא יחתום את גזר דינם, ואעפ"כ מצינו כאן דנחתם גזר דינם על הגזל, ולדברי מרן שליט"א שחטא הגזל הוא היה החטא החמור שלהם מפני שהוא חטא שבין אדם לחבירו חזינן עד כמה חמור הוא עבירות שבין אדם לחבירו, שאף שכביכול אין מקפידין זה על זה בגזל אפי"ה הוא חטא שבין אדם לחבירו.

ת. ודאי הקפידו ורבו.

ש. תיבת נח עמ' ה'. תנא דבי רבי ישמעאל אף על נח נחתך גזר דין אלא שמצא חן בעיני ה'. אע"פ שהתורה מעידה על נח שאיש צדיק היה מ"מ אילולי שמצא חן בעיני ה' לחוס עליו ולהצילו היה נענש גם הוא מפני שלא מיחה כפי יכולתו והיה יכול למחות בהם יותר, ע"כ.

ויש להבין הכוונה אלא שמצא חן בעיני ה', שהרי כיון שלפי מעשיו [והיינו שלא מיחה ככל יכולתו] היה נענש, א"כ למה באמת מצא חן בעיני ה' [והרי אין משוא פנים לפני ית"ש].

ת. שהתנהג בענווה.

ש. בהנ"ל. ועוד צ"ב, דאילו כאן כתב מרן שליט"א 'היה נענש גם הוא מפני שלא מיחה כפי יכולתו' כו' ואילו לעיל עמ' ד' כתב מרן שליט"א 'ויש לומר כיון דנח שם לבו לשוב אל ה' בכל לבו ונפשו חס עליו השי"ת והעמידו להציל את העולם'.

[והאם י"ל דהכוונה היא דגבי עצמו שב אל ה' בכל לבו ונפשו ואילו גבי הדור לא מיחה כפי יכולתו.

ועוד י"ל, דמ"ש מרן שליט"א לעיל זה רק להסביר למה הוא היה יותר טוב משאר צדיקי דורו והוא שהוא שב אל ה' בכל לבו ונפשו ומשא"כ שאר צדיקי דורו לא שבו אל ה' בכל לבם ונפשם, אבל עדיין לא נתבאר בכך שהוכיח כפי כל יכולתו].

ת. שניהם נכונים.

ש. תיבת נח עמ' ה'. כי אתא רב דימי כו' עי"ז נאבדו דרכם ונשכחים מן העולם, ע"כ.

לכאור' הי' צ"ל: עי"ז נשכחים מן העולם ונאבדים דרכם, וכפי שכתב מרן שליט"א בסוף הדיבור הבא להלן עמ' ו' בזה"ל, יעלמו מן העולם ותשכח דרכם הרעה, ע"כ, ושמא ט"ס הוא.

ת. היינו הך.

ש. מדרש נח עמ' ו'. דרש רבא כו' אמרו לו זקן תיבה זו למה כו'. צ"ב דהא אז עדיין לא היה זקנה, שהזקנה התחילה רק מאברהם אבינו שביקש את הזקנה ומהו אמרו לו 'זקן' תיבה זו למה.

ת. זקן שקנה חכמה.

ש. תיבת נח עמ' ו'. אם מבול של אש יש לנו דבר אחר ועליתא שמה, ע"כ, בפנים הספר איתא, ועליתה בה"א.

ת. תקנתי.

ש. תיבת נח עמ' ז'. אמרו אם מי המבול יביא עלינו הרי אנו גבוהי קומה ואין המים מגיעים עד צוארינו. בטיפשותם חשבו שיוכלו להתחכם והמבול לא ישפיע עליהם להשמידם כי הם גבוהי קומה ועל ילדיהם לא פחדו כיון שהם חשבו למנוע עצמן מפריה ורביה ולא יולידו ילדים ואין להם ממה לחשוש, ע"כ.

הנה מש"כ מרן שליט"א ועל ילדיהם לא פחדו כיון כו' לכאור' למה צריך לטעם אחר, והרי היה אפשר לומר שהוא אותו הטעם והיינו מהטעם שהם גבוהי קומה והוא לפי מה דאיתא במדרש (שמעתי שיש כזה מדרש) שבעת לידתם כבר היו ענקיים.

ת. איני זוכר כזה מדרש.

ש. בהנ"ל. הכוונה היא למדרש רבה פרשת נח סי' ל"ו אות א' דאיתא שם כך: ישלחו כצאן עויליהם אמר ר' לוי בערביא צוחין לינוקא עוילה וילדהון ירקדון כאלין שדיא כו' כשהיתה אחת מהם יולדת ביום היתה אומרת לבנה צא והבא לי צר לחתוך טבורא בלילה היתה אומרת לבנה צא הדלק לי נר לחתוך טבורא דילך עובדא הוה בחדא איתתא דילדת בלילה אמרה לבר אזיל אדליק בוצינא דנקטע שורך נפק ופגע ביה שידא שמדון אמר ליה זי לגלוג לאמך דקרא תרנגולא ואלמלא דקרא תרנגולא הוינא מחי יתך וקטליתך אמר ליה זיל את גלוג לאמך דלא קטעת אמא שורי דאלמלא דקטעתיה הוינא מחי יתך וקטיל יתך כו', ע"כ. וכתב בפ"י עץ יוסף וז"ל ישלחו כצאן עויליהם מיד שיולדים עומדים והולכים כצאן עכ"ל.

והנה באמת לא איתא בהדיא שנולדו ענקיים אמנם עכ"פ משמע שנולדו כבר גדולים כמ"ש בעץ יוסף וכנ"ל וגם חזקים שהרי הי' יכול להרוג את שידא שמדון אם לא הי' עדיין מחובר בטבור אמו וכנ"ל. וכיון שכן לכאור' עדיין קצת צ"ב.

ת. היינו הך.

ש. בהנ"ל. מלשון מרן שליט"א שכתב 'כיון שהם חשבו למנוע עצמן מפריה ורביה' כו' משמע שרק חשבו למנוע עצמן מפו"ר אבל באמת לא מנעו, וצ"ב שבפנים המדרש מבואר שאכן מנעו עצמן מזה.

ת. בסוף ירד המבול.

ש. מדרש נח עמ' ח'. ונח בן למך חדל לקחת אשה להוליד בנים כי אמר אך הנה ה' משחית את בני האדם מעל הארץ למה לי בנים. ומ"ש כי אמר כו', לכאור' צ"ב שהרי עד היות נח בן ת"פ שנים לא ידע שיהיה מבול, וכמבואר לעיל עמ' ד' שרק בהיות נח בן ת"פ ה' אמר לנח ולמתושלח שיהיה מבול ויתריעו לכל הבני אדם, וכיון שכן למה לא נשא אשה עד היותו בן ת"פ, ובשלמא מה שלא נשא אשה מגיל ת"פ [עד היותו בן תצ"ח כדאמר הכא להלן] ניחא הטעם כי אמר כו', אבל עד היותו בן ת"פ שעדיין לא נאמר לו על המבול למה לא נשא אשה. וצ"ב.

ת. לא מצא אשה הראוי' לו.

ש. מדרש נח עמ' ח'. וילך נח ויקח אשה ויבחר את נעמה בת חנוך והיא בת חמש מאות ושמונים שנה ונח בן תשעים ושמונה שנה וארבע מאות שנה בקחתו את נעמה לאשה. הנה נמצא מבואר כאן שרק י"ח שנה אחר שנתבשר על המבול [כשהיה בן ת"פ כדלעיל עמ' ד'] אמר לו ה' לישא אשה, ואף שהשי"ת השאיר אותו כדי שיהיה המשך קיום לעולם אעפ"כ לא נשא אשה עד שנצטוו ואפי' שכבר ראה שמתקרב מועד המבול [ששנתיים אחר שנשא אשה כבר הגיע מועד המבול], וקצת צ"ב למה המתין מאחר שנשאר כדי שיהיה המשך קיום לעולם, [ולא מסתבר שכשנצטוו להזהיר את הדור, לא ידע שהוא ישאר], ולכאור' צ"ל דעשה כן משום שחשש שאם ישא אשה מיד בהיותו בן ת"פ כשנתבשר על המבול שיהיה בעוד ק"כ שנה, ילדיו יהיו במבול יותר מגיל מאה, ושמא לא יזכו להישאר, כי עד מאה לא היו בר עונשין כדפרש"י בחומש (בראשית ה' ל"ב), וכמו שהיה באמת שחם לא היה ראוי להישאר ורק משום שהיה קטן נשאר כמ"ש מרן שליט"א להלן עמ' ט' בד"ה ויגדלו. ועוד י"ל דרצה להיות מצווה ועושה ולכן המתין לציווי השי"ת.

ת. לא מצא הראוי' לו.

ש. בהנ"ל. עוד נתבאר כאן דאשת נח היתה מבוגרת ממנו בשמונים ושתים שנים, ולכאור' למה לקח אשה מבוגרת כזאת והרי עי"כ צריך להגדיל הנס שתוכל להוליד בגיל כה מבוגר. ת. יכלו להוליד תמיד.

ש. בהנ"ל. האם יש ללמוד מכאן דאפשר לקחת אשה מבוגרת מהאיש [וגם בהפרש שנים גדול מאד]. ת. נכון.

ש. בהנ"ל. אם כן, האם זה דווקא באופן שלא מוצא אשה אחרת מתאימה לו. [שאוילי זה היה הטעם אצל נח, וא"כ יש ללמוד מזה]. ת. נכון.

ש. בהנ"ל. הנה אביו של נח וכן אביה של נעמה, שמות שניהם היה למך, ולכאור' חזינן מזה דאין קפידא כלל שיהיו ב' המחותנים עם אותו שם. וצ"ב למה שידוע מצוואת רבי יהודה החסיד זצוק"ל שיש בזה קפידא. ת. אם לא הי' אחרת הראוי' לא הקפיד.

ש. מדרש נח עמ' ח'. ונח בן חמש מאות ושתים שנה בלדת נעמה את שם. נ.ב. כ"כ רש"י בע"ז ט' א'. ת. מה קשה לך.

ש. תיבת נח עמ' ח'. ויאמר ה' לנח כו' ואתה ובנך אתך כו'. בפנים המדרש איתא ואתה 'ובנך'.

ש. תיבת נח עמ' ח'. וילך נח ויקח אשה ויבחר את נעמה בת חנוך. בפרשת בראשית כתיב ואחות תובל קין נעמה וכתב רש"י נעמה היא אשתו של נח וא"כ היתה בתו של למך מ"מ בני בנים הרי הם כבנים ולפיכך נקראת בתו של חנוך כי היתה צדקת כמותו, ע"כ.

והיינו דאצל כל אחד נימא בני בנים כבנים ונקרא אותו ע"ש סבו, וע"ז כתב מרן שליט"א 'כי היתה צדקת כמותו' שדווקא מפני שהיתה צדקת כמותו לכן נתייחסה לסבא שלה ולעולם לא בכל פעם שייך לומר בני בנים כבנים.

גם יש לציין כאן שכעין זה כבר כתב מרן שליט"א גם לעיל עמ' א' בתיבת נח בד"ה וילך בדרכי מתושלח אביו כו'.

ת. היינו הך.

ש. מדרש נח עמ' ט'. ולמך אבי נח מת בימים ההם כו' וימת בשנת חמש ותשעים שנה וחמש מאות שנה לחיי נח כו' וגם כל בני האדם אשר ידעו את ה' מתו כלם בשנה ההיא טרם הביא ה' את הרעה על בני האדם. הנה כאן נתבאר שבנה"א אשר ידעו את ה' מתו חמש שנים קודם המבול, וצ"ב דהא לעיל עמ' ד' איתא, וגם כל האדם אשר מלאו אחרי ה' מתו בימים ההם טרם ראותם את הרעה אשר דבר ה' לעשות בכל הארץ ויהי מקץ ימים רבים ושנים עד שנת ארבע מאות ושמונים שנה לחיי נח כאשר תמו כל בני האדם אשר מלאו אחרי ה' למות מקרב בני האדם וישאר אך מתושלח בימים ההם ויאמר ה' אל נח ואל מתושלח כו' כה אמר ה' הנני נותן לכם מועד עשרים ומאת שנה אם שוב תשובו כו', ע"כ, והרי לנו שכבר תמו למות ק"כ שנים קודם המבול ואילו כאן איתא שתמו למות רק ה' שנים קודם המבול וכמ"ש 'בשנה ההיא' כו' וכנ"ל [והיינו בשנה ההיא שלמך אבי נח מת כדאמר שם], וצ"ב טובא.

ת. רובן מתו ונשארו קצת.

ש. בהנ"ל. האם י"ל דיש חילוק בין בני האדם אשר 'מלאו אחרי ה' [דלעיל עמ' ד'] שהם מתו ק"כ שנה קודם [שזה יותר מעלה כי לא נודע להם כלל על המבול ולא היו בצער על קרוביהם], לבין בני האדם אשר 'ידעו את ה' [הנזכר כאן עמ' ט'] שהם מתו רק ה' שנים קודם המבול.

ואם י"ל כן, יש לשאול מה הכוונה 'מלאו אחרי ה' ומה הכוונה 'ידעו את ה' [ומה הכוונה אשר הלך בדרכי ה' הנזכר במדרש נח לעיל עמ' ב'].

[ולפי הכוונה בכל דבר ודבר אולי נוכל להבין למה אלו מתו ק"כ שנה קודם ואלו מתו ה' שנים קודם].

ת. אלו ידעו ואלה קיימו.

ש. בהנ"ל. האם י"ל, דאחר שמתו בני האדם אשר מלאו אחרי ה' ק"כ שנה קודם המבול, נולדו בתוך קט"ו שנים אלו שקודם המבול בני אדם אשר ידעו את ה'.

¹²⁴ מרן שליט"א ניקד ב בקמץ נ בסגול.

[אך לכאור' דוחק לומר כן כי למה יביאם ה' לעולם בשביל לקחתם ודומיא נח שלא נשא אשה כדי שלא ימותו כמ"ש מרן שליט"א בעמ' ח' בתיבת נח ד"ה ויאמר].
ת. א"צ לכך.

ש. מדרש נח עמ' ט'. בעת ההיא אמר ה' אל נח ואל מתושלח לאמר עמדו וקראו באזני כל בני האדם את כל הדברים אשר דברתי אליכם בימים ההם. האם הכוונה כך: בעת ההיא פי' חמש שנים קודם המבול אחר מיתת למך אבי נח וכל בנה"א אשר ידעו את ה', ה' אמר לנח ומתושלח שיחזרו לקרות באזני כולם את מה שה' צוה להם לומר בימים ההם פי' ק"כ שנה קודם המבול והיינו לפני קט"ו שנה.
ת. אמת.

ש. תיבת נח עמ' ט'. ולמך אבי נח כו'. והא דמתו כולם חמש שנים קודם המבול שהיה בשנת שש מאות לחיי נח כדי שיספיקו להספידם כראוי להם, ע"כ.
ולכאור' צ"ב שהרי היו רשעים ואיך בדיוק במצות ההספד הקפידו לקיים, ולא עוד אלא 'כראוי להם' שהרי אפי' דורו של יהושע בן נון לא הספידו כראוי את יהושע מפני שעסקו בארץ וכ"ש כאן שהיו רשעים.
ת. עשו תשובה.

ש. בהנ"ל. האם י"ל, דלכן דייק מרן שליט"א לכתוב: כדי שיספיקו כו', והיינו שהשי"ת עשה כן כדי שיספיקו להספיד כראוי להם, אבל באמת לא עשו כן כי לא היו צדיקים. [אבל זה דוחק כי כיון שלפני השי"ת היה גלוי וידוע שלא יספידו למה לקחם מן העולם ה' שנים קודם].
ת. כנ"ל.

ש. בהנ"ל. בעצם מ"ש מרן שליט"א מתבאר דכדי להספיד כראוי צריך חמש שנים ולכאור' יש לשאול מנין זאת, ולמה בפחות מחמש שנים אין זה הספד כראוי.
ת. היו הרבה ולא הספיקו.

ש. בהנ"ל. האם י"ל, דאצלם שחיו מאות שנים, חמש שנים זה כמו לדידן י"ב חודש. ואם כן, צ"ב איך הוא החשבון.
ת. לפי הענין.

ש. תיבת נח עמ' ט'. ואתה קח לך עצי גופר והלכת אל מקום פלוני אלמוני ועשית לך תיבה גדולה והעמדת אותה במקום ההוא. לא שנצטווה נח לעשות התיבה דוקא במקום מסויים אלא הקב"ה הראה לו מקום ששם יצליח להקים התיבה כפי תכניתה ושם יוכל להנצל מן המבול ע"י התיבה, ע"כ.

ולכאו' יש לשאול מהא דאיתא להלן עמ' י"ב, ויקם נח ויעש את התבה במקום 'אשר צוהו ה' כו'.

ת. במקום, כאשר צוהו ה'.

ש. מדרש נח עמ' י'. ובחרת לבניך שלש נערות מבנות האדם והיו לבניך לנשים. הנה זה נאמר לנח חמש שנים קודם המבול וכפי שאמר לעיל [עמ' ט'] בעת ההיא (והיינו חמש שנים קודם המבול וכנ"ל) אמר ה' אל נח כו' ובחרת כו', ואולי אף פחות מה' שנים כמ"ש שם להלן מיניה ויהי 'אחרי כן' ויאמר ה' אל נח כו' ובחרת כו', ונמצא שנשא הנשים רק אחר היותם בני תשעים, ויש לשאול למה נח לא השיאם לנשים קודם לכן והרי כל סיבת הדבר שנולדו היה כדי שהם יהיו ההמשך לקיום העולם. [ואין ליישב שחשש שמא לא ינצלו מן המבול, שהרי אם היו נולדים היו פחות מבר עונשין, כדמצינו גבי חם].

ת. דורות הראשונים היו גדולים מהר.

ש. בהנ"ל. האם י"ל שהוא כדי שילדיהם לא יהיו בצער המבול.

והאם י"ל עוד, שהמתין לציווי השי"ת כדי שיהיה גם פה מצווה ועושה.

ואם כן, האם ודווקא לגבי נח זה מצווה ועושה כי הוא נצטווה לקחת להם נשים אבל הם שלא להם היה הציווי לא היו בגדר מצווה ועושה, [או"ד דכיון שהציווי נאמר לגביהם ממילא הם בגדר מצווה ועושה].

ת. בני נח לא נצטוו על גזרה שוה.

ש. בהנ"ל. אמרי' חתן מוחלין לו על כל עוונותיו, והנה כאן היו פחות מבר עונשין, והאם נמצא כשנשא נשים לא היה להם ההיכר תימצי למחילת עוונות [שלא היו צריכין לזה].

(ונח שהתחתן כה מאוחר הרוויח מחילה של שנים הרבה מחייו).

ת. לא הי' עבירות ולא צריכין מחילה.

ש. תיבת נח עמ' י'. ובשנת ת"ק שנה לחייו נשחתה הארץ בפועל חמס הדורות והשחית כל בשר את דרכו על הארץ. אע"פ שבתורה מבואר שמאה ועשרים שנה קודם המבול כבר מלאה הארץ חמס ונח היה בן ת"פ מ"מ עיקר שחיתותם ורשעתם התחיל בשנת ת"ק לחיי נח ואז נגזרה הגזירה עליהם, ע"כ.

והיינו שנגזרה הגזירה עליהם שבעים שנה קודם שנצטווה נח להזהירם לשוב בתשובה כי הרי נצטווה להזהירם רק כשהיה בן ת"פ, ולכאו' דבר זה הוא קצת פלא.

ת. שיהי' להם זמן לחזור בתשובה.

ש. בהנ"ל. הנה בתשובות הגר"ח (מהדורת תשע"ו) שאלנו את מרן שליט"א בזה"ל: ר"ה י"ב א'. פרש"י וז"ל, שני לדין. שנגזרה גזירה עליהן בתשרי שלפניו עכ"ל, לכאו' צ"ב שהרי הגזירה כבר נגזרה מאה ועשרים שנה קודם וכמבואר בפ' נח ו' י"ד ברש"י שם. והשיב מרן שליט"א:

קיום הגזירה. [וכתבנו שם לבאר תשובת מרן שליט"א בזה"ל: היינו שכל הק"כ שנה היתה הגזירה תלויה ועומדת שמא יעשו תשובה] [שהרי לכן ניתנו ק"כ שנה שמא יעשו תשובה], ועתה בר"ה שקודם תחילת המבול בפועל נחתם הגזר דין. ע"כ. ועתה, להנתבאר במש"כ מרן שליט"א בפ"י תיבת נח נמצא דמה ששאלנו בר"ה שם הוא קשה יותר והיינו שהגזירה נגזרה עליהם מאה ותשעים שנה קודם המבול והיינו מאה ועשרים ועוד שבעים הנ"ל [משנת ת"ק לחיי נח ועד שנת ת"פ לחיי נח] ולא רק מאה ועשרים שנה קודם המבול. ותשובת מרן שליט"א שם היא שכל ק"צ שנים אלו היתה הגזירה תלויה ועומדת ולא רק שכל ק"כ שנים היתה הגזירה תלויה ועומדת.

ת. היינו הך.

ש. בהנ"ל. אך בעצם מ"ש מרן שליט"א שבשנת ת"ק שנה לחיי נח נגזרה הגזירה עליהם והיינו מאה ותשעים שנה קודם המבול, לכאור' צ"ב ממ"ש רש"י הנ"ל [מגמ' סנהדרין ק"ח ב'] בפ' נח פ"ו פ"ד שהגזירה נגזרה עליהם רק מאה ועשרים שנה קודם המבול.

ת. במחשבה.

ש. תיבת נח עמ' י"א. וממנו תלמד לעשות תיבת עצי גופר. כי בבנית התיבה היו הרבה כוונות וסודות נסתרים אשר בלעדם לא היתה התיבה מועילה להנצל מהמבול ובראשונה היה צריך לידע איך וכיצד לחבר עצי הגופר כדי לבנות את התיבה בשלמותה כפי אשר נצטווה, ע"כ.

ומ"ש מרן שליט"א, ובראשונה היה צריך לידע כו' חשבתי שהוא משום מ"ש מרן שליט"א בתיבת נח להלן עמ' ט"ז בד"ה ר' אבא שלר' לוי היו חורין וסדקין בין קרשי התיבה כדי שיכנס האויר.

ת. נכון.

ש. בהנ"ל. במ"ש מרן שליט"א ובראשונה כו', לכאור' הלשון משמע דהספר רזיאל המלאך היה רק בשביל הכוונות והסודות הנסתרים כו', ובראשונה היינו לפני הסודות הנ"ל היה צריך לידע איך וכיצד לחבר את עצי הגופר כו', ומרן שליט"א כתב זה לומר דבשביל הבניה עצמה לא היה צריך להספר רזיאל המלאך ורק לכוונות והסודות הנסתרים היה צריך לו. האם זה נכון. או"ד הכוונה שהדבר הראשון שלמד מהספר רזיאל המלאך הוא לידע איך וכיצד לחבר את עצי הגופר כו', ואח"כ למד מהספר רזיאל המלאך את הכוונות והסודות הנסתרים כו'. ולכאור' צד בתרא הוא הנכון כי ביאור מרן שליט"א קאי עמ"ש ברזיאל המלאך 'וממנו תלמוד לעשות תיבת עצי גופר'.

ת. תפוס לשון ראשון.

ש. בהנ"ל. כי בבנית התיבה כו'. אולי הוא ט"ס וצ"ל: בבניית.

ת. היינו הך וחס הניקוד בבניית.¹²⁵

¹²⁵צ"ל וחס. ותחת י ניקד מרן שליט"א בפתח.

ש. תיבת נח עמ' י"א. אז פתח פיו ברוח חכמה ובתבונה ויברך את ה'. המתין נח להודות ולברך את ה' עד לאחר המבול ללמדנו כי אין להודות על הנס עד שעברה הצרה ונסתיים הנס, ע"כ.

ולכאור' הוא כהמבואר בדין ברכת הגומל באו"ח סי' רי"ט ומשנ"ב ס"ק א'.

אך צ"ב דמלשון ספר רזיאל המלאך משמע שפתח פיו להודות קודם שנגמר הנס כמ"ש ויסגור ה' בעדו ויהי המבול ארבעים יום וארבעים לילה אז פתח פיו ברוח חכמה כו', ולכאור' כל זמן שעדיין לא יצא מהתיבה חי ושלם עדיין לא עברה הצרה ובפרט להא דאיתא להלן עמ' כ"ה במדרש נח, ותלך התבה על פני המים ותהפך על פני המים הלוך והפוך הנה והנה ויתהפך כל החי אשר בה כהפוך את הנזיד בסיר ויהי צער גדול לכל היקום אשר בתבה והתבה חשבה להשבר וכו' וכו'. ולכאור' צ"ב.

ת. הי' בטוח שיתקיים כיון שהוא ניצל.

ש. תיבת נח עמ' י"א. ומרוב שכל שהשכיל עם הספר הזה היה יודע אם יום אם לילה. אע"ג דאמרינן דכל שנת המבול לא שמשו המאורות וממילא לא היה יום ולא לילה מ"מ היה צריך נח לידע מתי זמני יום ומתי לילה כדי שידע מתי להתפלל שחרית מנחה וערבית, ע"כ.

ויש לשאול שהרי קודם אברהם יצחק ויעקב עדיין לא נתקנו התפלות שחרית מנחה וערבית.¹²⁶

ת. מסברא בודאי התפלל.

ש. בהנ"ל. קצת צ"ב למה צריך לטעם זה, שהרי להלן עמ' ט"ז הביא מרן שליט"א בתיבת נח בד"ה ומה, ירושלמי שהוצרך לידע מתי יום ומתי לילה כדי להאכיל החיות כ"א בזמנה.

ת. זה טעם יותר נכון.

ש. מדרש נח עמ' י"ב. בשנת חמש מאות וחמש ותשעים שנה החל נח לעשות את התבה כו' ויעש את התבה חמש שנים כאשר צוהו ה'. צ"ב דברש"י נח ו' י"ד פירש [מגמ' סנהדרין ק"ח ב'] דעסק בבניית התיבה ק"כ שנים. [ולהלן מדרש נח סוף עמ' י"ד איתא ר' תנחומא אומר חמשים ושתים שנה עשה נח בתיבה כדי שישבו בתשובה כו']. ואם הם מדרשים חלוקים צ"ב במה נחלקו.

ת. עיקר המצוה התחיל תיכף ק"כ שנה קודם, והגיד האמת שבנית התיבה חמש שנה.

ש. תיבת נח עמ' י"ב. ותנח התיבה בחודש הזה על הרי אררט. והדגיש בעל המדרש בחודש הזה כיון דהחודש גרם שיסתיים המבול ותנוח התיבה וכל אשר בה, ע"כ.

יש לשאול מה הכוונה כיון דהחודש גרם, דאיך הוא גרם, ועוד למה הוא היה צריך להיות הגורם, ועוד שהרי המבול הסתיים מפני שכך גזר השי"ת ומה שייך לומר שהחודש גרם שיסתיים. וצ"ב הכוונה.

ת. הקב"ה עשה שיגיע הזמן שיסתיים אז.

¹²⁶ עוד צ"ב איך התפלל שם והרי היה שם ריח לא טוב, וכדלהלן עמ' כ"ט במדרש נח ו' צדוק אומר כו' כי עיפה נפשי מריח אריות ודובים ונמרים כו'.

ש. בהנ"ל. האם הכוונה היא [גם] כעין מה שמצינו שהיסורין נאמנים הם שהולכים מתי שנגזר עליהם ללכת, והנ"ג נגזר שבחודש פלוני יסתיים המבול, וכיון שהגיע זה החודש הסתיים המבול ונמצא שהחודש גרם שיסתיים. [אך צ"ב למה צריך להגיע לומר הכי, כי בפשוטו המבול הסתיים כי כך גזר השי"ת וכנ"ל].

ת. טעם למה גזר.

ש. תיבת נח עמ' י"ב. ושם מסרו כו' ויעקב ללוי ולוי למשה. כו' וי"ל כיון דלוי היה ראש הישיבה אחר יעקב אביו ולפיכך נמסר הספר בידו וכן לוי מסרו למשה ולא לאהרן כיון שמשה רבנו היה ראש הישיבה אחריו, ע"כ.

מש"כ מרן שליט"א דלוי היה ראש הישיבה אחר יעקב אביו יש לשאול המקור לזה.

(והאם המקור לזה הוא מה ששבת לוי לא יצאו לעבוד עם פרעה שע"כ לא נשתעבדו במצרים, ואם כן, כל זה ניחא עד שהתחילו להשתעבד אבל ממתי שפטר יעקב אבינו עד שהתחיל השיעבוד בפועל [דאף שהתחיל צרת השיעבוד מיד בפטירת יעקב אבינו כמ"ש רש"י ר"פ ויחי מ"מ עדיין זה לא התחיל בפועל ממש רק מאוחר יותר] מנין שלוי הוא היה הראש ישיבה. ואולי יש מקור אחר בחז"ל לזה).

ת. לכן נבחרו שבת לוי.

ש. בהנ"ל. מש"כ מרן שליט"א וכן לוי מסרו למשה כו' כיון שמשה רבנו היה ראש הישיבה אחריו, יש לשאול המקור לזה.¹²⁷

גם יש להבין חדא למה לוי לא מסרו לעמרם בנו שהיה גדול הדור כדאיתא בגמרא.

ועוד, הרי משה רבינו ברח ממצרים ולא היה שם עד שנה לפני גמר השיעבוד ומתי הספיק להיות שם ראש הישיבה. ואף לשבת לוי שלא השתעבדו לא היה זמן שיהיה ראש הישיבה שלהם מלבד בשנה האחרונה קודם יציאת מצרים אבל עד שנה זו מסתמא היה ראש ישיבה אחר [ואולי אהרן] וכיון שרק שנה אחת היה ראש הישיבה למה נמסר דווקא לו אף שהיה ראש ישיבה רק שנה אחת.¹²⁸

ועוד, דאיך הספיק לוי למסור למשה והרי כיון שמשה הגיע לשם בגמר השיעבוד וודאי היה זה אחר פטירת לוי שהרי הוציאו את כל ארונות השבטים ביצי"מ וא"כ ודאי לוי כבר נפטר א"כ מתי לוי מסר למשה, ואם מסר לו קודם שברח ממצרים הרי אז עדיין לא היה משה ראש ישיבה, אלא לוי עצמו היה הראש ישיבה], ולמה מסר לו דווקא.

ועוד, שאיתא בחז"ל ששמונים שנה אהרן היה מתנבא לבנ"י במצרים עד שמשה רבינו הגיע, ואף שלא כתוב שהיה ראש ישיבה רק נביא מ"מ הרי משה רבינו לא היה שם וא"כ מסתבר שבזמן ההוא אהרן היה ראש הישיבה של בני ישראל ובפרט של שבת לוי שלמדו תורה ולמה לא נמסר לאהרן, דאף שנמסר לאהרן כ"ז אחר שמשה מסר לו, וכדלהלן, אבל למה לא נמסר לאהרן קודם משה מאחר שהסיבה היתה מטעם שנמסר למי שהיה ראש הישיבה וכנ"ל.

¹²⁷על שאלה זו השיב מרן שליט"א במכתב אחר בכת"ק בזה"ל: ותרא אותו כי טוב הוא. ע"כ.

¹²⁸על שאלה זו השיב מרן שליט"א במכתב אחר בכת"ק בזה"ל: מפני זכותו. ע"כ.

ת. ויבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם וכן כולם.

ש. בהנ"ל. יש לשאול מה כוונת תשובת מרן שליט"א: 'ויבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם וכן כולם'.

ת. שזה הי' רצון הקב"ה.

ש. בהנ"ל. והאם מקור דברי מרן שליט"א הוא דברי חז"ל שהביא מרן שליט"א בתוך דבריו בפירוש תשועת אדם לרזיאל המלאך (עמ' נ"א, ד"ה שבת) בזה"ל: ואמרו (יומא כ"ח ב') מימיהן של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם כו' אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה כו'. ת. גם נכון.

ש. תיבת נח עמ' י"ב. ומשה לאהרן ואהרן לפנחס ופנחס לבנו. אע"פ שמשה רבנו היה חי עדיין בפטירת אהרן והיה על אהרן להחזירו למשה ולא למסרו לפנחס אלא כיון שמשה רבנו היה עסוק כל ימיו בתורה ללמדה את בני ישראל לפיכך לא רצה אהרן להפריעו ממשנתו ומסר הספר לפנחס ומה שלא מסר אהרן את הספר לאלעזר בנו שהיה ממשיכו כיון שאלעזר היה עסוק בעבודת המשכן לא רצה להטריחו ולהפריעו מעבודתו, ע"כ.

ויש לשאול למה לא היה זה זילותא גבי אלעזר מה שלבנו זה נמסר ולא זה לא נמסר.

ועוד מאי שנא אלעזר מאהרן גופא שמשה רבנו לא חשש מלמסור לו והיינו שלא חשש מלהפריעו מעבודתו.

ת. הם היו בטוחים שלא יפריעו.

ש. מדרש נח עמ' י"ג. ותבוא לביאה אחת ושני גוריה עמה זכר ונקבה ויבואו וירבצו נגד נח שלשתם כו' ויקח את שני גורי הלבאי ויביאם אל התיבה. יש לשאול ע"פ מה הכריע נח לקחת את ב' גורי הלבאי, דלכאו' כיון שהם גירשו את 'אמם' ולא עוד אלא בכזה בזיון למה הגיע להם להינצל מהמבול, ואם משום שהם רבצו וזהו סימן שלא חטאו ואותם צריך להכניס לתיבה, הרי גם האמא שלהם רבצה והרי כל מי שרבץ היה זה סימן להכניס אל התיבה, (ועוד דנהי דלא חטאו מ"מ חטאו במה שעשו לאמה שלהם), ואם לא הכניס את אמם לתיבה משום שלא היה לה בן זוג סוף סוף כיון שרבצה על כרחך שלא חטאה ולמה מתה במבול.

(והאם זה משום שאח"כ עמדה ולא רבצה כמ"ש והלביאה ברחה לה 'ותעמוד' במקום האריות, אבל יש לדחות כי הרי בתחילה כן רבצה.

ואולי כי כיון שהיתה בין האריות היה סכנה לילך לשם לקחתה משם, ומזה שהלכה לשם הבין נח שעל כרחך צריך להכניס את ב' גוריה ולא אותה. אבל עדיין צ"ב למה לא ניצלה האמא והרי גם היא לא חטאה שהרי רבצה וכנ"ל).

ת. שלא מיחתה.¹²⁹

¹²⁹פי' כיון שלא מיחתה בהם והלכה לה הבין שאין להכניסה לתיבה. הגר"ש קניבסקי שליט"א.

ש. תיבת נח עמ' י"ג. אז לקח נח את שלשת בנות אליקים בן מתושלח לבניו לנשים. בעל המדרש מלמדנו למה בחר לבניו דוקא נשים אלו כיון שהיו נכדותיו של מתושלח שהיה צדיק ונביא וגדלו בביתו ולמדו מדרכיו וכמו שאמרו חז"ל בפסחים לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם שאם מת או גולה מובטח לו שבניו תלמידי חכמים, ע"כ.

הנה בספר תשובות הגר"ח (ח"ג, כת"י) פרשת חוקת שאלנו את מרן שליט"א בזה"ל: כתב מרן שליט"א בלמכסה עתיק פ' חוקת בענין סיחון ועוג דאחים היו, וצ"ב דעוג מצינו שניצל מימי המבול בצידי התיבה (ולפי מ"ש מרן שליט"א שם דעה שסיחון נולד מאשת חם על כרחך שנוולד לאחר המבול, אמנם אין דעה זו תתכן עם הדעה שהיו אחים לכאור). והשיב מרן שליט"א: למה לא (אחות סיחון נשאת לחם).¹³⁰

ולפי"ז נמצא דאחות סיחון (או אם עוג, כמו שכתוב בהערה למטה, אם זו באמת כוונת מרן שליט"א בתשובה שם) הי' בתו של אליקים בן מתושלח, [והיתה צדקת]. וצ"ב [גם כי הרי היו נערות כמ"ש במדרש נח לעיל עמ' י' ובחרת לבניך שלש נערות כו'].

ת. יפה.

ש. בהנ"ל. יש לשאול איך נח נתן אותה לחם והרי היא היתה צדקת ואילו חם לא היה צדיק כמ"ש מרן שליט"א לעיל עמ' ט' בתיבת נח ד"ה ויגדלו. והאם הוא משום שרצה להצילה מהמבול אבל לכאור' יש לדחות כי גדול המחטאיו יותר מן ההורגו. ושמא חשב שהיא תשפיע עליו כמו שמצינו גבי יעקב אבינו שהיה טענה שלא נתן את דינה לעשו.

ת. להחזירו בתשובה.

ש. תיבת נח עמ' י"ד. באצבע הראהו הקב"ה לנח ואמר לו כזה וכזה תעשה לתבה. וצ"ל שנתקשה בעשיית התיבה ויתכן כי לא הבין איך יכנסו כל החיות והבהמות שבעולם בתיבה כזו וכמו שמצינו במשה רבנו ע"ה שנתקשה בעשיית המנורה ובקדוש החודש והראה לו הקב"ה באצבעו כמבואר התם בחז"ל, ע"כ.

ולכאור' צ"ב דהא לעיל עמ' י"א איתא במדרש נח מספר רזיאל המלאך שידע לעשות התיבה ע"י הספר הקדוש רזיאל המלאך כמ"ש מרן שליט"א שם בד"ה אז ובד"ה וממנו, וכיון שכן איך אפ"ל שנתקשה בעשיית התיבה.

ת. מצוה לעשות בידו.¹³¹

ש. בהנ"ל. הנה לעיל שם עמ' י"א כתב מרן שליט"א בתיבת נח, 'וממנו תלמוד לעשות תיבת עצי גופר. כו' ובראשונה היה צריך לידע איך וכיצד לחבר את עצי הגופר' כו', ומשמע דמהספר רזיאל המלאך ידע רק איך וכיצד לחבר את עצי הגופר [והיינו את כל בנין התיבה מבחוץ, מה שקורין 'שלד' הבנין], אבל שאר ענין בניית התיבה [והיינו איך לבנות התיבה מבפנים] לא ידע מהספר רזיאל המלאך, ולכן בבניית התיבה עצמה לא נתקשה והיינו כי זה ידע מהספר רזיאל המלאך, אבל בשאר בניית התיבה שמבפנים שלא ידע מהספר רזיאל המלאך נתקשה ולכן הראהו הקב"ה ואמר לו כזה וכזה תעשה לתבה. והאם הוא נכון [שלכאור' כך מדויק הלשונות].

¹³⁰ לכאורה צ"ל: אם עוג נשאת לחם.

¹³¹ מצוה לעשות בידו ולא ע"פ שמות הקדושים. הגר"א"ש קניבסקי שליט"א.

ת. נכון.

ש. תיבת נח עמ' י"ד. וה' אפטניות כו'. ונצטוה על כל פרט ופרט איך לעשותו בתיבה כדי שיקיים מצוה בכל מעשה ומעשה שעושה, ע"כ.

וכמ"ש מרן שליט"א כמו כן לעיל עמ' י"ג בתיבת נח ד"ה ויעש.

ת. אמת.

ש. תיבת נח עמ' י"ד. והמכניסים אמת המים נפתחים ונסגרים. שני שימושים היו לאמת המים אחד שיהיה להם מים לשותות ועוד כדי לשטוף את הלכלוך המצטבר בתיבה, ע"כ.

הנה במ"ש מרן שליט"א 'שיהיה להם מים לשותות' לכאן צ"ב איזה מים לשותיה נכנסו להם לתיבה והרי מי המבול היו מים רותחים ומסוכנים כמו שמצינו לעיל עמ' ז' במדרש נח 'מה עשה הקב"ה הרתיח מי תהומות והיו שולקים את בשרם ופושטים את עורן מעליהם' כו'.

ואם הכוונה למי הגשמים שהיו בארבעים יום בשלמא בארבעים יום אלו [אם באמת היו ראויים לשותיה, שיתכן שרק המים שהיו מהתהומות היו רותחים וכפי שמשמע הלשון דלעיל עמ' ז' מה היו עושים פושטין כפות רגליהם וסתמו את כל התהומות מה עשה הקב"ה 'הרתיח מי תהומות' כו'] אבל אחר ארבעים יום אלו מניין היה להם מי שתיה.

ואם נימא דנכנס להם באלו הארבעים יום מים, הן לשותיה והן לשטיפה, לכל השנה שהיו בתיבה, נמצא שהאמת המים שימשה אותם רק בארבעים ימים אלו אבל בשאר השנה לא היה בזה שום שימוש.

(ובמ"ש מרן שליט"א 'ועוד כדי לשטוף' כו', קצת צ"ב שהרי היה מדור שלם לכל הלכלוך ומה הוצרכו לשטוף [וזה לא כ"כ קשה כי גם אחר שמפנים הלכלוך עדיין צריך לשטוף כמו שמצוי בכל בית]).

ת. גנזו הרבה בקבוקים.¹³²

ש. מדרש נח עמ' ט"ו. ומרגלית אחת היתה תלויה בתיבה ומאירה כו'. הל' משמע שלא נח הביאה, ובפשוטו כי היה זה מרגלית שהאירה בנס, ולא שייך שיהיה לבני אדם דבר כזה ועל כרחך שזה היה מאת השי"ת בנס, (ומהיכן היה לו המרגלית וכן שאר אבנים טובות והרי לא מצינו שנצטווה להביא, י"ל כמ"ש מרן שליט"א להלן עמ' י"ז בתיבת נח ד"ה תעשה 'התיבה עצמה היתה מסייעת לנח לעשותה והביאה לו כל מה שהוצרך לעשייתה'), ומש"כ מרן שליט"א להלן בתיבת נח ד"ה אמר ר' יוחנן דנח תלה אותה, היינו אחר שהקב"ה המציא לו אותה, מיהו הלשון 'היתה תלויה' משמע גם שלא נח תלה אותה אלא 'היתה תלויה' מאליה והיינו בדרך נס מן השמים וקצת צ"ב למ"ש מרן שליט"א להלן שם שנח תלה אותה.

ת. מששת ימי בראשית לצורך נח.

¹³² הביאו עמם הרבה מים. הגר"ש קניבסקי שליט"א.

ש. בהנ"ל. ולו"ד מרן שליט"א שכתב להלן שם: 'צ"ל שאחר שתלה את המרגלית הגדולה באמצע התיבה נצטוו לתלות עוד הרבה אבנים טובות ומרגליות' כו', אולי היה לומר, שמזה שלא מצינו שהקב"ה אמר לו לתלות את המרגלית הראשונה הנ"ל רק מצינו בדברי רבי יוחנן שהקב"ה אמר לו לקבוע כמה וכמה אבנים טובות ומרגליות, על כרחך שאת המרגלית הראשונה לא נח קבעה אלא נתלית בנס וכפי שמשמע מהלשון 'היתה תלויה' וכו"ל, וקצת צ"ב למה לא פירש מרן שליט"א כן.

ת. מובן מעצמו.

ש. מדרש נח עמ' ט"ו. צוהר תעשה לתבה אר"י אמר יוחנן כו'. צ"ל: אמר רבי יוחנן.

ת. תקנתי וייש"כ.

ש. תיבת נח עמ' ט"ו. ומרגלית אחת היתה תלויה בתיבה ומאירה לכל הבריות כנר שהוא מאיר בגבורתו. בא לומר שהמרגלית האירה לא רק לנח ובניו אלא אף לבהמות והחיות ואפי' לרשעים שבכל העולם כדי שיראו את האור הגדול שהם מפסידים בעוונותיהם, ע"כ.

הנה בפשוטו מרן שליט"א בא לפרש מ"ש 'לכל הבריות', דכמה בריות כבר היו, שהרי רק נח ומשפחתו נשארו, וע"ז מרן שליט"א מפרש ד'לכל הבריות' הכוונה היא גם לבהמות וחיות שהיו בתיבה, ולא עוד אלא גם לרשעים במשך ארבעים ימי הגשם עד שמתו במבול והענין בזה היה להראותם מה הפסידו בכך שלא עשו תשובה כי היה זה אור רוחני גדול. והאם זהו כוונת מרן שליט"א.

ת. פשוט.

ש. בהנ"ל. יש לשאול היאך המרגלית האירה לקומות התחתונות ולרשעים שבכל העולם, ובשלמא לקומות התחתונות אפשר שזה האיר דרך המקום בו עברו מקומה לקומה ואף שזה מקום קטן ביחס לכל שטח התיבה מ"מ כיון שזה היה אור חזק המקום הקטן בו עברו מקומה לקומה הספיק להאיר לכל התיבה, אבל לרשעים שבכל העולם צ"ב איך זה האיר לכל העולם והרי דפנות התיבה שהיו מעצי גופר חסמו את יציאת האור לאויר העולם.

והאם הכוונה היא שהיה זה אור של נס והוא עבר גם דרך העצי גופר כעין מה שמצינו במשכן והיינו הא דאיתא בברייתא דמלאכת המשכן פי"ד סי' ב' (הביאור התוס' בשבת שם), רבי שמעון בן יוסי אומר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה אלא האדים היו יודעין ששקעה החמה הלבין היו יודעים שזרחה החמה ומסתכל בחביות ויודע מה שבתוכו בטפיה ויודע מה שבתוכו מפני ענן השכינה שביניהם שנאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם ואף לעתיד לבא כן כו' ע"כ.

ת. פשוט.

ש. תיבת נח עמ' ט"ו. אמר ר' יוחנן אמר לו הקב"ה לנח כו' צ"ל שאחר שתלה את המרגלית הגדולה באמצע התיבה נצטוו לתלות עוד הרבה אבנים טובות ומרגליות בכל פינות וצדדי התיבה בכל שלשת הקומות, ע"כ.

ולכא' צ"ב טובא בשביל מה היה צריך לזה, והרי המרגלית הגדולה האירה כל כך חזק שאפילו דרך העצי גופר היא עברה והאירה וכמ"ש מרן שליט"א לעיל בתיבת נח בד"ה ומרגלית [והובא כאן לעיל].

ועוד למה היה צריך לזה בכל שלושת הקומות, דבשלמא בב' הקומות של האדם והבהמות וחיות ניחא אבל לקומת הזבל למה היה צריך לתלות שם הרבה אבנים טובות ומרגליות.

ת. מצותו בכך.

ש. תיבת נח עמ' ט"ו. ואל אמה תכלנה מלמעלה דבהכי הוא דקיימא. שאילו לא היה עושה בסוף שיפוע התיבה את האמה העליונה היתה התיבה מתהפכת ונוטה ליפול, ע"כ.

יש לשאול מהו מתהפכת ונוטה ליפול, והאם זה ט"ס וצ"ל נוטה ליפול ומתהפכת. ואולי הכוונה מתהפכת וגם אם לא תתהפך היא נוטה ליפול.

ת. מתהפכת עד שנוחה ליפול.

ש. בהנ"ל. לכא' צ"ב ממה דאיתא להלן עמ' כ"ה במדרש נח, ותלך התבה על פני המים ותהפך על פני המים הלך והפוך הנה והנה ויתהפך כל החי אשר בה כהפוך את הנזיד אשר בסיר כו'.

ת. כך רצון הקב"ה.

ש. תיבת נח עמ' ט"ז. תנא תחתיים כו' והא דלא זרקו הזבל מהחלון לחוץ כיון דלא נגזר על בני האדם שיפול עליהם זבל רק מי המבול ואם היו זורקין היה נופל על בני האדם, ע"כ.

הנה במש"כ מרן שליט"א והא דלא זרקו הזבל מהחלון לחוץ, חשבנו דמאי נפק"מ ומאי קשיא, ועלה ברעיונו לבאר כוונת מרן שליט"א, והוא, דכיון שהיה הזבלים בפנים התיבה היה יכול להיות ריח רע בכל התיבה, שהרי היו שנה שלימה בפנים תיבה סגורה כשיש בה מקום פתוח כדי לעבור בו מקומה אחת לחברתה, וכיון שכן לא היה אפשר להתפלל שם, והרי נח התפלל שם שחרית מנחה וערבית כמ"ש מרן שליט"א לעיל עמ' י"ב בתיבת נח, וכיון שכן ק' למה השאירו הזבלים בפנים התיבה ולא זרקום לחוץ. והאם זהו הכוונה.

ת. יפה.¹³³

ש. בהנ"ל. ובמש"כ מרן שליט"א, 'כיון דלא נגזר כו', בשלמא בארבעים ימי הגשם ניחא כי עדיין היו בני אדם חיים, אבל אחר כן בכל השנה כולה מלבד מ' ימים אלו עדיין השאלה במקומה עומדת למה לא זרקו מהחלון.

ת. לא נצטור.

¹³³ ואף שלמעשה לא הי' ריח רע כמ"ש מרן שליט"א בתשובה להלן: דרך נס ולא הזיק. יעו"ש. מ"מ ע"י שהזבלים נשארו בפנים התיבה הי' צריך לנס, וע"ז צריך טעם למה לעשות נס והרי אפשר שיזרקו מהחלון, וע"ז התי' כיון דלא נגזר כו'. ודו"ק.

ש. בהנ"ל. לו"ד מרן שליט"א אולי היה ליישב, שלא זרקו מהחלון, כי היה באויר הבל לא טוב מחוס המים והיה יכול להזיק להם בעת פתיחת החלון, שהרי אפי' בארץ ישראל היה הבל לא טוב שהמית את כל הבריות כמ"ש בזבחים קי"ג ב' למ"ד שלא היה המבול בארץ ישראל.

ת. ¹³⁴

ש. והאם דברי מרן שליט"א הם למ"ד שם שהיה מבול גם בארץ ישראל.
ת. כדי שינצל נח.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: ש. תיבת נח עמ' ט"ז. תנא תחתיים כו' והא דלא זרקו הזבל מהחלון לחוץ כיון דלא נגזר על בני האדם שיפול עליהם זבל רק מי המבול ואם היו זורקין היה נופל על בני האדם, ע"כ.

לו"ד מרן שליט"א אולי היה ליישב, שלא זרקו מהחלון, כי היה באויר הבל לא טוב מחוס המים והיה יכול להזיק להם בעת פתיחת החלון, שהרי אפי' בארץ ישראל היה הבל לא טוב שהמית את כל הבריות כמ"ש בזבחים קי"ג ב' למ"ד שלא היה המבול בארץ ישראל.

וע"ז מרן שליט"א לא השיב. ואמנם שאלנו אז שאלה נוספת עליה מרן שליט"א השיב. וכך הוספנו לשאול:

והאם דברי מרן שליט"א הם למ"ד שם שהיה מבול גם בארץ ישראל. ומרן שליט"א השיב: כדי שינצל נח. ע"כ.

ובעניי לא זכינו להבין כוונת התשובה.

ת. לכן נעשה הבל.

ש. בהנ"ל. האם יש לדחות תרוצינו הנ"ל, לפי מ"ש בזבחים שם להלן מיניה 'אלא נס נעשה להם שנצטננו בציד התיבה', והיינו דכיון שהמים שבציד התיבה נצטננו כדי כך שאלו שהיו מחוץ לתיבה לא ניזוקו, לא היה שם הבל שהזיק והא קמן שאלו שהיו בחוץ לא מתו, וא"כ היה אפשר להם לפתוח החלון ולזרוק הזבל מבלי להנזק מההבל שהמית כנ"ל.

ת. זה לא נצטור.

ש. תיבת נח עמ' ט"ז. צהר כו' ור' הושעא כו'. לכאו' צ"ל: ור' הושעא.

ת. בפנים ט"ס. ¹³⁵

ש. תיבת נח עמ' ט"ז. ר' אבא בר כהנא כו' ולר' לוי שלא היה חלון כו', ע"כ.

צ"ב דהא כתיב (נח ח' ו') ויפתח נח את 'חלון' התבה וגו'.

ת. בנס.

¹³⁴ כאן מרן שליט"א לא ענה וסמך על התשובה הבאה.

¹³⁵ צ"ל ר' הושעא. הגר"ש קניבסקי שליט"א.

ש. תיבת נח עמ' ט"ז. ר' אבא בר כהנא אמר חלון ר' לוי אמר מרגליות. ולר' לוי שלא היה חלון צריך לומר שנכנס להם אויר דרך חורין וסדקים שבין קרשי התיבה, ע"כ.
לכאור' צ"ב דהא האויר בחוץ היה לא טוב ומסוכן וכדלעיל מגמ' זבחים. (ואם נשאל א"כ מהיכן היה להם אויר בתיבה לכאור' על כרחך צ"ל שהיה אויר בדרך נס).
ת. נס בתוך נס.

ש. תיבת נח עמ' ט"ז. כל שנים עשר חודש כו' ואפילו שלא שמשו המזלות בשמן המבול כו', ע"כ. לכאור' צ"ל: בזמן המבול.
ת. תקנתי וייש"כ.

ש. מדרש נח עמ' י"ז. תחתים לזבלים שנים לו ולבניו ולטהורים והעליונים לטמאים ויש מחליפין תחתים לטמאים שנים לו ולבניו ולטהורים והעליונים לזבלים כו'. הנה לדעה קמא צ"ב למה העליונים לטמאים שהרי כמה שיותר למעלה יש יותר חשיבות והיה צריך להיות לבני אדם או עכ"פ לטהורים.
ולדעה בתרא צ"ב כנ"ל למה העליונים לזבלים.

והאם טעם דעה בתרא הוא כדי שהריח הרע לא יתפשט ללמטה היינו למקום הבני אדם וכו', כי בלא"ה קשה איך יכלו להיות בתיבה סגורה עם כל הזבלים של שנה שלימה והרי וודאי זה עשה ריח רע בכל התיבה כולה, [ואיך התפלל נח שם וכמ"ש מרן שליט"א לעיל עמ' י"ב בתיבת נח שנח התפלל שחרית מנחה וערבית], ולדעה זו שהיה הזבלים למעלה אולי פחות קשה כי אולי הריח עלה ללמעלה ולא ירד למטה.

ולב' השיטות שנח ובניו היו בשנים, צ"ב דבפרש"י בחומש (נח ו' ט"ז) איתא, עליונים לאדם אמצעים למדור בהמה וחיה ועופות תחתיים לזבל.
ת. דרך נס ולא הזיק.¹³⁶

ש. תיבת נח עמ' י"ז. תחתים כו' לשני השיטות נח ובניו היו עם הטהורים ולא עם הטמאים ללמדנו שאין ראוי לאדם לדור עם בהמות וחיות טמאות, ע"כ.
וכעין זה איתא להלן עמ' כ"ז במדרש נח, וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים א"ר ירמיה מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים.
וקצת צ"ב למה קאמר רבי ירמיה מכאן שדירתן של 'עופות' טהורים דווקא, והרי לב' השיטות הנ"ל כל מי שלא היה טהור לא היה עם נח ובניו.
ת. שמדבר בעופות.

¹³⁶שלא הי' ריח רע. הגרסי"ש קניבסקי שליט"א.

ש. תיבת נח עמ' י"ח. דור המבול כו' והקב"ה ברוב רחמיו השפיע לרשעים הללו כל הטובה הזאת כדי שיראו מה הם עומדים להפסיד אולי יחזרו בתשובה, ע"כ.

והנה למעשה אח"כ הם ראו שהפסידו עוד יותר מכל הטובה שהיה להם עד המבול, והיינו, מש"כ מרן שליט"א לעיל עמ' ט"ו בתיבת נח ד"ה ומרגלית בזה"ל בא לומר שהמרגלית האירה כו' ואפי' לרשעים שבכל העולם כדי שיראו את האור הגדול שהם מפסידים בעונותיהם, ע"כ.

ואולי זה מדה כנגד מדה, שכיון שלא רצו לחזור בתשובה אף שהיה להם כ"כ הרבה טובה והיו יכולים להבין כמה גדול ההפסד שיהיה להם ולא רצו, כנגד זה ראו גם את ההפסד הנצחי, והיינו האור הגדול, שהיו יכולים לזכות בו אם היו חוזרים בתשובה.

ת. אמת.

ש. תיבת נח עמ' י"ח. אמרו כלום כו' מ"מ כיון שהגשמים הם עיקר מזונותיו של אדם לפיכך מרדו בזה, ע"כ.

ויש להביא ראיה לזה מדברי רבי יוחנן ברפ"ק דתענית דאמר 'פרנסה היינו גשמים'.

ת. נכון.

ש. תיבת נח עמ' כ"א. נכנסו כל אחד וחד וזוגו עמו אתי שיקרא בעי למיעל. ואף דהקב"ה אמר לנח להכניס מכל חי שנים שנים והשקר אינו בעל חי ולמה חשש מהמבול כו', ע"כ.

מש"כ מרן שליט"א 'ולמה חשש מהמבול', למי הכוונה ולמה 'חשש', דאם הכוונה לנח, מניין שחשש, אדרבה נח העדיף שהשקר יושמד ולא יכנס לתיבה כי בגללו היה חמס ונהיה המבול וכמ"ש מרן שליט"א בספר שיח התורה, וגם לא מצינו שנח חשש שהרי לא נח הביא את השקר אלא השקר בעצמו בא לנח לבקש ליכנס לתיבה ואם לא היה מבקש לא היה נח מכניסו. ולכאור' צ"ב.

והאם 'חשש' פירושו הוא, ולמה חשש 'השקר' מהמבול, והיינו, דכיון שהקב"ה אמר לנח להכניס אל התיבה רק מכל החי על כרחך שמי שאינו בעל חי והיינו השקר ינצל מהמבול גם בלי התיבה וכיון שכן למה חשש השקר מהמבול וביקש ליכנס לתיבה.

[וע"ז מיישב מרן שליט"א, 'מ"מ כיון דכל חיות השקר הוא מן החיים חשש שכשיושמדו כל החי גם הוא יעלם מן העולם', והיינו 'חשש השקר' שכשיושמדו כל החי יעלם גם הוא מן העולם ואין זה קאי על נח שחשש שכשיושמדו כו', כי נח לא חשש וכנ"ל].

ת. נכון.

ש. מדרש נח עמ' כ"ב. אמר רב אלו ימי אבילות של מתושלח ללמדך שהספדן של צדיקים מעכבין את הפורענות לבא. צ"ב מי הספיד והלא כל הנשואים מלבד נח ובניו היו רשעים. והאם הכוונה שנח ובניו הם אלו שהספידו.

[ואף שלא היה למי להספיד, כי את הרשעים זה וודאי לא העסיק, ונח ובניו עצמם וודאי הכירו את צידקותו של מתושלח ומה יש להם להספידו, אעפ"כ מה שנח ובניו הספידו את מתושלח לעצמם ואפי' שהכירו כבר גדולת מתושלח גם כן עיכב את הפורענות, ואם זה נכון הרי שנתבאר כאן חידוש גדול במצות ההספד].

ת. נכון.

ש. מדרש נח עמ' כ"ג. ד"א לשבעת הימים שהטעמים מעין העולם הבא כדי שידעו מה טובה מנעו מהן. האם הכוונה היא למה שכתב מרן שליט"א לעיל עמ' ט"ו שהמרגלית שהיתה תלויה בתיבה האירה גם לרשעים שבכל העולם כדי שיראו את האור הגדול שהם מפסידים בעונותיהם. ת. כן.

ש. תיבת נח עמ' כ"ג. ר' יוסי אמר כו' ובפסוק משמע שעיקר קלקולם היה בגזל וחמס וכאן משמע שעיקר חטאם היה בגלגל העין וכמש"כ רש"י כו' וצ"ל דבאמת עיקר קלקולם היה בעיניהם שזה הביאם לכל רשעתם וחטאתם שהיו נותנים עיניהם בנשי חבריהם וכשהולכין לבתי חבריהם לנאף היו רואים מה שבבתים וחומדין וגוזלין, ע"כ.

יש לשאול האם אפשר ליישב כך, דמה שאמר הכתוב (נח ו' י"ג) כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ, בא לומר על איזו עבירה נחתם גזר דינם וכמ"ש בסנהדרין ק"ח א', אבל לא שזה היה עיקר חטאם, [וכמבואר גם מדברי מרן שליט"א לעיל עמ' ה' בתיבת נח ד"ה בא וראה, דז"ל מרן שליט"א שם, והא דבאמת הגזל חמור יותר מכל העברות שחטאו אנשי דור המבול משום שהוא חטא שבין אדם לחבירו ומצינו כו' ע"כ, ולשונו של מרן שליט"א משמע שיתכן שעיקר חטאם היה חטא אחר שהרי עברו כל העבירות רק דא"כ למה הגזל חמור יותר מכל העברות שחטאו], ועיקר חטאם היה גלגל העין ומ"מ נחתם גז"ד על הגזל מפני שהוא חמור יותר משום דהוא בין אדם לחבירו.

ת. כל העבירות וגזל חמור מכולם.

ש. בהנ"ל. האם מרן שליט"א לא תירץ כן משום שגם חטא גלגל העין הוא חטא שבין אדם לחבירו, שלנאף עם אשת חבירו זהו חטא גדול כלפי חבירו. [דאם כן א"א לתרץ מה שכתבנו לעיל, כי נמצא שגם חטא הגזל וגם חטא גלגל העין שניהם בין אדם לחבירו וא"כ באמת קשה הסתירה שכתב כאן מרן שליט"א דבפסוק משמע וכו' וכנ"ל ולכן תי' מרן שליט"א תירוץ אחר וצ"ל דבאמת כו' וכנ"ל].

ת. אמת.

ש. תיבת נח עמ' כ"ה. ר' צדוק אומר כו' והא דאמרינן נח מקטני אמנה היה ונכנס אל התיבה רק אחר שהתחיל המבול [הובא ברש"י בחומש] מ"מ הבהמות והחיות נכנסו אל התיבה בעשרה במרחשון שבעה ימים קודם המבול, ע"כ.

הנה לעיל עמ' י"ג במדרש נח איתא, בעת ההיא אחרי מות מתושלח ויאמר ה' אל נח כו' הנני מאסף אליך את כל בהמת הארץ כו' ובאו כלם וסבבו את התיבה כו' והיה כל אשר יבוא מהם ורבץ לפניך אותו תקח כו' וכל אשר יעמדו נגדך תעזב ויעש ה' את הדבר הזה 'ממחרת' ויבואו בהמות כו', ע"כ.

ומבואר דכניסת הבהמות וכו' היה ממחרת פטירת מתושלח, שהיתה ז' ימים קודם תחילת המבול כדלעיל עמ' כ"ב במדרש נח, ולפי"ז על כרחך שכניסת הבהמות היה ב"א במרחשון, וכיון שבי"ז בו התחיל המבול, נמצא דכניסת הבהמות וכו' היה ו' ימים קודם המבול, וכיון שכן,

צ"ב איך אמר' הכא דבעשרה במרחשון ז' ימים קודם המבול נכנסו כל הבריות - והיינו כל הבהמות וחיות כמ"ש מרן שליט"א בתיבת נח כאן - לתיבה. וצ"ב.
ת. חשב שיעשו תשובה.

ש. מדרש נח עמ' כ"ו. וחזן מעוג מלך הבשן שישב לו על עץ א' מן הסולמות של התיבה ונשבע לנח שיהיה לו עבד עולם כו'. צ"ב איך לא נתהפכה התיבה מרוב כובד גופו של עוג שהרי היה מהענקים ההם שהיו גבוהים עד החמה כמ"ש רש"י בפ' שלח י"ג ל"ג וז"ל ענק שמעניקים חמה בקומתן עכ"ל.

[וכמבואר גם ממ"ש לעיל עמ' ז' במדרש נח אמרו אם מי המבול יביא עלינו הרי אנו גבוהי קומה ואין המים מגיעים עד צוארינו ואם מי תהומות מעלה עלינו הרי פרסות רגלינו לסתום את התהומות מה היו עושין פושטין כפות רגליהם וסתמו כל התהומות מה עשה הקב"ה הרתיח מי תהומות והיו שולקים את בשרם ופושטים את עורן מעליהם כו' ע"כ, וממה שהקב"ה לחם בהם במה שאמרו ואם מי תהומות עלינו כו' דוקא, משמע שבאמת המים לא הגיעו עד צואריהם ולפיכך הקב"ה נלחם בהם כבר במי תהומות, וכיון שהיו כאלה ענקים ועוג היה מהם איך לא התהפכה התיבה.

(אך לפי מ"ש בבעה"ט נח ו' י"ג שהענקים היו גבוהים מאה אמה יש לדחות הראיה הנ"ל שכתבנו ממדרש נח, כי גובה הענקים היה מאה אמה כנ"ל, ומסתברא שהרי אררט שזה הכי גבוה מכל ההרים הוא יותר ממאה אמה, וצ"ל דבאמת מי המבול עברו את צואריהם ומה שהקב"ה לחם בהם במי התהומות כי סתמו את התהומות אבל לא משום שלא היו מתים ע"י גובה המים כי באמת המים עברו את גובה צואריהם וכן"ל).

ומ"מ ק' איך לא נתהפכה התיבה כי כיון שעוג היה גבוה עד החמה לפרש"י בחומש, או מאה אמה לבעה"ט, וכל גובה התיבה היה רק שלושים אמה א"כ איך לא נתהפכה, שכיון שעמד בצדה איך לא הכריע משקלו.

ת. א. מעשה נסים.

ב. גזירת הכתוב.

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב איך נח הציל את עוג, והרי לא מצינו שקיבל רשות מהשי"ת לזה, ואף שעוג נשבע את שבועתו מ"מ מה זה מתיר להצילו כל זמן שלא קיבל רשות לזה.

ת. א. חשב שיעשה תשובה.

ב. ממה שהוא זה הרשות.

ש. בהנ"ל. עתה נזכרתי שכבר שאלנו את מרן שליט"א [כמה שאלות וכן] שאלה זו מענין גובה עוג מלך הבשן. והנני להעתיקם פה בס"ד, כי זה שייך גם להכא :

ש. שלח. שאלנו את מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח תשובה קמ"ט אהא דכתיב בפ' שלח ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק, דמהיכן הם הגיעו ועוד היו חיים עד זמן יהושע כמבואר בספר שופטים, שהרי בסוף פ' נח מבואר דכל הנפילים מתו. והשיב מרן שליט"א: **יתכן שהם צאצאי עוג.** והנה לכאורה יש לשאול מהא דכתיב בס"פ חוקת (כ"א ל"ה) ויכו אתו ואת בניו ואת כל עמו עד בלתי השאיר לו שריד וגו', וכיון שכן, האין יתכן שהם צאצאי עוג. ולכאור' צ"ב בכוונת מרן שליט"א.

ש. שלח. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא פ' שלח וז"ל, ויהס כלב. בספרים אחרים הס' רבתי כמו שהביא במנחת שי, וי"ל טעם משום שהשתיק את המרגלים שגבהו ס' אמה כדאי' במדרש מובא בהדר זקנים מבעה"ת ר"פ שלח עכ"ל, יש לשאול האם גם יהושע וכלב הי' גובהו ס' אמה שהרי גם הם היו עם המרגלים, ולכאור' מדברי מרן שליט"א הנ"ל משמע שכלב לא הי' גבוה כמותם, אמנם יהושע לא נתבאר.

ת. כן.

ש. בהנ"ל. שאלנו את מרן שליט"א, להא דאיתא בטעמא דקרא בשם הדר זקנים מבעלי התוס' שהיו המרגלים ס' אמה היאך קיימו יהושע וכלב מצוות סוכה שהרי למעלה מכ' אמה פסולה¹³⁸, ועוד כיצד נכנס יהושע באהלו של משה כמפורש בפ' כי תשא, ועוד למה הוצרך כלב לדרת מהחלון ע"י חבל אצל רחב ביריחו (כמ"ש בלמכסה עתיק).

והשיב מרן שליט"א¹³⁹: רק בארץ ישראל היו גבוהים ס' אמה אבל כשחזרו למדבר חזרו להיות רגיל כמו כולם. והוסיף מרן שליט"א: שהרי כתיב ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.

ושוב שאלנו: האם הי' זה מעשה ניסים שנהיו גבוהים ואח"כ נמוכים. והשיב מרן שליט"א: כן.

ומה שהוסיף מרן שליט"א שהרי כתיב ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, לא זכיתי להבין הכוונה, כי אם הכוונה להסביר בזה למה נעשה נס זה, אזי אדרבה מפסוק זה הי' ללמוד שהמרגלים היו קטנים ועכ"פ לא יותר גבוהים מהרגיל.

ושוב חשבתי שאולי כוונת מרן שליט"א לומר, שהנס שנעשו גבוהים ס' אמה הי' כדי להראות כמה היו ענקים הענקים בני ענק והיינו שאפילו שהמרגלים היו ס' אמה אפ"ה עדיין היו כחגבים לעומת הענקים. והאם זו באמת הכוונה.

ת. נראה להם כדי שיבהלו ולא יגעו בהם.

ש. בהנ"ל. הנה [אם זו הכוונה] לכאור' צ"ב ממ"ש בבעל הטורים פ' נח (ר' י"ג) שהענקים היו גבוהים מאה אמה, והיינו, דכיון שהיו המרגלים ס' אמה איך היו כ'חגבים' לעומת מי שהוא ק' אמה.

ת. חגב גדול.

ש. בהנ"ל. בעצם דברי הבעה"ט בפ' נח שם לכאור' יש לשאול מהא דאיתא בפרק בתרא דברכות שקרסולו של עוג הי' שלושים אמה, דלפי"ז נמצא שהי' בעל מום, כי אין יחס בין הגובה של ק' אמה אם הקרסול לבד הי' לי' אמה. (ושמא אה"נ עוג הי' בעל מום).

ת. בלא"ה הי' בעל מום.

ש. בהנ"ל. איתא שעוג עמד מחוץ לתיבה עליה, והנה גובה התיבה הי' לי' אמה, ונמצא שכל גובה התיבה הי' רק הקרסול שלו, והיאך לא נתהפכה התיבה (ושמא שכב עליה מלמעלה).

ת. הקב"ה שמר עלי.¹⁴⁰

עד כאן מהתשובות שהשיבנו מרן שליט"א בפ' שלח כנ"ל.

¹³⁷ היינו דמש"כ ואת בניו וגו' עד בלתי השאיר לו שריד היינו שמכל בניו שהיו עמו במלחמה לא השאיר שריד מבניו [ומכל מי שהי' במלחמה] אבל בניו שלא היו במלחמה נשארו חיים ומהם נשארו עד זמן יהושע. [לד"ד מרן שליט"א (אם זהו באמת כוונת מרן שליט"א) הי' לומר דלכאור' דוחק הוא לומר כן והיינו כי לכאור' פשוטו של מקרא עד בלתי השאיר לו שריד היינו שלא נשאר ממנו כלום כלל וכלל בשום מקום גם במלחמה וגם שלא במקום המלחמה ולכאור' קצת צ"ב].

ושוב שלחנו הגה"ה זו למרן שליט"א, ובס"ד השיב לן מרן שליט"א: אינו מוכרח. ע"כ. והיינו דמש"כ כי לכאור' פשוטו של מקרא כו' אינו מוכרח.

¹³⁸ ועי' עוד חידושים בענין זה בתשובות לעיל פ' בחוקותי עה"פ ואולך אתכם קוממיות יעו"ש ודו"ק.

¹³⁹ לעיל פ' כי תשא יעו"ש.

¹⁴⁰ היינו דודאי עוג עמד ע"ג התיבה מבחוץ כמ"ש בגמ' ולא שכב על התיבה מלמעלה, ואף שעוג הי' גדול מהתיבה בעוד שבעים אמה מ"מ התיבה לא התהפכה כי הקב"ה שמר עליה על התיבה. והיינו דאה"נ לא היה זה מדרך הטבע.

ולהנ"ל חשבנו, דלכן באמת איתא לעיל מדרש נח עמ' כ"ה שהתיבה נהפכה וחשבה להשבר והיינו מפני שעוג עמד שם, וצ"ב.

ת. נכון.¹⁴¹

ש. תיבת נח עמ' כ"ו. כיון דאמר ליה דישתזיב הוא ובנוי לא בעא רחמין על עלמא ואתאבידו ובגין כך אקרון מי המבול על שמיה. וצ"ל דנח הצדיק סבר מאחר והיה מעוררן לשוב מאה ועשרים שנה והם רק הוסיפו חטא על פשע ולא הועיל להם כלום א"כ ראוי שיאבדו מן העולם ולא יוסיפו להשחית ובאבוד רשעים רנה ולכך לא התפלל עליהם אבל היה קצת טענה עליו כי היה לו להתפלל שלא יחרב עולמו של הקב"ה בעונותיהם ואף שלא נשארו עשרה צדיקים שזכותם תגן על הדור מ"מ יתכן שאם היה מרבה בתפילה היה שקול כעשרה והיה לו כח להגן על דורו והיה מונע את המבול מלירד, ע"כ.

הנה מ"ש מרן שליט"א, אבל היה קצת טענה עליו כי היה לו להתפלל 'שלא יחרב עולמו של הקב"ה בעונותיהם', כן מדויק מלשון הזוה"ק דאמר לא בעא רחמין 'על עלמא'.

ובמ"ש מרן שליט"א ואף שלא נשארו עשרה צדיקים כו' מ"מ יתכן שאם היה מרבה בתפילה כו', יש לשאול, דהנה אברהם אבינו גם היה גדול מנח הצדיק וגם התפלל ואעפ"כ זה לא הועיל להציל את סדום מבלי שהיו שם עשרה צדיקים ולא נהיה ע"י שהתפלל שקול כעשרה צדיקים להציל את סדום, וצ"ב מאי שנא מנח הצדיק שהיה פחות גדול מאברהם אבינו שאילו היה מתפלל היה נהיה שקול כעשרה צדיקים ומגן על דורו.

ת.¹⁴²

ש. בהנ"ל. האם י"ל דבאמת אברהם אבינו היה שקול כעשרה צדיקים ואף הרבה יותר, ומה שזה לא הועיל לסדום אף שהתפלל עליהם כי לא היה מסדום עליהם נגזרה הגזירה, ואילו נח היה חלק מכל העולם עליהם נגזרה הגזירה ולכן אם היה שקול כעשרה צדיקים היה מגן על דורו.

ת. עדיין לא נולד.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול דנהי שאברהם אבינו התפלל על אנשי סדום מ"מ למה לא התפלל על עולמו של הקב"ה והיינו סדום וכו' שלא יחרב. [ולא מצינו שהיה בזה טענה עליו כמו שהיה בזה טענה על נח].

ת. כי מגיע להם.

ש. בהנ"ל. האם י"ל דדווקא היכן שלא התפלל על האנשים והיינו אצל נח הצדיק היה טענה על מה שלא התפלל על עולמו של הקב"ה שלא יחרב, אבל היכן שהתפלל על האנשים והיינו אברהם אבינו כבר אין טענה למה לא התפלל על עולמו של הקב"ה כי זה בכלל זה שכיון שהאנשים ינצלו ממילא גם העולם לא יחרב.

ת. עדיין לא נולד אברהם.

¹⁴¹ובמכתב אחר השיב לן מרן שליט"א: יתכן.

¹⁴²כאן מרן שליט"א לא ענה ולכאור' כי סמך על התשובה הבאה.

ש. תיבת נח עמ' כ"ז. שלשה שמשו בתיבה כו' חם לקה בעורו. ומפרש רש"י לקה בעורו שיצא ממנו כוש וי"ל דאע"פ שכלב ועורב לקו בעניני תשמיש והוא מדה כנגד מדה מ"מ חם לקה בעורו ונעשה עורו שחור והוא עונש גדול מכולם דשחור הוא מדת הדין, ע"כ.

הנה מבואר דעד חם שנעשה שחור ואחריו כוש וצאצאיהם לא היו בני אדם שחורים, וצ"ב מה דאיתא והובא להלן עמ' ל"א במדרש נח דגם שם ובניו היו שחורים.

ועוד למה הגיע לשם כזה דבר והרי לא חטא כמו חם.

ת. שחורים ולא כמוהו.

ש. בהנ"ל. האם י"ל דאילו בחם קאמר שם שחורים כעורב ואילו בשם קאמר שם שחורים ונאים, אך צ"ב מהו החילוק, כי סוף סוף כיון ששם גם היה שחור במה נענש חם שנעשה שחור.

ת. יש ששחורים מעלה ויש חסרון.

ש. תיבת נח עמ' כ"ח. למשפחותיהם יצאו מן התיבה אמר ר' יוחנן למשפחותם ולא הם. וצ"ל שהחיות והבהמות נכנסו מעוברות לתיבה וילדו שם [כי בתיבה נאסרו בתשמיש] ואלו שנולדו בתיבה הם יצאו מן התיבה לאחר המבול ולא אותם שנכנסו לתיבה [ועיין במפרשי הש"ס שנתלבטו הרבה בזה], ע"כ.

הנה לעיל עמ' כ"ב איתא במדרש נח, דשיקרא ופחתא עשו הסכם ביניהם וכך נכנסו לתיבה ולא מצינו שם שהולידו ואעפ"כ יצאו מן התיבה וצ"ב.

ת. אין ראויין להוליד ואין חשש.

ש. בהנ"ל. השתא יש לשאול דכיון שאינן ראויין להוליד איך הכניסן לתיבה והרי נצטווה שלא להכניס מי שאינו ראוי לילד וכדאמר' בע"ז ו' א' והשתא דנפקא ליה מאתך לחיות זרע ל"ל אי מאתך הוה אמינא לצוותא בעלמא ואפילו זקן ואפילו סריס כתב רחמנא זרע, ולכאור' צ"ב.

ת. נכנסו מעצמן וסמכו שישאירם.

ש. בהנ"ל. צ"ב ממה שפרש"י בחומש (נח ז' ב') וז"ל, שבעה שבעה. זכר ונקבה כדי שיקריב מהם קרבן בצאתו עכ"ל, וצ"ב.

ת. זה הסיבה האמיתית.

ש. בהנ"ל. עוד צ"ב דא"כ למה נכנסו שבעה הזכרים והרי בלא"ה לא היה בהם שום שימוש שהרי לא שימשו בתיבה ולא יצאו מן התיבה והשבעה זכרים שיצאו מהתיבה היו שבעה אחרים שנולדו מהנקבות שנכנסו מעוברות בתיבה.

ולכאור' אין ליישב שאם היו נכנסים לתיבה רק שבעה הנקבות היו הטמאים מרובים מהטהורים, וכדלעיל עמ' ט"ו במדרש נח ועד שלא בא המבול היו הטמאים מרובין רצה הקב"ה להרבות את הטהורים ולמעט את הטמאים קרא לנח ואמר לו הבא לך אל התיבה מכל בהמה טהורה ז'

ז', שהרי גם אם היו נכנסים רק שבעה טהורות עדיין היו הטהורים מרובים כי מהטמאים נכנסו שנים שנים זכר ונקבה ובסה"כ הם ארבעה ואילו הטהורים אף שאם הזכרים לא היו נכנסים לתיבה לא היו ארבעה עשר עדיין היו שבעה מהנקבות והם יותר מארבעה, ועדיין היו יותר טהורים מטמאים.

ת. הי' יכול להרבותם.

ש. בהנ"ל. האם הכוונה בזה שיהיו הטהורים יותר מהטמאים, זה לא רק שיהיו בכל מין ומין יותר טהורים מטמאים, אלא גם שבזכרים עצמם יהיו יותר טהורים מטמאים [וגם שבנקבות עצמם יהיו טהורים מטמאים] ולכן אם לא היו נכנסים גם הזכרים הטהורים עדיין היה נמצא שהטמאים מרובים.

ת.¹⁴³

ש. בהנ"ל. האם י"ל גם שהזכרים נכנסו משום שזכרים אלו לא חטאו כמבואר במדרש נח לעיל עמ' י"ג.

ת. אם הזכרים לא חטאו איך הנקבות חטאו.

ש. תיבת נח עמ' כ"ח. והא דישב על מאכלו ולא חשש מנח שהרי היה חושדו על בת זוגו כיון דמאכלו היה חביב עליו יותר מזוגתו ושכח מכל מה שאמר לנח, ע"כ.

הנה לעיל עמ' כ"א כתב מרן שליט"א בתיבת נח ד"ה א"ל בזה"ל, א"ל ולמה אמרת לי זונה אתה א"ל בודאי זונה אתה כדברך ולא הוצאתי עליך שם רע. כיון שהעורב חשד בנח שרוצה לזנות עם אשתו בזה הוכיח בודאי שהוא עצמו זונה כמו שאמרו בקידושין כל הפוסל במומו פוסל, ע"כ, והנה ממה שלא מצינו שהעורב השיב על זה בפשוטו מבואר בזה שהעורב כבר הבין שהאמת עם נח ולכן לא השיב כי לא היה לו מה להשיב, וכיון שכן היה מקום לומר דלכן נשאר לאכול ולא חשד עוד את נח שרוצה לזנות עם אשתו.

ולפי"ז קצת צ"ב למה לא יישב מרן שליט"א כן, רק השיב שהיה מאכל העורב חביב עליו יותר.

ת.¹⁴⁴

ש. בהנ"ל. שוב חשבתי דמרן שליט"א לא יישב כן משום מה שכתב מרן שליט"א לעיל עמ' כ"ז בתיבת נח ד"ה תשובה ניצחת כו' בזה"ל, ואף שטעת העורב אינה טענה כלל כמו שהשיב לו נח אעפ"כ העורב הרשע בשכלו העקום לא קיבל את תשובת נח וחשב שהשיבו תשובה ניצחת, ע"כ, וכיון דשם ביאר מרן שליט"א שהעורב לא קיבל את תשובת נח, לכן הוצרך מרן שליט"א ליישב כאן באופן אחר והוא שהיה המאכל חביב על העורב יותר וכנ"ל.

ת.¹⁴⁵

¹⁴³ כאן מרן שליט"א לא ענה ולכאור' כי סמך על התשובה הבאה.

¹⁴⁴ כאן מרן שליט"א לא ענה וסמך על התשובה דלהלן.

¹⁴⁵ כנ"ל.

ש. בהנ"ל. אך בעצם דברי מרן שליט"א (שם ביאר מרן שליט"א הכוונה 'תשובה ניצחת' כו') דהכוונה היא שהעורב חשב לעצמו שהשיב תשובה ניצחת ולא שבאמת היא היתה תשובה ניצחת) לכאור' צ"ב כי תירוץ מרן שליט"א דכתב 'אעפ"כ העורב הרשע בשכלו העקום לא קיבל את תשובת נח' כו' זה קאי על תשובת נח שהשיב לו 'במותר לי נאסר לי נאסר לי לא כ"ש', ואילו מה שכתבנו לעיל בשאלה להוכיח שבסוף העורב כן קיבל תשובת נח והיינו בעל כורחו של העורב זה משום שאחר תשובת נח הנ"ל המשיך העורב ואמר לנח, כדלעיל עמ' כ"א במדרש נח, ולמה אמרת לי זונה אתה כו', ושם כבר לא היה תשובה לעורב וכמ"ש לעיל, ולכאור' על כרחך שהעורב כבר קיבל בעל כורחו את תשובת נח. וצ"ב.

ת. ככלב שב על קיאו כן כסיל שונה באולתו (משלי כ"ו י"א).

ש. מדרש נח עמ' כ"ט. ר' צדוק אומר י"ב חודש עשו כל הבריות בתיבה והיה נח עומד ומתפלל לפני הקב"ה ואומר רבון כל העולמים הוציאני מן המסגר הזה כי עיפה נפשי מריח אריות ודובים ונמרים כו'. הנה לפי"ז יש לשאול על מה שכתב מרן שליט"א לעיל עמ' י"ב בתיבת נח שנח התפלל שחרית מנחה ומעריב, דלכאור' איך התפלל והרי היה שם ריח אריות דובים ונמרים שודאי היה ריח רע [וכן ריח רע מהזבלים].

ואולי י"ל שלא התפלל בשם ומלכות שהרי בלא"ה עדיין לא היה נוסח של תפלה.

אמנם להלן מדרש נח בעמ' כאן מובא שהתפלל בשם ומלכות כדאיתא שם ויקרא נח עוד אל ה' בעת ההיא ויאמר אנא ה' אלקי כל הארץ כו', ולפי"ז לכאור' גם ג' התפילות התפלל בשם ומלכות, אך צ"ב כנ"ל איך עשה כן והרי היה ריח אריות דובים ונמרים (ומה שאמר ר' צדוק כאן שנח התפלל רבון העולמים הוציאני כו' הא קמן שלא התפלל בשם ומלכות).

ת. התפלל בשם ומלכות.

ש. מדרש נח עמ' ל'. ונח ובניו ישבו בארץ אשר דבר אליהם ה' ויעבדו את ה' כל ימיהם. מ"ש ויעבדו את ה' כל ימיהם, צ"ב מחם.

ת.

ש. מדרש נח עמ' ל'. ויתחזק נמרוד כאשר לבש את הבגדים ויתן לו האלקים כח וגבורה ויהי גבור ציד בארץ הוא היה גבור ציד בשדה ויהי צודה את החיות כו'.

הנני מעתיק פה שאלות ששאלנו את מרן שליט"א בפסחים נ"ד ב' עם ביאורים בענין הנ"ל, להסכמת מרן שליט"א לביאורים האם הם נכונים אם אפשר שמרן שליט"א יעיין בהם וכדלהלן:

ש. פסחים נ"ד ב'. פרש"י וז"ל, בגדו של אדם הראשון. שהיו חקוקות בו כל מין חיה ובהמה והוא נמסר לנמרוד על כן יאמר כנמרוד גבור ציד ועשו הרגו ונטלו לפיכך היה איש ציד והן שכתוב בהן החמודות אשר אתה בבית כו' עכ"ל, הנה ממש"כ רש"י לפיכך היה איש ציד מבואר דמה שהיו חקוקות בבגד כל מין חיה ובהמה ה"ז גרם לעשו להיות איש ציד והיינו שזה גרם לו מדות רעות, ומבואר מזה דבגד שיש על גביו ציורי חיות ובהמות ה"ז גורם למדות רעות. וחשבתי שאולי מכאן מקורו

של מרן שליט"א במה שאומר לאנשים להסיר בגדים שיש על גביהם צורות גוי חיות ובהמות והיינו כנ"ל שזה גורם מדות רעות לנפש האדם.¹⁴⁶

ת. שם ענין אחר שהוא מושל עליהן.¹⁴⁷

ש. בהג"ל.¹⁴⁸ אך צ"ב למה אדה"ר לבש בגד כזה.¹⁴⁹ גם דלכאו' אצלו לא מצינו שזה השפיע עליו כפי שהשפיע על עשו.

ת. שזה מראה שהוא מלך על הכל.¹⁵⁰

ת.¹⁵¹

ש. תיבת נח עמ' ל'. ויקראו את שמו נמרוד לאמר בעת ההיא החלו בני האדם למרוד ולפשוע באלקים עוד. כוש קרא שמו נמרוד כיון שמשעה שנולד באה עמו רוח רעה בעולם והחלו בני אדם למרוד באלקים, ע"כ.

הלשון לאמר בעת ההיא החלו בני האדם למרוד ולפשוע כו' משמע שכולם החלו למרוד ולפשוע ולא נמרוד, ולכן ביאר מרן שליט"א כאן כיון שמשעה שנולד באה 'עמו' רוח רעה כו', לומר שגם הוא היה כן. והאם זו כוונת מרן שליט"א.

¹⁴⁶ עיי' כעיי' בספר 'קצור שולחן ערוך' סימן ל"ג סעיף י"ד וז"ל, ואין לעשות מורא לתינוק בדבר טמא כגון לומר חתול או כלב יקחהו כו' עכ"ל יעו"ש. וכ"כ שם בס"ה סעיף ז' וז"ל לא יעשה מורא לתינוק בדבר טמא עכ"ל.

¹⁴⁷ היינו דאין להביא מכאן ראיה, כי מ"ש גבי בגדי החמודות שהיו ציורי חיות ובהמות, לא היה זה ציורים בעלמא, אלא היה בזה ענין סגולי שעיי' שהיו חקוקים ע"ג בגדו היה לו שליטה עליהם, עיי' פרקי דר"א פכ"ד 'ובשעה שהיה לובש אותה היה כל בהמה חיה ועוף באין ונופלין לפניו' יעו"ש. ועיי' בפירוש 'עמר נקא' להרע"ב [הובא בספר שערי אהרן] בפ' תולדות פכ"ז פט"ו בשם המדרש, שהחיות היו עושין לו כל חפצו ועיי"כ הרג עשו את נמרוד ששאל את הבגדים מנמרוד ונגע בצורת האריה ועיי"כ בא האריה וטרפו לנמרוד והרגו ונשארו הבגדים אצל עשו ומשם היה אותם לרבקה ליתנם ליעקב [יעו"ש]. ומה שכתב רש"י 'לפיכך היה איש ציד' אין פירושו שהבגד השפיע עליו מדות רעות כמו שכתבנו בשאלה, אלא הכוונה שהיתה לו אפשרות לצוד מאוד בקלות והיינו עיי"כ שכשנגע בציור חיה פלונית היה שולט עליה והיתה באה לפניו וכנ"ל. (אך לפי"ז צ"ב טובא מה נתפלא יצחק אבינו באומרו ליעקב אבינו (תולדות כ"ז כ') 'מה זה מהרת למצא בני' והרי כיון שהיה נוגע בצורת החיה היתה מגיעה אליו מבלי שיצטרך לחזר אחריה לצוד אותה, ואין ליישב שיצחק לא ידע שיש לעשו בגד זה, שהרי רבקה הלבישה בגד זה את יעקב כדי שיצחק יחשוב שזה עשו ואם יצחק לא ידע שיש לעשו בגד זה למה רבקה הלבישה את יעקב בבגד הזה, וצ"ל דנהי שהיתה החיה באה אליו עיי' שנגע בציורה שבבגדו מ"מ יתכן שהנגיעה בציור השפיע רק שהחיה תרצה לבוא אליו אבל לא שהנגיעה תשפיע שהיא תגיע 'מיד', ולכן שאל יצחק אע"ה 'מה זה מהרת למצא' ודו"ק. אמנם עדיין יש לשאול מהו שאמר יצחק מה זה מהרת 'למצא' כי בשלמא ציד רגיל צריך למצוא אבל כאן שהיה לו שליטה על החיה עיי' נגיעה בציור שלה בבגדו אין צריך למצוא אותה אלא היא באה אליו מאליה, ואולי צ"ל דאף שיצחק ידע שיש לעשו בגד כזה מ"מ לא ידע שיש לבגד זה סגולות אלו).

¹⁴⁸ ב' שאלות אלו נשאלו במכתב אחד אחר השאלה הקודמת, ותשובת מרן שליט"א רק על שאלה קמא כאן, ולא על שאלה בתרא כאן, כי כבר ענה בתשובה קודמת שזהו ענין אחר וכתבאר כל זה בתשובה קודמת שם יעו"ש.

¹⁴⁹ היינו כי בשלמא נמרוד רשע היה ומרשעותו רצה למשול על כולם, אבל אדם הראשון לשם מה הוצרך לזה [ועוד קצת יל"ע מהיכן היה לו בגד זה, ואם עשה בגד זה בעצמו למה הוצרך לכך וכנ"ל, ובפרקי דר"א פכ"ד איתא ר' אומר עשו אחיו ראה את הכתונת שעשה הקב"ה לאדם ולחיה על נמרוד וחמד אותה בלבו והרגו ולקח אותה ממנו כו' ומבואר שזה היה ה'כיתונת עור' שהקב"ה עשה לאדם וחיה, אלא דנמצא שגם לחיה היה בגד כזה ולא מצינו שנשתמשו בזה גם אחרי חוה].

¹⁵⁰ היינו שכיון שאדה"ר מלך על כולם לכן לבש בגד זה כדי להראות מלכותו. (אך צ"ב למה הוצרך 'להראות מלכותו', ולמה שאמרו בפרקי דר"א שהקב"ה הלבישו בגד זה כדלעיל הערה קודמת, ל"ק כי 'הקב"ה הלבישו' בבגד זה ולא לבשו מעצמו, אמנם אם נימא שלבשו מעצמו צ"ב כנ"ל למה הוצרך 'להראות מלכותו' עליהם, וי"ל כדי שיהיה קיום לעולם וכדתנן במס' אבות הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, וכ"ש חיות ובהמות שיכולים היו לאכול זא"ז ולא היה קיום לכל מיני החיות והבהמות, ולכך הוצרך להראות להם שהוא מולך עליהם. ועיי"ל דהוא כדמצינו (כתובות ק"ג ב') ברבי הקדוש שקודם פטירתו אמר לרבן גמליאל בנו 'בני נהוג נשיאותך ברמיס' יעו"ש).

¹⁵¹ ע"ז מרן שליט"א לא זכינו ומרן שליט"א לא השיב, ומ"מ השארנו כפי ששאלנו פה להגדיל תורה ולהאדירה.

ת. נכון.

ש. מדרש נח עמ' ל"א. ויהי צודה את החיות ויבן מזבחות ויקרב עליהן את החיות לפני ה'. אף שהמריד את כל העולם על השי"ת ומתכוין להקניטו על פניו [כמש"כ רש"י] אעפ"כ ידע את האמת והקריב קרבנות לפני ה' וחשב שהקב"ה יעזור לו להוליד בן כמותו, ע"כ.

הנה בבלק שהקריב מ"ב קרבנות מצינו שזכה בזכות זה לרות שיצא ממנה דוד המלך ע"ה וממנו מלך המשיח שיבוא בב"א כדאיתא במסכת הוריות, ולפי מה שכתב מרן שליט"א אעפ"כ ידע את האמת כו' יש לשאול למה לא מצינו כמו כן בנמרוד.

ת. נמרוד לא ידע.¹⁵²

ש. תיבת נח עמ' ל"א. ברך לשם ולבניו שחורים ונאים כו' והוא מלשון שחורה אני ונאווה ואמרו במדרש שחורה אני במעשי ונאווה אני במעשי אבותי כו', ע"כ.

הנה לעיל עמ' כ"ז הובא במדרש נח, שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כו' חם לקה בעורו, וכתב מרן שליט"א בתיבת נח מ"מ חם לקה בעורו ונעשה עורו שחור, וכיון שכן לכא' למה שם ובניו שחורים, וחשבנו דלכן כתב מרן שליט"א שם שכאן הכוונה שחור מלשון שחורה אני כו' ולא שהיו באמת שחורים. [ואם זה ביאור נכון אולי יש לסייע לזה ממה שגבי שם קאמר שחורים 'ונאים' ואילו גבי חם קאמר כאן שחורים 'כעורב'].

האם הוא ביאור נכון בביאור מרן שליט"א כאן.

[כי מאידך מדברי מרן שליט"א בתיבת נח כאן בד"ה ברך ליפת ובניו כו' (מובא כאן בדיבור הבא), מבואר ששם ובני היו שחורים באמת וצ"ב].

ת. יפה.

ש. תיבת נח עמ' ל"א. ברך ליפת ובניו כלם לבנים ויפים כו'. והא דבירך ליפת ובניו לבנים ויפים ולא בירך כן לשם שהרי בני ישראל יצאו ממנו משום שהוא לא היה צריך לברכה זו כיון דשם ובניו הם עיקר קיום העולם ועוסקים בתורה וחכמת אדם תאיר פניו, ע"כ.

הנה משמע שבאמת היו שחורים אלא שמפני חכמת התורה פניהם היו נאים, ולכא' צ"ב ממה דכתיב (לך לך י"ב י"א) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, ופרש"י שם וז"ל, ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יפיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים ומכוערים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה כו' עכ"ל, ומשמע שאברהם ושרה לא היו שחורים, וצ"ב כי היו משם ובניו שהיו גם שחורים כנ"ל.

ת. לא היו שחורים כמוהם.

ש. תיבת נח עמ' ל"ג. ישב נח כו' מיד הביא נח ממין בהמה טהורה שור וכבש וכו'. צ"ל: וכשב. (וכשב הוא גדול מכבש כמ"ש בבעה"ט).

ת. אז נקרא כן.

¹⁵² צ"ב שהרי בפ' תיבת נח מרן שליט"א כתב שנמרוד כן ידע כמ"ש 'אעפ"כ ידע' וצ"ב כוונת מרן שליט"א במש"כ כאן 'נמרוד לא ידע'. והגרא"ש קניבסקי שליט"א השיב לן בזה"ל: הכוונה שלא כיוון לטובה. ע"כ.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: תיבת נח עמ' ל"ג. ישב נח כו' מיד הביא נח ממין בהמה טהורה שור וכבש וכו'. צ"ל: וכשב. (וכשב הוא גדול מכבש כמ"ש בבעה"ט). והשיב מרן שליט"א: אז נקרא כן. ע"כ.

ובעניי לא זכינו להבין כוונת התשובה. [ומה שכתבנו בשאלה שצריך לומר 'וכשב', הוא משום שבפנים המדרש נח כתוב 'וכשב'. וצ"ב כוונת מרן שליט"א].

ת. בימי נח.

ש. שם. ואף שידע נח שהקב"ה אמר לו להכניס לתיבה מהבהמה הטהורה שבעה שבעה כדי להקריב מהם קרבנות מ"מ לא נאמר לו שעליו להקריב וחשב אולי יקרבו מעצמן או שהמלאכים יקריבום עד שדרש והבין בלבם וידע שעליו מוטל להקריב קרבנות לה' וכדכתיב לרצונכם תזבחוהו ודרשו חז"ל לדעתכם זבחו, ע"כ.

מ"ש מרן שליט"א, עד שדרש והבין בלבם וידע ש'עליו מוטל' להקריב קרבנות לה' כו', מרן שליט"א פירש שדרש לרצונכם תזבחוהו כו', וחשבנו אולי להוסיף גם דדרש לעצמו והבין בלבם הא דאיתא בשבת ל"ג ב' שאמר רשב"י, הואיל ואיתרחיש ניסא איזיל אתקין מילתא דכתיב כו', ופרש"י וז"ל, אתקין מילתא. כדרך שעשה יעקב כשניצול מיד עשו עכ"ל, והיינו דדרש לעצמו שהואיל ואיתרחיש ליה ניסא עליו מוטל להקריב קרבנות לה', כדרך שעשה יעקב אבינו וכן רבי שמעון בר יוחאי.

ת. איני יודע מחשבות.

בריך רחמנא דסייען

תשובות הגר"ח

ביאורי תפלה

ש. ברכות השחר. אלקי, נשמה כו' אתה בראתה אתה יצרתה אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי כו'. הנה בראתה יצרתה נפחתה בי משמרה בי ה'ז ר"ת בני"ם, והיינו רמז למ"ש חז"ל הק' ברא מזכה אבא שע"י תורה ומצות של הבנים זוכה האב לעילוי נשמה. והאם ניתן לומר רמז זה.

(ואתה ע'תיד ל'יטלה כו', ע'תיד ע' מנין ע' שני האדם כמ"ש ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ע'תיד ל'יטלה מנין ק' כמ"ש באבות בן מאה כו', וכן ל'יטלה מ'מני מנין ע' כנ"ל).
ת. יפה.

ש. שם. בא"ה אמ"ה שלא עשני אשה. ראיתי מובא שמרן שליט"א שאל מה ההו"א להשוות זהב וכסף לתורה ומאי קאמר דוד המלך ע"ה טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. והשיב מרן שליט"א דמיירי על מחזיקי תורה שאמנם עוה"ב יהיה להם אבל עוה"ז אין להם ולכן אמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף שע"י עסק התורה יש לי גם עוה"ז, ע"כ.

ועל פי זה חשבתי בתחילה דלכן מברכים שלא עשני אשה והיינו כי כיון שאינה עוסקת בתורה, לכן אף שעוה"ב יהיה לה כי נותנת לבעלה ללמוד תורה, מ"מ עוה"ז אין לה. ושוב חשבנו דאולי באשה אי"ז נכון, כי כיון שיש לה טבעים אחרים והמהות שלה הוא אחר מהאיש ממילא לפי הטבעים שלה והמהות שלה יש לה את העוה"ז שלה. איזה צד הוא הנכון.

ת. אשה מצווה במצוות שלה.¹⁵³

ש. ברכת המעביר שינה. ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים כו'. יש לשאול למה צ"ל ובכל יום, דלמה לא סגי במה דאמרינן היום, שהרי בכל יום מתפללין תפלה זאת.

ת. אולי ישכח למחר.¹⁵⁴

ש. ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים כו'. יש לשאול למה צ"ל גם 'ובכל יום' שהרי בלא"ה מתפללים בכל יום ותננו 'היום' כו'.

¹⁵³ לכאורה היינו ריש לה עוה"ז בעסק המצוות שלה. [דלאיש העוה"ז הוא במצות תלמוד תורה שזה המצווה העיקרית שלו, ולאשה העוה"ז הוא במצוות שלה. והיינו כצד בתרא של השאלה].

¹⁵⁴ בעוה"ר רואים זאת שכשמגיעים לפעמים מאוחר קצת לתפילה מברכים ברכות השחר אחרי התפלה וכיון שכן יש אף שבעוה"ר שוכחים לברך לגמרי.

ושוב חשבתי דאמרין בכל יום בשביל אחר השקיעה עד למחרת, כי לכמה דברים מהשקיעה זה כבר נחשב ליום המחרת, וכמו שמצינו בדברי המשנ"ב לענין מאה ברכות שברכת המפיל היא הברכה הראשונה מהמאה ברכות של יום המחרת. והאם אפשר ליישב כן.

ת. יפה.

ש. בהנ"ל. יש לשאול למה דוקא גבי הבקשה של החן חסד ורחמים אמרין היום ובכל יום, דלמה לא אמרין כן גם בתרגילנו בתורתך וכן בכל הברכות שבברכה כאן. [ולכאורה אין ליישב דהיום ובכל יום קאי על כל הבקשות שבברכה כאן, דא"כ למה לא קאמר היום ובכל יום אחר תפלת ותגמלנו חסדים טובים לכלול גם בקשה זו שיהא ג"כ היום ובכל יום, אלא משמע דהיום ובכל יום קאי רק על הבקשה של החן וחסד ורחמים, וכיון שכן צ"ב למה רק גבי החן כו' מתפללין היום ובכל יום ולא מתפללין כן גם בשאר הבקשות וכו"ל]. ולכאור' צ"ב.

ת. כי לב נחוץ מאד שלא ינזק.

ש. שחרית. יהר"מ האו"א שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים כו' מדין קשה ומבעל דין קשה כו'. יש לשאול, דבשלמא מבע"ד קשה ניחא שמבקשים שאם יש בע"ד באיזה ענין שלא יהי' בע"ד קשה, אבל מה שמבקשים מדין קשה לכאור' אין מובן למה מבקשים מדין 'קשה' דהרי יש לנו לבקש שלא יהיה שום דין ואפילו דין לא קשה.

ת. כל יום יש דין על כל מעשה שעושה כל רגע.¹⁵⁵

ש. שחרית. ברכת יוצר אור. לאל ברוך נעימות יתנו כו' כי הוא לבדו פועל גבורות כו' מצמיח ישועות כו'. הנה כאן קאמר 'פועל' אצל 'גבורות', ו'מצמיח' אצל 'ישועות', ואילו בברכת אהבה רבה להלן מיניה קאמר כי אל 'פועל' ישועות' אתה כו'. ומהו הביאור בזה.

ת. כולם היינו הך.

ש. שחרית. אהבה רבה כו' להבין ולהשכיל לשמע ללמוד וללמד כו'. לכאור' יש לשאול דהו"ל קודם ללמוד ורק אח"כ להבין, דלפני שלומד מה יבין.

ת. ללמוד בהבנה.¹⁵⁶

¹⁵⁵ היינו דמה שמתפללין להנצל מדין קשה אין זה קאי רק על דין שיש לאחד עם זולתו בעולם הזה, אלא זה כולל גם להנצל מדין של מעלה שיש אותו כל רגע וכו"ל.

והנה לפי"ז מה דאמרין 'ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית' צריך לפרש כך, ומבעל דין קשה היינו שלא אהיה אני בעל דין קשה, וכן, ובין שאינו בן ברית היינו שלא אתנהג כמו מי שהוא אינו בן ברית ח"ו, וכל הבקשה כדי שלא נתחייב בדין שיש למעלה על כל מעשה שאנו עושים בכל רגע.

¹⁵⁶ היינו ד'להבין' פירושו ללמוד בהבנה, ולפי זה צ"ל דמ"ש שוב 'ללמוד' היינו להוסיף בהתמדת לימוד התורה.

ש. שיר של יום. ב'שיר של יום של יום רביעי מוסיפין על מזמור אל נקמות ה' וגו' עוד ב' פסוקים מהמזמור שלאחריו, ויש לשאול, א. מאי טעמא. ב. אם עשו כן גם בבית המקדש ומאי טעמא.

ת. שלא לסיים בדבר רע.

ש. בהנ"ל. יש לשאול. א. האם התשובה גם על שאלה ב' הנ"ל והיינו שגם בביהמ"ק עשו כן באמת. ב. למה זה חשיב דבר רע, והרי מ"ד יצמיתם ה' אלקינו זהו טובה לכלל ישראל, ודומיא דמה ששאלנו את מרן שליט"א בזה"ל: בס"פ וזאת הברכה, פרש"י לעיני כל ישראל דקאי על שבירת הלוחות, וקצת צ"ב שהרי אין מסיימים בדבר לא טוב. והשיב לנו מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"א תשובה ר"ט): זה הי' טובה לישראל. והכא נמי מה לי שהוא דבר רע והרי זהו טובה לישראל שיצמיתם ה' אלקינו.

ת. א. כן.¹⁵⁷ ב. קללה לרשעים.¹⁵⁸

ש. שמו"ע. כידוע 'גדול' כנגד א"א, 'גבור' - יצחק אבינו, 'נורא' - יעקב (מה נורא המקום) ותמוה שהרי מדת היראה הינה של יצחק 'פחד יצחק', מדת הדין, ואילו יעקב מדתו 'תתן אמת ליעקב', וכן תפארת, וכן תורה, ולא 'יראה'. (מחכ"א).

ת. כל מדה כשצריכים.¹⁵⁹

ש. שמו"ע. משיב הרוח ומוריד הגשם. יש לדקדק מהו דאמרינן הרוח, הגשם בה"א הידיעה. וכן גבי מוריד הטל.

ת. הידוע מששת ימי בראשית.

ש. שמו"ע. ונאמן אתה להחיות מתים. עלה ברעיוני בס"ד, דהס"ת ה"ז תיבת 'מתנה' והיינו כי מאחר שנגזר למות משום חטא אדה"ר א"כ למה ובזכות מה זוכים לתחיית המתים, ואין זו אלא מתנ"ה מהשי"ת שרוצה להיטיב עמנו יתברך שמו ויתעלה זכרו אכ"ר.

¹⁵⁷ עי' תענית כ"ט א' אמרו כשחרב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היתה ומוצאי שביעית היתה ומשמרתה של יהויריב היתה והלויים היו אומרים שירה ועומדין על דוכנם ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה' אלקינו עד שבאו נכרים וכבשום, ועיין תוס' שם ד"ה וישב, יעו"ש, ועי' ערכין י"א ב', ויש לעיין אם יש מזה ראייה קצת אם היו ממשיכים לומר גם לכו נרננה וגו' או לא.

¹⁵⁸ היינו דבסוף דברים זהו רק טובה ומשא"כ כאן אף שהוא טובה מ"מ יש בו גם צד רע ולכן לא מסיימים בו.

¹⁵⁹ שו"ר מש"כ מרן שליט"א בפירושו 'בהיר בשחקים' [הנפלא במאד מאד] לספר הבהיר [של התנא הקדוש רבי נחוניא בן הקנה] והכי איתא שם (באמצע אות קל"ה) מאי מימי קדם, מלמד שאם לא היה אברהם גומל חסד וזוכה למדת חסד לא היה יעקב זוכה למדת אמת, שבזכות שזכה אברהם למדת חסד זכה יצחק למדת פחד דכתיב וישבע יעקב בפחד אביו יצחק, אטו יש איש שישבע כך באמונת פחד אביו, אלא עד כאן לא ניתן ליעקב כח, ונשבע בכח שניתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק כו'. וכתב עלה שם מרן שליט"א וז"ל, א"ר יוחנן, ר"ל כידוע ג' האבות אברהם מדת חסד יצחק מדת גבורה יעקב מדת אמת "וכל א' זכה ע"י שלשתן", והנמשל שבתורה זוכין לג' דברים פשוט דרוש וסוד והוא כנגד ג' אבות כידוע עכ"ל. ודו"ק. ועיין עוד שם אות קל"ז דאמר, ובזכות אברהם שזכה למדת חסד זכה יתחק למדת פחד והואיל וזכה יצחק למדת פחד זכה יעקב למדת אמת שהוא מדת שלום כו', ועיין מש"כ מרן שליט"א שם. וע"ע בס' תשובות הגר"ח ח"א תשובה תקל"ח, ובהערה שם.

ת. נכון.

ש. שמו"ע. ברכת על הצדיקים. כתב הר"י בר יקר בפירוש התפלה וז"ל, ועל פליטת סופריהם והם חכמי ישראל שהם כחולין כדאמ' (ר"ה ט"ז א') כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי עכ"ל, והנה הכי אמרי' בר"ה שם, א"ר יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כמאן כר' יוסי, והקשו בתוס' (ד"ה כמאן) וז"ל וא"ת לרבנן נמי מי לא מצלינן רפאנו וברכת השנים כו' עכ"ל והיינו איך קאמר רב יוסף כמאן כר' יוסי והרי ברכת רפאנו בהכרח הוא גם לרבנן כי לומר שרפאנו זה רק כרבי יוסי זה א"א לומר מאחר שרפאנו זהו תקנת אנשי כה"ג וודאי שרבנן לא פליגי ע"ז, וא"כ היכי קאמר רב יוסף כמאן רק כרבי יוסי. ותי' התוס' בתי' קמא, ואומר ר"ת דשלא יחלה ודאי לא מצלינן אלא לר' יוסי אבל שיתרפא מצלינן אליבא דכו"ע דמתי יחלו נגזר מתי יתרפאו לא נגזר ואמר בריש הנודר מן המבושל (נדרים מ"ט א'¹⁶⁰) אהך דרב יוסף קצירי קצירי ממש מריעי רבנן והשתא מצלינן אקצירי שיתרפאו ואמריעי היינו רבנן שלא יחלו כו' עכ"ל¹⁶¹ והיינו דיש ב' תפילות הא' שלא יחלו והב' שיתרפאו, ושלא יחלו זה רק לר' יוסי, ושיתרפאו זה גם לרבנן, ולכן ברכת רפאנו שזה רק שיתרפאו זה לכו"ע אבל מריעי שזה שלא יחלו זה רק לר' יוסי. ולכאורה נמצא מבואר מדברי ר"ת שברכת רפאנו אין זה כולל תפילה שלא יחלו.

ועתה צ"ב כך, דלכאורה כמו שא"א לפרש שרפאנו הוא תפלה אמריעי וכנ"ל בדברי ר"ת, כמו כן לכאור' א"א לפרש שפליטת סופריהם הוא תפלה אמריעי כי אם לא כן הדרא קושית התוס', וכיון שכן היאך מפרש הר"י בר יקר דפליטת סופריהם הוא תפלה אמריעי.

וקושיא זו על הר"י בר יקר אולי י"ל דהר"י בר יקר לא ס"ל כתירוץ ר"ת, אלא הוא ס"ל כתירוץ בתרא דהתוס' שהחילוק הוא דקצירי ומריעי זהו תפלת יחיד ושייך רק אליבא דרבי יוסי וברכת רפאנו זהו תפלת רבים ושייך גם אליבא דרבנן כי אע"פ שנחתם כבר ביוה"כ מ"מ כיון דהוי תפלת רבים שייך להתפלל ע"ז, ולפי"ז י"ל, דאף תפלת ועל פליטת סופריהם היא תפלת רבים וכמו תפלת רפאנו.

ת. הכל בכלל.¹⁶²

ש. בענין הנ"ל. שאלנו את מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתתרמ"ט) בזה"ל: שמו"ע רפאנו ה' ונרפא כו'. יש לשאול אמאי תקנו רק תפלה שנתרפא, דלמה לא תקנו תפילה לפני כן שלא נחלה, וכדארז"ל (שבת ל"ב א') אמר ר' יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר כו'. ולכאור' צ"ב טובא.

¹⁶⁰צ"ל: מ"ט ב'.

¹⁶¹ועי' במפרש בנדרים שם שכתב וז"ל מצלינן אקצירי רופא חולי עמו ישראל. מריעי על פליטת סופריהם עכ"ל וזהו כמ"ש הר"י בר יקר הכא, ועי' מש"כ במהרש"א שם (בד"ה כמאן) על דברי המפרש. ודו"ק.

¹⁶²בביאור תשובת מרן שליט"א כתב לן חכ"א לבאר כך ובזה"ל: תוס' לא אומר שרפאנו היינו חולים שיתרפאו, תוס' רק אומר שעל שיתרפאו מצלינן גם לרבנן, והכונה דלעולם שפיר אפשר לומר שרפאנו כולל חולים שיתרפאו ושלא יחלו, אבל כיון שזה גם חולים שיתרפאו, לא איכפת לן לבקש בזה על הבריאם שלא יחלו, כי מה שלא מבקשים לרבנן שלא יחלו זה רק אם מבקשים את זה לבד, אבל אם כלול ברפאנו גם שלא יחלו, לא איכפת לן, דמה בכך שכבר נגזר, הרי הקב"ה יכול להפך את הגזירה, כמו שתשובה ומעשים טובים מהני אפילו אחרי שנגזר דמהני לבטל הגזירה, אבל כל זה כשמבקש ברפאנו שכלול בזה משיתרפאו, בזה לא איכפת לן שייבקש גם שלא יחלו, ומשא"כ כשמבקשין אמריעי וכאן מבקשים רק על שלא יחלו, כזה דבר יש קפידא על בקשה כזו אליבא דרבנן, כי כיון שכבר נגזר, לא היינו מבקשים שלא יהיה הגזירה בצורה מפורשת על כשאנו מפרשים שאנו מבקשים רק על ביטול הגזירה לבד, ולכן לעולם אליבא דאמת 'הכל בכלל' רפאנו החולים ושלא יחלו וזה לא קשיא על רבנן אבל כשמצלינן בפרטיות על שלא יחלו זה לא אליבא דרבנן, עכ"ל החכ"א בביאור תשובת מרן שליט"א.

והשיב מרן שליט"א: רפואה מעיקרא נמי משמע. (ע"כ). והיינו דבכלל בקשת רפאינו זה ג"כ בקשה שלא יחלה ולא רק בקשה שאם כבר נחלה שיתרפא, והשתא לכאן צ"ב דהא בתוס' הנ"ל נתבאר דברכת רפאינו היא תפלה רק על מי שנחלה כבר שהוא יתרפא ואי"ז תפלה שלא יחלה, ולכאן צ"ב בדברי מרן שליט"א. (ומתחילה חשבנו ליישב דתשובת מרן שליט"א דוקא לתי' בתרא דהתוס' ולא לתי' ר"ת, אבל לכאן אין ליישב כן, כי לכאן אין לומר שתי' שני דהתוס' לא סבר כתי' ראשון והיינו שתי' שני פליג על תי' ראשון וסובר דברפאינו כלול גם בקשה שלא יחלו (וכתשובת מרן שליט"א) כי לכאן הכרח התי' השני לומר דלא כתי' ראשון הוא כי תי' שני סובר דגם מתי יתרפאו נגזר בר"ה, וכיון שכן, לכאן אין ליישב דתשו' מרן שליט"א קאי רק לתי' בתרא, כי גם תי' בתרא סובר כתי' קמא שאין כלול ברפאינו גם שלא יחלה).

ת. שניהם אמת.

ש. שמו"ע. ולירושלים עירך ברחמים תשוב. יש לשאול מהו ולירושלים, דלכאן הוה למימר לירושלים בלא וא"ו.

ת. המשך לברכה הקודמת.¹⁶³

ש. בהנ"ל. מה דאמרינן ברחמים האם הכונה ברחמים ולא בדינים והיינו שישוב מבלי שיהיו צרות ח"ו, או שעיקר הבקשה שישוב והיינו דאע"פ ששמא יש מעכבים ח"ו עם כל זאת מבקשים את רחמיו ית"ש שישוב בב"א.

ת. שניהם.¹⁶⁴

ש. שם. ותשכון בתוכה כאשר דברת. לכאורה צ"ב היאך אנו אומרים לפנינו ית"ש כאשר דברת (שזה נשמע כאילו הוא יתברך ויתעלה חייב לנו משהו כביכול ח"ו, והוי חוסר ד"א).

ת. הבטיחנו.^{165 166}

ש. שמו"ע. שים שלום כו' ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו ה"א תורת חיים ואהבת חסד כו'. כתב הרמ"א (סוף סי' קכ"ז) וז"ל, ויש

¹⁶³ וכן השיב לן מרן שליט"א במכתב אחר בזה"ל: המשך לברכה הקודמת על הצדיקים. ולכאורה הכונה כמו שכתב הטור (או"ח סי' קי"ח) מגמ' מגילה י"ז ב' וז"ל ארבע עשרה בונה ירושלים ותקנוה לומר אחר על הצדיקים 'שעיקר' התרוממות קרנות הצדיקים בירושלים שנאמר שאלו שלום ירושלים ישליו אהביך כו' עכ"ל יעו"ש.

ולפי זה הכי נמי י"ל גם גבי ברכת ולמשינים שאומרים 'ולמלשינים ולא אומרים למלשינים, מאחר דקודם לזה היא ברכת השבת הסנהדרין, והרי היא המשך לברכת השיבה שופטינו ודו"ק.

¹⁶⁴ ובמכתב אחר השיב לן מרן שליט"א בכת"י בזה"ל: תפוס לשון ראשון. וצ"ל שעיקר הכוונה כלשון ראשון ומ"מ יש לכיין בתפלה על שני הדברים.

¹⁶⁵ ע"ע בזה להלן תשובה תענית ה' ב' וא"ל ר"נ לר"י כו' יעו"ש ודו"ק.

¹⁶⁶ שמא שייך ליישב עוד כך, דהנה קודם זאת, מתפללין ולירושלים עירך ברחמים תשוב, וזה ניחא שאנו מבקשים שהשי"ת ישוב לירושלים, אבל מה שאנו מבקשים ותשכון בתוכה ה"ז כבר בקשה גדולה יותר והיינו דלא רק שתשוב אלא שגם אחר שתשוב גם תשכון בתוכה, והיאך אנו מבקשין בקשה גדולה כזו, ולכן נצרך לנו לומר כאשר דברת, והיינו שאנו מבקשין בקשה כה גדולה מאחר שכן דברת שתשכון בתוכה, ובאמת לולי שהשי"ת דיבר כן לא היינו יכולין לבקש בקשה כה גדולה גם שיחזור וגם שישכון.

מתחילין שים שלום במנחה של שבת הואיל וכתיב ביה באור פניך נתת לנו שהיא התורה שקורין במנחה בשבת עכ"ל, ויש לשאול דאם ב'אור פניך' היינו התורה, היאך יתפרש כי ב'אור פניך' נתת לנו ה"א 'תורת חיים', דמה שייך לומר כי ב'תורה' נתת לנו 'תורת' חיים. וצ"ב.

ת. סתרי תורה.¹⁶⁷

ש. שמו"ע. אלקי נצור כו' ולמקללי נפשי תדום כו' וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם. יש לשאול דכיון דאמרינן בתחילה ולמקללי נפשי תדום א"כ איך מתפללין וכל החושבים עלי רעה כו'. (ולכאור' אין ליישב דיש חילוק בזה בין 'למקללי' לבין 'החושבים עלי רעה' כי בפשוטו מקללי חמור יותר מהחושבים רעה ואם במקללי מתפללין דאעפ"כ נפשי תדום כל שכן שבחושבים רעה הי' להתפלל שנפשנו תדום). ולכאור' צ"ב.

ת. אין בקללתו ממש.¹⁶⁸

ש. שמו"ע. הנני רגיל לומר בסוף השמו"ע את הפסוק אליך ה' אקרא ואל ה' אתחנן לפי מה שראיתי בסידורים שזהו הפסוק לשם אהרן, ועתה הגיע לידינו בעזה"י סידור עתיק מאד ושם יש ג"כ פסוקים לשמות אנשים ומובא פסוק אחר לשם אהרן, והוא, אשמחה ואעלצה בך אזמרה שמך עלייך. וכעת השאלה איזה פסוק לומר.¹⁶⁹

ת. כרצונך.

ש. שמו"ע דשחרית דשבת קודש. ישמח משה כו' ושני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת. יש לשאול אמאי אמרינן 'בידו' ל' יחיד והרי היו בשתי ידיו וכדכתיב (כי תשא ל"ב י"ט) ויהי וגו' וישלך מידידו את הלחת וגו' ועוד כתיב (עקב ט' ט"ו, י"ז) ואפן וארד וגו' ושני לוחות הברית על שתי ידי, ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי וגו'.

ת. א. ידו הכונה כחו.¹⁷⁰

ב. יד החזקה.

¹⁶⁷ היינו כי ב'תורה' נתת לנו סתרי תורה.

¹⁶⁸ לכאורה היינו דבאמת כן יש חילוק בין ולמקללי לבין החושבים עלי רעה, ומה שכתבנו לשאול דמקללי חמור יותר מהחושבים כו' וכנ"ל בשאלה, ע"ז כתב מרן שליט"א דאין זה נכון, והיינו משום שאין בקללתו ממש, וממילא אין צריך לבקש להפר הקללה כי הקללה אין בה ממש.

¹⁶⁹ לכאורה באמת אין כ"כ נפק"מ אלא דמ"מ יש חילוק קצת כי הפסוק אליך ה' אקרא וגו' ה"ז תפילת תחינה ובקשה ואילו הפסוק אשמחה ואעלצה בך וגו' ה"ז דברי שבח והודיה.

¹⁷⁰ כדכתיב (וזאת הברכה ל"ד י"ב) ולכל היד החזקה וגו' אשר עשה משה לעיני כל ישראל, ופרש"י וז"ל, ולכל היד החזקה. שקבל את התורה בלוחות בידיו עכ"ל, וכתב בשפתי חכמים אות נ' וז"ל פירוש ולכל היד החזקה קאי על משה פירוש שהיה בו כח וחוזק ליטול בידידו הלוחות אף שהיו כבדים עד מאד אבל אין פירושו כמו בכל מקום שקאי על הקב"ה דא"כ היה לו לכתוב ולכל היד החזקה אשר עשה (משה על פי) ה' [ביד משה] עכ"ל. ובאמת המה דברי חז"ל הקדושים כמו שהביא כל דבריהם בהדיא בפירוש הרא"ש על התורה כאן יעו"ש. וזהו ג"כ כונת מרן שליט"א בתשובה ב'.

והנה מה שכתבנו להק' מדכתיב וישלך מידידו וגו', יש להפחית את חומר הקושיא מהתם, כי במ"ש וישלך מידידו את הלוחות יש קרי וכתב, והקרי הוא 'ידידו' והכתיב הוא 'ידו' כמ"ש בספר הבהיר אות קפ"ח יעו"ש. והבן.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול אמאי אמרין וכתוב 'בהם' שמירת שבת, והרי עשרת הדברות היו מחולקין ה' דברות בכל לוח וא"כ שבת הי' כתוב רק בלוח אחד. ובשלמא למ"ד בירושלמי שקלים ט"ז ב' שהיו י' דברות בכל לוח ניהא אבל למ"ד שם שהיו רק ה' דברות בכל לוח קשיא.

ת. א. מחוברין.¹⁷¹

ב. שניהן כאחד.

ש. תחנון. והוא רחום. עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר. הנה 'עוזך' פירושו הארון והלוחות כמפרש"י בתהילים ע"ח ס"א, ולכאוי' לפי"ז נתבאר כאן דהארון גלה, ולכאוי' צ"ב דהא מחלוקת תנאים היא (בבבלי יומא נ"ג ב' ובירושלמי שקלים ט"ו ב') אם הארון נגנז בבהמ"ק או הארון גלה לבבל.

ת. א. גם הארון.

ב. גם אם נגנז גלה ממקומו.¹⁷²

ש. עלינו לשבח. בספר תשובות הגר"ח ח"א תשובות תתק"ח - ט' נתבאר דבתפילת עלינו לשבח יש כאלו שאומרים ימח שמו, וכתב עלה מרן שליט"א שם דימח שמו הוא מעיקר הנוסח. ויש לשאול מה הכוונה 'מעיקר הנוסח' דבפשוטו לא נמצא נוסח כזה אף בסידורי הראשונים ז"ל, והיכן נמצא מקור לזה הנוסח. (וחכ"א העיר דבספר שולחן הטהור (קאמארנא) סימן קל"ב ס"י נמצא נוסח זה).

ת. א. בגלל הצנזור.¹⁷³

ב. זה בגלל פחד הגוים אבל כולם אמרו כן (כמדומה שגם הט"ז ביו"ד מביאו).^{174 175}

ש. שחרית. אין כאלקינו כו' מי כאלקינו כו'. מקשין העולם דלכאוי' הול"ל קודם 'מי' כאלקינו ורק אח"כ 'אין' כאלקינו (איברא דבספר נוטרי אמן הובא בשם מהר"י יונה מחכמי תימן, דאין כאלקינו מ"י כאלקינו נ'ודה לאלקינו הוא ר"ת אמן ומסיימים ברוך אלקינו, שתקנו

¹⁷¹ היינו דכיון שהיו ב' הלוחות מחוברין לכן שייך הלשון 'בהם' אף שלמעשה הי' שבת כתוב רק בלוח אחד. וזהו ג"כ הכונה בתשובה השניה.

¹⁷² היינו דאע"פ שהארון נגנז במחילות הבית המקדש (כמ"ש במס' יומא) מ"מ סוף סוף הארון גלה ממקומו המיוחד לו בקודש הקדשים. ולפי"ז מ"ש 'בשבי' היינו דביחס אלינו כלל ישראל הי' חשיב שהארון נמצא בשבי. וזהו ג"כ כוונת תשובה קמא. וכן השיב לן מרן שליט"א להלן שקלים ט"ו ב' יעו"ש, ובהערה שם.

¹⁷³ היינו, לכן זה לא הודפס בסידורים.

¹⁷⁴ כנראה כוונת מרן שליט"א לט"ז יו"ד סי' קע"ט סק"ה עיי"ש. הגראי"ש קניבסקי שליט"א. נז"ל המחבר בסעיף ח' שם, הלוחש על המכה או על החולה ורוקק ואחר כך קורא פסוק מן התורה אין לו חלק לעוה"ב ואם אינו רוקק איסורא מיהא איכא ואם יש בו סכנת נפשות הכל מותר, עכ"ל המחבר. וכתב הט"ז וז"ל, ורוקק ואח"כ קורא כו'. הטעם דכיון דמזכיר שם שמים על הרקיקה הוי בזיון ח"ו ועל כן אין להקשות ממה שנוהגין ברקיקה קודם ואנחנו כורעים דשם הכל יודעין שהרקיקה היא לבזיון הגילולים של עובדי כוכבים והיא כבוד שמים שמוזכר אח"כ, כן נ"ל. עכ"ל הט"ז.

¹⁷⁵ ועי' בזה בספר אורחות רבינו למרן הסטייפלער זצוק"ל ח"א עמוד ס"ח אות י"ד ובהערה שם.

תפלה זו כשהיונים גזרו שלא לענות אמן, ולפי שגדול העונה יותר מן המברך לכן הוקדם אמ"ן לברוך, כך ראיתי מובא), ועל עצם ק' העולם הנ"ל, יש להעיר, דבספר רזיאל המלאך (עמוד קכ"ו) ג"כ איכא נוסח התפילה ההיא, ושם באמת הנוסחא קודם 'מי' כאלקינו ואח"כ 'אין' כאלקינו כו', ולא כהנוסח שלפנינו בסידורים, והאם יש ללמוד מספר רזיאל המלאך שעיקר הנוסחא הוא באמת לא כהסידורים שלפנינו אלא כהנוסח שבספר רזיאל המלאך (ושלפ"ז שוב לא קשיא קושית העולם).

ת. דעביד כמר עביד וכמר עביד.

ש. י"ג עיקרים. אני מאמין כו' ואע"פ שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא. מהו המקור לנוסח 'בכל יום'. (ואם המקור של הי"ג עיקרים הנדפס בסידורים הוא מפירוש המשניות להרמב"ם בסנהדרין ר"פ חלק, הלא לכאורה לא מצינו שם מקור לנוסח 'בכל יום'. ואם אין מקור לזה הנוסח אולי ניחא מה דמקשין העולם היאך אפשר לומר 'בכל יום' והא בגמ' עירובין מ"ג ב' מבואר דמשיח לא יבוא בשבת כי אליהו לא בא בערב שבת כמבואר שם. אך מסתבר דיש מקור לנוסח 'בכל יום', וצ"ב היכן).

ת. מצוה תמידית.

ש. בהנ"ל. האם כוונת מרן שליט"א דמ"ש 'בכל יום' היינו שבכל יום יש מצוה לחכות למשיח, ואפילו ביום שמשיח ודאי לא בא והיינו בשבת, גם כן יש את המצוה לחכות לו, וזהו מ"ש מרן שליט"א 'מצוה תמידית' (ואם זו הכוונה, קצת צ"ב ממה שסיפר לי מו"ז הגה"צ רבי אריה שכתר שליט"א, שהיה נוכח בעצמו בשמחת שבת שבע ברכות של בנו של מרן הגרי"ז הלוי מבריסק זצ"ל, והרב מבריסק דרש שם ואמר שמהרמב"ם משמע שמשיח יכול לבוא גם היום (דהיינו בשבת) ומה שכתוב שמשיח לא בא בשבת זה כבר המשיח יסביר, ומי שחושב שהמשיח יכול לבוא רק מחר ביום ראשון או ביום שני ולא היום (בשבת) הוא אפיקורס. ומו"ז שליט"א אמר לי: הוא ממש צעק 'אפיקורס' הוא ממש צעק. ע"כ המעשה. ומבואר דהרב מבריסק זצ"ל ס"ל דמשיח אתי בשבת [ואילו למרן שליט"א משיח לא אתי בשבת, ובכל יום' היינו מצוה תמידית וכן"ל]. וצ"ב.

ת. אמרתי מה שכתוב בגמ', ואם אינו כן הוא עתיד ליישב לנו את הגמרא.

ש. בהנ"ל. חשבתי בעזה"י ליישב עוד, כך, דהנה ראיתי ממרן שליט"א דאם נזכה בעזה"י לאחישנה אזי קודם יבוא משיח ואח"כ אליהו, ומ"ד בגמ' עירובין מ"ג ב' שאליהו יבוא לבשר על ביאת משיח זה רק במצב של בעתה, ולפי"ז י"ל דמ"ש 'בכל יום' ה"ז אפילו בשבת והיינו באופן שמשיח יבוא קודם אליהו וכן"ל. והאם נכון ליישב כן.

(שוב אמר לי אאמו"ר הגאון ר' יעקב הלוי שליט"א דדברי מרן שליט"א הנ"ל, כן כתב ג"כ בטורי אבן בר"ה י"א ב').

ת. בכל יום ובכל עת ובכל שעה.¹⁷⁶

¹⁷⁶ ועי' בתשובות מרן שליט"א לעיל תהלים מ"ג ג' ודו"ק.

ש. ערבית. אהבת עולם כו' נשיח בחקיך ונשמח בדברי תורתך ובמצותיך כו'.
מ"ש ובמצותיך, יש לשאול, האם קאי גם על נשיח וגם על ונשמח [והיינו, ובמצותיך נשיח
ונשמח] או שזה קאי רק על ונשמח.

ת. על שניהם.

ש. ערבית. בסידור תפלה למשה ממרן שליט"א כתוב ד'ובהם נהגה יומם ולילה' אין הכונה
שאנו מתחייבים בזאת שכך נעשה דא"כ נדר גדול נדר לאלקי ישראל. האם גם על ל' הברכה
שלפני זה גם אינו שאנו אומרים ש'בשכבינו ובקומינו נשיח בחוקיך' וכו', אלא אנו רק מבקשים
ומתפללים על כל זה.

ת. יתכן.¹⁷⁷

ש. ערבית. ברכת השכיבנו. ושמור צאתנו ובואינו לחיים ולשלום מעתה ועד
עולם. הנה לכאורה מעתה ועד עולם קאי רק על הבקשה ושמור צאתנו כו' ולא על כל הבקשות
כאן כגון ותקננו בעצה טובה מלפניך מעתה ועד עולם, דאל"כ למה בשבת כשמוסיפין ופרוש
עלינו סכת שלומך אין אומרים את המעשה ועד עולם אחרי ופרוש כו' אע"כ דמעתה ועד עולם
קאי רק על הבקשה ושמור צאתנו כו', וכיון שכן, יש לשאול למה רק גבי ושמור צאתנו כו'
מתפללין מעתה ועד עולם.

ת. זה כללא על הכל.

ש. בהנ"ל. האם כוונת מרן שליט"א: שמעתה ועד עולם קאי על כל הבקשות והיינו השכיבנו
ה"א לשלום מעתה ועד עולם והעמידנו מלכנו לחיים מעתה ועד עולם וכן הלאה, או"ד הכונה
ש'צאתנו ובואנו' זה כולל את כל הבקשות ולהכי רק בזה אמרין מעתה ועד עולם. (ואם כצד א'
צריך א"כ ליישב הראי' שכתבנו בשאלה. ועוד נצטרך ליישב, כי לכאו' מלבד הברכה כאן לא
מצינו לשון זה של מעתה ועד עולם על דברים גשמיים וכיון שכן ק' לומר דהמעשה ועד עולם
קאי על כל הבקשות שבברכה כאן כי למה דוקא בבקשות כאן נימא כן מה שלא מצינו בשום
מקום. ונפק"מ בין ב' הצדדים, שלצד א' אמרינן ושמור צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם, ולצד ב'
צ"ל ושמור צאתנו ובואנו ולהפסיק מעט ושוב לומר מעתה ועד עולם כי מעתה ועד עולם קאי
על כל הדברים).

ת. הכל בכלל.

ש. ערבית של שבת. בנוסח מגן אבות: המניח 'לעמו' (ל' יחיד) ביום 'שבת' קדשו (ל'
יחיד), א"כ מה הכוונה כי 'בם' (ל' רבים) רצה וכו', הול"ל כי 'בו' (בעם, בשבת). (מחכ"א).

¹⁷⁷ ועי' תשובות הגר"ח ח"א תשובה תתק"י.

ת. בשבתות.

ש. שחרית דשבת ויו"ט. ובמקהלות כו' ולקלם כו'. מהו הפי' ולקלם. (ול' רש"י ביצה כ"ב ב', ומקולס לשון גבור מזויין שכלי זיינו תלויין לו בצדו כו', ושמא יש ללמוד משם לפרש כאן שה"ז שבח על גבורתו ית"ש ויל"ע).

ת. לשבח בקול.¹⁷⁸

ש. שם. בפי ישרים תתהלל. קצת יש לשאול למה אמרין 'בפי', דלמה לא אמרין 'בפה' ישרים כו' וכמ"ש המג"א לענין ברוך שאמר דצ"ל 'בפה' עמו ולא 'בפי' עמו.

ת. הרבה.¹⁷⁹

ש. בהנ"ל. בפי ישרים תתהלל וברברי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתרום ובקרב קדושים תתקדש. הנה ישרים צדיקים חסידים קדושים ה"ז ר"ת יצחק, ובסידורים נוסח ספרד (וכן בר"ה ויוה"כ לנוסח אשכנז) אמרין בפי ישרים תתרום ובדברי צדיקים תתברך ובלשון חסידים תתקדש ובקרב קדושים תתהלל שזהו ר"ת רבקה, ויש לשאול למה לנוסח אשכנז אין אומרים לפי הסדר שיהי' ר"ת רבקה כמו שכתוב בנוסח ספרד, ויותר, למה בר"ה ויוה"כ כן הופכין הסדר שיצא רבקה.

ת. עניני קבלה.¹⁸⁰

ש. מנחה דשבת קודש. אתה אחד כו' יעקב ובניו ינוחו בו כו' מנוחה שלמה שאתה רוצה בה כו' כי מאתך היא מנוחתם כו'. צ"ב דבתחי' אמרין ינוחו 'בו' לשון זכר (כמו בשחרית ומוסף) ואילו אח"כ אמר 'בה' 'היא' לשון נקבה (כמו במעריב דליל שבת). וצ"ב.

ועוד צ"ב, דלכא' כיון דה"ז תפילת מנחה היה לומר בכולהו 'בהם' לשון רבים, וכמו דאמרין וינוחו 'בם'. וצ"ב.

ת. גם זכרים וגם נקבות חיוב על כ"א ועל הציבור.¹⁸¹

¹⁷⁸ עי' מו"ק כ"ז ב' אמר עולא קילוס כרגל כו' תנו רבנן המקלס לא יקלס בסנדל אלא במנעל מפני הסכנה, ופרש"י וז"ל, כרגל. מכה רגלו בקרקע עכ"ל. וחזינן נמי דקילוס ענינו בקול.

¹⁷⁹ היינו דכיון ד'ישרים' הם הרבה והיינו רבים ולא יחיד, לכן אומרים 'בפי' ולא 'בפה', כי בפה זהו בפה של יחיד וממילא לא שייך לומר 'בפה' ישרים, ומשא"כ בתפלת ברוך שאמר ש'עמו' זה יחיד ולא רבים שהרי לא אומרים 'עמים' בל' רבים לכן אומרים 'בפה', ודו"ק.

¹⁸⁰ ועי' בסידור בית יעקב להגאון היעב"ץ זצ"ל דכתב בתוך דבריו וז"ל ומה נמרצו אמרי יושר כי על כן באו ג"כ יצחק ורבקה מרומים כאן כמפורסם לכל ולא שמענו מה טיבן בכאן דווקא הרי הדבר ברור כי יצחק מדתו ידועה וכן רבקה לזאת יקרא אש"ה ודי בזה לנכון כו' עכ"ל, ומדסתם הגריעב"ץ ולא חילק בין ר"ה ויוה"כ לבין שאר ימות השנה [שהרי דקדק הרבה מאד] מבוואר דבאמת אף לנוסח אשכנז לא היה חילוק ולעולם היו אומרים כפי שאומרים בר"ה ויוה"כ דאל"כ הוה ליה להגריעב"ץ לומר זה.

¹⁸¹ כוונת מרן שליט"א, שבחר גם לשון זכר וגם לשון נקבה וגם לשון רבים לומר שכולם חייבים במנוחת שבת. הגראי"ש קניבסקי שליט"א.

ש. מוסף דראש חודש. כי בעמך ישראל בחרת מכל האומות וחוקי ראשי חדשים להם קבעת. לכאורה יש לדקדק אמאי לא אמרין 'לנו' קבעת¹⁸², כי 'להם' קבעת ה"ז משמע לאומות מאחר שקודם 'וחוקי ראשי חדשים להם קבעת' אמרין 'מכל האומות'. ת. שהמצוה כבר הוקבעה להם.

ש. בהנ"ל. כמו"כ יש לדקדק למה אמרין כי 'בעמך ישראל', דלמה לא אמרין כי 'בנו' [וכהנוסח בקידוש כי 'בנו' בחרת כו', וכן הוא ג"כ במוסף דיו"ט דאמרין אתה בחרתנו מכל העמים ולא אמרין אתה בעמך ישראל בחרת מכל העמים]. ת. לכלול כל ישראל.¹⁸³

ש. שם. מזבח חדש בציון תבין. יש לדקדק מהו 'חדש' דהאם לא יחזרו להשתמש במזבח דהמשכן והמקדש. ת. יקטן מדאי.¹⁸⁴

ש. תפילת יו"ט. אתה בחרתנו מכל העמים כו' וקדשתנו במצותיך כו'. משמע דדוקא ישראל מתקדשים במצות, אבל העכו"ם אף אם יקיימו את המצוות (והיינו ז' מצוות בני נח) לא יתקדשו במצוות, דאל"כ מה שייך לומר אתה בחרתנו מכל העמים כו' וקדשתנו במצותיך והרי גם העמים מתקדשים במצוותיהם, אלא על כרחך שאינם מתקדשים בזה. והאם זה נכון. ואם כן, מה הטעם שאין מתקדשים בזה והלא סוף סוף מקיימים ציווי ה' (כשיקיימו). ת. בן נח ששבת חייב מיתה כי התורה לא שייכת להם.¹⁸⁵

¹⁸² או לומר: 'לו' קבעת, דהיינו לעם ישראל קבעת.

¹⁸³ היינו דאם הוה אמרין בנו בחרת ה"ז יתכן להיות משמע רק בנו ולא כל ישראל ולכן אמרין בעמך ישראל בחרת לכלול את כל ישראל. אמנם כיון שכן צ"ב למה בקידוש אמרין כי בנו בחרת, וי"ל דהנה כונת התפלה כאן היא לומר שבנו בחר ה' להיות לו לעם מעל העמים ולכן גם כשאמרין בנו על כרחך הכונה היא שבכל עם ישראל בחרת דלא שייך לומר דבנו זה רק חלק מכל ישראל כי הקב"ה בחר בכל ישראל להיות לו לעם ולא רק בחלק מכלל ישראל כי ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא, ומשא"כ הכא בשמו"ע יתכן כן לומר דבנו זה רק חלק מכל ישראל כי כמו שמצינו חוטאים שאינם נקראים יהודים רח"ל כדאיתא במגילה י"ג א' ואמאי קרי ליה יהודי על שום שכפר בע"ז שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי כדכתיב איתי גוברין יהודאין וגו' יעו"ש כמו כן אינם נכללים באומה הישראלית. אמנם יש לדחות תירוץ זה כי אומה פירושה עם כמו שמצינו בתרגום יונתן בפ' האזינו (ל"ב מ"ג, ועוד) ולכן כיון דאמרין מכל האומות ה"ז כמו דאמרין מכל העמים והדרא שאלתנו הנ"ל לדוכתא. וי"ל דבקידוש וכן בתפילת אתה בחרתנו ה"ז הודיה ושבח ומשא"כ כאן בתפילת ראש חודש ה"ז בקשה ובקשה צריך לפרש בפרטות כדאיתא בזהר הקדוש ח"א דף קס"ט ע"א, והבן.

¹⁸⁴ בפשוטו היינו משום שלעתיד לבוא כשיהיה זה אחר תחיית המתים יהיו אנשים בלא מספר וכדכתיב ... ולכן לא יספיק מזבח כמו שהיה כי כיון שיהיו ג"כ הרבה קרבנות בלא מספר לכן אם יהיה המזבח קטן [והיינו קטן ביחס לריבוי האנשים שיהיו אז] לא יוכלו הרבה כהנים לעמוד לזרוק הדם באותו הזמן. אלא דלפי זה נמצא שמידות המזבח יהיו גדולים מאוד ועי' בזה בתשובות הגר"ח ח"א תשובה תתנ"ח ודו"ק.

¹⁸⁵ היינו דהמצות לא מקדשות את הגויים, כי אף שיקיימו המצוה שנצטוו מ"מ אינם מקיימים את מצות 'התורה' כי התורה לא שייכת להם מאחר שלא רצו לקבלה, אלא רק מקיימים 'מצות השי"ת', והביאור בזה לכאורה הוא, כי מה שהקב"ה צוה אותם בז' מצות ה"ז בגדר משפטים ולא בגדר מצות והיינו שהמצות האלו הם לטובת קיום העולם ולכן אי"ז מקדש אותם כי זה ניתן להם רק כדי שלא ישחת העולם על ידם ולא ניתן להם בתורת 'תורה' ודו"ק. וקצת ראיה לתשובת מרן שליט"א שהמצות באמת לא מקדשות את הגויים, י"ל מהא דמבואר בבא קמא ל"ח א' שבני נח לא מקבלים שכר כמצווה ועושה על ז' מצוותיהם, ומסתברא לפי זה שהמצות לא

ש. וְהַשִּׁיאֲנוּ. שאלנו את מרן שליט"א: בתפילת והשיאנו דאמרין כאשר רצית ואמרת לברכנו, היכן הקב"ה אמר לברכנו. והשיב מרן שליט"א (בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתשל"ז): כה תברכו. ושאלו: מדוע 'כה תברכו' האמור על ברכת כהנים הולך על כל ברכה וברכה והרי זה נאמר אצלנו רק העת תפלה, ובבהמ"ק רק בעבודה ועל הדוכן.

ת. על כל תפלה שיש בה בר"כ.¹⁸⁶

ש. כתב מרן שליט"א בטעמא דקרא 'ליום כיפור' (עמ' רמ"ה) בזה"ל: זה התרגול ילך למיתה ואני כו'. בירושלמי שבת פ"ו ה"ט ובמדרש מבואר שאם נגזר גזרה על אדם ורוצים לבטלה צריכה הגזירה לבא על אחר הדומה לו והיינו דקאמר שאם נגזר עלי זה התרגול ילך תחתי ואני אכנס ואלך כו' ע"כ. ויש לשאול למה [דוקא] התרגול דומה לאדם.

ת. גם אדם יכול לעוף לשמים.¹⁸⁷

ש. סליחות. סליחות לעשרה בטבת. אזכרה מצוק אשר קראני. בשלשה מכות בחודש הזה הכני. כו'. הלא שלשתן קבעתי תענית. כו'. פצתי על ארבעתן לו חץ כו'. הנה מונה כאן בפנים הסליחה שלוש מכות, הא', בח' בטבת והוא כתיבת התורה ביונית, הב', בט' בטבת פטירת עזרא הסופר, הג', בי' בטבת הוכתה העיר, ועתה, כיון שכן, לכאור' צ"ב מה שאומר אח"כ, פצתי על 'ארבעתן' כו', שהרי הקדים לומר 'בשלשה' מכות כו' הלא 'שלשתן' קבעתי תענית כו', וגם מונה את השלושה וכן"ל, ומהו 'ארבעתן'. ולכאור' צ"ב.

ת. כולם יחד.

ש. סליחות. מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו. מי שענה ליצחק בנו כשנעקד בהר המוריה הוא יעננו. כו'. מי שענה לאבותינו על ים סוף הוא יעננו. כו'. מי שענה

מקדשות אותם כי שכן מצוה מצוה והיינו ששכר על מצוה זהו קדושה שהאדם היהודי מתקדש ומתקרב לה' בעשיית המצוה וזוהי לעונג הרוחני ובפרט בגן עדן ולעתיד לבוא, וכיון שאמרו חז"ל שהגוים אינם מקבלים שכר הרי אמרו שאינם מתקדשים במצוותיהם.

ושו"ר דכן מבואר נמי בלבוש או"ח סימן מ"ו דכתב שם שהטעם שרק בברכות אזור ישראל בגבורה ועוטר ישראל בתפארה מזכירים 'ישראל' ולא גם בשאר הברכות, הוא, כי באלו ב' הדברים כוונת ישראל בהם לצניעות ולמורא שמים ומשא"כ אוה"ע יעו"ש והביאו המשנ"ב שם ס"ק ט' יעו"ש, והנה הוסיף הלבוש עלה בזה"ל: ואע"ג דנטילת ידים שבסמוך ג"כ אין כוונתם וכוונתינו שוה, שהם אינם מקפידים רק לנקיות ואנו ולהרהר ולקדושה כו' מ"מ התם אין צריך להזכיר ישראל 'שהרי אומרים בפירוש אשר קדשנו במצותיו וצונו' וכו' מה שאין אומרים כן באלו השתי ברכות, לפיכך באלו השתים צריכים להזכיר ישראל, כן נראה לי, עכ"ל הלבוש שם. ומשמע שאוה"ע אף אם יקיימו ד' מצוות שלהם לא יתקדשו על ידיהם ודו"ק.

¹⁸⁶ שו"ר מש"כ בחידושי מרן הגרי"ז הלוי החדשות אות ס"ט וז"ל בתפלת רגלים והשיאנו כו' את ברכת מועדיך לשמחה ולששון כאשר רצית ואמרת לברכנו. עיין רש"י על הפסוק והיית אאך שמח שכתב לפי פשוטו אין זה לשון ציווי אלא לשון הבטחה א"כ לפי פשוטו הוא ברכה עכ"ל, והיינו שהקב"ה אמר לברכנו ברכה של והיית אאך שמח.

¹⁸⁷ לכאורה הכוונה להא דמציונו באלכסנדרוס מוקדון שעף לשמים וראה את העולם ככדור, הובא בתוס' ע"ז מ"א א' ד"ה ככדור מירושלמי ע"ז פ"ג ה"א יעו"ש, אך לכאור' עדיין צ"ב למה דוקא תרגול ולא שאר עופות וכגון נשר כהעובדא דאלכסנדרוס מוקדון שעף ע"י נשר כמ"ש בפני משה שם יעו"ש נולא עוד אלא שהתנגול לא יכול לעוף לשמים כציפור ונשר, וי"ל משום דהתרגול הוא עוף טהור וניתן גם להאכילו לעניים וכמ"ש באו"ח סי' תר"ה יעו"ש. ואמנם עדיין צ"ב כי אלכסנדרוס מוקדון עף לשמים ע"י נשר שנשאו ולא עף בעצמו, וכיון שכן עדיין צ"ב מש"כ מרן שליט"א שאדם יכול לעוף לשמים דמשמע בעצמו, דאם הראיה מאלכסנדרוס מוקדון הרי שם לא עף בעצמו. ולכאורה עדיין קצת צ"ב.

ליונה במעי הדגה הוא יעננו. כו'. מי שענה למרדכי ואסתר כו'. הנה לכאו' צ"ב כך, דבשלמא מה שאומרים מי שענה ליונה במעי הדגה הוא יעננו וכן מי שענה למרדכי ואסתר כו' הוא יעננו נחא כי אכן מצינו שם שהם התפללו לה', וכן גבי אליהו הנביא בהר הכרמל ועוד, אבל מה שאומרים מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו וכן מי שענה ליצחק בנו כשנעקד על גבי המזבח הוא יעננו [וכן עוד כאן] צ"ב כי לא מצינו שהתפללו ע"ז ואדרבא מצינו שהמשיכו ללכת לקיים המצוה כמ"ש שם (וירא כ"ב ח') וילכו שניהם יחדו וכפירוש רש"י שם. וצ"ב.

ת. בודאי התפללו.

ש. בהנ"ל. ובמה שאומרים מי שענה לאבותינו על ים סוף צ"ב שלא מצינו שבנ"י התפללו רק משה רבינו מצינו שהתפלל כמ"ש (בשלח י"ד ט"ו) ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי וגו' ופרש"י וז"ל מה תצעק אלי למדנו שהיה משה עומד ומתפלל, אבל בנ"י לא מצינו שהתפללו רק אמרו (שם פסו' י"א) המבלי אין קברים במצרים וגו'. וצ"ב.

ת. משה ה' שלוחם.

ש. כותל המערבי. האם מותר לגעת באבני הכותל המערבי. וכן, האם מותר להכניס אצבעות הידים בתוך אבני הכותל, ואם אסור מ"ט. וכן, האם מותר להתקרב עד הקיר ממש, ואם אסור מ"ט. (דיש בזה הרבה שמועות ודיעות, ולכאו' למה יהא אסור כל זה מאחר שהוא קיר חומת הר הבית ומה שמחוץ לחומה למה יהא בו קדושה ובפרט לענין להתקרב עד הכותל ממש דלמה שיהא אסור לילך סמוך לכותל וכמו"כ להתקרב עד הקיר ממש. וזכורני תמונה ממרן שליט"א בכותל המערבי עומד סמוך לקיר ממש וידיו אינם נוגעות בקיר עצמו אלא היו זו ע"ג זו).

ת. כדאי לזהר מספק.

ש. כתב מרן החפץ חיים בס' שמירת הלשון (חלק שני, חתימת הספר) וז"ל ומה מאד צריך האדם להתחזק לשמור שלא לבטל אמירת קדושה ואמן יהא שמיה רבה, דהנה ידוע מה שאחז"ל דלמעלה יש כמה אלפי רבבות מלאכי השרת שאומרים קדושה בכל יום תמיד באימה וביראה ואיתא בתנא דבי אליהו פרק ט"ז שיש ארבע מאות ותשעים וששה אלפים רבבות מלאכי השרת שעומדין לפניו ומקדשין שמו הגדול בכל יום תמיד מיציאת החמה עד שקיעתה אומרים קדוש קדוש קדוש ומשקיעת החמה עד יציאתה אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, וכמה יתבייש האדם בבואו לעולם העליון ויראה את כל הרעש הגדול היוצא מאלפי רבבות מלאכים קדושים שמקדשים ומשבחים שמו של הקב"ה שיצרו ובראו בחדוה ובשמחה כשיזכור דכשהיה בעולם העשיה נתן לו הקב"ה ג"כ את המעלה הגדולה הזאת לפאר ולהקדיש את שמו הגדול תמיד בכל עת כצבא המרום במרום והוא התעצל ובטל זאת בחפץ נפשו, והעיקר שיתבונן בימי חייו שיבוא עת שיחפוץ בכל נפשו לפאר ולקדש את שם ה' אבל לא תהיה לו רשות על זה דאדם אין לו רשות לעסוק בתורה וכן לקדש את שם ה' כי אם בעודו בחייו בעולם הזה וכידוע עכ"ל מרן הח"ח שם. ויש לשאול בזה, האם הכונה שאמירת קדוש קדוש קדוש אומרים זה פעם אחת וזה לוקח להם זמן כ"כ מרובה מיציאת החמה עד שקיעתה וכמו כן אמירת ברוך כבוד ה' ממקומו אומרים זה פעם אחת וזה לוקח זמן כ"כ מרובה משקיעת החמה עד יציאתה, או"ד שחוזרים ע"ז הרבה פעמים ואומרים קק"ק הרבה פעמים מיציאת החמה עד שקיעתה וכן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו הרבה פעמים משקיעת החמה עד יציאתה.

ת. לכשיבא משיח יתברר לנו.

ש. בהנ"ל. מש"כ דאין לו רשות לעסוק בתורה, האם הכונה כפשוטו שבישיבה של מעלה אין לו רשות לעסוק בתורה. דאם הכונה רק שאין ע"ז שכר למה כתב אין 'רשות'.

ת. כפי הצורך.¹⁸⁸

ש. בהנ"ל. מש"כ דאין לו רשות לקדש את שם ה', לכאור' צ"ב דהא כתיב בתהלים ואנחנו נברך י-ה 'מעתי ועד עולם' הללויה, ועוד כתיב שם תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו 'לעולם ועד', ואין ליישב דלעולם ועד זהו רק בעוה"ז כי הרי אמרי' בעירובין נ"ד א' כל מקום שנאמר כו' ועד כו' אין לו הפסק עולמית (וגם, מכח זה כתב לן מרן שליט"א בתשובות הגר"ח ח"א תשובה תתקל"ב דמ"ש בברכת המזון ואל יחסר לנו מזון לעולם ועד ד'לעת"ל יהי' מזון רוחני), וכיון שכן לכאור' צ"ב עמ"ש"כ מרן הח"ח זצוק"ל דבעולם העליון אין לו רשות לקדש את שם ה'. וצ"ב.

ת. בקרוב אי"ה יתברר.

ברוך רחמנא דסייען

---

¹⁸⁸ אולי הביאור בזה דכל אחד יוכל ללמוד לפי כמה שהשתדל בתורה בעוד היה בעולם הזה, ויותר מזה לא יהיה לו רשות. והדברים מבהילים.

ספר

תשובות הגר"ח

על שולחן ערוך ומשנה ברורה

*

חובר בעזה"י ע"י

אהרן באאמו"ר הגאון הגדול ר' יעקב הלוי שליט"א גרנדיש

זכרון יעקב

מהדורת תשרי תשע"ח לפ"ג

תשובות הגר"ח

שולחן ערוך ומשנה ברורה

אורח חיים

ש. או"ח א'. כתב המשנ"ב (ס"ק ב') וז"ל, השחר. בשל"ה כתב סוד לחבר יום ולילה בתורה או בתפלה הן בבוקר הן בערב כו' עכ"ל, הנה כתיב (בשלח י"ג כ"ב) לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם, וכתב בבעה"ט וז"ל, לא ימיש. ב' במסורה, הכא לא ימיש עמוד הענן, ואידך ביהושע לא ימיש מתוך האהל, לומר כמו שהעננים היו משלימין זה לזה, כך עשה יהושע, משכים בבוקר עם עמוד האש ללמוד, ולערב הקדים ולמד עם עמוד הענן, והיינו לא ימיש, כמו שהעננים לא משו כך יהושע לא מש מתוך האהל, ועל כן זכה לילך לפני העם, עכ"ל הבעה"ט. ולכאור' דברי הבעה"ט ה"ז מקור לדברי השל"ה, שכן מצינו ביהושע שחיבר יום ולילה בבוקר ובערב בתורה. והאם נכון הוא שיש מיהושע מקור לדברי השל"ה הק'.

[ואם כן האם נילף ג"כ דמי שמחבר יום ולילה בתורה בבוקר ובערב כמ"ש השל"ה הק' זוכה להנהיג את הדור כיהושע שלכן זכה לילך לפני העם].

ת. נכון.

ש. או"ח א'. ביה"ל ד"ה שיהא. התעורר בצהרים כגון חולה ל"ע, האם יאמר 'מודה שהוצאתני מאפלה לאורה', או יאמר רק 'מודה שכשם שזיכתני לראות את החמה במזרח כן זכיתי לראותה במערב'. או יאמר שניהם. (ואם יש חילוק אם התעורר בבוקר וראה החמה במזרח, או לא).

ת. יש חילוק.¹⁸⁹

ש. נטילת ידים. בכתי חולים ששהינו בחו"ל (ד' שבועות וד' שבתות) לא הי' מקום לנטילת ידים אלא בחדר של הבית כסא, ונסתפקתי שם, אם זה מהני הנטילה שם, הן לברכת ענט"י והן לברכת אשר יצר. [ואולי יל"ד כאן מצד עשיית מצוה במקום מטונף כמבואר בביה"ל סי' תקפ"ח בסוף ד"ה שמע. ואמנם שמא לפי מש"כ במשנ"ב סי' א' סס"ק ב' אין ספק, והיינו דכתב שם וז"ל, אם ארע כשמשכים בלילה שאין לו מים לטול ידיו שלש פעמים כראוי להעביר רוח הטומאה אעפ"כ חלילה לו לבטל מדברי תורה משום זה עד שיאיר היום אלא יטול מעט או ינקה ידיו בכל מידי דמנקי ויברך וילמוד כדין התלמוד והפוסקים עכ"ל והיינו דעכ"פ אפשר הי' לנקות הידים בכל מידי דמנקי בהאי גוונא הנ"ל שלא הי' מקום ליטול מלבד הבה"כ, מיהו יתכן שאין ללמוד מהמשנ"ב הנ"ל לנידון דידן, כי בהאי גוונא דמיירי המשנ"ב משמע דמיירי באופן שכשיאיר היום

¹⁸⁹ היינו, אם התעורר בבוקר וראה החמה במזרח אזי כשהתעורר אח"כ בצהרים יאמר גם מודה אני שהוצאתני מאפלה לאורה וגם מודה שכשם שזיכתני לראות את החמה במזרח כו' אף שהמשיך לישון עד הצהרים, אבל אם התעורר רק בצהרים ולא ראה החמה המזרח אזי כשהתעורר בצהרים יאמר רק מודה אני שהוצאתני מאפלה לאורה.

כן יהי' לו מים ליטול ג"פ כראוי, ומשא"כ בנידון דידן הנ"ל לא יהי' לו אח"כ היכן ליטול הידים רק בחדר של הבה"כ, ואיך הוא הדין למעשה].
ת. י"א דמהני, ובשעה"ד יעשה.

ש. בהנ"ל. כמו כן נסתפקנו שם, אם ליקח מים מהברז שבחדר הבה"כ וליטול הידים מחוץ לחדר הבה"כ, אי זה מהני לנט"י, מאחר שהמים עוברים בחדר ששורה בו רוח רעה.

(ולמעשה בלית ברירה לקחתי מים מהברז שבחדר הבה"כ, ונטלתי מחוץ לחדר הבה"כ לתוך פח אשפה שהי' בחדר בו שכבו החולים. אבל אולי לא עשינו טוב כי בחדר הבה"כ שורה רוח רעה וכנ"ל).

ת. המים אין נאסרים.

ש. נטילת ידים שחרית. אברך א' אשתו לא בריאה בנפשה כ"כ ולא נוטלת ידים שחרית והוא אובד עיצות כי היא נוגעת באוכל ומה יאכל הוא ובני ביתו, מה יעשה.

ת. יטול לה ידים בקומה.

ש. ציצית. כשאחד מוציא האחרים בברכת ציצית, הזהיר השו"ע (סי' ח' סעיף ח') שיענו אמן, וכתב המשנ"ב וז"ל אף דבלא"ה צריך לענות אמן אחר כל ברכה מ"מ בזו שרוצה לצאת בה החיוב יותר שמורה בזה בעל שהוא מתכוין לצאת בה עכ"ל. וצ"ע למה הוצרך לטעם שעליו להראות שכוונתו לצאת תיפול"ל מכיון שכל עניית אמן היינו להסכים לדברי המברך, וכאן שהוא יוצא מדין שומע כעונה טפי רמי עליה לאמת דבריו, וכעין מש"כ המשנ"ב (סי' רי"ג ס"ק י"ז) וז"ל לכתחלה לבד מה שמצוה לענות אמן על כל ברכה ששומע מישראל עוד יותר יש חיוב לכתחלה לענות אמן בברכה שמתכוון לצאת בה כדי להורות בפועל שמסכים לברכת המברך עכ"ל. (מחכ"א).

ת. אין חייב להודיעו דסתמא על כל מה שצריכים.

ש. כתב במשנ"ב (סי' כ"א ס"ק י"ח) וז"ל, שלא יגרור. יש מפרשים הטעם משום ביזוי מצוה ועוד כי קרוב שיפסלו ולכן יגבהם ויתחבם בחגורו עכ"ל, הנה ממש"כ 'ויתחבם בחגורו', מבואר, א. דלובשים גרטל. ב. דלובשים גרטל בכל התפלה ולא רק בשמו"ע (דאם רק בשמו"ע לא יוכל לזהר בכל שאר התפלה שלא יפסלו, ובפרט שבשמו"ע עומד במקום א' ועיקר החשש שיפסלו אי"ז בשמו"ע אלא בשאר התפלה כשמצוי שהולך). והאם נכון הוא.

ת. נכון אבל אין ראי' שחייבין.

ש. בענין הנ"ל. למה מתחילים ללבוש גרטל רק מגיל בר מצוה ולא קודם הבר מצוה.¹⁹⁰

ת. לא שמענו מנהג כזה.

¹⁹⁰ עי' או"ח סי' מ"ו משנ"ב ס"ק ח', וסי' צ"א ס"ב.

ש. תפילין. בבי"ח ששהינו בחו"ל, הי' בחדר הסמוך יהודי בשם... וסיפר לי שזקיננו רצה להניח תפילין ר"ת, ומרן החזו"א זצ"ל אמר לו שיעשו תפילין 'רשב"ם', ובכל ראש חודש הוא ואחיו הגרים שם בחו"ל מניחים 'התפילין רשב"ם'. ויש לשאול מ"ט דמרן החזו"א זצ"ל בזה. ת. לא קי"ל כן.

ש. תפילין. הניח תפילין ואח"כ לבש החליפה, האם ילבש שרוול שמאל קודם, מטעם, שהרי קשירת נעל שמאל תחילה למידיים מקשירת תפילין, וכיון שכן נימא דכל שכן כאן מאחר דהיד שמאל היא עם התפילין, או"ד ילבש שרוול ימין קודם. ת. ימין קודם.¹⁹¹

ש. תפילין. שמעתי, שמו"ז הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א הי' אצל מרן שליט"א עם חתן בר מצוה, ומרן שליט"א שאל את חתן הבר מצוה: איך יתכן שיהי' אדם שחייב להניח תפילין בשבת. והשיב מרן שליט"א בעצמו: מי שמתו אחיו מחמת מילה ויש לו רק אות אחת (והיינו השבת) חייב להניח תפילין בשבת כדי שיהיה לו ב' אותות. ע"כ. והאם כן ההלכה. ת. א. הב"י אומר לא נהגו כן.

ב. כ"כ התרוה"ד¹⁹² אבל הב"י¹⁹³ כתב לא נהגו כן.¹⁹⁴

ש. פסוקי דזמרה. נשאלתי. מי שאינו יכול לומר גם אשרי, האם יאמר עכ"פ איזה פסוקים מפסו"ד כדי שיוכל לומר ברוך שאמר וישתבח, או"ד יתחיל מיוצר אור. ואם מועיל שיאמר איזה פסו' מפסו"ד האם יאמר פסוקים מאשרי או"ד מאחר שאינו אומר את כל אשרי שוב אין ענין שיאמר המעט פסוקים מאשרי דווקא. ת. מתחיל באשרי.

ש. או"ח נ"ד. כתב במשנ"ב (ס"ק ב') וז"ל, בנוסח חי העולמים יש גורסין בציר"י ויש גורסין בפת"ח ואפילו לדעה זו מ"מ יאמר העולמים בה"א כי פירושו חי בשני העולמים ושליט בעולם הזה ובעולם הבא עכ"ל, ולכאור' יש לשאול ממה דאמרין בפיוט האדרת והאמונה 'לחי עולמים' ולא לחי העולמים. ולכאור' צ"ב. ת. לקצר.¹⁹⁵

¹⁹¹ שאלה זו נשאלתי מבחור יקר אחד, אבל האמת שאין ראוי להניח תפילין כשאנו לבוש כבר בחליפה עי' דעת נוטה... ומרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל אף אמירת שמו"ת הקפיד שלא לאמרו מבלי חליפה כעדות נכדו משמשו הג"ר ארי' אלישיב שליט"א. וכמו"כ הקפיד הגרי"ש זצ"ל ללמוד תורה רק כשכפתור העליון שבחולצה הי' סגור וכל זמן שהי' פתוח לא התחיל ללמוד כעדות חתנו הגאון הגדול רבי יצחק זלברשטיין שליט"א. וזכות היא לנו ללמוד מדרכיו הקדושים זצ"ל.

¹⁹² כן הוא בתרומת הדשן סי' ק"ח יעו"ש.

¹⁹³ לע"ע לא מצאנו היכן הוא בב"י.

¹⁹⁴ וע"ע בזה להלן הערה... זה נכתב וכנראה נמצא בסל המיחזור וצריך לחפשו שם !

¹⁹⁵ גיסי אמר דאולי הביאור בזה...

ש. או"ח נ"ח. מי ש[נאנס ו]עדיין לא קרא ק"ש והרי הוא עומד לפני סוף זמן ק"ש (האחרון, של הגר"א), וקורא עתה מבלי ברכות ק"ש, האם אח"כ כשמתפלל שחרית [בתוך זמן תפילה], צריך ליהזר בקריאת התיבות שלא לחברם כפי שצריך לאומרם בקריאת שמע, דשמא כיון שכבר עבר זמן ק"ש ואינו קורא עתה ק"ש אלא משום שכך תיקנו חז"ל שיקרא ק"ש בברכותיה כל זמן שהוא עדיין זמן תפילה ממילא אי"צ לדקדק בתיבות כדין הקריאה של ק"ש. [ואם צריך לדקדק בתיבות גם כשקורא ק"ש אחר שעבר זמן ק"ש וכן"ל, מ"ט].

ת. לא פלוג.

ש. או"ח נ"ט. שאלנו את מרן שליט"א: האם לענות אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה או לא. וכן אחר אוהב עמו ישראל. והשיב מרן שליט"א (הודפס בספרנו תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתנ"ג): יסמוך לש"ץ שלא יצטרך לענות. ע"כ. וכעת יש לשאול, באופן שטעה וסיים קודם הש"ץ מה יעשה האם יענה אחר הש"ץ אמן או לא.

ת. לכאור' יענה.

ש. או"ח ע"ח. א' שמטפסף כעשרים דק' בקביעות אחר יציאת קטנים השאלות הם: א. מתי לברך אשר יצר אם תיכף או אחר גמר הטפסף, יש בזה טורח כל פעם לספור העשרים דק' וגם ע"י שחושבים ע"ז גורם להצטרך שוב ושמא הפסיד הברכה לגמרי ע"ז. ב. אם באלו העשרים דק' מותר בדיבורי תורה ותפלה. ג. אם שרי או ראוי כתוב חידושי תורה באלו העשרים דק' ששמא ידים מסואבות לא ראויים למיכתב ד"ת ומאידך ההמנעות גורם ביטול תורה. ד. אם ראוי אחר עשרים דק' ליטול הידים שוב או שאין צריך, כי זה גורם טירחא. (מחכ"א).

ת. א. אחר גמר. ב. לא. ג. בהרהור. ד. א"צ.

ש. או"ח פ"ט. כשנסענו מחו"ל לא"י, התחלנו לנסוע בשש בערב, וכד' שעות לפני שהגענו לא"י נהי' בוקר, והשאלה היא לענין תפילת שחרית, והיינו, מתי הוא הזמן של הנץ החמה, האם לפי המקום הגבוה בו נמצא המטוס והיינו לפי הנץ החמה במקום הגבוה ההוא. או"ד לפי הנץ הנראה בקרקע, רק שאם כצד בתרא זה, קשה לכוין הזמן הנכון. ואיך צריך לעשות למעשה. (וזהו לכאורה נפק"מ גם לענין סוף זמן ק"ש וסוף זמן תפילה¹⁹⁶, לדעת מתי הוא הזמן הנכון).

ת. לפי הנראה.

ש. בהנ"ל. כע"ז שמעתי נידון לענין מי שלא התפלל מנחה עד השקיעה, האם יועיל לו לעלות לקומה עשרים ששם עדיין רואים השמש לפני שקיעתה ולהתפלל שם מנחה.

ת. אינה עצה טובה.

ש. או"ח פ"ט. כשהמנין מתחיל (מאוחר) באופן שמגיעים לשמו"ע אחר סוף זמן תפילה, האם להתפלל 'ביחידות' בתוך זמן תפילה. ובאופן שאין עוד מנין שם. (כך הי' באיזה בית חולים חרדי בחו"ל, ועשו כן בשביל החולים והזקנים שאינם יכולים לבוא מוקדם, ולמעשה התפללתי

¹⁹⁶ וכן לענין סוף זמן אכילת פת שחרית.

ביחידות בתוך זמן תפילה, והצטרפתי אליהם אח"כ לקריאת התורה ומוסף. [וכיון שנתאחר הזמן הרבה על ידי כך, עשיתי קידוש על מזונות לפני קריאת מפני חולשת הגוף]. והשאלה, האם בכהאי גוונא יש לסמוך על מה שכתב במשנ"ב (סי' פ"ט ס"ק ו') דאם לא התפלל עד סוף זמן תפילה, יתפלל עד חצות, והיינו דלפי"ז הי' אפשר להתפלל 'במנין' אף שהוא אחר ד' שעות. (ושו"ר בסי' צ' ס"י דלכאור' מבואר שם דבכה"ג הנ"ל יתפלל ביחידות, והאם נכון הוא).

ת. בודאי ביחידות אם ¹⁹⁷א"א א"א. ¹⁹⁸

ש. או"ח צ'. בשבת אחת היינו בבית חולים [גוי, בחו"ל] בקומה י"ב, והי' מנין בבנין ממול בקומה א', ונסתפקתי אם יש בכהאי גוונא חיוב של תפילה בציבור וקריאת התורה. חדא כי כיון שזה לרדת ולעלות י"ב קומות הרי זה מאמץ גדול מאד ולכן אולי יש לפטור מתפילה בציבור כדין הפטור של מי שהוא תש כח המבואר בסי' צ' ובמשנ"ב ס"ק כ"ט (ואולי זה יהי' תלוי במי שגופו חלש או חזק) (וזכורני שהיינו שבת בבי"ח איכלוב בת"א וכל פעם ירדנו ועלינו ט' קומות והי' קשה מאד). ועוד, דכיון שזהו מאמץ כ"כ גדול ה"ז טירחא (גדולה) ואסור לטרוח בשבת כמבואר בסי' ש"ח בהקדמת המשנ"ב, ואולי מצד זה אין לפטור כי זהו טירחא בדבר מצוה. ועוד, דהנה בסי' צ' סט"ז ומשנ"ב שם מבואר דבתוך העיר אין מחוייב ללכת יותר ממיל בשביל תפילה בציבור ורק אם הולך בדרך אמרין ליה שילך מלפניו ד' מילין כו', והנה מיל הוא י"ח דק', ולפי"ז כאן באופן שיש לרדת י"ב קומות ועוד קצת עד הבנין שממול כנ"ל יתכן שהוא עורך יותר מי"ח דק' (והדרך חזור בודאי יתכן להיות יותר מי"ח דק' מאחר שזה לעלות וזה קשה יותר) וא"כ לכאור' ה"ז סיבה לפטור מתפילה בציבור בכהאי גוונא. ואיך הדין למעשה. (ולמעשה התפללתי ביחידות כי לא מצאתי המדרגות (ובימות החול השתמשתי במעליות) ולא יכולתי לשאול כי איני יודע אנגלית ובמעלית שבת חששתי מלהשתמש. גם חששתי פן יש מצלמות במסדרונות וכו' וכידוע שזה שאלה בפ"ע. ואמנם כך עשיתי מפני טעמים אלו, אבל איך הוא הדין למעשה וכנ"ל).

ת. מדת חסידות.

ש. או"ח צ' י"ד. כתב המחבר וז"ל, ישכים אדם לבהכ"נ כדי שימנה עם היו"ד הראשונים עכ"ל, שאלנו את מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתרט"ו בזה"ל: מי שהפסיד להיות מעשרה ראשונים, ויש לו מנין אחר אח"כ שיוכל להיות שם מעשרה ראשונים אבל במנין השני לא יספיק זמן ק"ש הראשון (אא"כ יקרא קודם התפלה בלי הברכות ק"ש), האם עדיף עשרה ראשונים וק"ש עם הברכות יקרא בזמן ק"ש השני, או שעדיף ק"ש הראשון עם ברכות ויפסיד עשרה ראשונים. והשיב מרן שליט"א בזה"ל: בודאי ק"ש בזמנה עדיפא.

וכעת יש לשאול כך: מנין א' מוקדם והשני מאוחר יותר, ושניהם בתוך זמן ק"ש הראשון ויכול להצטרף למנין הא' אבל לא יהיה מי' ראשונים, האם יתפלל במנין הא' משום זריזין מקדימין למצוות, או במנין שני משום מעלת י' ראשונים.

ת. בראשון.

¹⁹⁷ אולי ל' המכתב היה: דאם. או, ואם.

¹⁹⁸ עי' משנ"ב סי' נ"ח ס"ק ה' דכתב, ויש אנשים שמאחרים כו' ואין לאחר הקריאה כו'. יעו"ש.

ש. או"ח קי"ד. כתב מרן שליט"א בס' תשובות הגר"ח (ח"ב תשובה תתש"ב) לענין הזכרת מוריד הגשם מתפלת מוסף של שמיני עצרת: כיון ששמע מהגבאי צריך להזכיר. ושאלו¹⁹⁹: אם ילד הכריז מדעת עצמו משיב הרוח האם הציבור נגרר אחריו.

ת. כן.

ש. או"ח קט"ז. מרן שליט"א כתב לנו בתשובות הגר"ח (ח"ב, תשובה תתש"ד) שחולה המתפלל על עצמו א"צ להזכיר שמו, ע"כ. וצ"ב ממה שמזכירין בהוצאת ס"ת בימים נוראים וג' גלים, וזכה לי' פב"פ ואשתי כו'.

ת. לרווחא דמילתא.²⁰⁰

ש. או"ח קכ"ח. נשיאת כפים. מעשה בבית כנסת חדש, שבנו דוכן לכהנים עם מדרגות לפני ארון הקודש, ולאחר מכן הניחו שם ארון קודש זמני, והכהנים נשאו שם כפיהם, ולאחר זמן לקחו משם את הארון קודש הזמני, והניחוהו בצד ביהכ"נ במזרח מפני שבנו על גבי הדוכן שם ארון קודש קבוע, ונתעורר שאלה, היכן יעלו הכהנים, האם ע"ג הדוכן היכן שבירכו עד עתה ואע"פ שאין שם עתה ארון קודש ומטעם שיש ענין לישא כפים ע"ג הדוכן דוקא²⁰¹, או"ד ישאו כפיהם על רצפת ביהכ"נ בסמוך לארון קודש הזמני שהעבירוהו וכנ"ל ואע"פ שאין זה היכן שבירכו עד עתה.²⁰²

ת. יעלו כעתה.²⁰³

ש. או"ח קי". תפלת הדרך. נשאלתי. שאלנו את מרן שליט"א: תפלת הדרך. יש לשאול כך, כשנוסעים עם הילדים ופעמים שנוגעים להם בידים או ברגלים והידים צריכות נטילה ומשום כך א"א לומר דבר שבקדושה האם באופן זה שיאמרו תפלה קודם הנסיעה או שלא יאמרו כלל. וכגון באופן שאין אחרים שיוציאו יד"ח. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתרצ"ד): אם צריכים נט"י אין יכולים לצאת גם מאחרים, ויכינו בכלי קצת מים. ע"כ. והשתא יש לשאול: א. האם מהני קינוח בכל מידי דמנקי במקום הנטילה במים [וכדמצינו בסי' ד' סעי' כ"ב כ"ג ובמשנ"ב, ובסי' ס"ב סק"ח, ובסי' צ"ב סעי' ד' ו' ז', ובסי' קס"ג סק"א]. ב. במש"כ מרן שליט"א, אם צריכים נט"י אין יכולים לצאת גם מאחרים, לכאן צ"ע מהמבואר בסי' ס"ב סק"ח ובבה"ל שם ד"ה ואף ובבה"ל סי' צ"ב ד"ה ולכן, דשרי בהרהור. ג. מש"כ מרן שליט"א, ויכינו בכלי קצת מים, מהו השיעור של קצת מים (דהאם אי"צ רביעית מים לזה, וכן, דהאם אי"צ רביעית מים לכל א' וא' מהנוסעים).

¹⁹⁹ הרה"ג...

²⁰⁰ היינו דבאמת גם בתפלת רבש"ע שם אי"צ להזכיר שם עצמו ורק לרווחא דמילתא מזכירין.

²⁰¹ כמבואר...

²⁰² נוסח השאלה כאן הי' צריך להיות: ואע"פ שאין זה על גבי הדוכן האמיתי שהוא במקום הארון קודש הקבוע והיינו היכן שבירכו עד עתה.

²⁰³ שמה טעמיה דמרן שליט"א, שהדוכן הוא היכן שנמצא הארון קודש בו נמצא הספר תורה וכיון שעתה הארון קודש בו נמצא הספר תורה עבר למקום אחר, שם צריך לעלות לישא כפים.

ת. א. בשעת הדחק. ב. לא קי"ל כהרמב"ם דהרהור מהני. ג. לרחוץ הידים אי"צ רביעית.

ש. או"ח קכ"ג. יש לשאול באופן שיש זקן מבולבל ל"ע והוא מתפלל שמו"ע כמה פעמים, האם אסור לפסוע עושה שלום עד שהוא יגמור כל השמו"ע שלו. (ואולי, אם חוזר רק על ברכה אחת, הברכה הבאה יש לה דין תפילה, ורק אם חוזר מתחילת השמו"ע זה ברכה לבטלה ואין לשמו"ע השני שלו דין תפילה. ושמא גם השמו"ע הראשון שלו אין לזה דין תפילה דומיא דדין השיכור המבואר בסי' צ' סעיף א', והיכן שאין לו דין תפילה אולי אי"צ להמתין כלל עד שיגמור השמו"ע שלו. ויל"ע בכל זה. ומהו הדין בכל זה.

ת. מסתבר שמותר וצ"ע.

ש. או"ח קכ"ה. קדושה. המאריך בשמו"ע (מפני אונסו כגון שהדיבור ק' עליו), ובשעה שהגיע למחיה המתים, שמע מנין אחר שאוחזים בחזרת הש"ץ בקדושה, האם יכול להצטרף ולומר עמהם הקדושה (כי הקדושה שבמנין שלו אינו מספיק וכנ"ל). ואם כן, האם צריך שישמע קדושה של שמו"ע שהוא מתפלל וכגון שהוא מתפלל מוסף ושומע קדושה של מנין אחר ג"כ של מוסף, או גם באופן שהוא מתפלל מוסף ושומע קדושה של מנין אחר של שחרית וכיוצ"ב. ועוד האם ימשיך לדור ודור או אתה קדוש.

ת. ישמע ויצא מזה.²⁰⁴

ש. או"ח קל"ב. במנהג מרן הסטייפלער זי"ע נשאל מרן שליט"א אם הי' נוהג לעמוד בקדושה דסדרא. והשיב מרן שליט"א בתשובות הגר"ח (ח"ב תשובה תתשס"א) לא ידוע לי. וחכ"א²⁰⁵ כתב לן: מעידני שמרן הסטייפלער זי"ע היה קם במהירות כשהחזן אמר קדושה דסדרא וממתין עד ברוך כבוד ה'. והוסיף דמה שלא ידוע למרן שליט"א הוא משום שמרן זי"ע הי' מתפלל במנין של השעה שבע ואילו מרן שליט"א התפלל תמיד בוותיקין.

ת. נכון.

ש. או"ח קל"ד ב'. שאלנו את מרן שליט"א: או"ח קל"ד ב'. מה המקור של המנהג להצביע (באצבע הזרת) בשעת הגבהת הס"ת ולנשק האצבע. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתשס"ז): רבי חיים פלאג'י, ועם האצבע, ולא עם הזרת והיום נוהגים כולם עם הזרת. ובחזר אחד שאל ג"כ את מרן שליט"א: האם צריך להצביע בזרת כשאומרים וזאת התורה. והשיב לו מרן שליט"א (הדפסנו זה שם תשובה תתשס"ח): כ"כ הגר"ח פלאג'י. והעירו דהתשובות נראות סותרות זא"ז, דמתשובה קמא מבואר דהגר"ח פלאג'י כתב להצביע עם האצבע דוקא ולא עם הזרת, ואילו בתשובה בתרא מבואר דכתב להצביע בזרת.

ת. א. דעביד הכי עביד והכי עביד.

²⁰⁴ היינו שלא יאמר בפיו את הקדושה ואפילו שהוא אוחז במקום אמירת הקדושה, מאחר שאינו מתפלל במנין משם הוא שומע הקדושה. ולא שנא אם מתפלל שחרית ושומע קדושה של מוסף וכיוצ"ב. וממילא ימשיך אתה קדוש ולא לדור ודור דרק אם הי' אומר עמהם הקדושה הי' ממשיך לדור ודור עי' או"ח סי' ק"ט משנ"ב ס"ק י"א ובספר' תשובות הגר"ח ח"ב תשו' תתשכ"א ובהערה 925 שם.

ש. או"ח קל"ט. ראיתי שמעלים לתורה זקנים שאינם צלולים בדעתם רח"ל ל"ע וסייעו להם לומר הברכות, האם מותר לעשות כן.

ת. כן.

ש. בהנ"ל. באופן שאין ז' בריאים שיכולים לעלות לתורה, האם מותר להעלות הזקנים הנ"ל להשלים לשבעה קרואים.

ת. כן.

ש. בהנ"ל. האם מותר לענות אחריהם ברוך ה' המבורך כו', וכן אמן על ברכתם.

ת. כן.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: כתב המשנ"ב (סי' קל"ט ס"ק ל"ה) וז"ל, אחר הקריאה מנהג לנשק הס"ת וכשנודמן לו רוק ורוק וכו' ואח"כ ינשק ולא ינשק ואח"כ ירוק עכ"ל, יש לשאול בזה. א. דמשמע שמנשקים יריעות הס"ת ממש דאם מנשקים רק ע"י טלית או אבנט הס"ת א"כ מה שייך לומר ההמשך 'וכשנודמן לו רוק כו' והרי לא מנשקים היריעות עצמן. ב. דהאידנא כולם מנשקים לפני הקריאה וזה לא כמ"ש הכא שמנשקים אחרי הקריאה ומ"ט שינו ממה שכתוב. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתשפ"ה): הקורא. ושאלנו הכוונה, ומרן שליט"א השיב: רק הקורא מנשק כשגומר. וכעת השאלה האם הכונה לבעל קורא או הכונה להעולה לתורה, ואם הכונה לבעל קורא האם הכונה כשגומר כל הקריאה כולה או גם בין גברא לגברא.

ת. שניהם בסוף.

ש. בהנ"ל. חכ"א העירני: לא הבנתי קושיתו, דכונת המשנ"ב משום זלזול אם ירוק תכף אחר שינשק, ואה"נ שלא מנשק היריעות עצמן, אך אכתי מחזי כזלזול ח"ו. והשבתי לו: חשבתי שאם משום זלזול, מה לי אם לפני שמנשק או אחר שמנשק, והכוונה שאם מנשק קודם שירוק יוכלו היריעות להתרטב ולהתלכלך מהנישוק שעם הרוק, אבל אולי טעיתי. דברי מי צודקין, ומאי טעמא.

ת. יפה כתבת.

ש. שאלה מחכ"א: קודם התפילה בדקתי עצמי ואעפ"כ באמצע שמו"ע קודם החתימה דמלך אוהב צדקה ומשפט הוכרחתי להפסיק וללכת לבית הכסא, והי' זה תפלת המנחה, וכשיצאתי מבית הכסא כבר הי' זה לאחר שקיעת החמה, וכיון שכן, התפללתי מעריב שתים א' למעריב וא'

²⁰⁶באמת אי"ז שאלה, כי בשאלה האם צריך להצביע בזרת כשאומרים וזאת התורה, התייחס מרן שליט"א לעצם הדבר שמצביע ולא התייחס לנידון כיצד מצביע אם בזרת או באצבע, כמו שכתבנו בלשון השאלה שם 'מה המקור' כו' יעו"ש, ואילו בתשובה שכתב להצביע באצבע ולא בזרת התייחס מרן שליט"א לנידון כיצד הוא מצביע. ולכאור' פשוט הוא.

השלמה למנחה, והריני שואל אם נכון עשיתי או"ד לא הי' צריך להשלים מנחה מאחר שכבר אחזתי באמצע השמו"ע כנ"ל. ומאי טעמא.

ת. יפה עשית.

ש. או"ח ק"נ ב'. כתב מרן שליט"א בתשובות הגר"ח (ח"ב תשובה תתת"ב) בדין ביהכ"נ שצריך להיות גבוה מכל בתי העיר: אם יש בהכ"נ א' בעיר שהוא גבוה מציל על כל העיר כדמשמע בגמ', ובב"ב ישיבת סלבודקא מצלת על כל העיר. ע"כ. ושאלו בזה"ל: האם בהכ"נ 'פרטי' פוטר את כל העיר. ועוד, מה קובע שם של עיר, לדוגמא, בני ברק מחוברת לרמת גן ורמת גן לתל אביב, אם יש במקום אחד בית הכנסת גבוה האם זה פוטר את כולם, ולכאורה למה לא, וכי העיריה או הממשלה יכולה לקבוע מה זה נקרא עיר ומה לא נקרא עיר, הרי מי שגר בקצה בני ברק יכול להתפלל ברמת גן במרחק עשר אמות בלבד, וכי הארנונה קובעת מה זה נקרא עיר, כמו שכתוב בראשונים לגבי קריאת המגילה, הרי היום הממשלה קובעת הארנונה ולא העיריה. ובעצם בנין העיריה יכול להיות בעיר אחרת והכל מתנהל דרך הטלפון וכדומה. וכמובן ממילא מתחדשת השאלה מה קובע 'עיר' גם לגבי קריאת המגילה. ע"כ.

ת. קריאת המגילה קובעת.

ש. או"ח קנ"א ה'. שאלנו את מרן שליט"א: או"ח קנ"א ה'. יש לשאול, כשכל דלתות ביהכ"נ בצד אחד של הביהכ"נ האם בזה ג"כ יש דין לצאת מהדלת שלא נכנס בה או דוקא כשהדלתות כל אחד בצד אחר. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתת"ז): דוקא כשהן זה כנגד זה. ושוב שאלנו שם: העירוני דבביהמ"ק אף שנכנסו משער צפון ויצאו דרך שער נגב מ"מ היו שלא זה כנגד זה רק היו באותו צד, ולכא"ו צ"ב. והשיב מרן שליט"א (הודפס שם תשובה תתת"ח): סגי באותו צד. והעירו דלכא"ו התשובות סותרות זא"ז. וצ"ב בכוונת מרן שליט"א.

ת. היינו הך.²⁰⁷

ש. או"ח קנ"א ט'. שאלנו את מרן שליט"א: כתב המחבר (או"ח קנ"א ט') וז"ל, ונוהגין להדליק בהם נרות לכבדן עכ"ל, יש לשאול, האם אפשר להדליק נרות חשמל לנרות בהכ"נ. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתת"ט): בגמ' כ' נר ולא צריך לשנות ממה שכתוב. ע"כ. ובהערה 960 שם בספר כתבנו: בספר 'נרות לכבוד בית הכנסת' (פ"א סי' ב' סוף ס"ק א') כתב ששאל מקמיה מרן שליט"א על התשובה כאן בזה"ל: ראיתי בס' תשובות הגר"ח להקפיד שהנרות יהיה גם מנרות ממש כי בגמרא כתוב נר יעו"ש ורצוני לשאול הא בגמרא ברכות נ"ג א' כתוב 'אור' ולא כתוב 'נר', ואולי הכוונה היתה ע"פ מש"כ התשב"ץ על הרי"ף שם וז"ל, תני חדא אור של בהכ"נ, אור, נר עכ"ל, והשיבו מרן שליט"א: עי' באו"ח סי' קנ"ד סי"ג. ע"כ. ונתבקשתי לשאול: אם כוונת מרן שליט"א היא שרואים מלשון השו"ע שם, כמו שרואים מפירוש הרשב"ץ על הרי"ף הנזכר לעיל, שמה שכתוב בגמ' 'אור' של בהכ"נ הכוונה 'נר' של

²⁰⁷ בעת האחרון (אלול תשע"ד) בנו למרן שליט"א גשר מביתו לבית הכנסת, ושם בכניסה לבית הכנסת עשו ב' פתחים סמוכים זה לזה באותו הקיר, אשר בפתח האחד מרן שליט"א נכנס ובפתח השני מרן שליט"א יוצא, ואף שב' הפתחים הם בצד אחד. ואולי אין כ"כ ראייה מזה כי שם לא היה אפשר באופן אחר.

בהכ"נ, לכאורה יותר הי' צריך להביא את השו"ע שהביא את הגמרא דידן שהוא באו"ח סי' רח"צ.

ת. שניהם.

ש. או"ח קנ"א ט'. נתבקשתי מהחברותא הגאון ר' שמעון שליט"א לשאול: לגבי נר של ביהכ"נ ביו"ט כתב השו"ע (או"ח תקי"ד ה'): ומותר להדליקו אפילו ביום טוב שני אחר מנחה כו' שהרי בהדלקתו יש מצוה לאותה שעה כו' עכ"ל יעו"ש, ובמשנ"ב (ס"ק ל"א) כתב: אלא אפילו ביום נמי מותר, שהוא כבוד המקום, כמו שנאמר כבודו ה' באורים, עכ"ל המשנ"ב יעו"ש, ומכאן ומהמקורות של דין זה בראשונים ובאחרונים ז"ל הוכחנו בספר 'נרות לכבוד בית הכנסת' (פ"ב) שבנר לכבוד ביהכ"נ מקיימים ממש מצוה מדברי קבלה, מצות עשה ד'באורים כבודו ה'', והבאנו שם ראיות נוספות לפרט זה, ואף שמקיימים ממש מצוה מדברי קבלה, אין חיוב מהדברי קבלה הזה להדליקו תמיד בביהכ"נ והטעם לזה התחבטנו בזה שם מאד, ואחד הדרכים שכתבנו שם הוא שאולי רק ביהכ"נ יש חיוב. ועל עיקר הדבר שיש בנר ביהכ"נ קיום מצות עשה דבאורים כבודו ה' ממש, שלחנו מכתב למרן שליט"א ואחר זמן רב קבלתי תשובה בקצרה, ואיני בטוח שהתשובה שקבלתי היא על שאלה זו כי עבר זמן רב ממשלוח השאלה, לזאת כותב אני השאלה הזאת עתה קמיה מרן שליט"א שוב.

ת. נכון.

ש. בהנ"ל. נתבקשתי מהחברותא הנ"ל לשלוח השאלה דלהלן: לגבי נר של בית הכנסת ביום טוב כתב השו"ע (או"ח תקי"ד ה'): ומותר להדליקו אפילו ביום טוב שני אחר מנחה כו' שהרי בהדלקתו יש מצוה לאותה שעה כו' עכ"ל השו"ע יעו"ש, ובמשנ"ב (ס"ק ל"א) כתב: אלא אפילו ביום נמי מותר שהוא כבוד המקום, כמו שנאמר כבודו ה' באורים עכ"ל המשנ"ב יעו"ש, ומכאן ומהמקורות של דין זה בראשונים ובאחרונים ז"ל הוכחנו בספר 'נרות לכבוד בית הכנסת' (פ"ה) שבנר לכבוד בית הכנסת מקיימים ממש מצוה מדברי קבלה, מצות עשה ד'באורים כבודו ה'', והבאנו שם ראיות נוספות לפרט זה, ושלחנו דברים אלו במכתב לפני מרן שליט"א, והשיב מרן שליט"א: נכון.

והנה כתב המנהיג (הל' חנוכה סימן קמ"ט) וז"ל: מצאתי בתשובות הגאונים ושמן שנדרו לבית הכנסת מותר לקרות כנגדו, דלענין נר חנוכה הוא שאמרו אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה שלא יהיו מצות בזויות עליו והכא אינו מצוה כל כך אלא לכבוד קורא כנגדו, ודתנן בשבת לא יקרא לאור הנר משום שמא יטה הוא ולא משום קדושה כדאמר התם וכי נר קדושה יש בו. עכ"ל המנהיג. ולהנ"ל צריך ביאור מה שכתב המנהיג ש'אינו מצוה כל כך אלא לכבוד'.

ת. קיצר בזה שכתב קורא כנגדו.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול, ממה שסיים המנהיג לשאול על דבריו מהא דלא יקרא לאור הנר האמור לגבי שבת, לכאורה משמע שאם יהיה הסיבה שם משום קדושה משום קדושה לא יקרא לאור הנר (ולא כמו שהסיק המנהיג שהוא רק משום שמא יטה) גם ב'שמן שנדרו לבית הכנסת' יהיה צריך להיות איסור לקרות כנגדו, ויש לשאול למה היה צריך להיות כך, הרי ב'שמן שנדרו לבית הכנסת' כתב המנהיג ש'אינו מצוה כל כך אלא לכבוד', ונר שבת הרי ודאי קיימא לן

שהוא נחשב נר מצוה, א"כ למה אם בנר שבת אסור לקרות כנגדו גם ב'שמן נדרו לבית הכנסת' אסור לקרות כנגדו.

ולכאורה התשובה לב' השאלות הנ"ל הוא שכוונת המנהיג במה שכתב 'אינו מצוה כל כך אלא לכבוד' שנו' ביהכ"נ אינו נר מצוה בעצם, אלא הוא רק ההיכ"נ תימצי איך לכבד את ביהכ"נ, משא"כ נר חנוכה שהוא נר מצוה בעצם, ולכן אם נר שבת היה אסור לקרות כנגדו משום קדושה היה המנהיג סובר שגם נר ביהכ"נ אסור לקרות כנגדו, שהרי נר שבת הוא רק ההיכ"נ תימצי לענג על ידו את השבת (אם נאמר שהוא רק משום עונג ולא משום כבוד שבת), ואם היה אסור לקרות כנגדו, היינו לומדים מזה שגם כזה נר מצוה שאינו נר מצוה בעצם, גם בזה יש איסור לקרות כנגדו. והשאלה האם זה זה הוא התשובה לב' השאלות הנ"ל.

ת. אינו חיוב.

ש. בהנ"ל. נתבקשתי עוד מהחברותא הנ"ל לשאול השאלה דלהלן: בתשובות הגאונים שהביא המנהיג (הל' חנוכה סי' קמ"ט) כתבו, ושמן שנדרו לבית הכנסת מותר לקרות כנגדו, ולענין נר חנוכה הוא שאמרו אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה שלא יהיו מצות בזויות עליו והכא אינו מצווה כל כך אלא לכבוד קורא כנגדו כו' עכ"ל יעו"ש.

וביאר מרן שליט"א (בתשובה) שנו' חנוכה הוא חיוב, משא"כ נר בהכ"נ ש'אינו חיוב' (כך הבנו תשובת מרן שליט"א). ולכאורה אין כונת מרן שליט"א לומר שנו' בהכ"נ 'אינו חיוב' כלל, שהרי עכ"פ ביום הכיפורים כתב הב"ח (או"ח סי' תר"י), ובכל מקום מדליקין וכו'. נראה דאע"פ שצריך הוא להדליק באלו כו'. ומ"ש ונוהגין בכ"מ וכו' פירוש במה שנוהגין להרבות נרות אע"פ דלא תנן כי אם ובכ"מ מדליקין בבתי כנסיות ובנר אחד או שתיים הוי סגי כו' עכ"ל הב"ח יעו"ש. ובריטב"א פסחים נ"ג ב' על המשנה ומדליקין בב"כ כו' כתב בתוך דבריו וז"ל: וכיון דכן, חיובא נמי איכא להדליק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מפני קדושתן ובמבואות האפלות ועל גבי החולין מפני חשש סכנה כו' עכ"ל הריטב"א יעו"ש. והארכנו בזה הרבה בספר 'נרות לכבוד בית הכנסת' (פ"א ס"ד ופ"ב) [ובררנו שם גם הרבה לדון האם גם בשבתות וימים טובים יש חיוב בנר לכבוד בהכ"נ, והבאנו בזה שם הרבה בזה, וצריך בירור בזה, אבל כאן הבאנו משם רק שעכ"פ ביום הכיפורים לכאורה מבואר להדיא שיש חיוב בנר לכבוד בהכ"נ ומשום הפסוק באורים כבודו ה'.

אלא כונת מרן שליט"א הנ"ל, שהרי התשובות הגאונים דיברו על 'שמן שנדרו לבהכ"נ' [ובמשנ"ב סי' קנ"ד ס"ק נ"א וס"ק נ"ב מודגש שהמדובר הוא על זה, יעו"ש] ושמן זה נדרוהו לסתם הדלקה בבהכ"נ וסתם הדלקה בבהכ"נ אינו חיוב.

[ואולי יש להוסיף שבזה יתבאר מה שדוקא גבי נר יוה"כ כתב הש"ך (יו"ד סי' רנ"ו סוף ס"ק י"ב): כתב הכלבו כו' שיש תקנות קדמוניות אנשי כפרים כו' שבאין במקום קהלות ומביאין נרות של שעה שמדליקין ביום כפור יניח המותר באותו בהכ"נ כו' עכ"ל הש"ך יעו"ש].

ת. א. אינו חיוב לדלוק אלא שיהא אור.

ב. דברי טעם.

ש. בהנ"ל. נתבקשתי עוד מהחברותא הנ"ל לשלוח על הנ"ל הדברים דלהלן: מש"כ מרן שליט"א לגבי נר לכבוד ביהכ"נ ש'אינו חיוב לדלוק אלא שיהא אור', לכאורה אין הכונה שהחיוב הוא שיהא אור בעלמא, שהרי מדליקין נר לכבוד בהכ"נ גם ביום ובבהכ"נ שאינו

מקורה שנכנס אור השמש, כמובא בספר 'נרות לכבוד בית הכנסת' פרק ד' סימן א' באריכות, וכן מרן שליט"א כתב לנו שצריך נר דוקא ולא העלקטרי (חשמל), ואם סגי ב'אור בעלמא' לכאורה לא שייך לומר שהעלקטרי אינו מועיל, אלא לכאורה הכונה בדברי מרן שליט"א הנ"ל שאין חיוב במעשה הדלקה אלא החיוב הוא שיהא נר דלוק. והאם זהו הביאור בתשובת מרן שליט"א הנ"ל.

ת. ענינו לאור.

ש. בהנ"ל. נתבקשתי לשאול, [מהחברותא הנ"ל]. האם מהשאלות הנ"ל ומתשובות מרן שליט"א הנ"ל, נמצא מסקנת הדברים כך:

בלילה כאשר חושך בביהכ"נ, יש חיוב מדברי קבלה דבאורים כבדו ה' להדליק נר וכמו שבש"ת רב פעלים לבעל הבן איש חי ז"ל כתב לשון חיוב על זה, וכן ברבינו בחיי ז"ל בספרו כד הקמח יש לשון חיוב על נר לכבוד ביהכ"נ, ומצאנו עוד נוסח של חיוב כמובא כל זה בס' נרות לכבוד ביהכ"נ פרק ב'.

וביום כשיש אור השמש, אין חיוב הנ"ל, אבל אם מדליק נר מקיים מצות באורים כבדו ה', כמובא שם פרק ה', שכל נר שמוסיפין בביהכ"נ מקיימין בו מצות באורים כבדו ה'.

ת. נכון.

ש. עוד נתבקשתי לבאר כך. האם הביאור במה שנמצא מדברי מרן שליט"א בתשובה האחרונה הוא כך:

אי אפשר לומר שיש מצות 'באורים כבדו ה'' ב' גדרים, גדר א', גדר של לגלול חושך הלילה מפני אור הנר, וגדר זה הוא ה'חיוב' שיש משום 'באורים כבדו ה'', גדר ב', גדר של נר לכבוד בעלמא, שגדר זה כמו שנתבאר הוא גם כשיש אור השמש שבזה וודאי שאור הנר לא גולל את החושך כלל, וגדר זה הוא גדר של ה'מצוה' שיש 'באורים כבדו ה'', זה אי אפשר לומר, כי מ'באורים כבדו ה'' בפשוטו אפשר ללמוד ממנו רק גדר אחד, ולכן צריך לומר שאה"נ רק גדר אחד נלמד ממה שנאמר 'באורים כבדו ה'' והגדר הוא נר לכבוד בעלמא גם כשאינו מאיר בפועל כלל כנתבאר לעיל, וגדר זה הוא בין 'חיוב' הנלמד מ'באורים כבדו ה'' ובין 'מצוה' הנלמדת מ'באורים כבדו ה'', ומה שאעפ"כ יש 'מצוה' בנר לכבוד ביהכ"נ גם באופן שאין 'חיוב' של נר לכבוד ביהכ"נ הוא משום שה'חיוב' שלמידים מ'באורים כבדו ה'' הוא רק באופן שהמציאות הוא שאור הנר גם גולל חושך מפני אור, שכשאינו גולל חושך מפני אור אינו אלא 'מצוה' ולא 'חיוב'.

ת. שניהם בכלל.

ש. בהנ"ל. האם כוונת מרן שליט"א: 'שניהם', רוצה לומר שני הגדרים המוזכרים בשאלה, גדר ה'חיוב' וגדר ה'מצוה' בכלל, רוצה לומר בכלל הנלמד מדברי קבלה ד'באורים כבדו ה'.

ת. הכל.

ש. בהנ"ל. מרן שליט"א כתב ש'באורים כבדו ה' כולל ב' פרטים, א', חיוב מדברי קבלה להאיר את בהכ"נ כשחושך שם, ב'. מצוה מדברי קבלה בכל נר שמדליק בבהכ"נ גם כשיש שם אור ואין חושך כלל. ולכאור' יש לשאול איך למידים מפסוק אחד את ב' הפרטים.

ת. באורים כולל הכל.²⁰⁸

ש. עוד בענין נר ביהכ"נ. ה'נר חיים' וה'נר נשמה' שמדליקין ביום הכיפורים, במשנ"ב סימן תר"י לכאורה משמע קצת שמדליקים אותם בביהכ"נ דווקא ולא בבית, וכך הוא בחלק ממקורי הדברים וב'מטה אפרים' ועוד, יעו"ש. ובפשוטו מבואר שם שהנרות הנ"ל [נר חיים, ונר נשמה] אינם באים להאיר בעלמא אלא הם כשאר נר לכבוד ביהכ"נ שמבואר בברכות נ"ג א' לפי פירוש הר"ח שאי אפשר לברך עליו 'בורא מאורי האש' כי לא נעשה להאיר בעלמא, וכך מבואר [שנר לכבוד ביהכ"נ נעשה 'לכבוד' ולא נעשה להאיר בעלמא] בעוד מקומות.

ולפי זה, אף האידנא שלאורה בעלמא אין רגילים להשתמש בנרות ממש, לכאורה לא נשתנה דבר בענין הנ"ל, שכמו שבזמנם ה'נר חיים' וה'נר נשמה' הנ"ל לא הי' מטרתו להאיר בעלמא ואעפ"כ הדליקום בביהכ"נ כי יש בהדלקתם כבוד ביהכ"נ, כך גם האידנא, מה שאין אנו רגילים להשתמש לאורה בעלמא בנרות ממש, לא יעשה סיבה שלא להדליק את ה'נר חיים' ו'נר נשמה' הנ"ל בביהכ"נ דווקא.

ושאלתינו מקמיה מרן שליט"א האם הדברים האלו נכונים. (מהחברותא).

ת. המנהג להדליק מהם נר אחר ולברך.

ש. בהנ"ל. מתשובת מרן שליט"א נראה שסבר מרן שליט"א ששאלתינו היתה האם בזמנינו אפשר לברך בורא מאורי האש על נר חיים ונר נשמה וע"ז התשובה המנהג כו', אמנם כוונת שאלתינו היתה האם כמו שבזמנם בפשוטו הדליקו נר חיים ונר נשמה בביהכ"נ דוקא ולא בבית, כן הוא גם בזמנינו שיש להדליקם בביהכ"נ דוקא ולא בבית.

ת. לא.

ש. בהנ"ל. מה שהשיב מרן שליט"א 'לא', האם הכוונה, שאמנם אין הבדל בין זמנם לזמנינו וכמו שנתבאר בשאלה, ולכן אלו שבזמנם הדליקו נר חיים ונר נשמה בביהכ"נ דוקא ולא בבית, היו עושים כך גם בזמנינו, אלא שאנו אין נוהגים להדליק את הנר חיים ואת הנר נשמה של יוה"כ בביהכ"נ דווקא ולא בבית.

ת. אין חילוק.

ש. בספר 'דרך החיים' לגבי נר חיים שמדליקין ליום הכיפורים כתב שכל איש מדליקו, ולא הביא את המובא במג"א [ובמשנ"ב] סימן תר"י שעכשיו לא נהגו להדליקו אלא הנשוי, ויש לשאול, האם הוא מפני שהדרך החיים חולק על המג"א. או הוא משום שהדרך החיים לשונו הוא 'איש' [ומשא"כ הרמ"א שלשונו הוא 'איש גדול או קטן'] ולעולם גם הדרך החיים כוונתו שרק לנשוי

²⁰⁸ השאלה נשאלה במכתב בלשון הנ"ל שבשאלה, אמנם התשובה היתה בעל פה, והוסיף מרן שליט"א: מה השאלה בכלל. והיינו שפשוט ש'באורים' כולל את שני הפרטים.

מדליקין. או משום ש'עכשיו' שכתב המג"א היינו שיש שעת הדחק או כיוצא בזה והדרך החיים בא לכתוב את הדרך הראוי לכתחילה לא מה שהוא בשעת הדחק.
ת. הכל כמנהג המדינה.

ש. בהנ"ל. לשון הקצור שולחן ערוך לגבי נר חיים הנ"ל הוא, 'שכל בעל הבית', האם רוצה לומר ש'נשוי' היינו 'גדול הבית'.
ת. כן.

ש. בשו"ת חתם סופר או"ח סימן קס"א כתב שהדלקת נר ביום היארצייט של אביו או אמו הוא לתיקון נשמת המת יעו"ש, ויש לשאול לפי מי שסובר (הדעות הובאו בספר 'נרות לכבוד בית הכנסת' פ"ד סי' ז') שענינה של נר יארצייט הוא בבית הכנסת לשם מצות נר לכבוד בית הכנסת אם יש לומר אם יש לומר שהוא גם משום דריע מזליה של הבן (כדמוכח בחתם סופר שם) וכתב בארחות חיים (לרבי אהרן מלוניל) סי' ס"ח - עיוה"כ בשם חז"ל שהמדליק נר בית הכנסת מזלו מתגבר.
ת. ממילא אתיא.

ש. בספר גשר החיים (ח"א פרק ל"ב אות ד') כ' שלא מכבים נר יארצייט, וק' שהרי בלקט יושר (או"ח עמוד ל"ב) כתב שבעל תרומת הדשן אמר לו לכבות נר יא"צ כדי שיהיה מודלק בתפילה אחרת.
ת. לצורך מותר.

ש. בהנ"ל. האם התשובה, שהגשר החיים דיבר על נר של כל המצת לעת והלקט יושר דיבר על נר בשעת התפילה, כמ"ש בספר חיים וברכה למשמרת שלום שמדליקין ב' הנרות ליא"צ.
ת. אין חילוק.

ש. בהנ"ל. או התשובה, שכדי להדליק אח"כ שרי ומשא"כ בלא על דעת להדליק אח"כ.
ת. כנ"ל.

ש. או"ח ק"פ. מבואר דבברכת המזון בחול צריך לכסות הסכין שעל השולחן ובשבת ויו"ט אי"צ. ויש לשאול מהו בחול המועד, האם חוה"מ כיום חול לענין זה, או"ד כשבת ויו"ט מאחר שיש בו מוסף [ולפי"ז גם בר"ח כן], ותנן נמי המבזה את המועדות וכו', ובמו"ק מבואר דימי חוה"מ בעצם הם ימים האסורים במלאכה מפני קדושתם אלא שחז"ל ראו צורך והתירו כמה מלאכות ויש לדון לפי כל זה שאולי ימי חוה"מ יחשב יותר כשבת ויו"ט [וממילא גם לענין הלכה זו של הסכין].
ת.

ש. או"ח ר... . דלפני ניתוח של ... אמרנו שכשיעזור השי"ת ויצליח, נפרסם הנס בכל הארץ, מה גדר כל הארץ (אם פרסום יתד מספיק או איך). (מחכ"א).

ת. בעתון של שומרי מצוות שנתפרסם בכל הארץ.

ש. או"ח רצ"ו. מוצאי שבת שהוא ליל יו"ט, ומבדילין בקידוש (כמו השנה [תשע"ח] שליל שבועת הי' חל במוצ"ש), האם צריך לשפוך הרבה יין לגביע כמו שכתוב לעשות בהבדלה במוצ"ש משום סימן ברכה (משנ"ב שם ס"ק ה'), או לא מאחר שזה גם קידוש של ליל יו"ט.

ת. המנהג ששופכים.

ש. או"ח רצ"ט. כתב במשנ"ב ס"ק מ' וז"ל, אבל חזן הכנסת מותר להדליק נר אחר שהבדיל בתפילה או אמר ברוך המבדיל בין קודש לחול משום כבוד הציבור שיושבין בחושך עכ"ל, וכתב לן מרן שליט"א שמצד 'באורים כבדו ה' ' יש גם חיוב שלא יהיה חושך בבית הכנסת, וכמ"ש בשו"ת רב פעלים לבעל הבא"ח זצ"ל ('ח"ב או"ח סי' מ"ג) בתו"ד וז"ל, וזה הנר בלאו הכי הם חייבים בו, כי ודאי אינו שורת דרך ארץ שתשאר בית הכנסת אחר כביית הנרות בחושך ואפילה לגמרי כו' עכ"ל, ולפי"ז לכאור' יש לשאול למה שלא יהיה חיוב להדליק קודם כניסת השבת נר גדול שידלק עד הזמן שאפשר בו להדליק נר במוצאי שבת, כדי ש'הציבור' לא יהיו 'יושבין בחושך'.

ורצינו לשאול בזה האם יש לומר בזה שכיון שמה שאין להשאיר חושך בביהכ"נ הוא מצד כבוד הביהכ"נ, אזלינן בתר השתא, דהיינו בתר הזמן של מוצאי שבת, שכיון שעכשיו עדיין ספק אם יצאה השבת, אינו חסרון בכבוד הביהכ"נ מה שעתה לא מדליקים, ומה שעתה במוצאי שבת יש חושך ולא הדליקו נר מערב שבת אינו עושה חסרון בכבוד הביהכ"נ, כי כיון שביום השבת שיש אור היום, שרגא בטיהרא מאי אהני, אין הכבוד מחייב להדליק נר כזה.

ועוד רצינו לשאול, האם יש לומר כעין זה גם ביארציט שחל להיות במוצאי שבת, שאין חסרון בכבוד אביו ואמו אם אין מדליק נר גדול שידלק מערב שבת עד מוצאי היארציט. (מהחברותא).

ת. לכאורה באמת ראוי.

ש. שאלה זו וב' הבאים, הם מחכ"א שנשלח בס"ד על ידינו:

אחד בן עליה למד כמה שנים במיר בירושלים, התחתן וקבע את מגוריו בארץ, ואכן גר בארץ כמה שנים.

אז שאל את מרן הגרי"ש זצוק"ל, א' איך לנהוג ביום טוב שני. ב' איך לנהוג בהנחת תפילין בחול המועד (אבותיו בחו"ל נוהגים להניח תפילין).

והשיב הגרי"ש: ינהג כבמקום מגוריו, כמו בן ארץ ישראל.

במשך הזמן נאלץ לפרנסתו לעבור לחו"ל, אבל מגיע הרבה לארץ לתקופות קצובות ללמוד כאן בארץ.

כיצד ינהג בחו"ל, האם כמו בן ארץ ישראל, או כמו בן חו"ל.

[אם מרן שליט"א ישיב, שהוא כמו בן חו"ל, אבקש לשאול: מה יחזיר אותו 'לחזור' ולהיות 'כפי לבבו' - בן ארץ ישראל].

ת. דינו כבן ארץ ישראל, כמו שאמר הרב אלישיב.

ש. בהנ"ל. אחד בן עליה למד כמה שנים ב'מיר' בירושלים, התחתן וקבע את מגוריו בארץ, ואכן גר בארץ כמה שנים. אז שאל את מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, א. איך למהוג ביום טוב שני. ב. איך לנהוג בהנחת תפילין בחול המועד (אבותיו בחו"ל נוהגים להניח תפילין). והגרי"ש השיב: ינהג כבמקום מגוריו, כמו בן ארץ ישראל. ע"כ. במשך הזמן נאלץ לפרנסתו לעבור לחו"ל, אבל מגיע הרבה לארץ לתקופות קצובות ללמוד כאן בארץ. כיצד ינהג בחו"ל, האם כמו בן ארץ ישראל, או כמו בן חו"ל. אם מרן שליט"א ישיב שהוא כמו בן חו"ל, אבקש לשאול: מה יחזיר אותו 'לחזור' ולהיות 'כפי לבבו' - בן ארץ ישראל.

מרן שליט"א השיב בב' פעמים הנ"ל: ינהג כמו בן ארץ ישראל, גם עתה. וכדברי הגרי"ש שהיו על תקופות היותו בארץ.

ת. לחומרא.

ש. בהנ"ל. מה שנשאר לברר, א. הוא להבין, הרי הוא 'גר' שם ורק 'מבקר' כאן כשאיפת לבבו להיות בן ארץ ישראל. ב. מה עם אשתו וילדיו, שהם לא 'קבעו' עצמם לבא ללמוד תורה מידי שנה כפי שהוא בא בקביעות. ג. רב חשוב שם, אמר לו לנהוג כמנהג אבותיו, כמו בן חו"ל. אז האם יעשה בניגוד לדעת הרב המקומי.

ת. אנחנו מחמירים גם ביו"ט שני כדעת הרמב"ם (בלי ברכה).

ש. או"ח תקי"ד. בביאור הלכה סי' תקי"ד ד"ה שהרי, הביא מהכתב סופר שאם שכח בערב יום טוב להדליק נר יארצי"ט יש עדיפות שידליקנו בבית הכנסת יעו"ש [הביאו מרן שליט"א בשונה הלכות סי' תקי"ד סעיף ט"ו], ויש לשאול האם גם בלא שכח יש להעדיף להדליק בבית הכנסת שכך גם יקיים מצות נר לכבוד בית הכנסת כמובא בזה הרבה בספר 'נרות לכבוד בית הכנסת' פרק ד' סימן ז' וכגון המובא שם משו"ת חתם סופר [החדשות, סימן ס"ח] שכתב בתוך דבריו וז"ל: להדליק בכל שנה ושנה באותו יום נר נשמה לתקון נשמתו כו' לפני ארון הקודש כו' עכ"ל, או שבלא שכח יש ענין להדליק נר יא"צ בבית דווקא.

ת. אין עושין מצוות חבילות (ברכות מ"ט א').

ש. הובא מספר ארחות רבינו ח"ב שמרן החזו"א זצ"ל הדליק נר נשמה ביום הכיפורים כמובא ברמ"א או"ח סי' תר"י. ויש לשאול:

א. האם מרן החזו"א זצ"ל הדליק נר יא"צ, ואם הדליק האם הדליק אותו בבית הכנסת.

ת. לא שמענו.

ב. כשמרן החזו"א זצ"ל היה אבל על אמו ע"ה האם הדליק נר נשמה כל השבעה ימי אבלות.

ת. כמדומה.

ג. והאם הדליק על אמו נר כל השנה ראשונה. ואם הדליק האם הדליקו בבית הכנסת.

ת. לא.

ד. בשו"ת תשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך שליט"א הובא עדות מהרב פינס ז"ל שבבית הגר"א זצ"ל לא הדליקו נר יארצייט, והנה מובא בספר חיים וברכה למשמרת שלום ועוד שנהגו להדליק ליום היארצייט ב' נרות, א', נר הדולק כל המעת לעת, ב', נר תפילה הדולק רק בזמן התפילה בביהכ"נ, ומשמע בשערי תשובה סימן קנ"ד ס"ק כ' שרק הנר הדולק כל המעת לעת נקרא בפי הבריות נר יארצייט, ואם כן אולי יש לומר שהעדות של הרב פינס ז"ל הנ"ל קאי רק על הנר הדולק כל המעת לעת, והיינו שעדיין אין אנו יודעים אם נהגו בבית הגר"א ז"ל להדליק את הנר הנקרא נר תפילה הנ"ל בשביל נר נשמה ליום היארצייט, ולכן יש לשאול האם הגר"א ז"ל הדליק נר נשמה ביום היא"צ של אביו ואמו ז"ל. [שהרי נר נשמה של יום הכפורים הנ"ל המובא ברמ"א הנ"ל, מסתמא הגר"א זצ"ל כן הדליק].

ת. פחמע"ד.

ש. הובא מספר ארחות רבינו ח"ב שמרן החזו"א זצ"ל הדליק נר נשמה ביום הכיפורים כמובא ברמ"א או"ח סי' תר"י. ויש לשאול, היכן הדליק מרן החזו"א את הנר נשמה של יוה"כ, בביהכ"נ או בבית.

ת. בביהכ"נ.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: כשמרן החזו"א זצ"ל היה אבל על אמו ע"ה האם הדליק נר נשמה כל השבעה ימי אבלות. והשיב מרן שליט"א: כמדומה. ויש לשאול היכן הדליק את הנר נשמה האם בביהכ"נ או בבית.

ת. בביהכ"נ.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: בשו"ת תשובות והנהגות להגר"מ שטרנבוך שליט"א הובא עדות מהרב פינס ז"ל שבבית הגר"א זצ"ל לא הדליקו נר יארצייט, והנה מובא בספר חיים וברכה למשמרת שלום ועוד שנהגו להדליק ליום היארצייט ב' נרות, א', נר הדולק כל המעת לעת, ב', נר תפילה הדולק רק בזמן התפילה בביהכ"נ, ומשמע בשערי תשובה סימן קנ"ד ס"ק כ' שרק הנר הדולק כל המעת לעת נקרא בפי הבריות נר יארצייט, ואם כן אולי יש לומר שהעדות של הרב פינס ז"ל הנ"ל קאי רק על הנר הדולק כל המעת לעת, והיינו שעדיין אין אנו יודעים אם נהגו בבית הגר"א ז"ל להדליק את הנר הנקרא נר תפילה הנ"ל בשביל נר נשמה ליום היארצייט, ולכן יש לשאול האם הגר"א ז"ל הדליק נר נשמה ביום היא"צ של אביו ואמו ז"ל. [שהרי נר נשמה של יום הכפורים הנ"ל המובא ברמ"א הנ"ל, מסתמא הגר"א זצ"ל כן הדליק]. והשיב מרן שליט"א: פחמע"ד.

ויש לשאול, האם הכוונה חזי מה עושים האידנא הנוהגים כהגר"א וכוונת מרן שליט"א לומר שהעדות כוללת שלא הדליקו גם נר תפלה לעילוי נשמה, או"ד כוונת מרן שליט"א לא על עצם השאלה אם יש עדות על נר תפלה לעילוי נשמה או לא, אלא מרן שליט"א נתכוין שהעולם מדליק נר נשמה שדולק כל המעת לעת לעילוי נשמה ולא מדליק גם נר תפלה לעילוי נשמה, או אולי כוונת מרן שליט"א שהעולם מדליק ב' הנרות הנ"ל לעילוי נשמה.

ת. ככל העולם.

ש. האם בבית הכנסת שהיה אצל מרן החזו"א זצ"ל בביתו היה 'נר תפלה' בעמוד של החזן.
ת. לא.

ש. אם היה, האם היה זה מנר ממש או מהעלקטרי.
ת. כנ"ל.

ש. אם היה מנר ממש, האם יש ללמוד מזה שמרן החזו"א סבר ש'נר תפלה' יש עדיפות שיהיה מנר ממש דוקא.
ת. כנ"ל.

ש. 'נר תמיד' האם גם יש [עדיפות] לעשותו מנר ממש [ולא מהעלקטרי כמצוי היום בבתי כנסיות].
ת. ודאי.

ש. האם היה 'נר תמיד' בבית הכנסת שבבית מרן החזו"א זצ"ל.
ת. לא.

ש. כמדומה שבבית הכנסת חזו"א - לדרמן אין 'נר תמיד' [מה שעושין בבתי כנסיות מעל הארון קודש], ומה הטעם.
[והאם היה בזה הוראה מפי מרן הסטייפלער זצ"ל].
ת. א"צ.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: האם בבית הכנסת שהיה אצל מרן החזו"א זצ"ל בביתו היה 'נר תפלה' בעמוד של החזן.
והשיב מרן שליט"א: לא.
ועוד שאלנו את מרן שליט"א: האם היה 'נר תמיד' בבית הכנסת שבבית מרן החזו"א זצ"ל.
והשיב מרן שליט"א: לא.
והנה נמצא דלא הודלק בשעת התפלה נר כלל, לא נר תמיד ולא נר תפלה.
ולכאור' צ"ב דהא בטור או"ח סי' קנ"א כתב וז"ל ונוהגים 'בכל המקומות' להדליק בהם נרות לכבדן עכ"ל והוא מהרמב"ם [שהאריך בלשונו יותר וכתב גם מקומות הרבים שנהגו בזה].

(ולכא' אין ליישב ולומר דסמכו על אור העלקטרי, והוא, לפי מה ששאלנו את מרן שליט"א עמ"ש בשו"ע סי' קנ"א ס"ט ונוהגין להדליק בהם נרות לכבדן בזה"ל, האם אפשר להדליק נרות חשמל לנרות ביהכ"נ. והשיב מרן שליט"א (והודפס בספר תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתת"ט): בגמ' כ' נר ולא צריך לשנות ממה שכתוב. ע"כ).

ת. פחמע"ד.

ש. בהנ"ל. מה שהשיב מרן שליט"א 'פחמע"ד', האם הכוונה, שבביהכ"נ הנ"ל סמכו על אור העלקטרי והוא משום שכן עמא דבר באותו מקום ובאותו זמן ולעולם אם היו שואלים היה מרן החזו"א זצ"ל מורה שיש להעדיף להדליק את הנר תמיד ואת הנר תפילה מנר ממש ולכן כך השיב לנו להבלחט"א מרן שליט"א בספר תשובות הגר"ח הנ"ל.

ת. לא מיחה.

ש. או"ח קנ"ד. כתב מרן שליט"א בשונה הלכות סי' קנ"ד סעי' כ"ג וז"ל, ולהדליק הפיפ"א של טבא"ק מנר של תפלה של בהכ"נ אסור אבל מנר של יא"צ שדולק כל המעת לעת יש להתיר, עכ"ל מרן שליט"א שם.

ומש"כ מרן שליט"א 'אבל מנר יא"צ שדולק כל המעת לעת' היינו כשדולק בבית הכנסת וכפי שהוא בהדיא בשערי תשובה שהביא המשנ"ב [וז"ל השערי תשובה בתוך דבריו: וגם שנר יא"צ ג"כ עשוי לכבוד בהכ"נ כו' עכ"ל].

מיהו יש לשאול הרי כמו כן, בשערי תשובה הנ"ל כתוב, דמה ש'יש להתיר' בזה הוא רק 'לחכמים ותלמידיהם' יעו"ש, וצ"ב דבמשנ"ב ובשונה הלכות כתוב רק ד'יש להתיר' ומשמע שזה לכולם ולא דווקא לחכמים ותלמידיהם, ומאידך במקור הדין שהוא דברי השערי תשובה הנ"ל, איתא בהדיא דמה שיש להתיר הוא דווקא לחכמים ותלמידיהם, וצ"ב שלא כתוב כן במשנ"ב ובשונה הלכות. וצ"ב.

[אמנם יש דפוס ישן של השערי תשובה (הוצאת ספרים 'אל המקורות' הדפיסו צילום של מהדורא ישנה זו של השערי תשובה) ששם חסר כמה שורות מהשערי תשובה שיש לפנינו, ומהחסר שם, הוא גם התנאי שמה שיש להתיר הוא דווקא לחכמים ותלמידיהם.

ושמא לפני המשנ"ב היה מהדורא ישנה זו של השערי תשובה ולכן לא הזכיר המשנ"ב זה התנאי שיש להתיר דווקא לחכמים ותלמידיהם. וצ"ב אם אפשר ליישב כן.

(וגם אם יש ליישב כן, לכא' לפי הנוסחא של השערי תשובה שלפנינו, דבר זה שכל מה שיש להתיר הוא דווקא לחכמים ותלמידיהם, הוא פרט חשוב שלכא' יש להוסיפו). וצ"ב.

ת. א. יתכן.

ב. כך ההלכה.

ש. שאלנו את מרן שליט"א בזה"ל: ש. או"ח קנ"ד. כתב מרן שליט"א בשונה הלכות סי' קנ"ד סעי' כ"ג וז"ל, ולהדליק הפיפ"א של טבא"ק מנר של תפלה של בהכ"נ אסור אבל מנר של יא"צ שדולק כל המעת לעת יש להתיר, עכ"ל מרן שליט"א שם.

ומש"כ מרן שליט"א 'אבל מנר יא"צ שדולק כל המצת לעת' היינו כשדולק בבית הכנסת וכפי שהוא בהדיא בשערי תשובה שהביא המשנ"ב [וז"ל השערי תשובה בתוך דבריו: וגם שנר יא"צ ג"כ עשוי לכבוד בהכ"נ כו' עכ"ל].

מיהו יש לשאול הרי כמו כן, בשערי תשובה הנ"ל כתוב, דמה ש"יש להתיר" בזה הוא רק 'לחכמים ותלמידיהם' יעו"ש, וצ"ב דבמשנ"ב ובשונה הלכות כתוב רק ד'יש להתיר' ומשמע שזה לכולם ולא דווקא לחכמים ותלמידיהם, ומאידך במקור הדין שהוא דברי השערי תשובה הנ"ל, איתא בהדיא דמה שיש להתיר הוא דווקא לחכמים ותלמידיהם, וצ"ב שלא כתוב כן במשנ"ב ובשונה הלכות. וצ"ב.

[אמנם יש דפוס ישן של השערי תשובה (הוצאת ספרים 'אל המקורות' הדפיסו צילום של מהדורא ישנה זו של השערי תשובה) ששם חסר כמה שורות מהשערי תשובה שיש לפנינו, ומהחסר שם, הוא גם התנאי שמה שיש להתיר הוא דווקא לחכמים ותלמידיהם.

ושמא לפני המשנ"ב היה מהדורא ישנה זו של השערי תשובה ולכן לא הזכיר המשנ"ב זה התנאי שיש להתיר דווקא לחכמים ותלמידיהם. וצ"ב אם אפשר ליישב כן.²⁰⁹

(וגם אם יש ליישב כן, לכאור' לפי הנוסחא של השערי תשובה שלפנינו, דבר זה שכל מה שיש להתיר הוא דווקא לחכמים ותלמידיהם, הוא פרט חשוב שלכאור' יש להוסיפו). וצ"ב.

והשיב מרן שליט"א: כך ההלכה.

ופ"א השיב מרן שליט"א: יתכן.

ומה שהשיב מרן שליט"א: כך ההלכה. יש לשאול האם הכוונה שלמעשה ההלכה היא כפי שמשמע בשונה הלכות שההיתר הוא לכולם ולא רק לחכמים ותלמידיהם, או שהכוונה היא שלמעשה ההלכה היא כמו שרצינו לומר בשאלה שההיתר הוא רק לחכמים ותלמידיהם וכמו שלכאור' מובן מהתשובה הנוספת של מרן שליט"א שכתב 'יתכן'.

ת. כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה.

ש. בהנ"ל. מה שהשיב מרן שליט"א 'כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה', האם הכוונה, ש'חכמים ותלמידיהם' אין הכוונה למי שיש לו דין תלמיד חכם דווקא אלא הכוונה מי שלומד עתה בביהכ"נ.

ת. מסתמא בביהכ"נ ובביהמ"ד רובן ת"ח.

ש. או"ח קס"ז. כתב הרמ"א (ס"ה) וז"ל, ומכל מקום מצוה להניח על כל שולחן מלח קודם שיבצע כי השולחן דומה למזבח והאכילה לקרבן ונאמר על כל קרבן תקריב מלח והוא מגן מן הפורענות עכ"ל, וכתב במשנ"ב (ס"ק ל"ב) וז"ל, והוא מגין. דאיתא במדרש כשישראל יושבין וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם הם בלא מצות השטן מקטרג עליהם וברית מלח מגן עליהם עכ"ל, נשאלתי, למה ה"ז נחשב שהם בלא מצות והרי איתא במנחות (מ"ג ב') ובשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום אמר אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה וכיון שנזכר במילה שבבשרו נתיישרה דעתו כו' ע"כ. ושאלנו ק' זו את מרן שליט"א בע"פ, והשיב מרן שליט"א בזה"ל: מילה זה מצוה קיומית, לא מעשית. ושוב שאלנו, מלח זה כן מצוה קיומית. והשיב מרן שליט"א: כן, מטבילים את הפת במלח. וכעת יש לשאול כך: דהרי הזמן שהשטן

²⁰⁹ כאן כתב מרן שליט"א: אגב הת"ח ונשותיהן שמצויים. ע"כ.

מקטרג הוא הזמן הזה שיושבין וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם ובשביל זמן זה מניחין המלח וכן"ל במשנ"ב, והשתא כיון שבזמן מסויים זה עדיין לא מטבילים הפת במלח, רק אח"כ אחר ברכת המוציא, א"כ מה מועיל הנחת המלח, דנהי שזוהי מצוה מעשית (דלא כמילה שהיא מצוה קיומית כמ"ש מרן שליט"א וכן"ל) מ"מ בזמן של הקיטרוג אין עושין את המצוה ההיא, (ומה זה עדיף ממילה). [ואם משום שכיון שאח"כ מטבילים הפת במלח לכן זה נחשב למצוה מעשית כבר מעתה בעת שיושבין וממתינין, א"כ מה המיוחד טפי במלח, והרי יתכן לעשות הכשר מצוה של מצוות אחרות שיעשו אח"כ]. וצ"ב בכוונת מרן שליט"א.

ת. השלחן בלי מצות.²¹⁰

ש. בהנ"ל. בדברי הגמ' במנחות הנ"ל, לכאור' צ"ב, למה זה שדוד המלך ע"ה הכין עצמו לטבילה לא חשיב עוסק במצוה. ואף אי נימא שכבר עלה מטבילתו ג"כ למה לא חשיב עוסק במצוה שכל מה שעשה לצורך הטבילה צריך ליחשב עוסק במצות הטבילה. ואי נימא דלא מיירי הכא בטבילה רק ברחיצת הגוף הא גם זה הוא מצוה כמ"ש בויק"ר גבי הלל הזקן שאמר ע"ז גומל נפשו איש חסד. ולכאור' צ"ב.

ת. הוא הכנה למצוה.

ש. כתב המחבר (או"ח קס"ז ו') וז"ל, יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה כו' עכ"ל, וכתב במשנ"ב (ס"ק ל"ד) וז"ל, יאכל מיד. דלכתחלה אסור להפסיק בשתיקה יותר מכדי דיבור כו' עכ"ל, ולכאור' צ"ב כך, דהנה לעיל ס"ק י"ד כתב המשנ"ב וז"ל, מן הפרוסה. פירוש, שצריך המצוה לכתחלה כשמוציא אחרים ידי חובתן, לתת לחם מהפרוסה שחתך לכל אחד ואחד מהם, ולא מן הלחם הנשאר, וצריך לזהר בזה בסעודה גדולה [אם אחד מוציא את כולם בברכתו] שיחתוך בציעת המוציא כל כך גדולה שיספיק לחלק ממנה המוציא לכל המסובין²¹¹ עכ"ל שם, והנה בפשוטו כשצריך לחתוך חתיכה גדולה שיספיק ליתן כזית מהחתיכה שלו לכל המסובין ה"ז עורך זמן גדול יותר מכדי דיבור ונמצא מפסיק בשתיקה יותר מכדי דיבור. וצ"ב.

ת. לצורך מותר.

ש. כתב המחבר (או"ח קס"ז ח') וז"ל, שכח ואכל ולא ברך המוציא אם נזכר בתוך הסעודה מברך ואם לא נזכר עד שגמר סעודתו אינו מברך עכ"ל, וכתב במשנ"ב (ס"ק מ"ח) וז"ל, אינו מברך. כו' ומיהו אם אפשר לו לאכול עוד מעט טוב שיברך המוציא ויאכל עכ"ל, והנה להלן ס"ק צ"ז כתב המשנ"ב וז"ל, כתב של"ה שגם ישיר מן פרוסת המוציא מעט שיאכל אחר אכילתו כדי שישאר טעם המוציא בפיו עכ"ל שם ולפי"ז בלאו הכי יש לו לאכול עדיין חתיכה זו. (ושמא כאן מיירי שכבר אכל גם חתיכה זו).

²¹⁰ לו"ד מרן שליט"א, חשבנו אולי ליישב כך: דלשון המשנ"ב הוא 'וברית מלח מגן עליהם', ולכאור' היינו, דבאמת אין מחפשים כאן מצוה מעשית, והמלח אינו בא בשביל מצוה מעשית, רק המלח בא משום 'הברית מלח' להגן, ואדרבא, אין עסוקים במצוות ואף המלח אינו מצוה מעשית (וכנ"ל בשאלה) רק המלח בא משום 'הברית מלח' והיינו בתורת הגנה ולא בתורת מצוה מעשית. (אלא דאם זה נכון, וכפי שמשמע לשון המשנ"ב לכאור', א"כ יקשה למה לא סגי 'הברית מלח' להגן).

²¹¹ איתא בספר 'בקדוש פנימה' דהאדמו"ר הגאון הקדוש רבי אהרן מבעלזא זצלה"ה היה חותך את צד החלה כמבואר באו"ח... ואח"כ היה חותך לעצמו פרוסה בצד החלה במקום החיתוך ובאופן זה כל החלה היתה פרוסה שלו ועי"כ היה לכל המסובין פת מהחתיכה שלו הבוצע. ובאופן זה הרויח דבר נוסף, והיינו שהרי לכתחילה צריך ליתן לכל אחד חתיכה גדולה המספיקה לכל הסעודה וכמבואר באו"ח..., ובאופן זה הרויח הכל.

ש. בהנ"ל. מש"כ המשנ"ב 'לאכול עוד מעט', האם הכוונה כזית או כביצה, או אפילו פחות מכזית.

ת. משהו.²¹³

ש. כתב המחבר (או"ח קס"ז ט"ו) וז"ל, אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע עכ"ל, וכתב הרמ"א וז"ל, אבל מותר לתת לכל אחד חלקו קודם שיאכל הוא והם ימתינו עד שיאכל הוא עכ"ל, וכתב במשנ"ב (ס"ק ע"ז) וז"ל, רשאים לטעום. דהיינו שירצו לחתוך מן הככר של הבוצע ולטעום קודם לו עכ"ל, ויש לשאול למה הוצרך המשנ"ב לפרש כן, דלמה לא לפרש כפשוטו שרוצים לאכול ממה שהוא בצע ושלח להם קודם שהכניס הוא לפיו, שהרי אי"ז מעכב מה שהוא שולח להם קודם שהוא טועם וכמ"ש במשנ"ב בס"ק ע"ח. (ושמא נתבאר כאן פלוגתא דלחמחבר מה ששולח להם לפני שהוא עצמו טועם ה"ז הפסק, ולהרמ"א אי"ז הפסק). וקצת צ"ב.

ת. היינו הך.

ש. כתב המחבר (או"ח קס"ז ט"ו) וז"ל, אין המסובין כו' ואם הוא שבת צריך שיהא לפני המסובים לחם משנה חוץ ממה שלפני הבוצע ואז יהיו רשאים לטעום קודם הבוצע עכ"ל, וכתב במשנ"ב (ס"ק פ"ג) וז"ל, צריך שיהא וכו'. דאם אין לפני כל אחד מהמסובין לחם משנה הרי הם צריכים לסמוך על הבוצע שיש לפניו לחם משנה ולטעום מאותו לחם ואינם רשאים לטעום קודם לו עכ"ל, וקצת יש לשאול למה הם צריכים לסמוך עליו והרי כיון שיש כאן כמה מסובים א"כ כל אחד יכול לקחת חלה אחת מחבירו ויהי' לו לחם משנה. (ושמא צ"ל דמיירי שאינם יודעים לברך ולכן חייבים את הבוצע).

ת. צריך לעצמו.

ש. כתב המחבר (או"ח קס"ח ה') וז"ל, ואם בעל הבית אינו נזהר מפת עובד כוכבים ואין דעתו לאכול כל הסעודה רק פת עובד כוכבים כי היא נקיה אבל בני ביתו אוכלים מפת שאינו נקי של ישראל ושתי הלחם מונחים על השולחן צריך לבצוע על פת נקיה של עובד כוכבים הואיל והוא הבוצע ואין דעתו לאכול אלא מאותו פת עכ"ל, ומש"כ המחבר צריך לבצוע על פת נקיה של עו"כ כו', לכאור' צ"ב דהא לעיל סי' קס"ז כתב המשנ"ב בס"ק י"ד דצריך ליזהר לאכול מפת שברך עליו הבוצע, והיאך כאן יוצאים עם הבוצע ואוכלים מפת אחרת.

ת. אי אין יכולים.

²¹² היינו דאין כוונת השל"ה שזה מעכב לשייר מפרוסת המוציא כו'. [ואמנם מרן שליט"א ראיתי בסעודה שמקפיד על זה].

²¹³ בדרך אגב, עי' ביצה ט"ז ב' דאמרינן שם, תנן אכלו או שאבד לא יבשל עליו בתחלה שייר ממנו כל שהוא סומך עליו לשבת מאי כל שהוא לאו אע"ג דליכא כזית לא דאית ביה כזית. ע"כ. וחזינן דאפילו 'כזית' נקרא 'כל שהוא'. ודו"ק.

ש. בהנ"ל. עוד קצת צ"ב, דנהי שהיא פת נקיה מ"מ למה אי"ז בזיון מצוה שהפת המוציא תהי' מפת עו"כ.

ת. באופן שא"א אחרת.

ש. עוד כתב המחבר (שם) וז"ל, ואם בעל הבית נזהר מפת עובד כוכבים וישראל שאינו נזהר בכך מסב עמו על השולחן כיון דמצוה מוטלת על בעל הבית יבצע מן היפה של עובד כוכבים וכיון שהותר לבצוע הותר לכל הסעודה עכ"ל, לכאור' קצת צ"ב דנהי שמצוה מוטלת על בעה"ב לבצוע ולהוציא אחרים בברכתו (כמ"ש במשנ"ב ס"ק כ"א), מ"מ אמאי אזלינן הכא בתר האורח היוצא בברכתו, והרי תמיד אזלינן בתר הבוצע וכמב' במשנ"ב לעיל ס"ק כ' [ומאי שנא הציור הקודם דכ' המחבר דאזלינן בתר הבוצע, ואילו הכא כ' המחבר דאזלינן בתר האורח היוצא בברכה].

ת. לברך הענין על בעה"ב.²¹⁴

ש. כתב המשנ"ב (שם) וז"ל, על איזה מהם שירצה. דכל אחד יש לו מעלה זה שהוא פת ישראל [דפת עכו"ם לא התירו אלא מדוחק] וזה שהוא נקי עכ"ל, משמע דהמעלות הם שוין, אבל לכאור' צ"ב דהא כיון דפת עכו"ם לא התירו אלא מדוחק וכנ"ל א"כ איך הוא במעלה שוה לפת ישראל אף שהפת ישראל הוא פת קיבר, וקצת צ"ב.

ת. אינו נקי.

ש. כתב המשנ"ב (שם ס"ק כ"ו) וז"ל, ואם באמת יש שיעור קביעת סעודה במה שלא אכל עדיין צריך ליטול ידיו ולברך 'המוציא ועל נטילת ידים' וברכת המזון עכל, יש לשאול האם לא דק בסדר הלשון, או שבכוונה הקדים המוציא לעל נט"י.

ת. לכאור' לא דק.

ש. כתב המשנ"ב (שם ס"ק כ"ז) וז"ל, וכתב הט"ז דאם נלקח הפירות ואוכל רק העיסה אפ"ה מברך במ"מ ולא המוציא דיש עליה דין כסנין כיון שנאפה עם מילוי הפירות שאין דרך לקבוע סעודה על פת כזו עכ"ל, יש לשאול האם כוונת המשנ"ב דמש"כ הט"ז זהו דווקא בגלל דמיירי הכא שטעם המילוי ניכר בעיסה כלהלן ס"ק כ"ח (אף שהעיסה נילושה רק במים כדלעיל ריש ס"ק כ"ז), או כוונת המשנ"ב דדברי הט"ז קאי אפי' באופן שאין טעם המילוי ניכר בעיסה ומברך במ"מ כיון שנאפה עם מילוי הפירות ואפי' שאין טעם המילוי ניכר בעיסה. (שו"ר כעת דלכאור' מבואר במשנ"ב ס"ק ל"ג ובשעה"צ ס"ק כ"ח דזהו דוקא כשטעם המילוי ניכר בעיסה. והאם זהו נכון).

ת. תלוי בדרך.²¹⁵

²¹⁴ היינו דבב' המקרים צריך לילך לקולא והטעם דאעפ"כ בעה"ב מברך ולא האורח, כי לברך הענין הוא על בעה"ב. [וראו לברך על היפה. הוספת הגראי"ש קניבסקי שליט"א].

²¹⁵ לכאור' היינו דתלוי אם הדרך לקבוע ע"ז סעודה או שאין הדרך לקבוע ע"ז סעודה.

ש. כתב המשנ"ב (סי' קס"ח ס"ק ל"ג) וז"ל, הרבה תבלין או דבש וכו'. רוצה לומר שכל כך תבלין מעורב בהן עד שעל ידי זה יהיה מנכר התבלין בטעם יותר מהקמח וכן בדבש וחלב בעינין שיהיה הרוב מהן ומיעוט מים שעי"ז נרגש מהן הטעם הרבה מאד 'עד שעי"ז הם העיקר וטעם העיסה טפל כו' עכ"ל, לכאור' קצת יש לשאול דכיון שכן אמאי מברך במ"מ ולא ברכה השייכת לפירות [או עכ"פ שהכל כי אין כאן פירות ממש כמו לעיל ס"ק כ"ז].

ת. כי זה העיקר.

ש. כתב המחבר (או"ח קס"ח ט') וז"ל, פת גמור אפילו פחות מכזית מברך עליו המוציא אבל לאחריו אינו מברך כלום כל שלא אכל כזית עכ"ל, יש לשאול באופן הנ"ל שלא אכל כזית פת, האם מותר לאכול הדברים שבתוך הסעודה, או"ד צריך לברך על כל מאכל את ברכתו וכגון שרוצה לאכול ביצה האם הוא צריך לברך ברכת שהכל מאחר שלא אכל כזית מהפת, והיינו האם פת פחות מכזית פוטרת דברים שבתוך הסעודה.

וכמו"כ האם צריך לברך בורא נפשות עכ"פ על הביצה שאכל (דמש"כ המחבר והמשנ"ב שלא מברך שום ברכה אחרונה היינו כשאכל רק 'פת' פחות מכזית, אבל אם אכל בסעודה אוכל מחמת אותה פת וכן"ל בזה לא נתבאר אם יברך עליהם ברכה אחרונה).

ת. צריך לברך על כל א'.²¹⁶

ש. בהנ"ל. האם יש איסור מלכתחילה לאכול באופן הנ"ל, והיינו לברך המוציא על פת גמורה ע"מ לאכול פחות מכזית.

ת. ברכות דרבנן.

ש. כתב המשנ"ב (או"ח קס"ח ס"ק נ"ב) וז"ל, ואם הניח הפירורין בקערה וערה עליהם רותחין מכלי ראשון כתבו האחרונים דספק הוא אם יש לו דין בישול או לא ועל כן אם אין בפירורין כזית ויש בו תואר לחם יברך על פת אחר תחילה עכ"ל, לכאור' קצת יש לשאול דהוי ספק ברכות לקולא וא"כ יברך ב"מ מזונות ולמה לא עושה כן רק מברך על פת אחר תחילה.

ת. אם אפשר צריך.²¹⁷

ש. או"ח קע"א. שאלנו את מרן שליט"א (הודפס בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתכ"א): האם שייך ביזוי אוכלים באוכל שאינו כשר. ואם יש איזו עדיפות לתת אוכל זה לבעלי חיים. והשיב מרן שליט"א (שם): לא. ולכאורה יש לשאול, דהנה אמרי' בעירובין ס"ד ב', והתניא מעשה בר"ג שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב והיה רבי אילעאי מהלך אחריו מצא גלוסקין בדרך אמר לו אילעאי טול גלוסקין מן הדרך מצא נכרי אמר לו מבגאי טול גלוסקין הללו מאילעאי כו' ושלשה דברים למדנו באותה שעה למדנו שאין מעבירין על האוכלין ולמדנו שהולכין אחרי רוב עובדי דרכים ולמדנו שחמצו של נכרי אחר הפסח מותר בהנאה כו'. ולכאורה

²¹⁶ וממילא צריך גם לברך עליהם ברכה אחרונה שלהם.

²¹⁷ לכאור' היינו דאם אפשר לברך על פת אחר תחילה צריך לעשות כן.

נמצא מבואר דאף באוכל שאינו כשר ג"כ צריך ליזהר מביזוי, שהרי הי' זה אוכל של נכרי כדאמר ולמדנו שהולכין כו' ולמדנו שחמצו כו' ואעפ"כ ר"ג קאמר לר"א טול גלוסקין מן הדרך ואמר' שאין מעבירין על האוכלין ואע"פ שהיה זה אוכל לא כשר. ולכאורה צ"ב לתשובת מרן שליט"א לעיל דלא שייך ביזוי באוכל שאינו כשר.
ת. אצל גוי שאני.

ש. או"ח קע"א. שאלנו את מרן שליט"א: האם שייך ביזוי אוכלים באוכל שאינו כשר, ואם יש איזו עדיפות לתת אוכל זה לבעלי חיים. והשיב מרן שליט"א (תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתכ"א): לא. ונתבקשתי לשאול, האם התשובה 'לא' קאי גם על השאלה השניה.
ת. לא.

ש. או"ח קפ"א. שאלנו את מרן שליט"א: גמר סעודתו והלך לבית הכסא יצא ונטל ידיו לברך אש יצר, האם נוטל עוד פעם למים אחרונים או לא. והשיב מרן שליט"א (תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתכ"ו): אי"צ. ונתבקשתי לשאול כך: אם עדיין לא אמר המזמור שיר המעלות או על נהרות בבל שאומרים קודם ברהמ"ז או אף מזמור ה' רועי לא אחסר, האם יאמר כעת או שעדיף לתכוף נט"י לברהמ"ז. ואם נימא שיאמר, האם ידיו שוב למים אחרונים.
ת. יברך ולא יטול.

ש. או"ח ר"א א'. ברכת האורח. האם צריך שהמארח יהיה בבית כדי לברך ברכת האורח.
ת. לא.

ש. בהנ"ל. בית הכנסת ובית המדרש השייך לאדם פרטי האם צריך לומר שם ברכת האורח.
ת. לא.

ש. בהנ"ל. יש שהחמירו לא לומר ברכת אורח בשבת משום איסור בקשות בשבת. האם להחמיר כן.
ת. לא נוהגין כן.

ש. או"ח ר"א. כתב בשו"ע הגר"ז (או"ח סי' ר"א ס"ג) וז"ל, ובמקום שאין כהן טוב להקדים הלוי לישראל בכל אלו אם הם שוין בחכמה (והעושה כן מאריך ימים אבל אין חיוב בדבר שלא נאמר וקדשתו אלא בכהן כי את לחם אלקיך הוא מקריב וגו'), עכ"ל, יש לשאול מהו המקור למש"כ שע"י שמכבד את הלוי זוכה לאריכות ימים.
ת. א. גם בעלי' לתורה מקדימין.

ב. המכבד את הלוי מכבד את התורה.²¹⁸

ש. בהנ"ל. האם גם לוי המכבד את הלוי זוכה לאריכות ימים.

ת. לא רק לוי את הלוי אלא גם כהן את הכהן. זה בכלל השאלה השניה.²¹⁹

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול, האם האריכות ימים זה דווקא כשמכבד את הלוי במקום שאין כהן או גם במקום שיש כהן.

ת. תמיד.

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול, למה מרן שליט"א במכתבים מקדים הלוי לישראל והרי יש לפני מרן שליט"א גם מכתבים של כהן.

ת. איני מחפש

ש. בהנ"ל. כשהנני בא למרן שליט"א, מרן משמחני ואומר לי בשמחה: הלוי. והאם הטעם הוא משום דברי הגר"ז הנ"ל.

ת. כן.

ש. או"ח ר"א. האם יש לכהן האפשרות לקיים מצות וקדשתו, והיינו, ע"י שכהן פלוני יתן לחבירו כהן אלמוני ליטול מנה יפה ראשון ולברך ראשון, או"ד רק ללוי ולישראל יש את קיום המצוה של וקדשתו.

ת. א. לא שייך.

ב. יש לו מצוה לשמור על הקדושה של עצמו.²²⁰

ש. בהנ"ל. מרן שליט"א אמר לי שכהן יש לו מצוה לשמור על הקדושה של עצמו. האם הכוונה שאם רואה שמכבדים ישראל לפניו הוא צריך להודיע שהוא כהן ונמצא פה.

ת. לא חייב.

ש. או"ח רכ"ה. ברכת שהחיינו. שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. האם הפסיק הוא אחרי והגיענו, באופן שנמצא ש'לזמן הזה' קאי גם על תיבות שהחיינו וקיימנו, או"ד הפסיק הוא אחרי וקיימנו, באופן ש'לזמן הזה' קאי רק על והגיענו.

ת. אכולן.²²¹

²¹⁸התשובה היתה בעל פה. וכשאמר מרן שליט"א הדברים היה ניכר מתוך דבריו שכוונתו משום ששבת לוי עוסק בתורה ביותר וכמ"ש יורו משפטיך ליעקב ועי' רמב"ם סוף הלכות שמיטה ויובל.

²¹⁹התשובה היתה בעל פה. ומה שאמר מרן שליט"א 'זה בכלל השאלה השניה' הוא לפי ששאלנו בעל פה קודם את השאלה [המובא כאן להלן] אם לכהן יש מצוה של וקדשתו, שם השיב מרן שליט"א, שיש לו מצוה לשמור על הקדושה של עצמו.

²²⁰התשובה היתה בעל פה.

²²¹היינו כצד קמא.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: כתב המחבר (או"ח ר"ה א') וז"ל, על הירקות מברך בורא פרי האדמה כו' עכ"ל, יש לשאול, מי שטעה ובירך בורא פרי האדמה ולא בורא פרי האדמה, האם יצא, והאם חשיב שהוציא שם שמים לבטלה. והשיב מרן שליט"א (הודפס בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתל"ז): מסתבר שיצא. וחשבתי ליתן ראייה לתשובת מרן שליט"א מדברי המשנ"ב (שלמדתי אח"כ) בסי' קס"ז ס"ק ט"ז דכתב וז"ל, המוציא. בהא קודם המם 'ואם בירך מוציא יצא' עכ"ל. והאם היא ראייה נכונה.

ת. אמת.

ש. או"ח רכ"ד. הובא משו"ת לב חיים ח"ב סימן מ"ב כמה ברכות שיש לומר בראיית פני מלך המשיח ואלו הם: בא"ה אמ"ה גאל ישראל. בא"ה אמ"ה שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה. בא"ה אמ"ה שחלק מחכמתו ליראיו. בא"ה אמ"ה שחלק מכבודו ליראיו. בא"ה אמ"ה חכם הרזים. ע"כ. ובקשתנו לדעת את דעת מרן שליט"א כשבועה"י יהיה זה למעשה בקרוב האם לברך כהנ"ל.

ת. ברוך מחיה המתים. אי"ה בעגלא ובזמן קריב.²²²

ש. או"ח רכ"ה. בברכת שהחינו. (מחכ"א) זכורני שאבי שאל למרן שליט"א כשבא אצל ברית במשפחתנו, אם כיון שקנה בגד חדש, יכול לכוין לצאת בברכת שהחינו שמברך אבי הבן על המילה, כשמעדיף שלא לברך בעצמו, והרי אינו דומה ברכת שהחינו על מצות כבודת שהחינו על הבגד, והשיב מרן שליט"א שאפשר. וברצוני לשאול, המשנ"ב (סי' ח' ס"ק י"ד) הביא מהפמ"ג שאם כמה אנשים קנו טליתים חדשים, כשמתעטפים בהם לראשונה לא יוציאו זה את זה בבכרת שהחינו אלא כל אחד יברך לעצמו ע"כ, והנה בשהחינו על מצות הלא אינו כן, כדמצינו בקידוש ברגלים ובר"ה ובשופר ובמגילה, שא' מוציא את האחרים, וא"כ לפי"ז האם היה עדיף כמקרה הנ"ל, שלובש הבגד יברך שהחינו ויפטור את אבי הבן, ולא להיפך.

ת. בכל המצות מוציאין בשהחינו, רק בטליתים שכ"א מברך על טליתו.

ש. באו"ח סי' רכ"ה ס"ב כתב הרמ"א די"א לברך ברוך אתה ה' אמ"ה שפטרני מענשו של זה וטוב לברך בלא שם ומלכות, וכתב במשנ"ב דכ"ה בדרך החיים אמנם דעת הגר"א לברך בשם ומלכות ובח"א כתב ג"כ דהמברך לא הפסיד, ע"כ. ויש לשאול איך לעשות למעשה.

ת. המנהג לברך בלי שם ומלכות.

ש. בהנ"ל. למה על בת לא מברך האבא ברוך שפטרני מענשה של זו, כמו שמברך על בנו.

ת. כי לא נפטר עד שישאנה.²²³

²²² מרן שליט"א כתב הוספה זו במכתב השאלה אחר התיבות 'כשבועה"י יהיה זה למעשה בקרוב'. וברכת 'מחיה המתים' הוסיף מרן שליט"א אחר סדרת הברכות שבשאלה הנ"ל.

²²³ לכאורה יש לשאול בזה, א'. מ"ט אצל הבת האב מחוייב יותר מאצל הבן ולא עוד אלא זמן כה מרובה, ומניין המקור לזה. ב'. דא"כ כשמשיא את בתו יצטרך לברך כן והא לא מצינו, ועוד, היכן יברך אם בביהכ"נ או מקום אחר והיכן. ויל"ע. ועי' כאן להלן.

ש. ברכת הטוב והמטיב. קנינו תנור חדש ואיני מרגיש שמחה בזה כ"כ, האם שאשתי שמחה בזה היא תברך הטוב והמטיב שגם בני הבית שמחים בזה.

ת. אתה שמח במה שאשתך שמחה בזה.

ש. במש"כ מרן שליט"א (בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתס"ו), שהחזו"א לא היה אומר קודם שמו"ע דמנחה ומוסף הפסוק כי שם ה' אקרא וגו', העירו: א"ל רבנו הגראי"ל שטינמן שליט"א של"א דחושש שיתרגל לשונו ויאמר גם בשחרית או ערבית ויבא לידי הפסק. ע"כ. ולו"ד מרן הגראי"ל שליט"א תמיד חשבנו שטעמיה דמרן החזו"א זצ"ל הי' כי הי' מכוין מאד, ועד שהי' מכוין הפסוק כי שם ה' אקרא וגו' לא הי' מספיק להתחיל השמו"ע עם הציבור שעיקרו הוא להתחיל יחד עם הציבור תחילת השמו"ע והיינו תחילת הברכה הראשונה.

ת. פשוט שכל מה שלא נזכר בחזו"ל לא אמר.²²⁴

ש. או"ח רל"ו. מעריב. בחו"ל אומרים אחר ברכת השכיבנו, ברכה נוספת של פסוקים והיינו, ברוך ה' לעולם כו' בא"ה המלך בכבודו כו' ועל כל מעשיו, ובטור משמע שזהו מנהג ולא חיוב. גם נתבאר שם שיש בזה חילוק מנהגים אם לאומרים אי לאו, ויש לשאול לפי מה נקבע מנהג זה שבא"י אין אומרים ברכה זו ובחו"ל כן אומרים.

ת. פחמע"ד.²²⁵

ש. בהנ"ל. האם בן א"י הנמצא בחו"ל חייב או צריך לומר ברכה זו.

ת. לא.

ש. בהנ"ל. כמו"כ בהיפוך, אם בן חו"ל הנמצא בא"י חייב או צריך לומר ברכה זו. ואם לאו, האם צריך התרת נדרים מאחר שזה המנהג אצלו לומר כן תמיד. (וכאן אולי יש סברא לומר שלא יאמר ברכה זו, כי כיון שהציבור מתחילין שמו"ע מבלי לומר ברכה זו א"כ כיון שהוא לבדו

שו"ר דמש"כ מרן שליט"א כ"כ בכף החיים (או"ח סימן כ"ה ס"ק ט"ו) וז"ל, והא שאין מברכין על הנקבה בהגיעה לתחלת י"ג נ"ל הטעם משום דדרך העולם הבת ניוזנת מבית אביה עד הנישואין וא"כ כיון שהיא תחת ממשלתו לזונה ולהשיאה יכול להוכיחה ג"כ וא"כ לא נפטר עד הנישואין עד אשר תהיה תחת ממשלת בעלה ואז הוא חייב להוכיחה, ולטעם השני של הלבוש משום שהיא נענשת בחטאו נראה בבית שיש לה ג"כ מזל של בעלה שבת פלוני לפלוני אפשר שיגבר מזל הבעל ולא תענש בחטא האב וע"כ לא תקנו לברך עכ"ל. ובס"ק י"ב הביא את דברי הלבוש וז"ל שם, שפטרני מעונשו וכו' פי' דעד עכשיו נענש האב כשחטא הבן בשביל שלא חנכו, ובלבוש פי' איפכא דעד עתה הבן נענש בעון האב יעו"ש, מ"א סק"ה, ולפי פי' השני מ"ש ברוך שפטרני ר"ל משום שהבנים קטנים מתים בעון אביהם והאב נענש עליהם מפני שהוא גרם מיתתן דבזה מוסיף על חטאתו פשע ולכן מברך ברוך שפטרני, מט"י אות א' ועי"ש מ"ש כל הלבוש, וכ"כ המחמ"ש סק"ה עכ"ל שם. והנה י"ל דהנפק"מ בין ב' הטעמים דלטעם א' יקשה למה כשמיאנה לא מצינו שמברך ברוך שפטרני (וצ"ל דכיון דהאחריות עליה עובר לאדם אחר והיינו בעלה, ולא נפרדים לגמרי מעוונותיה, לכן אין ראוי שאביה יברך ברוך שפטרני בזמן שיש אדם אחר שנעשה אחראי על עוונותיה, ומש"כ כבר מצוה שכשהאב נפטר ממנו אין אדם אחר שמתחייב בעוונותיו אלא הבר מצוה בעצמו ודו"ק) אמנם לטעם ב' ל"ק למה לא יצטרך לברך אף כשישיאנה כי מה שלא מברך כי אינה נענשת בחטאו וכנ"ל ודו"ק. ואפשר דזהו מ"ש בסוטה ב' א' אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו [וכידוע מהאר"י ז"ל שכוונת הגמ' גם לזיווג ראשון] והיינו שאם רוצה לזכות במי שמיועדת לו להיות אשתו הרי צריך שיהיו מעשיו הגונים כדי שיגבר מזלו על מזל אביה שאל"כ חלילה יכולה שתמות בחטא אביה ולזה אמרו חז"ל אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו שאם מעשיו יהיו הגונים אזי יזכה ב'אשתו' אבל אם ח"ו לא יהיו מעשיו הגונים לא יזכה אלא ב'אשה' אחרת ח"ו. ודו"ק.

²²⁴ אמנם עי' בתשובות הגר"ח שם (תשובה תתתס"ז) שכתב מרן שליט"א: הטור כתב שהרא"ש הי' אומרו, וע"ב בהערות שם.

²²⁵ פוק חזי מאי עמא דבר.

יאמר הברכה עלול הוא להפסיד על ידי כך שמו"ע בציבור. ואין לדחות סברא זו שלא מצינו שמדלג ברכת השכיבנו בכדי להספיק שמו"ע בציבור וא"כ ה"נ נימא שלא ידלג ברכה זו כדי שיספיק שמו"ע בציבור, ואין לדחות כן, כי השכיבנו היא ברכה חיובית ומשא"כ ברכה זו היא מנהג ואין חיובה כברכת השכיבנו).

ת. צריך.

ש. בענין הנ"ל. כתב הטור (או"ח סי' רל"ו) וז"ל, ומה שנוהגין להפסיק בפסוקים ויראו עינינו וקדיש לפי שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתאחר שם עד אחר תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם שמונה עשר אזכרות כנגד שמונה עשרה ברכות שיש בתפלת ערבית ונפטרינן בקדיש ועתה שחזרו להתפלל ערבית בבתי כנסיות לא נתבטל מנהג הראשון כו' עכ"ל, וכתב הפרישה (ס"ק י') וז"ל, לא נתבטל המנהג הראשון וכו'. ואפילו בשבת דאין אומרים ברוך ה' לעולם וכו' ואם כן לא הוה להו למימר קדיש כמו דאין מפסיקין בקדיש בין גאולה לתפלה דשחרית אפילו הכי אומרים קדיש כמו שאומרים אותו בכל השבוע עכ"ל, ומה שאומרים קדיש בכל השבוע לכאור' הוא משום שלא נתבטל מנהג הראשון שהיו אומרים הפסוקים וקדיש לאחריהם, ומבואר, דכיון שמתפללין שמו"ע רגיל, ה' צריך שלא לומר קדיש קודם השמו"ע כמו שבשחרית לא אומרים קדיש קודם השמו"ע משום הפסק בין גאולה לתפלה, אלא דכיון שלא נתבטל מנהג הראשון לכן אומרים קדיש גם האידנא. ויש לשאול בזה: א. היכן שנתבטל מנהג הראשון כמ"ש הטור ויש מן הגדולים שנהגו שלא לאמרם וכהנהוג בא"י, למה אומרים קדיש קודם שמו"ע. וצ"ב. ב. למה אומרים רק חצי קדיש, והרי היכן שאמרו הקדיש אחרי הפסוקים מסתמא אמרו קדיש שלם, ואולי אפילו עם תתקבל, רק כאן כיון שמתפללין שמו"ע אין שייך לומר 'תתקבל' קודם השמו"ע אבל קדיש שלם למה לא אומרים לכל הפחות וכמו אז. וצ"ב.

ת. אין לשנות מהמנהג.

ש. או"ח רל"ח. מקרא בלילה. כשנסענו מא"י לחו"ל, התחלנו לנסוע במטוס כשהי' בא"י אחד בלילה והיינו אחר חצות הלילה, ונסענו י"ב שעות וכל אותם י"ב שעות היו רק לילה, ובחלק מהשעות הנ"ל הי' זה כשבא"י הי' זה אחר חצות ובחו"ל קודם חצות, ובאותן השעות הי' המטוס בגובה עצום של יותר מאחד עשר אלף מטר מעל הקרקע (כך הי' כתוב בתוך המטוס בעת הנסיעה). והשאלה, איך הדין שם. האם מתייחסים למקום הגבוה שהוא לפי השעות של א"י והיינו אחר חצות הלילה וא"כ אפשר לומר שם מקרא וכגון תהלים (וכמ"ש לן מרן שליט"א, הודפס בס' תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתת"ע). או"ד לפי השעות של חו"ל והיינו קודם חצות הלילה וא"כ א"א לומר שם מקרא. או"ד אין מתייחסים למקום הגבוה שהוא לא לפי א"י ולא לפי חו"ל כי סוף סוף כעת אינו נמצא לא בא"י ולא בחו"ל (ומה שכ' קודם צדדים לומר שהוא כא"י או בחו"ל, הוא משום שנמצאים במקום לא מוגדר היכן נמצאים). או"ד אין למקום הגבוה שהוא כלל מושג של 'זמן' וא"כ אף שהי' כל הזמן חושך והיינו לילה מ"מ אפשר לומר מקרא. וצ"ב.

ת. זו שאלה ישנה ויש להחמיר בשניהם בדאורייתא ולהקל בדרבנן.

ש. או"ח רל"ט. כתב במשנ"ב (סס"ק ט') וז"ל, אחז"ל הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוחתו לילית ובית היינו חדר עכ"ל, ולישנא דגמ' הוא (שבת קנ"א ב') אמר רבי חנינא 'אסור' לישן

בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית. ויש לשאול מ"ט לא הובא דין זה בשו"ע, ועוד דהמג"א והמשנ"ב שכן הביאו זה להלכה למה לא כתבו זה בלשון איסור וכהלישנא דגמ' 'אסור' לישן כו'.

ת. סגולות לא הובא.

ש. בהנ"ל. בהיותי בחו"ל, התארחתי בקומת מרתף (משופצת יפה מאד) של בית פרטי בן ארבע קומות, ולקומת מרתף נכנסתי דרך כניסה אחורית של הבית הגדול והיא היתה כניסה נפרדת לקומת קרקע אמנם בתוך הקומת מרתף הי' דלת משותפת עם הבית הגדול אלא שבאופן כללי בני הבית הגדול היו בעיקר בקומה הרביעית ולא הורגש אותם כלל כמעט בקומת המרתף, ולא ידעתי אם הקומת מרתף הנ"ל נידון כבית בפני עצמו וא"כ הי' אסור לישון שם יחידי או שהי' נידון כחלק מהבית הגדול (ולמעשה הם לא נכנסו לקומת מרתף כי נתנו לי להרגיש שם בית שלי בפני עצמו), ולמעשה לא הי' לי מי שישן עימי ולכן הוצרכתי לישן שם לבד, ועכ"פ בלית ברירה השארתי אור דלוק. ובנידון ידי ששהיתי שם עבור מצות כאו"א אולי לא הי' נידון כלל והוא לפי מה שכתב בשעה"צ ס"ק י"ז דבאופן של מצוה נאמר ע"ז שומר מצוה לא ידע דבר רע, ויל"ע בכ"ז).

ת. צ"ע.

ש. או"ח . נתבאר דמי שאכל פת הבאה בכיסנין בשיעור שרגילים לקבוע ע"ז סעודה מברך ברהמ"ז אע"פ שבתחילה בירך בורא מיני מזונות. ויש לשאול, במי שאינו רגיל לאכול כלל פת המוציא (מלבד בשבת ויו"ט, כגון מטעמי בריאות), ואוכל (ביום חול) פת מזונות בשיעור שקובעים ע"ז סעודה, האם יברך אח"כ ברכת מעין שלוש או ברכת המזון, שהרי הוא אינו קובע סעודה אפילו על המוציא (מלבד שבת ויו"ט) וכ"ש על מזונות אינו קובע סעודה. (ואולי בטלה דעתו אצל כל אדם).

ת. יברך.²²⁶

ש. או"ח רכ"ד. כתב המחבר (ס"ו) וז"ל, הרואה חכמי ישראל אומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו עכ"ל. ויש לשאול מי שלא ראה פני החכם בהקיץ ל' יום, אך ראה פני החכם בתוך ל' יום אלו בחלום, האם יכול לברך, ואם יש הבדל אם החכם אמר לו שלום בחלום או שדבר עמו בחלום.

ת. דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין (גיטין נ"ב א').

ש. או"ח רל"ח. איתא (או"ח סי' תכ"ט ס"ב) שאין אומרים תחנון בחודש ניסן כי רובו קודש, ויש לשאול האם כיון שרובו קודש ממילא אפשר לומר מקרא בלילה, דומיא דשבת ויו"ט וימי חוה"מ שאומרים מקרא בלילה כי הם ימים קדושים.

ת. לא.

²²⁶ כוונת מרן שליט"א שיברך ברכת המזון. הגר"א ש קניבסקי שליט"א.

ש. שבת. ידוע הוא שיש ענין שלא לראות חילול שבת שע"י יהודי ח"ו, האם יש לזה מקור מן הש"ס ופוסקים, ומהו המקור.
ת. והיו ענין ראות את מוריק.

ש. בהנ"ל. האם כוונת מרן שליט"א דכמו שראיית פני צדיק משפיע לטובה כך ראיית חילול שבת ע"י יהודי ח"ו משפיע לרעה.
ת. נכון.

ש. האם יש ענין שלא לראות [בחול"ל] מכוניות נוסעות בשבת באופן שמסתמא רובם גוים (כמו שמסתמא יש ענין שלא לראות חילול שבת שע"י יהודי ח"ו²²⁷), ואולי יש לחלק, דגבי גוי אולי אין ענין שלא לראותו כיון שאינו עושה עבירה שהרי גוי ששבת חייב מיתה²²⁸ ומשא"כ גבי ישראל. אמנם גם גוי מצינו דאם גוי עשה מלאכה לאור נר ששבת אי"ז חשיב נר ששבת וא"א להבדיל עליו במוצאי יוה"כ ולכא' חזינן שנחשב 'עבירה' מסויימת ולפי"ז גם לענין לראותו עושה מלאכה בשבת נימא דיש ענין שלא לראותו, מיהו מאידך תנן בשביעית פ"ד מ"ג מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית ובגיטין ס"ב א' אמרי' עלה ר"י א"ל אחזיקו ר"ש א"ל אשתא ולכא' מבואר בזה דכ"ש לראותם אין קפידא בכך. ואיך הוא למעשה.
ת. לא נחשב עבירה אלא מצוה.

ש. בהנ"ל. יש לשאול למה נחשב 'מצוה'.
ת. גוי ששבת חייב מיתה.

ש. עוד בהנ"ל. ראיתי בגליון דברי שי"ח (פ' יתרו, תשע"ד) שהובא מספר דרך שיחה (שם) בזה"ל: שאלה. בלוס אנג'לס בש"ק נוסעים מכוניות רבות ויש ב' דרכים ללכת או ברחוב שאין נוסעים הרבה או ברחוב שנוסעים בו הרבה ואלו גויים הם, אם יש ענין לא לראות הרחוב שיש בו הרבה יותר מכוניות. תשובה: במסכת ברכות (נ"ג א') מבואר שנר של חיה ושל חולה הוי נר ששבת ואילו נר של גוי אינו נר ששבת, רואים מכאן שגם ע"י גוי ה"ז חילול שבת אף שגוי אינו מצווה ואדרבא גוי ששבת חייב מיתה, והגברא אסור לו לשבות, מ"מ המעשה הוא חילול שבת. מרן החפץ חיים זצ"ל היה פעם בוורשא וראה חילול שבת והזדעזע עד מאוד, ושוב פעם שניה ראה ואמר שהנה רק פעם שניה היא זו שראה וכבר היה שינוי שמזדעזע פחות. ע"כ משם. ויש לשאול דלכא' מרן שליט"א כתב לן בהיפוך, והיינו דשאלנו בזה"ל: האם יש ענין שלא לראות [בחול"ל] מכוניות נוסעות בשבת באופן שמסתמא רובם גויים (כמו שמסתמא יש ענין שלא לראות חילול שבת שע"י יהודי ח"ו), ואולי יש לחלק, דגבי גוי אולי אין ענין שלא לראותו כיון שאינו עושה מעשה עבירה שהרי גוי ששבת חייב מיתה ומשא"כ גבי ישראל, אמנם גבי גוי מצינו דאם גוי עושה מלאכה לאור נר ששבת אי"ז חשיב נר ששבת וא"א להבדיל עליו במוצאי יוה"כ ולכא' חזינן שנחשב 'עבירה' מסויימת ולפי"ז גם לענין לראותו עושה מלאכה בשבת נימא דיש ענין שלא לראותו, מיהו מאידך תנן בשביעית פ"ד מ"ג מחזיקין ידי עכו"ם בשביעית

²²⁷ כדלעיל תשובה...

ובגיטין ס"ב א' אמרי' עלה ר"י א"ל אחזיקו ר"ש א"ל אשרתא ולכאו' מבואר בזה דכל שכן לראותם אין קפידא בכך. ואיך הוא למעשה. והשיב לן מרן שליט"א: לא נחשב עבירה אלא מצוה. ולכאורה התשובה כאן זהו בהיפוך מהתשובה דלעיל. ולכאו' צ"ב בדברי מרן שליט"א.

ת. שניהם אמת.²²⁹

ש. או"ח רנ"ג. בבי"ח בחו"ל (בבעלות חרדית) היו העובדים שם כולם גוים, ובשבתות הביאו אוכל הסעודות כשהאוכל חם, וכמו כן הגישו בשבתות בבוקר תיה וקפה חמים, ולא יכולתי לברר אם זה נתחמם קודם השבת או שהגוים חיממו את זה בשבת עצמה, שאם עשו את זה בשבת עצמה א"כ נהי שלחולים מותר להשתמש בזה מ"מ הרי למשמישהם אסור (כי הכינו הכל גם עבור החולים וגם עבור משמשיהם) וכמבואר בסי' רע"ו ס"א וסי' רנ"ג ס"ה. ומן הסברא הוא שחיממו מלפני השבת ומ"מ בתיה ובקפה לא השתמשי מצד האיסור של הכנת תיה וקפה בשבת עצמה. והשאלה איך הי' צריך לנהוג בשה לדינא (ולארגן אוכל אחר לא הי' שייך).

ת. יש מקום להקל.

ש. או"ח רע"א. חזר שמו"ע של ערבית בליל שבת לתשלומין של מנחה דערב שבת, האם צ"ל אחר השמו"ע ויכולו, שהרי מה שאומרים ויכולו אחר השמו"ע ה"ז כדי להשלים לג' פעמים כדכתב במשנ"ב בשם הרוקח בסי' רע"א ס"ק מ"ה (וכ"ה באור שכבר אומר ב' פעמים ויכולו, והשלישי בקידוש (כדי להוציא את בני ביתו בקידוש, לחד טעמא, כדאיתא במשנ"ב שם), וכיון שכן, שמא אי"צ שיאמר אחר השמו"ע ויכולו, דגם בלא זה נמצא שהוא אומר ג' פעמים ויכולו וכנ"ל.

ת. לא פלוג.

ש. או"ח רע"א י"ד. המחבר הביא לחוש לדברי הגאונים שהמקדש ישתה מלא לוגמיו, כך מתבאר בבה"ל שם, ולכאו' זהו דלא כהנהגת מרן החזו"א וצ"ל שנתן למרן שליט"א לשתות את כוס הקידוש (וכן ראינו את מרן שליט"א שנותן הכוס לאחר לשתותו, אחרי שמרן שליט"א שותה מעט). ולכאו' צ"ב.

ת. מנהגנו כמרן.

ש. כתב במשנ"ב (סי' ער"ה ס"ק כ"ה) וז"ל, אין מורין לו. ר"ל אם בא לפנינו לשאול אין מורין לו לכתחילה, ואם עשה מדעת עצמו אין מוחין בידו עכ"ל, ויל"ע מגמ' שבת י"ב ב' ר' ירמיה בר אבא איקלע לבי רב אסי קם שמעיה קא בדיק לנהורא דשרגא א"ל דביתהו ומר לא עביד הכי א"ל שבקיה כרביה ס"ל, ופרש"י וז"ל, כרביה. ר' ירמיה דאמר הלכה ומורין כן. עכ"ל. ולמה לא אמר לה שאפי' למ"ד אין מורין, הלא אם עשה מעצמו אין מוחין בידו. (מב"א).

²²⁹ חכ"א ביאר התשובה בזה"ל: 'שניהם אמת' כי בתשובה א' כתוב רק ש'המעשה הוא חילול שבת' אבל אני 'עבירה' ואף לא 'עבירה מסוימת' ואדרבא היא 'מצוה' (כמדומה יום ולילה לא ישובתו), והשואל ששאל שיש סתירה בין התשובות של מרן שליט"א שאל מצויין כי אף שאין סתירה בעצם ההגדרות וכמו שנתבאר, אבל היה משמע לו שמרן שליט"א בתשובה הב' מתייחס לכל פרטי השאלה ואם כן נמצא שבתשובה הב' כתוב שאין ענין לא להביט ואילו בתשובה הא' כתוב שיש ולכן שאל טוב מאוד, ועל זה ענה מרן שליט"א שלא נתכין בתשובה הב' אלא להשיב על זה שכתב שיש 'עבירה מסוימת'. עכ"ל החכ"א בביאור דברי מרן שליט"א.

ת. גדולה מזו אמר.

ש. או"ח רפ"ו. שאלנו את מרן שליט"א: בחומש ובתהלים פעמים כתוב סיני (בפת"ח תחת האות נו"ן) ופעמים כתוב סיני (בקמ"ץ תחת האות נו"ן), איך צ"ל בשמו"ע של שחרית של שבת 'בעמדו לפניך על הר סיני'. והשיב מרן שליט"א (בספרנו תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתקס"ח): כמדומה במקום אתנחתא כתוב בקמץ. ע"כ. ומקור דברי מרן שליט"א מצאתיו בס"ד בר"ן נדרים ל"ז ב' ד"ה מקרא סופרים.

אך יש לשאול, האם כשאומרים 'בעמדו לפניך על הר סיני' זה חשיב מקום אתנחתא וא"כ צ"ל סיני בקמ"ץ תחת הנו"ן, או שאי"ז חשיב מקום אתנחתא וא"כ צ"ל סיני בפת"ח תחת הנו"ן.

ת. ספק ברכות להקל.

ש. שמו"ע של שחרית של שבת. מעשה שהיה באברך אחד שרגיל לכוין היטב תיבות התפללות, ופעם אחת כשהרגיש מאד לא טוב [מפני איזה חולין] היה חלש והיה קשה לכוין כמו תמיד, והנה כשהתפלל שמו"ע של שחרית של שבת, לפתע שם לב שהוא אומר שהם משתחווים להבל וריק כו' ואנחנו כורעים ומשתחווים לפני ממ"ה הקב"ה כו', ועצר, ולא הבין כיצד הוא הגיע בתוך שמו"ע של שחרית של שבת לתפלת עלינו לשבח, עד שנזכר שהתיבות האחרונות שאמר היו התיבות 'ולא נתתו ה' אלקינו לגויי הארצות', ושם במקום להמשיך ולא הנחלתו מלכנו לעובדי כו', [כנראה] המשיך ואמר [לגויי הארצות] ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וכו'.

ועתה לא ידע מה עליו לעשות, האם להמשיך במקום שהוא אוחז דהיינו באמצע נוסח עלינו לשבח להמשיך ולומר ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וכו', או שהוא צריך לחזור [כי אין משמעות למה שהוא ממשיך], ואם כן להיכן לחזור [אם לראש התפלה או שמא לתחילת ישמח משה].

ת. ימשיך ולא הנחלתו מלכנו.

ש. במשנ"ב סי' ער"ה ס"ק כ"ח פירש הלכה ואין מורין כן שאם בא לשאול אין מורין לו אבל אם עשה מעצמו אין מורין, וצ"ע מהגמ' שבת י"ב ב' ר' ירמי' בר אבא איקלע לבי ר' אסי קם שמעי' קבדיק לנהורא דשרגא אמרה לי' דביתהו ומר לא עביד הכי, ומשמע שר' אסי סבר הלכה ואין מורין כן ושאלה דביתהו למה אינו מוחה בשמש של ר' ירמי' בר אבא, וצ"ע. (מב"א).

ת. לא ידעה ושאלה.

ש. או"ח רפ"ה. שאלנו את מרן שליט"א: בעל קורא הקורא בבהכ"נ בס"ת פרשת השבוע האם יוצא יד"ח שמו"ת, ואם אינו יוצא, האם כשקורא פעם שניה כגון בבהכ"נ נוסף אחר שכבר התפלל האם יוצא יד"ח שמו"ת. והשיב מרן שליט"א (תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתקנ"ט): כמדומה שיש מחמירין, אבל בביהכ"נ שניה ודאי יוצא. ונתבקשתי לשאול, על מש"כ מרן שליט"א 'כמדומה שיש מחמירין' דבמשנ"ב סי' רפ"ה ס"ק ב' הביא מחלוקת אם יוצא פעם אחת במה ששמע הקריאה מהש"ץ, אך אם קרא בפיו לכו"ע יצא. [ומאי שנא הש"ץ שלא יוצא בשמו"ת כשהוא קורא הפרשה מהשומע שיוצא כשקורא בפיו עם הש"ץ].

ש. או"ח רפ"ח. נשאלתי. בתשובות הגר"ח תשובה תתתקע"ב שאלנו את מרן שליט"א האם מותר להתפלל על האתרוג בט"ו בשבט שחל בשבת, ואם אסור בפה האם מותר במחשבה. והשיב מרן שליט"א: במחשבה מותר. וצ"ע ממ"ש בתשובה תתתקי"א שהתיר מרן שליט"א לאשה לבקש אחר הדלקת הנרות כיון שזמנו עתה. כך נשאלתי. וחשבתי להשיב, שמרן שליט"א חזר בו וסובר שמותר להתפלל בפה מה שזמנו בשבת והראיה מהתפילה שאחר הדלקת הנרות, וכמדומה שראיתי כך בגליון דברי שי"ח, ואמנם בלא"ה מרן שליט"א סובר שזמן התפילה שעל האתרוג אינו כלל בט"ו בשבט אלא בשבועות, ולכן השיב מרן שליט"א שבט"ו בשבט שחל בשבת אם מתפלל יתפלל רק במחשבה כי זה לא זמנו, אבל אם רוצה להתפלל בשבת על דבר שזמנו באותו יום דוקא מותר אפי' בפה וכנ"ל. האם להשיב כך. ת. נכון.

ש. או"ח רצ"ב. שאלנו את מרן שליט"א בזה"ל: איתא בספר סדר היום שאחר מנחה דשב"ק אסור ללמוד וצריך להיות מעט בצער מפני שבאותו הזמן נפטרו יוסף הצדיק משה רבינו ודוד המלך, האם לנהוג כך. והשיב מרן שליט"א (הודפס בספרנו תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתקצ"ב): גוט שבת לא אומרים.

[ואמר לי זקני הגה"צ רבי אריה שכטר שליט"א שזוכר איך שאצלם בעיירה בחו"ל קודם שעלו לא"י כמה שנים קודם פרוץ השואה ה"י, היו אומרים בביהכ"נ אחר מנחה של שבת זה לזה 'כל טוב' ולא 'גוט שבת' כמ"ש מרן שליט"א כאן].

וחכ"א העיר שבגליון 'קובץ גליונות' - פרשת וירא ה'תשע"ז כתוב כך: עם כל דבקותו (של מרן הגרמ"י ליפקוביץ זצ"ל) ברבו החזון איש, ושתייתו בצמא כל הגה שיצא מפיו, נזהר היה מלהכביד עליו שלא במקום הצורך וההכרח, בתום תפילת מנחה בשבתות, נהגו מתפללי המנין לגשת אל החזון איש בזה אחר זה, ללחוץ את ידו ולהתברך בשבתא טבא. אך רבינו, בידעו את יקרת הזמן בעיני החזון איש כמו גם את חלישת גופו המרובה, לא היה נוהג כן אלא היה עובר חולף על פניו, מאחל גוט שבת ויוצא. (מרשימות הרב יששכר קנול ששמע מפי רבינו). ע"כ הלשון המובא בגליון הנ"ל.

ולכאו' צ"ב.

ת. כבוד התורה.

ש. האם מותר לטאטות הרצפה בשבת כשיש נמלים ברצפה (מצוי כן אחר סעודות), שהרי נמלים הם מוקצה ואסור להזיז מוקצה בשבת [והאם שייך בזה היתר של גרף של רעי].

ת. דשא"מ מותר.^{231 232}

²³⁰ היינו דאף שיש מחמירין (כמ"ש מרן שליט"א לפני כמה שנים) מ"מ ההלכה היא שהבעל קורא כן יוצא וכתבאר במשנ"ב, ומה שלא הזכיר אז מרן שליט"א את דברי המשנ"ב, ע"ז כתב מרן שליט"א עתה: לא זכרתי. אבל לא חזר מרן שליט"א מעצם הדבר שיש מחמירין. ופשוט.

²³¹ תיבת דשא"מ פי' דבר שאין מתכוין. הגר"י קניבסקי שליט"א.

²³² ע"ע בזה תשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתק"כ.

ש. או"ח שי"ח. לענין פלטה חשמלית נשאל מרן שליט"א: לא נוהגין אף פעם, וגם א"א לבשל בה, וא"כ אולי יהא מותר להחזיר כלי לשם, דלא שייך מיחזי כמבשל שהוא הטעם להחזרת הכלי. והשיב מרן שליט"א (בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתרכ"ז): לא ביאר למה א"א לבשל בזה. ושוב שאל החכ"א הנ"ל: בהנ"ל האם שייך מיחזי כמבשל בפלטה חשמלית דהא אין מבשלין בה. והשיב מרן שליט"א (שם תשובה תתתרכ"ח): איני מבין השאלה למה לא שייך בישול. ובהערה 1105 כתבנו: הארת החכ"א הנ"ל: ובע"פ אמר (מרן שליט"א) דאם באמת א"א לבשל בה עד שהיס"ב יתכן דלא שייך מיחזי כמבשל ומ"מ יתכן דל"פ. ובמכתב אח"כ החכ"א כתב להגר"ח: על דבר פלטה חשמלית נסיתי וראיתי דאפשר לבשל בה, וא"כ גם בפלטה שייך מיחזי כמבשל. ע"כ. וכעת שאלו: מה הסברא במה שמיחזי כמבשל הולך לפי אם יש אפשרות לבשל או אין אפשרות לבשל ולא הולך לפי מה שבני אדם נוהגין בפועל.

ת. לפי האמת.

ש. ספירת העומר. מה מועילה תפילת ערבית מאוחרת בליל שבועות לצורך 'תמימות', הרי ממילא מקבלים את קדושת החג עוד לפני השקיעה, ואם נאמר שמקבלים רק איסור מלאכה, הרי ממילא החג נכנס בצאת הכוכבים ואין שום תפקיד לתפילת ערבית. (מחכ"א).

ת. מראים שמאחרים.

ש. או"ח תכ"ח. באו"ח תכ"ח סעיף ח' מובא שמפטירין תלתא דפורענותא ושבע דנחמתא ותרתי דתיובתא, ותמוה מדוע לא מונים גם הפטרת ת"ב בשחרית, הרי גם צום גדליה אינו בשבת. (מחכ"א).

ת. מדברים אחר ת"ב.

ש. או"ח ת"ע. בענין סיום על נ"ך, כתב לן מרן שליט"א (בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתשכ"ז): לא ראינו נוהגין כן²³³. והעירו²³⁴: בברכות י"ז א' ריו"ח כד הוה מסיים ספרא דאיוב כו', כ' פנ"י שהי' רגיל לעשות ע"ז סעודת סיום, וק"ו מסיום מסכת ע"ש, ומבואר דס"ל דעל ס' של נ"ך צריך יותר לעשות סיום [כמו שעושים בש"ס] ומובא להלכה בדע"ת למהרש"ם סי' תקנ"א ס"י, ובמנחת פתים יו"ד סי' רמ"ו סכ"ו. ע"כ.

ת. אם הי' מסיים עם תלמודו.

ש. או"ח תצ"ד. שאלנו את מרן שליט"א: מי שקשה לו לישאר ער כל הלילה בליל שבועות, האם מחוייב לישאר ער. וא' טען לי שאולי יש בזה פגם בעונג יו"ט. והשיב לן מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתשמ"ט): בעונג יו"ט אי"ז פגם, אבל להיות ער זה ע"פ קבלה. והנה מש"כ מרן שליט"א 'בעונג יו"ט אי"ז פגם', יל"ע הכונה, והיינו, אם הכונה דאי"ז פגם בעונג יו"ט כלל [אלא דא"כ יקשה מדכתב בשו"ת תורה לשמה תשובה תמ"ט בסוף דבריו וז"ל גם זאת אודיע לכם שבלייל שבת ודאי אסור לעשות תיקון כרת לנדד שינה מעיניו

²³³ וע"ע שם תשובה תתתשכ"ח דכתב מרן שליט"א: המנהג לפטור מתענית בכורים לא נהגו אלא בסיום מסכת ע"י מ"ב סי' ת"ע סק"י ועי' שבת קי"ט א'. ע"כ יעו"ש.

²³⁴ הרה"ג ר' מאיר טפר שליט"א.

וה"ז חשיב כאלו מתענה בשבת שמצער עצמו בשבת וה' לא צוה בזה ולא ניהא ליה לקב"ה מכמה טעמים אב"א קרא ואב"א סברא ולכן אותם הנוהגים לעשות תיקון זה לנדר שינה מעיניהם בליל המילה וכן בליל יארציט של או"א אם אירע לילה זו בשבת ויו"ט לא יעשו כן לנדר שינה מעיניהם כל אותה הלילה כו' עכ"ל]. או"ד הכונה שבעונג יו"ט אי"ז פגם כי יש לו עונג ונחת רוח יותר בכך שהוא ער כל הלילה יותר ממה שהיה לו עונג בכך שהיה ישן [וכעין הא דמצינו במש"כ המשנ"ב (סי' רפ"ח ס"ק ט"ו) וז"ל שם, שעל שלשה חלומות מתענין. ואף באלו השלושה אין להתענות בשבת אלא אם כן התענית עונג לו כגון שנפשו עגומה עליו וכשיתענה ימצא נחת רוח לאפוקי אם הוא אדם דלא קפיד בחלום רע או שהתענית קשה עליו ומצטער יותר בתעניתו ממה שמצטער בפחד החלום אסור להתענות בשבת [ריב"ש] כו' עכ"ל]. ומה היא כונת מרן שליט"א האם כצד קמא ואז יקשה ממש"כ בתורה לשמה וכו"ל, או"ד כצד בתרא ושלפי זה יהיה נמצא דבאמת מי שאין לו עונג יותר להיות ער מאשר לישון יהיה לו אסור להיות ער כל הלילה 'מדינא'.

ת. הכל כמנהג המדינה.

ש. איתא מהאריז"ל להסתפר דווקא בעיו"ט דשבעות, ולא בג' ימי הגבלה כולם, אלא דווקא בעיו"ט, והשאלה, שהשנה עיו"ט חל בשבת, והאם יש ענין להמתין לער"ש דווקא או שמאחר שאי"ז בעיו"ט עצמו שוב אין ענין דווקא לער"ש אלא אפשר כבר מתחילת ימי הגבלה.

ת. כן, יש ענין, בער"ש דווקא.²³⁵

ש. או"ח תקכ"ט. הקבלת פני רבו ברגל. כשרבו לא מקבל ברגל, האם אפשר לקיים המצוה של הקבלת פני רבו קודם הרגל או אחר הרגל.

ת. לא, אין בזה טעם.

ש. כתב המחבר (סי' תק"ל) חול המועד אסור בקצת מלאכות ומותר במקצתן, וכתב הרמ"א, לפי צורך הענין שהיה נראה לחכמים להתיר, וכתב במשנ"ב (סק"א) והנה בעיקר איסור מלאכת חול המועד יש דעות בין הראשונים יש שסוברים שהוא מדברי סופרים כו' והרבה פוסקים סוברים שהוא מן התורה והא דהקילו בכמה דברים הנ"ל הוא ע"פ הרשות שניתן לחכמים מן התורה במלאכת חול המועד לפי צורך הענין להתיר כו' וזהו שסיים הרמ"א לפי צורך הענין וכו' ומאוד כו'.

והנה מבואר בזה דהרמ"א ס"ל דאיסור מלאכת חול המועד הוא מן התורה, שלכן כתב לפי צורך הענין כו' וכו"ל.

וצ"ב מהלכות תפילין (סי' ל"א) דכתב המחבר, בחול המועד גם כן אסור להניח תפילין מהטעם הזה בעצמו שימי חול המועד גם הם אות, וכתב הרמ"א, וי"א שחול המועד חייב בתפילין וכן נוהגין כו'. וכתב במשנ"ב (סק"ו) והי"א ס"ל כיון שמותרין בעשיית מלאכה מן התורה ליכא אות.

ובזה מבואר דהרמ"א ס"ל דאיסור מלאכת חול המועד אינו מן התורה, שלכן הביא הי"א שחובה"מ חייב בתפילין. וצ"ב.

²³⁵התשובה הי' בעל פה.

ש. מעשה באוצר ספרים שהחליפו דלת ולא הספיקו לקבוע מזוזה לפני יו"ט, האם מותר לקבוע בחוה"מ.

(המעשה היה באוצר ספרים ואולי זה נידון כביהכ"נ שפטור ממזוזה כי לפעמים גם מתפללין שם. אבל כמו כן השאלה גם בבית רגיל החייב וודאי במזוזה).

ת. יפקירוהו.²³⁷

ש. או"ח תר"י. כתב המחבר וז"ל, נוהגים בכל מקום להרבות נרות בבתי כנסיות כו' עכ"ל, וכתב במשנ"ב [מהאחרונים] וז"ל, דדרשינן לקדוש ה' מכובד זה יום הכפורים וכיון דאין לכבדו באכילה ושתיה כבדהו בכסות נקיה ונרות הוי גם כן כבוד היום דכתיב על כן באורים כבדו ה' ומתרגמינן בפנסיא יקרו ד' כו' עכ"ל, והנה מלשון המשנ"ב שכתב 'דרשינן' כו' לכאן נראה שהוא דרשה גמורה, דהיינו שגם הדרשה על נרות הוא דרשה גמורה, וכך לכאן נראה מלשון הביאור הגר"א (כאן) ועוד, ולכאן קשה דא"כ למה כתב השו"ע לשון 'נוהגים' כו', ורצוני בזה לשאול, האם ואולי התשובה על זה הוא, שלשון השו"ע 'נוהגין' שבכאן, הוא על פי המובא בשו"ע לעיל, מקום שנוהגים להדליק נר בליל יום הכפורים מדליקין מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין, ולכן כאן שכתב השו"ע לשון 'בכל מקום', דהיינו שכאן בבתי כנסיות אין הדבר תלוי במנהג המקומות, אלא 'בכל מקום' מדליקין, אגב לשון 'נוהגין' דלעיל, כתב גם כאן לשון 'נוהגין'.

[ומה שכתבנו שהדרשה מלקדוש ה' מכובד הוא לא רק על כסות נקיה אלא הוא גם על נרות, כך מתבאר מדברי שו"ת הרדב"ז שכתב שטעם הרא"ש שמברכין על נר יום הכפורים שבבית במקום שנוהגים להדליקו הוא דכיון דדרשינן שצריך לכבד יום הכפורים בכל מיני כבודים אם כן גם הדלקת הנר בבית הוא חיוב כמו שיש חיוב בשבת, והוסיף הרדב"ז להוכיח זאת דהא אין בין יום הכפורים לשבת אלא שזה זדונו בכרת וזה זדונו בידי אדם ומשמע שבחיוב כבוד אין בין שבת ליום הכפורים, עד כאן מדברי הרדב"ז יעו"ש, ועכ"פ נמצא מבואר מדברי הרדב"ז שעיקר הדרשה דדרשינן מלקדוש ה' מכובד על נרות הוא דרשה גמורה, שלא רק כסות נקיה דרשינן מיניה אלא כל מיני כיבודים דרשינן מיניה, דהיינו גם נרות שמצינו שנקראו כבוד]. (מהחברותא).

ת. אמת.

ש. האם בברכת המוציא לחם מן הארץ יש דין לשבת ולא לעמוד (והאם זה נזכר בפוסקים).

ת. לישב.

ש. או"ח תרמ"ג. מרן שליט"א מברך קודם לישב בסוכה ואח"כ בורא מיני מזונות, וכן קודם שהחיינו ואח"כ בורא פרי העץ, כן מבואר בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתמ"ז, ושאלו:

²³⁶ ובעל פה השיב לי מרן שליט"א: זה לא ראי', זה באמת לא דאורי', רק הרמ"א הסביר לפי הדעה שזה דאורי' איך חכמים התירו. [מרן שליט"א אמר התשובה באידיש ולכן יתכן שאין הלשון מדויק].
²³⁷ ובעל פה השיב מרן שליט"א: אם משתמשים צריך לקבוע. [מרן שליט"א אמר התשובה באידיש וכמדומה שזה היה התשובה].

האם גם בברכת המצות מרן שליט"א מברך קודם שהחיינו ואח"כ על נטילת לולב, וכיו"ב, ואם לא מאי שנא.

ת. מצותו בכך.

ש. ארבעה מינים. האם יש ענין לצאת מפתח הבית עם ארבעת המינים כשהם ביד ימינו כדי שיהא מוקף במצות, הד' מינים בימינו ומזוזה בשמאלו, כדרך שאמרו כן בגמ' שבת לענין נר חנוכה בימינו ומזוזה בשמאלו.

ואם כן, האם בשביל זה צריך שיהיו הד' מינים בידו ממש או דסגי גם כשהם בנרתיקם.

ואם זה גם כשעדיין לא בירך על הד' מינים.

(ואם כן האם גם כשיוצא לביהכ"נ כשנרתיק התפילין בידו, יש ענין כזה שיהיה הנרתיק בימינו וכנ"ל. ומה שמצינו בהל' תפילין שיצא מפתח ביתו כשהוא עטור בטו"ת אבל שם הוא ענין אחר ולא מצד שיהא מוקף במצות כמבואר במקורות שהביא המשנ"ב שם. ולכן עדיין יש לשאול דמי שלא יכול לצאת עטור בטו"ת האם עכ"פ שיקח ביד ימין הנרתיק כדי שיהא מוקף במצוות).

ת. אם יכול.

ש. או"ח תר"ס. שאלנו את מרן שליט"א: האם לשמוע קריאת המשנה תורה בליל הושענא רבא. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתתנ"ו): לא. ויש לשאול, מ"ט.

ת. לא בס"ת כי זה שאלה עם הברכה.

ש. בענין הנ"ל. מה הטעם שקוראים משנה תורה בליל הושענא רבא, והרי מצות הקהל הי' במוצאי שמיני עצרת וא"כ היו צריכים לקרוא המשנה תורה במוצאי שמיני עצרת ולא בליל הושענא רבא.

ת. לסיים החג בד"ת.

ש. או"ח סי' תרס"ד. כתב הרמ"א שביליל הושענא רבא טובלים במקוה קודם עלות השחר, ובמשנ"ב שם כתב שטוב יותר לטבול מבערב כדי ללמוד כל הלילה בקדושה, ע"כ. ויש לשאול, היאך עושים למעשה האם קודם עלוה"ש כמ"ש ברמ"א או מתחילת הלילה כמ"ש במשנ"ב. (והאם כדאי לטבול ב' פעמים לצאת גם דברי הרמ"א וגם דברי המשנ"ב).

ת. דעביד כמר עביד וכמר עביד.

ש. שאלנו את מרן שליט"א לענין מי שלא הספיק לסעוד הסעודה דהושענא רבא עד אחר פלג המנחה האם עדיין יטול ידיו לסעודה או"ד כיון שזה כבר אחר ט' שעות וגם כבר אחר פלג המנחה אסור.

ומרן שליט"א השיב: לכתחילה קודם ובדיעבד עד יו"ט.

ולכאור' היינו לכתחילה קודם ט' שעות, ובדיעבד מותר להתחיל הסעודה עד יו"ט של שמיני עצרת כלומר עד השקיעה.

ויש לשאול האם הטעם הוא משום שהאיסור להתחיל סעודה אחר ט' שעות זה רק מצוה להימנע, וכשיש ב' מצוות אלו או להימנע כנ"ל או לסעוד הסעודה של הושענא רבא, הסעודה עדיפא.

ת. נכון.

ש. בהנ"ל. האם זה דווקא הושענא רבא שהוא ג"כ קצת יו"ט, או גם בשאר ימי חול המועד שיש בהם חיוב סעודה וכגון ערב שבת חול המועד שלא הספיק לסעוד עד אחר פלג המנחה כנ"ל.

ת. ה"ה.

ש. בהנ"ל. האם זה דווקא הושענא רבא משום שעד הסעודה שאחר כך לוקח זמן רב מפני ההקפות של שמחת תורה.

ת. תמיד.

ש. שאלנו את מרן שליט"א לענין מי שבסעודת הושענא רבא לא הספיק לברך ברכת המזון עד אחר השקיעה, איך יאמר ביעלה ויבא, האם חג הסוכות או יום השמיני חג העצרת.

ומרן שליט"א השיב: חג הסוכות, כי האכילה היה ביום.

ויש לשאול, האם סברא זו דאזלינן לפי זמן האכילה, אינו רק בגוונא שיש אפשרות להוסיף מחול על הקודש [דיש שסוברים כן], כי אם כן הרי כאן אין אפשרות להוסיף שאין שייך להוסיף זמן של סוכות בתוך זמן של שמיני עצרת.

[והאם להסוברים כן יהיה צריך לסמוך בנידון דידן, על הדיעות שאם טעה והזכיר בשמ"ע 'חג הסוכות' גם יצא].

ת. נכון.

ש. או"ח סי' תרע"ו. מעשה בא' שבירך ביום א' דחנוכה להדליק נר ושהחיינו, וכשגמר להדליק נזכר שלא ברך שעשה ניסים, האם מברך שעשה ניסים כשנזכר דלא גרע מהרואה שמברך שעשה ניסים.

ת. כן.

ש. בהנ"ל. יש לשאול כמו כן מהו באופן שזנכר קודם שהדליק אם יברך שעשה ניסים אחר שהחיינו קודם שידליק.

ת. כן.

ש. או"ח תרצ"ב. כתב המשנ"ב ריש סי' תרצ"ב וז"ל, ונכון לכוין בברכת שהחינו גם על משלו"מ וסעודת פורים שהם ג"כ מצות ויודיע זה להש"ץ המברך דבעי כונת שומע ומשמיע עכ"ל, וצ"ע וכי מפני שהמשמיע צריך לכוין להוציא את השומעים צריך הוא לכוין ולידע עבור אלו מצות הם יוצאים בברכתו, ולמה אין די שיכוין להוציאם בהברכה, וכל אחד יצא בה כפי רצונו וענינו.

ת. סתמא אין זה ידוע לרבים שיש לברך גם על משלוח מנות וסעודת פורים.

ש. או"ח תרצ"ד. מחצית השקל. בן א"י הנמצא בחו"ל האם צריך ליתן מטבעות הזכר למחה"ש לפי המטבע של חו"ל או לפי המטבע של א"י. וכן בהיפוך בן חו"ל הנמצא בא"י איך יתן.
ת. במקום שנמצא עתה.

ש. בהנ"ל. כתב הרמ"א (סי' תרצ"ד ס"א) וז"ל, ואין חייב ליתנו רק מי שהוא מבין כ' ולמעלה עכ"ל וכתב במשנ"ב (ס"ק ה') וז"ל, מבין כ' ולמעלה. זהו לדעת ר"ע מברטנורא אבל התוי"ט כתב שהפוסקים חולקים וס"ל דמבין י"ג ולמעלה שהוא בכלל איש חייב במחצית השקל וא"ר כתב דכל זה רק מדינא אבל המנהג הוא ליתן אפילו בעד בניו הקטנים ואשה מעוברת בעד ולדה איתא במשנה כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק עכ"ל, ויש לשאול דאב שהתחיל לנהוג כן והוא בן א"י ונמצא בחו"ל האם צריך ליתן גם עבור אשתו ובניו לפי מטבע של חו"ל כי יכול לטעון ולומר שאילו הי' יודע שיזדמן לחו"ל ויצטרך ליתן כ"כ הרבה (כי בחו"ל [עכ"פ באמריקה] ערך המטבעות הוא כפול כמעט פי ארבע משל א"י, כיום עכ"פ²³⁸) לא הי' מתחייב גם עבור כל בני ביתו. (והשאלה היא באופן שאינו יכול להודיע לבני ביתו שיתנו בעד עצמם בא"י, כי לכאור' בפשוטו אם יאמר לבני ביתו שיתנו הם לכאור' אזלינן בתר מקום נתינה דידהו, ולכן השאלה הנ"ל באופן שלא יכול לומר לבני ביתו וכו"ל).

ת. יתנה מפורש שלא יתן כ"א כפי המקום.²³⁹

ש. עוד בהנ"ל. קטן שאביו נתן עליו מחצית השקל, ואביו נלב"ע ל"ע, האם חייב או צריך להמשיך ליתן, דאולי י"ל שהבן מצד עצמו לא הי' מתחייב כן (וגם לא הי' יכול להתחייב כיון שהוא קטן והכל הי' שייך לאביו) וא"כ מה שאביו עשה עבורו אי"ז מחייב אותו להמשיך לנהוג כן. ויל"ע. (ושו"ר דזהו פלוגתא דהרע"ב והתוי"ט בשקלים פ"א מ"ג, והאם נתבאר כמי קי"ל, ובתוי"ט תמה על הרע"ב שם).

ת. ראוי שיתן.²⁴⁰

²³⁸ שנת ה'תשע"ג.

²³⁹ לכאור' עדיין השאלה קיימת במי שלא התנה, ויל"ע.

²⁴⁰ היינו כ...

ש. בהנ"ל. האם הבן הגדול או האשה מחוייבים ליתן עבור כל בני הבית כשהאב הי' נוהג ליתן בעד כל בני ביתו, ועכ"פ עבור בני הבית הגדולים. [שאלה קודמת היא עליו עצמו, וכאן השאלה על בני הבית].

ת. כנ"ל.

ש. מתנות לאביונים. נשאלתי. האם במתנות לאביונים גם יש המעלה המבוארת בצדקה שלא ידע המקבל מי הוא הנותן, דמצד א' י"ל דה"ז צדקה ומאידך י"ל דמתנות לאביונים ה"ז דומיא דמשלוח מנות 'איש לרעהו'. (ול' השע"ת סי' תרצ"ה ס"ק ט', דמתנות לאביונים 'דרך צדקה' כו'. ובמשנ"ב סי' תרצ"ד ס"ק ג' משמע שאי"ז כצדקה, לכאור').

ת. כאן צריך דווקא לדעת.^{241 242}

ש. בן א"י הנמצא בחו"ל האם צריך ליתן לפי ערך הפרוטה או הכדי סעודה (כמבו' במשנ"ב סי' תרצ"ד ס"ק ב') של חו"ל (שהוא יותר משל א"י).

ת. כן.

ש. בהנ"ל. באופן הפוך, בן חו"ל הנמצא בא"י האם צריך להוסיף וליתן לפי ערך הפרוטה או הכדי סעודה (כמבו' במשנ"ב שם) של חו"ל, או די שיתן לפי ערך הפרוטה או הכדי סעודה של א"י.

ת. כנ"ל.

ש. נמצא בחו"ל ואוסף ביום הפורים כסף עבור הוריו הנמצאים בא"י, האם בכדי שיהי' 'בו ביום' סגי במה שמודיע לאביו שנאספו עבורו כך וכך ממונות. (ויש להסתפק בזה, כי מצד א' אולי לא מהני הודעה וכ"ש להקנות לאביו בקנין והיינו משום שלכתחילה צריך שיהיו 'מעות שיוכל להוציא בפורים' כממבו' במשנ"ב סי' תרצ"ד ס"ק ב') ומאידך אולי אי"צ אפי' להודיע וכ"ש להקנות מטעם שזכין לאדם שלא בפניו ויל"ע).

ת. כן (כי יכול ללוות ע"ס זה).

²⁴¹ ערש"י בביצה ט"ז א' בד"ה צריך דכתב שם וז"ל, צריך להודיע את אמו. לעשות לו אות וסימן שאם יאכלנו קודם שיבא לאמו תראה את האות ותשאלנו מי עשה לך כך והוא יאמר פלוני וגם נתן לי פת 'ומתוך כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם ותרבה חבה ורעות בישראל'. עכ"ל רש"י הק' שם. והכא נמי י"ל דזהו הענין והיינו שע"י שידע מי זה שנותן לו מתנה [מתנות לאביונים] ידע שהוא אוהבו ותרבה חבה ורעות ביניהם, והרי זה דומיא דמשלוח מנות איש לרעהו' שהמשלוח מנות גורם לריעות. ואמנם חכ"א העיר מדאיתא במגילה....

²⁴² ומורינו הגרא"ש גריינימן שליט"א אמר לן דאביו מרן הגר"ח גריינימן זצ"ל ג"כ נשאל שאלה זו אם כששולח משלוח מנות מבלי שידע המקבל מי הוא השולח האם יוצא יד"ח משלוח מנות, והשיב: כן, יוצא יד"ח, כי יש בזה שמחה. (ולא זכור אם הגר"ח ג"כ זצ"ל אמר תיבת 'שמחה' או תיבה אחרת כגון 'מריעות' וכדו'). ובנו מורינו הגרא"ש שליט"א ביאר לן, דזהו כמו שיבא ראובן שאינו מכיר לשמעון כלל ויתן לו ראובן לשמעון משלוח מנות, שודאי זה יעשה שמחה לשמעון בכך שרואה שיש מי שחושב עליו ואע"פ שאינו מכירו מ"מ עצם הדבר שרואה שמעון שיש מי שחושב עליו ואיכפת לו ממנו זה כבר גורם לו שמחה, עכ"ד.

ש. בהנ"ל. באופן שאמו נמצאת ג"כ בחו"ל, אם מהני הודעה, האם סגי להודיע לה או שצריך להודיע דווקא לאב הנמצא בא"י (ובאופן שא"א ליתן הכסף בידים לאמא, שאם יכול ליתן לאמא לכאור' ודאי מהני).

ת. כנ"ל.

ש. בהנ"ל. בענין שאלה ... הנ"ל. אי סגי להודיע לאב הנמצא בא"י, האם צריך להודיעו לפני השקיעה של א"י או"ד אפשר ומהני להודיעו גם לפי השקיעה של חו"ל דהיינו להודיעו כשאצלו כבר נגמר הפורים.

ונפק"מ, לכאורה, דאי נימא דצריך להודיעו דוקא לפי השקיעה של א"י, א"כ שוב אין מה להמשיך לאסוף עבורו 'מתנות לאביונים' בחו"ל כי אצלו כבר נגמר הפורים (ואמנם באופן שהאמא נמצאת בחו"ל אולי כן יש עדיין מה לאסוף כי אצלה עדיין זהו פורים).

ת. א"צ שום דבר.

ש. בענין הנ"ל יש לשאול ג' שאלות: א. הנותן מתנות לאביונים בחו"ל, לעני מא"י, בזמן שבא"י כבר עבר יום הפורים ובחו"ל הוא עדיין יום הפורים, האם קיים בזה מצות מתנות לאביונים. ב. האם צריך העני לקבל בזמן שעדיין אצלו יום הפורים או כיון שאצל הנותן הוא יום הפורים א"כ יכול ליתן לאביון שאצלו כבר עבר יום הפורים. ג. האם פרוז יכול ליתן לאביון מוקף בי"ד, וכן האם מוקף יכול ליתן לעני פרוז בט"ו.

ת. יתן בזמן החיוב ויתקבל בזמן החיוב.

תשובות הגר"ח

אבן העזר

ש. אהע"ז. גרוש או אלמן ל"ע שיש לו רק בנים האם מותר לו להתחתן עם אשה שאינה יכולה להוליד.²⁴³

ת. כן.

ש. אהע"ז. מעשה באשה שהיו לה ב' שמות, ושם אחד אמר מרן שליט"א למחוק. ונתעוררו לשאול האם צריך למחוק השם ההוא מהכתובה והיינו לכתוב כתובה חדשה או שאפשר להשאיר הכתובה כפי שהיא. (קראו לה רק בשם שמחקהו ולא קראו לה כלל בשם השני, וכעת קוראים לה רק בשם השני בלבד).

ת. לא, אז קראו לה כן.

ש. האם יש יחוד בארוסה [בתולה]. (מב"א).

ת. כן.

ש. בהנ"ל. לכאור' מאותו טעם שבעלה בעיר שפוחדת שיבא בעלה, כן מפחדת שאם יעשו איסור ימצא בעלה פתח פתוח (ושמא חיישין להעראה). (מב"א).

ת. אין לה בעל.

ש. כתוב בספר חסידים שלא לעשות נישואין בז' חשון, האם זה נכון, ואם כן, האם להקפיד על זה (קבעו חתונה של ... לאור לז' חשון והאם לבטל).

ת. לא נהגו להקפיד בזה.

ש. שאלה בשם אברך שנולד לו תינוק: אחד שקראו לו אברהם הי' צדיק וכשר, אמנם צאצאיו שנקראו על שמו אינם חזקים ברוחניות, וכן יש לו צאצא שנקרא אברהם הא' ע"ש אברהם אבינו והא' אברהם ישעיהו ע"ש החזון איש וגם הם אינם חזקים ברוחניות, האם יש לחשוש מליתן את השם אברהם ע"ש הסבא ההוא, שאולי השם אברהם אינו טוב במשפחתם.

ת. לקרוא לו אברהם אריה.

---

²⁴³ שהרי עדיין לא קיים מצות פו"ר.

תשובות הגר"ח

יורה דעה

ש. בהל' צדקה. כתב מרן החזו"א (סי' קמ"ח לקידושין ל"ב א') וז"ל (בתוך דבריו): אבל כשאין לו לאב ויש לו לדידה לעצמו ואין ידו משגת להאכיל לאביו משלו וצריך האב לחזור על הפתחים חייב הבן לחזור על הפתחים לקבץ מן המנדבים לאביו ששימוש זה שהולך תחת אביו הוא בכלל כיבוד כו' עכ"ל. וכעת יש לשאול כך, הנזקק לעזרת הציבור בממון, והוריו ג"כ נצרכים לכך (והוריו במצוקה גדולה יותר), האם יאסוף לעצמו או"ד יאסוף להוריו ובגוונא שא"א שיאסוף באותו הפעם גם להוריו וגם לעצמו. (ומצד הדין אולי י"ל ב' טעמים שיאסוף לעצמו חדא משום חייך קודמין, ועוד דהא כיבוד אב משל אב וכאן הרי אין זה משל אב, ואם זה נכון האם יאסוף להוריו עכ"פ משום מדת חסידות, והאם שייך בזה מדת חסידות היכן שהוא בעצמו אב משפחה כי סוף סוף הרי הוא חייב בפרנסת בני ביתו).

ת. מצוה לאביו.

ש. כתב הרמ"א (יו"ד סי' ר"מ ס"א) וז"ל, ומ"מ אין ב"ד כופין על מצות כבוד אב ואם דהוי ליה מצות עשה שמתן שכרה בצדה שאין ב"ד כופין עליה עכ"ל, וכתב בבה"ט (סק"א) וז"ל, והט"ז כתב בשם התוס' דאין כופין כפייה גדולה לענין להכותו עד שתצא נפשו כשאר מצות עשה אבל קצת כפייה עושין כו' עכ"ל, ויש לשאול האם כופין בפני אביו ואמו או דאסור לכוף בפניהם כי י"ל דמרגישים זילותא בכך שבכדי שיכבד אותם צריך לכופו דכי אינם חשובים לו שיכבדם מבלי שיכופו אותו ואילו יכופו אותו שלא בפניהם לא יהא זילותא זה.

ת. א. זו מצוה גדולה.

ב. אין בזה שום זילותא שהרי כופין לדבר מצוה.

ש. בהנ"ל. יש לשאול האם כופין והיינו קצת וכו"ל בשביל כיבוד או"א דלאחר מצוה, שהרי יש מצות כאו"א גם לאחר מיתה ויל"ע.

ת. בודאי.

ש. כתב המחבר (ס"ד) וז"ל, זה שמאכילו ומשקהו משל אב ואם אם יש לו, ואם אין לאב ויש לבן כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול, ואם אין לבן אינו חייב לחזור על הפתחים להאכיל את אביו עכ"ל, וכתב הרמ"א וז"ל, וי"א דאינו חייב ליתן לו רק מה שמחוייב ליתן לצדקה כו' עכ"ל, ול' המחבר הוא מדברי הרמב"ם בפ"ו ממרים ה"ג כמ"ש בנו"כ.

וכתב הש"ך (ס"ק ו') לבאר, דיש מחלוקת הב"י והרמ"א [בדרכי משה] בדעת הרמב"ם, דלהב"י מ"ש הרמב"ם 'כפי מה שהוא יכול' היינו שחייב ליתן לאביו כפי מה שהוא חייב ליתן לצדקה ולא יותר, ואילו להרמ"א בד"מ היינו שחייב ליתן לאביו מדין כיבוד או"א והיינו יותר מכדין

צדקה ועד כדי לחזור על הפתחים ולא יותר. וכיון דכן ס"ל להרמ"א בד' הרמב"ם שהוא ל' המחבר כאן, לכן הוסיף הרמ"א וי"א כו' והיינו דהם סבירא להו כשיטת הב"י בדעת הרמב"ם.

והנה בט"ז (ס"ק ו') הביא ק' התוס' דאמאי כופין והרי צדקה היא מ"ע שמתן שכרה בצדה, ותירצו התוס' דשאני צדקה דכתיב בה נמי לאו לא תקפוץ את ידך. וכן בש"ך (שם) כתב בשם הפרישה דלהב"י בדעת הרמב"ם אמאי כופין על מצות כיבוד או"א שמתן שכרה בצדה ותי' שכופין אותו מדין צדקה דאית בה נמי לאו.

והשתא יש לשאול כך, דלהרמ"א בדעת הרמב"ם דכפי מה שהוא יכול אי"ז כדין צדקה (כדעת הב"י ברמב"ם) אלא מדין כיבוד או"א והיינו שחייב ליתן יותר מדין צדקה ועד כדי לחזור על הפתחים, היאך כופין, והרי כיבוד או"א היא מ"ע שמתן שכרה בצדה שאין ב"ד כופין עליה וכמ"ש הרמ"א לעיל סעיף א'. ובשלמא להב"י בדעת הרמב"ם כבר תירצו דכופין משום דהחויב הוא כדין צדקה ובצדקה איכא גם לאו, אבל להרמ"א בדעת הרמב"ם דהחויב הוא מדין כיבוד או"א והיינו כנ"ל, אמאי והיאך כופין. ולכאור' צ"ב.

ת. מדין שניהם.

ש. בהנ"ל. האם אפשר לתרץ הק' הנ"ל כך: דהנה לעיל סעיף א' כתב הט"ז (ס"ק א') והובא ג"כ בבה"ט (ס"ק א'), דמש"כ הרמ"א שם דאין כופין על מצות כאו"א דהוי ליה מ"ע שמתן שכרה בצדה שאין ב"ד כופין עליה, היינו דאין כופין כפייה גדולה לענין להכותו עד שתצא נפשו כשאר מ"ע אבל קצת כפייה עושין ע"כ, ולפי"ז י"ל דלהרמ"א מש"כ הרמב"ם (והיינו מש"כ המחבר פה בסעיף ד') דכופין אותו היינו קצת כפייה. ולפי"ז יהיה גם נפק"מ גדולה בין הב"י בדעת הרמב"ם לבין הרמ"א בדעת הרמב"ם, והיינו דלהב"י בדעת הרמב"ם מ"ש כופין היינו כפייה גדולה עד שתצא נפשו, ואילו להרמ"א בדעת הרמב"ם היינו קצת כפייה. והאם נכון לייב כן.

ת. אולי.

ש. כתב בפתחי תשובה (שם ס"ק ו') וז"ל, לעמוד מפני אביו. יש להסתפק סומא אי חייב לעמוד מפני אביו ואמו ורבו כשיודע שהם לפניו או לא, ובנ"צ הארכתי בזה טהטכחתי מן הש"ס די' חילוק בין חכם לאביו ואמו ורבו מובהק, דחכם ורבו שאינו מובהק פטור הסומא כו' אבל באביו ואמו ורבו מובהק גם סומא חייב עכ"ל, ויש לשאול מהו בהיפוך והיינו כשהאב ואם ורבו סומא האם חייב לקום, דכיון שאין רואים שקם למה יקום דהיאך קימתו יכבדם מבלי שרואים.

ת. בודאי חייב בגלל הרואים.²⁴⁴

ש. בהנ"ל. עוד יש לשאול, באופן שהאב הוא תלמיד בנו שקם מפני בנו כמ"ש בסעיף ז', האם כשהבן סומא ג"כ צריך האב לקום. (כ"ז להמחבר, אבל למש"כ הש"ך (ס"ק י') דאין האב קם מפני בנו אין שאלה).

ת. לחומרא.

²⁴⁴ ע"י רעק"א שם בשו"ע כן.

ש. יו"ד ר"מ. איתא בשו"ע שם סעי' כ"ב, חייב אדם בכבוד אחיו הגדול כו', ושם בסעי' כ"ד חייב אדם לכבד חמיו ע"כ, ויש לשאול את מי חייב לכבד קודם האם את אחיו הגדול או את חמיו. (ומן הסברא הי' מסתבר שיותר חייב בכבוד חמיו, אמנם לכאור' אי"ז נכון כי החיוב לכבד את חמיו הוא מדוד שקרא לשאול 'אבי' כמ"ש הט"ז, ואילו החיוב לכבד את אחיו הגדול הוא מדכתיב וי"ו יתירה בפסוק ואת אמך וה"ז דאורייתא²⁴⁵ ויל"ע).

ת. חמיו.

ש. מעשר כספים. האם צריך מן הדין להפריש מעמר מדמי קצבת ילדים או משאר דמים המגיעים דרך המדינה (הארורה). (ושמעתי בשם פוסקים שמותר לקחת כסף מהם, כי אי"ז מתנה מאחר שבעצם חוזר אלינו ממה שהם גובים מאתנו מיסים וכו' שלא כדין (וחוזר אלינו מעט, והרוב שגובים מאתנו שלא כדין נשאר אצלם), ולפי"ז לכאור' אי"ז להפריש מעשר כספים מכספים אלו. והיאך הדין למעשה ומ"ט).

ת. צריך.

ש. מזוזה. בבי"ח בחו"ל בהנהלה חרדית ששהינו, שמו מזוזה בכל חדר, ונתנו המזוזות בתוך בתים שקופים כדי כך שרואים את השם ש-ד-י, ומסתמא עשו כן לפי מה דאיתא ביו"ד סי' רפ"ח סט"ו 'אלא שמבחוץ כותבין ש-ד-י' ולעיל מיניה סי' רפ"ו ס"ה אי' 'במקום שיש טינוף כגון שתינוקות מצויים שם טוב לכסות המזוזה ובמקום טהרה טוב להיות נראית'. ויש לשאול בזה, האם אי"ז בגדר של 'יצא שכרו בהפסדו' כי לכאור' במקום כזה הי' לאסור ליתן המזוזות באופן זה שהשם ש-ד-י הוא מגולה והיינו משום שהנשים האחיות הגויות המטפלות שם בחולים הינם רגילות ללכת שם בשרוול קצר באופן שהחלק העליון של היד הוא מגולה (וגם, לפעמים מעבירים במסדרונות שם חולים ולא תמיד הם במצב צנוע כ"כ) ואי' באור"ח סי' ע"ה ס"ד אסור לקרות כנגד ערוה אפילו של עובד גילולים כו' (ומצד מה שהגויות הולכות בשער ראש פרוע אולי אין שאלה כי אי' שם בס"ב שער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות כנגדו כו' ומבואר במשנ"ב ס"ק י' דבאופן שמצד הדין אי"ז לכסות השערות מותר לקרות כנגדן, וא"כ הגויות שאינם מחוייבות בכיסוי הראש לכאור' אי"ז חשיב ערוה לענין לקרות ק"ש כנגד זה וה"ה לענין השם ש-ד-י שבמזוזה הנ"ל, ויל"ע, ושו"ר דבמשנ"ב שם ס"ק י"ב הביא שהחיי אדם מסתפק בזה ונשאר בצ"ע), אך אולי יש לחלק בין ק"ש לבין ש-ד-י מגולה כנגד גויות הנ"ל, ולענין ס"ת מצינו ביו"ד סי' רפ"ב ס"א 'ולא יגלה ערותו כנגדו' ולפי"ז הי' לומר שאסור ללכת מגולה מול ש-ד-י שבמזוזה, ואולי יש איזה חילוק בין ס"ת למזוזה, ואולי אין חילוק ואדרבא אם בס"ת שהוא סגור אסור לגלות ערותו כנגדו ק"ו שבמזוזה שהשם ש-ד-י הוא מגולה נאסור. (ומצינו לענין שם קדוש מגולה שצריך ליזהר מהיסח הדעת, ביומא ח' א' תוס' ד"ה ומה). ושו"ר מה שכתב בט"ז (הובא ג"כ בבה"ט יו"ד סי' רפ"ו ס"ק ח'), לכסות המזוזה בזכוכית ויהיה השם נראה ואף אי מצוי שם טינופת או שהנשים רוחצות שם ה"ז כיסוי אע"פ שזה נראה ורק תה"מ אסור בכהאי גוונא ע"כ, ולפי"ז אולי אין לאסור הדבר ואפי' שעוברות שם נשים פרוצות גויות (ולפעמים גם יהודיות רח"ל) אי"ז בזיון ומותר. ולסיכום, השאלה, האם [הדבר אסור] צריך להעיר להם ע"ז והיינו לומר להם שיחליפו לבתים שאינם שקופים כדי כך שלא יראו השם ש-ד-י מגולה. (ותועלת א' גדולה הי' ע"י הבתים השקופים כי עי"ז מצאתי שם ב' מזוזות הפוכות הי' וסידרום ואילו הי' בבתים לא שקופים לא הייתי רואה זאת).

ש. בהנ"ל. חכ"א העירני על השאלה הנ"ל בזה"ל: עי' משנ"ב סי' ע"ה סק"ח שדין טפח באשה ערוה לא נאמר אלא באיש משום הרהור, אבל באשה מותר, ולכא' מזוזה כאשה דמי. [וכן מוכח בט"ז שם שהתיר לרחוץ נגד המזוזה דלא חשש בזה אלא משום טינוף. אך צ"ע דברחיצה איכא גילוי ערוה גמור, ואולי נהגו לרחוץ בכיסוי מקום הערוה] ע"כ. והשאלות: א. האם צדקו דבריו. ב. מהו הישוב לקושיתו על הט"ז.
ת. כנ"ל.

ש. פדיון הבן. ראיתי מובא מקיצור דיני ברית מילה ופדיון הבן (אות ע"ה) שנשאל מרן שליט"א בזה"ל: האם מותר להלביש לתינוק תכשיטי נשים בפדיון הבן או שיש חשש לא ילבש. והשיב מרן שליט"א שם: לכאורה אין לעשות כן. ע"כ. ולכא' יש לשאול מדאיתא במגילה כ"ז ב' שהבנות והכלות של רב הונא כיסוהו בבגדיהם וכך נתקיימה ברכתו של רב לרב הונא, דלכא' מבואר שם דאין בזה משום לא ילבש כי הרי לא יתכן לומר שנתקיימה ברכתו של רב לרב"ה במעשה האסור (ולא עוד אלא איסור דאורייתא). ולכא' צ"ב.
ת. לאחר מיתה אין מצוה.

ש. בהנ"ל. צ"ב דהא לא מיירי שם שנפטר אז רב הונא.
ת. לא הליבוהו רק כיסוהו.

ש. בהנ"ל. האם מותר ליתן תכשיטין סתם ולא תכשיטי נשים.
ת. לא.

ש. איתא בדינים והנהגות (יו"ד פ"ט אות כ"ו): י"א משמו דהא דאמרו (הוריות י"ג ב') שהרגיל בזיתים משכח את הלימוד היינו זיתים חיים ולא כבושים. ע"כ. (ושמעתי שזה נאמר בשם הגאון ר' יחזקאל ברטלר שליט"א שכך אמר לו אישית מרן החזו"א זצ"ל). האם אפשר לסמוך ע"ז למעשה.
ת. יש ליזהר.²⁴⁸

ש. מרן שליט"א אמר לי שלא לומר תהלים סמוך לקברים רק בריחוק ארבע אמות מהקבר, והוסיף מרן שליט"א לומר, שבבית החיים בבני ברק יש גדרות עם ברזלים סמוכים ויש להם דין לבדוד ושעל כן לעמוד לפני הגדרות האלו ושם לומר התהלים. ומרן שליט"א הוסיף ואמר גם

²⁴⁶ היינו כהט"ז שבתים שקופים מהני וממילא אי"צ להעירם ולהחליפם.

²⁴⁷ עי' שבת ט"ז ב' רב אשי אמר לעולם וכו' הואיל ונראה תוכו ככרו וערש"י שם.

²⁴⁸ עי' לעיל תשובה... – הכונה לתשובה שמר"ש כתב על זיתים לנשים מותר וגם מעט מותר – בערך בזה"ל – צריך לבדוק למעלה.

לענין הקדיש שאומרים שם, ואיני זוכר האם מרן שליט"א אמר שגם את הקדיש יאמרו בריחוק ד"א, או שאמר מרן שליט"א שאת הקדיש כן אומרים סמוך לקבר.
ת. טוב להרחיק.

ש. תערובות איסור והיתר. היינו בבית חולים [גוי], והביאו לנו אכל כשר קר, ושמעתי שהעולם שם נוהגים לחמם האוכל בתנור (הנקרא מיקרוגל) עכו"ם [של גוים] בתוך ב' כלים ואומרים שעי"ז אין משום תערובות. והאם נכון הוא.
ת. לא.

ש. טבילת כלים. האם מהני טבילת קטן לכלים, ואם יש נפק"מ בין כלי מתכות וזכוכית וחרס, ואם יש נפק"מ בגילו של הקטן, ואם יש נפק"מ בין לכתחילה ודיעבד. (מפני מעשה שהיה ונאמרו בזה כמה דיעות לכן הנני שואל כן).
ת. לא.

ש. ברמב"ם הלכות תלמוד תורה (פ"ג) כתב 'יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפי' אחת מהן בשינה אלא בד"ת', ובהלכות דעות (פ"ד) כתב 'ולא יישן ביום', א"כ מתי יישן. (מב"א).
ת. פיקוח נפש.

ש. ברית מילה. למה לא מצינו בסעודת מצוה של ברית מילה לתאומים, להוסיף מאכל כדי שיחשב ב' סעודות, כמו שמצינו גבי שבת ר"ח באו"ח סי' תי"ח במשנ"ב ובכף החיים.
ת. א. לא מצינו.

ב. ראוי להרבות קצת.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: האם צריך להקפיד שלא לאכול מהדברים המסוגלים לשכחה. והשיב מרן שליט"א (הודפס בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתקל"א): י"א שזה איסור דאורייתא ועכ"פ צריך ליזהר. ע"כ. (ובהערה 1281 שבספר שם הבאנו דברי מרן שליט"א מס' הזכרון).

ושוב שאלנו: והרי היום נוהגים לאכול קישואים ובצלים כו' אף דאיתא שהם מסוגלים לשכחה. והשיב מרן שליט"א (הודפס שם תתתקל"ב): קצת מותר. (ובהערה 1282 ביארנו דברי מרן שליט"א שקצת אינו משכח²⁴⁹).

ועוד שאלנו שם: איתא שאבטיח מסוגל לשכחה ויש לשאול היאך אוכלים היום כולם אבטיח. והשיב מרן שליט"א (הודפס שם תתתקל"ג): אבטיח שבחז"ל אין זה מה שקורין היום אבטיח.

²⁴⁹ עי' לעיל ... תשובת מרן שליט"א לענין זיתים שקשה לשכחה דקצת מותר וגם לנשים מותר יעו"ש.

והעירוני על הנ"ל בזה"ל: מש"כ בח"ב (עמ' תתט"ו) במה שאוכלין קישואים ובצלים ולא חששו שקשה לשכחה, הנה בקונטרס עלים לתרופה להמלבי"ם (בספרו ארץ חמדה) בפ"ד מדעות אות י"א כ' דכיון דבספרי בהעלותך וברש"י שם אי' טעם אחר שקשה למעוברת א"כ לא חיישי' לפסיקתא שקשה לתלמוד (ומובא שם גם בפס"ז לקח טוב וילקוט ראובני) ע"ש.

ומש"כ מרן שליט"א ע"ד האבטיח שנזכר שם שאי"ז מה שקורין היום אבטיח עי' מ"ש בדרך אמונה פ"ה מתרומות ס"ק ר"ל ופי"א ס"ק ק"ט וצהה"ל קצ"ב ופ"ב ממער סקע"א דהוא מילון או מלפפון, וא"כ גם בזה צ"ל דדוקא קצת מותר וצ"ע.

ת. מאי דנהוג נהוג.

ש. שאלנו את מרן שליט"א לענין מי שנזדמן לקבר צדיק בערב שבת אחר חצות אם עדיף שלא יהי' על הקבר משום שזה ער"ש אחר חצות כי זכור לי שראיתי כתוב שער"ש אחר חצות הנשמה לא שם ואין לו מה להיות על הקבר. והשיב מרן שליט"א (בתשובות הגר"ח ח"ב תשובה תתתקצ"א): אין בזה איסור. ושאלו: זכורני, ב"א הגיע בחוה"מ למרן הגאון רבי דוד פוברסקי זצ"ל וסיפר לו שנסע לחברון, ושאלו הגר"ד מה יש בחברון, והשיב הבחור הרי יש שם את האבות הקדושים, והגר"ד ענהו: הם לא נמצאים שם. והבחור שאל מה פירוש הרי הייתי במערת המכפלה, והשיבו הגר"ד: הם נמצאים בכותל המערבי. התפלא הבחור ושאל, הרי כולם נוסעים לשם, וענהו הגר"ד: נכון, אבל בכל ערב שבת ויו"ט מחצות ועד מוצאי שבת הם נמצאים במקום המקדש, ולכן פעם הבאה תסע למקום שהם נמצאים. אח"כ שאלתי את הגר"ד איפה זה כתוב וכמדומני שהשיב: בזוהר. והאם דברי הזוה"ק קאי רק האבות הק' או גם על כל הצדיקים וכן ע"כ הנפטרים.

ת. על האבות.²⁵⁰

ש. נשאל מרן שליט"א: האם מותר להשתמש בכול שרשות הדואר לא חתמו עליו. והשיב מרן שליט"א בתשובות הגר"ח (ח"ב תשובה תתתתרכ"ח): שמעתי בשם מו"ח שליט"א שהתיר. (ובקונטרס שיח מרדכי כתב מרן שליט"א: מותר להשתמש בו). ושאלו: האם ההיתר זה גם באופן שרשות הדואר היא חברה פרטית ואינה של המדינה.

ת. כן.

ש. נתבקשתי לשאול: זכורני שמרן הסטייפלער זיע"א הי' עובר ליד המקום שלנו בלדרמן, ובדרכו היה מסדר ספרים שאינם מונחים ישר, לא הפוכים, אלא לא היו מונחים ישר. האם יש בזה דין או הנהגה, ומה הוא. (והאמת שהנני ראיתי שמרן שליט"א עושה כן. וכמדומה שכ"כ בספר קב הישר).

ת. סברא.

²⁵⁰ יש להאיר שהרי המעשה שהבחור נסע לחברון היה זה בחול המועד ולא בערב שבת ויו"ט עד מוצ"ש ויו"ט, ושמע מינה דס"ל למרן הגר"ד זצ"ל דמ"ש בזוה"ק יו"ט היינו כולל ימי חוה"מ. ולפי"ז מה שיש מן המון העם שנוסעים לשם בחוה"מ אין לזה טעם, ויל"ע.

תשובות הגר"ח

חושן משפט

א"ה: הנני לצרף בחיבור זה כמה תשובות שקיבלנו ממרן שליט"א בהלכות לשון הרע בס"ד וכדלהלן:

ש.²⁵¹ כתב בחפץ חיים (הלכות רכילות כלל ט' ס"ק ג') וז"ל: ואין כוונתנו בפרט זה, דאם איננו מכוין לתועלת הוא פטור ממילא מלספר מחמת חשש איסור רכילות, דהלא לא תעמוד על דם רעך כתיב, ואף בענין ממון וכו"ל, כו'. אך כונתנו שיכריח את עצמו בעת הסיפור לכוון לתועלת, ולא מצד שנאה, כי עי"ז יגנדר על עצמו ממילא איסור רכילות, עכ"ל. ויש לשאול, האם כוונתו ז"ל לומר, שאף אם לא יצליח להעביר השנאה, יכריח את עצמו שהשנאה לא תהיה כלל סיבה לסיפורו, שאם היה רצונו לספר מחמת השנאה לא היה מספר, וגם עתה השנאה היא לא חלק ממה שמניע אותו לספר, וכעין מה שכתוב על בעל ה"ישמח משה" זצ"ל בזה הלשון: שפעם אחת כשהלך וישב ללמוד נתערב בלבו איזה מחשבה להנאתו לחדש איזה דבר להתנאות וכדומה, אז גמר בלבו כיון שזה לא לשמה לא אלמד עתה ורצה לילך בטל, ושוב אמר עם לבבו וכי אני רשאי לילך בטל הלא כתיב והגית בו יומם ולילה כו' ואני מוכרח ללמוד, חזר ואמר אתה ה' יודע מחשבות ליבי אם לא מפני שאני מחוייב לקיים מצות והגית בו לא הייתי לומד עתה כו', אז אמר בלבו עתה אני מבין כי מאוד עמקו מחשבותם של חז"ל שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה כו'. עד כאן מהמובא על בעל הישמח משה.

ואם הכונה כנ"ל, יש לשאול, אם אינו יכול לעשות גם את הנ"ל, ואלא גם השנאה מניע אותו לספר, האם לא יספר, דומיא דמה שהביא הח"ח (בהגה"ה, הל' רכילות כלל ט' סוף סעיף י') שלפי הסמ"ע ברואה אחד מכה חבירו והוא שונא את המכה 'דהיכא שהיא מצד שנאה אין נפטר במה שהוא מציל עי"ז את חבירו' יעו"ש, ששם בפשוטו מדובר שהמכה באמצע ההכאה, ואין זמן להכריח את עצמו לכוון שאינו מציל את המוכה מצד שנאת המכה, כי כל רגע ורגע הוא ממשך ומכה.

ת. העיקר כנ"ל.

ש. בהנ"ל. לגבי לשון הרע לתועלת שצריך שיכוין לשם תועלת, בכמה מקומות כתוב ב'חפץ חיים' שצריך שיהיה רק לשם תועלת, ובכמה מקומות כתב שעיקר כוונתו יהיה לשם תועלת, וכגון, בהלכות רכילות כלל ט' סעיף ב' וסעיף י"ב יעו"ש. האם אחד מהלשונות הנ"ל הוא לאו דוקא, או ששני הלשונות הם בדוקא וכל מקום לפי ענינו (וכמש"כ הח"ח בהקדמתו 'כי כל מלה ומלה שבפנים הספר נכתבה בדקדוק הדין' יעו"ש).

ת. היינו הך.

ש. בסמ"ע (חו"מ סי' תכ"א ס"ק כ"ח) כתב וז"ל: כדי לאפרושי מאיסורא. בטור כתב עוד בבא א' לפני בבא זו וכן הדין באדם הרואה את חבירו שמכה לאביו או בנו או אחיו והרואה הכה המכה כדי להציל את קרובו שפטור עכ"ל ודקדקתי בפרישה מדלא כייל אחיו ובנו עם סיפא

²⁵¹ השאלות דלהלן המה מהחברותא הגאון רבי שמעון טשינגל שליט"א (מח"ס 'נרות לכבוד בית הכנסת'), ונשאלו על ידינו בס"ד, ונדפסו השאלות והתשובות עם ביאורים בספרו 'מדבש לפי' בסוגיא של לשון הרע ל'תועלת' כשאינו 'לשם' תועלת לגמרי.

דראה מכה לא' מישראל גם כתב בכל א' טעם בפני עצמו דבמציעתא כתב כדי להציל את קרובו ובסיפא כ' כדי לאפרושי מאיסורא וכתבתי דאיכא נ"מ לדינא והוא דאם זה הבא להציל ולהכות המכה אינו בר הכי דרגיל לאפרושי מאיסורא דכמה פעמים רואה שמכה א' לחבירו ואינו חושש לאפרושי המכה מאיסורא אז אמרין דאסור להכות לזה המכה דודאי מכח שנאה בא להכותו ולא בא להפרישו מהאיסור מה שא"כ ברואה מכה אביו ובנו ואחיו דמותר להציל קרובו בהכאה אף שאין מדרכו להפריש אחרים כו' עכ"ל הסמ"ע יעו"ש.

ויש לשאול כך, לשיטת הסמ"ע הנ"ל, מה שכתב הסמ"ע 'דודאי מכח שנאה בא להכותו ולא בא להפרישו מהאיסור', האם הכונה שרק 'מכח שנאה בא להכותו' ולא בא גם 'להפרישו מאיסור', או הכונה שגם 'מכח שנאה בא להכותו' ולא בא רק 'להפרישו מהאיסור'.

שלפי צד הראשון, מה שאסור ה'אינו בר הכי' להציל בהכאה הוא רק אם כל כוונתו 'מכח שנאה', ולפי צד השני, מה שאסור ה'אינו בר הכי' להציל בהכאה הוא גם כשבא להכות מכח שניהם מכח 'שנאה' ומכח 'להפרישו מהאיסור'.

ולכאורה יש לפשוט כהצד השני, כי אדם ש'אינו בר הכי' דרגיל לאפרושי מאיסורא דכמה פעמים רואה שמכה א' לחבירו ואינו חושש לאפרושי המכה מאיסורא, לכאורה כשבא להציל המוכה בהכאה, לא יכולים לומר 'דודאי' כל כונתו 'מכח שנאה', דשפיר יש לומר שכמה פעמים שרואה ואינו מציל הוא דמה לו ולצרה הזאת ואף שהוא מצווה להציל המוכה מוצא לו התרים שאינו חייב בזה ומה שעתה מציל ולא מוצא היתרים הוא מפני שכאן יש לו ב' סיבות להציל גם 'מכח שנאה' וגם 'להפרישו מהאיסור'.

ת. הכל לפי הענין.

ש. בהנ"ל. מש"כ מרן שליט"א 'הכל לפי הענין' האם הכוונה שמדברי ומלשון הסמ"ע עצמם מבואר רק על שמכוין לשנאה בלבד ועל כשמכוין להציל לבד, אלא מבואר מדבריו ומלשונו על אופן של לשם שניהם ועל אופן שעיקר כוונתו לשנאה ויש גם כוונה מסויימת להציל ועל אופן שעיקר כוונתו להציל ויש גם כוונה מסויימת לשנאה, ובאופנים אלו שלא מבוארים מדברי ומלשון הסמ"ע, 'הכל לפי הענין', שאין הדבר תלוי בעצם השנאה, האם יש שנאה בלבד או לא, אלא הדבר תלוי במה הוא הסיבה שעבורה הוא מכה את המכה, האם בפועל הסיבה היא השנאה, שצריך שבפועל הסיבה תהיה רק להציל ושהשנאה לא תהווה סיבה כלל להכאת המכה.

ת. תפוס לשון אחרון.

ש. בהנ"ל. לפי שיטת הסמ"ע (חו"מ סי' תכ"א ס"ק כ"ח) שאם אחד רואה את חבירו שמכה לאחר מישראל, אסור לו להכות למכה אם מכח שנאה בא להכותו ולא להפרישו מהאיסור יעו"ש, אם בא להכותו למכה, גם מכח שנאה וגם להפרישו מהאיסור, ויודע בעצמו שגם אם לא היה שונאהו היה מכהו כדי להפרישו מהאיסור, מותר לו להכות או לא.

ת. לכאור' מותר.

ש. בהנ"ל. האם הסמ"ע הנ"ל מדובר גם באופן שיש פיקוח נפש למוכה, או מדובר רק כשאין פיקוח נפש למוכה.

ת. כן.

ש. בהנ"ל. בספר מדריגת האדם לסבא מנובהרדוק ז"ל מובא מרבי ישראל סלנטר ז"ל שמזה שהגמרא בנזיר דף כ"ג שואלת והא קא מתהניא מעבירה, מבואר שבעבירה לשמה אם אינה לשם שמם גמור אלא יש גם הנאה מהעבירה, אסור, יעו"ש.

ולכאורה קשה, הרי תוס' שם אומרים שגם אם יעל היתה נהנית היה מותר, [וכוונת קושיית הגמרא היא רק למה נשתבחה] יעו"ש.

ת. יזהר שיכוין.

ש. לגבי עיסקא שהוא פלגא מלוה ופלגא פיקדון דבעד פיקדון מותר למלוה לתפוס משכון כו' ובעד הפלגא מלוה אסור לו לתפוס, כתב האהבת חסד (חלק א' פרק ז' נתיב החדש שם) שגם כשתופס חפץ אחד ששוה בעד הכל אסור, והביא ראיה מב"מ דף ל' לגבי שוטחה לצורכו ולצרכה מאי, שמוכח שם שלפי מה שנפסק ברמב"ם וטוש"ע דלצרכו ולצורכה אסור, תו אין צריך קרא לשתינוק ותדוש דפסול, כי גם בלי גזירת הכתוב, כשמכוין בשביל דבר האיסור אסור, וכתב שם בספר אהבת חסד עוד וזה לשונו: ואח"כ התבוננתי בענין זה ומצאתי ראיה ברורה כדברינו לאיסור ואפילו אם לא היה לו שום חפץ אחר ליקח כ"א זה הגדול כיון שהוא מתכוין בלקיחתו גם בשביל הלואה דהלא קי"ל בפסחים כ"ה ע"ב בכל האיסורים דאפילו לא אפשר וקמיכוין אסור [ר"ל שהולך בשוק של עו"ג בשביל איזה ענין לצורכו ומתכוין גם להריח מתקרובת ע"ג וכן בכל האיסורים כדמוכח מהסוגיא שם] וא"כ פשוט דה"ה גם בענינינו הדין כן וכן מוכח בהדיא בסוף סוגיא שם בדף כ"ו ע"ב דאם נסבור לא אפשר וקמיכוין אסור יהיה מדינא גם באבידה לצורכו ולצורכה אסור וכן בפרה בשביל שתינוק ותידוש אסור כו' ג"כ פסול מדאורייתא כו'. עכ"ל האהבת חסד יעו"ש.

האם שייך ללמוד מזה שלפי שיטת הסמ"ע (חו"מ סי' תכ"א ס"ק כ"ח) שאם אחד רואה את חבירו שמכה לאחד מישראל, אסור לו להכות למכה אם מכח שנאה בא להכותו ולא בא להפרישו מהאיסור יעו"ש, אם בא להכותו למכה, גם מכח שנאה וגם להפרישו מהאיסור, ויודע בעצמו שגם אם לא היה שונאהו היה מכהו כדי להפרישו מהאיסור, אסור.

ואולי כל זה תלוי בסוגיא דזה יכול וזה יכול.

ת. דברי טעם.

ש. בענין ביאור דברי רבי ישראל סלנטר ז"ל המובאים בספר 'מדריגת האדם' לסבא מנובהרדוק ז"ל:

שזה חלק מלשון 'מדריגת האדם' (עמוד ל"ה): שהקשה מאי פריך והא קמתהניא מעבירה והלא הקדימו גדולה עבירה לשמה כו', וביאר שאלת הגמ' כו' כי כיון שיש הנאה אין כאן לשמה. ואנו צריכין שתהיה עבירה לשם מצוה דוקא, ורק אז גדולה עבירה לשמה, אבל לא עבירה לשם עבירה, וכיון דקמתהניא, הרי הוא עבירה לשם עבירה, ואין כאן לשמה כו'. עכ"ל 'מדריגת האדם' יעו"ש.

ומלשון הנ"ל, בפשוטו משמע שאם יעל היתה מתהניא מעבירה, לא היה לה את ההיתר של עבירה לשמה, ולכאורה תוס' בנזיר שם לא אומר כך, אלא שיש לומר דהנה חולה שמותר לו לאכול נבילה, ונהנה כמו שנהנה מאכילת שחוטה, אין הנאה כזו אוסרת, וכזה הנאה היה אצל יעל, ועל הנאה זו כתב מרן שליט"א 'יזהר שיכוין' שזה לא מעכב את ההיתר, אבל הנאה של

לשם עבירה' הוא כהא דלפי שיטת הסמ"ע (חו"מ סי' תכ"א ס"ק כ"ח) שאם מכה אחד לאדם מישראל ובא השלישי להציל את המוכה ומתכוין לשם שנאה, ששונא את המכה, ולא שבא להפריש את המכה מאיסור, אסור, ועל הנאה כזו אמר רבי ישראל סלנטר ז"ל שכל עוד שיש לו גם כוונה של לשם שנאה, (אף שיש לו גם כונה טובה), זה נקרא עבירה לשם עבירה ואסור. האם נכון הדבר.

ת. נכון.

ש. בחפץ חיים (הלכות לשון הרע כלל י' סעיף י"א) כתב וז"ל: ומה מאד יש ליזהר שלא להתיר לעצמו לספר לאחרים איך שהיה לו עסק עם פלוני ופלוני וגזלו או עשקו בזה ובוזה האופן כו', דבודאי אין כוונתו בעת הסיפור לתועלת, דהיינו לפרסם גנותו של חברו כדי שיבוזו עושי רשעה בעיני בני אדם ויזהרו עי"ז מללכת בדרכיהם הרעים או כדי שהוא יראה בעצמו שהבריות מגנות אותו אולי עי"ז ישוב מדרכיו הרעים, רק כוונתו כדי לבזותו בעיני אדם שיפורסם לפניו לחרפה ולקלון עבור זה שנגע בממונו או בכבודו כו', עכ"ל מרן הח"ח יעו"ש.

ולכאורה מבואר מדברי הח"ח הנ"ל, שאם בא לספר, גם כדי לבזותו עבור זה שנגע בממונו או בכבודו וגם כדי שיבוזו עושי רשעה בעיני בני אדם ויזהרו מללכת בדרכיהם הרעים, ויודע בעצמו שגם אם לא הי' נוגע בממונו או בכבודו, והי' רק את הסיבה של כדי שיבוזו עושי רשעה בעיני בני אדם ויזהרו עי"ז מללכת בדרכיהם הרעים, גם הי' מספר משום זה לבד, גם אסור לו לספר, כיון שוודאי יש לו גם כוונה בסיפורו גם כדי לבזותו עבור מה שנגע בממונו או בכבודו, [ומשא"כ בהא דלקמן שם סעיף... ששם מדבר הח"ח על תועלת גדולה שבזה שפיר יכול לכוין רק משום התועלת ולא לצרף אליה את הכוונה שרוצה לבזותו עבור מה שנגע בממונו או בכבודו].

ושאלתינו מקמיה מרן שליט"א האם זה נכון.

ת. אמת.

ש. במה שכתב החפץ חיים שלשון הרע לתועלת אם לא כוון לשם התועלת הוא כסתם לשון הרע האסור, לכאור' קשה הרי יש פעמים שלא תעמוד על דם רעך צריך לדחות את האיסור לשון הרע, וי"ל דאה"נ, באופן שנדחה האיסור לשון הרע, עליו לספר את הלשון הרע, אלא שכיון שיש בידו לכוין לתועלת, הוה ליה כיכול לקיים שניהם, שהיה יכול לכוין לתועלת ולא היה צריך את האיסור לשון הרע להיות נדחה, כי אז הוא היה הותרה, ולכן (בגלל הכוונה שכוון לא לשם התועלת), עבר גם על האיסור לשון הרע. [כך הבנתי מדברי מרן שליט"א במכתביו בענינים הנ"ל]. האם זה נכון.

ת. נכון.

ש. כתב הסמ"ע (חו"מ סימן תכ"א ס"ק כ"ח) שראובן המכה את שמעון אסור ללוי להציל את שמעון במה שיכה לראובן אם 'מכח שנאה בא להכותו ולא להפרישו מהאיסור' יעו"ש, ולכאור' עיקר דבריו הם רק לגבי חיוב מזיק, שלוי לא יפטר מתשלומין לראובן אם מכח שנאה הכהו, אבל לגבי האם בפועל מותר ללוי להכות את ראובן כשבא להכותו מכח שנאה, בעיקר הדבר, הנידון יהיה, נידון של מה נדחה מפני מה, דהיינו שהנידון יהיה האם לא תעמוד על דם רעך שמחייב את לוי להכות את ראובן דוחה את הלאו של לא יוסיף שמחייב את לוי לא להכות את

ראובן, כך היה צריך להיות בעיקר הדבר, אבל בפועל אינו כן, כי לשון החפץ חיים (הלכות רכילות פרק ט' ס"ק ג') אך כונתנו שיכריח את עצמו בעת הסיפור לכוון לתועלת, יעו"ש, והבנתי מדברי מרן שליט"א, שגם, אם יכריח את עצמו לכוון לתועלת, ולא יצליח אליבא דאמת לכוון לתועלת, שפיר חשיב כמכוון לתועלת, (ואולי הוא משום שנחשב אנוס במה שאינו יכול ברגע קטן להסיר את השנאה מלבו, ובפרט במצב זה שאינו ביישוב הדעת כשרואה שמכים את שמעון חבירו), ולפי זה נמצא שאין כאן אופן שיהיה בו נידון של האם לא תעמוד על דם רעך דוחה את הלאו דלא יוסיף.

ת. ישתדל לכוין.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: כתב הסמ"ע (חו"מ סימן תכ"א ס"ק כ"ח) שראובן המכה את שמעון אסור ללוי להציל את שמעון במה שיכה לראובן אם 'מכח שנאה בא להכותו ולא להפרישו מהאיסור' יעו"ש, ולכאור' עיקר דבריו הם רק לגבי חיוב מזיק, שלוי לא יפטר מתשלומין לראובן אם מכח שנאה הכהו, אבל לגבי האם בפועל מותר ללוי להכות את ראובן כשבא להכותו מכח שנאה, בעיקר הדבר, הנידון יהיה, נידון של מה נדחה מפני מה, דהיינו שהנידון יהיה האם לא תעמוד על דם רעך שמחייב את לוי להכות את ראובן דוחה את הלאו של לא יוסיף שמחייב את לוי לא להכות את ראובן, כך היה צריך להיות בעיקר הדבר, אבל בפועל אינו כן, כי לשון החפץ חיים (הלכות רכילות פרק ט' ס"ק ג') אך כונתנו שיכריח את עצמו בעת הסיפור לכוון לתועלת, יעו"ש, והבנתי מדברי מרן שליט"א, שגם, אם יכריח את עצמו לכוון לתועלת, ולא יצליח אליבא דאמת לכוון לתועלת, שפיר חשיב כמכוון לתועלת, (ואולי הוא משום שנחשב אנוס במה שאינו יכול ברגע קטן להסיר את השנאה מלבו, ובפרט במצב זה שאינו ביישוב הדעת כשרואה שמכים את שמעון חבירו), ולפי זה נמצא שאין כאן אופן שיהיה בו נידון של האם לא תעמוד על דם רעך דוחה את הלאו דלא יוסיף. והשיב מרן שליט"א: ישתדל לכוין. ע"כ. ויש לשאול מה הכוונה.

ת. לשם מצוה.

ש. בהנ"ל. בדברי החפץ חיים שהיתר לשון הרע לתועלת הוא דווקא כשמתכוין המספר לשם התועלת, שלוי אסור לו לספר לשמעון שראובן יזיק לו אם יקח אותו לשותפו אם לוי מתכוין בזה כוונה רעה, כתב לי מרן שליט"א שאין הלא תעמד על דם רעך דוחה את האיסור לשון הרע, ולכאור' ביאור דברי מרן שליט"א האלו הם על פי הדברים הנ"ל שהבנתי מדברי מרן שליט"א שלוי צריך להכריח את עצמו לכוון לתועלת ואם הכריח את עצמו ולא הצליח בזה הרי זה גם נחשב לגבי עניננו שהוא מכוין לתועלת, עד כאן מה שהבנתי מדברי מרן שליט"א, ולפי זה מבואר לי מה שכתב לי מרן שליט"א שאין הלא תעמד על דם רעך דוחה את האיסור לשון הרע, שהכוונה היא שכאן אין אופן כזה שיהיה בו נידון האם לא תעמוד דוחה, שהרי חייב להכריח את עצמו לכוין לתועלת, ואם מכוין לתועלת, הלשון הרע לתועלת הוא הותרה ולא דחויה, (ולעולם באופן שכן יהיה נידון האם לא תעמוד על דם רעך דוחה איסור לשון הרע, על זה לא מבואר בדברי מרן שליט"א שאין לא תעמוד דוחה, כי מרן שליט"א רק נתכוין שאין נידון זה, שכאן אין אופן שצריך להגיע לדחוייה).

ת. צריך לכוין רק למצוה.

ש. שאלנו את מרן שליט"א: בדברי החפץ חיים שהיתר לשון הרע לתועלת הוא דווקא כשמתכוין המספר לשם התועלת, שלוי אסור לו לספר לשמעון שראובן יזיק לו אם יקח אותו לשתופו אם לוי מתכוין בזה כוונה רעה, כתב לי מרן שליט"א שאין הלא תעמד על דם רעך דוחה את האיסור לשון הרע, ולכאור' ביאור דברי מרן שליט"א האלו הם על פי הדברים הנ"ל שהבנתי מדברי מרן שליט"א שלוי צריך להכריח את עצמו לכוון לתועלת ואם הכריח את עצמו ולא הצליח בזה הרי זה גם נחשב לגבי ענינו שהוא מכיון לתועלת, עד כאן מה שהבנתי מדברי מרן שליט"א, ולפי זה מבואר לי מה שכתב לי מרן שליט"א שאין הלא תעמד על דם רעך דוחה את האיסור לשון הרע, שהכוונה היא שכאן אין אופן כזה שיהיה בו נידון האם לא תעמוד דוחה, שהרי חייב להכריח את עצמו לכוין לתועלת, ואם מכיון לתועלת, הלשון הרע לתועלת הוא הותרה ולא דחוייה, (ולעולם באופן שכן יהיה נידון האם לא תעמוד על דם רעך דוחה איסור לשון הרע, על זה לא מבואר בדברי מרן שליט"א שאין לא תעמוד דוחה, כי מרן שליט"א רק נתכוין שאין נידון זה, שכאן אין אופן שצריך להגיע לדחוייה). והשיב מרן שליט"א: צריך לכוין רק למצוה. ויש לשאול, מה הכוונה.

ת. היינו הך.

ש. בספר 'מדבש לפי' (של החברותא הגרש"ט שליט"א הנ"ל) הביא ששאל את מרן שליט"א בזה"ל: ב'השם אורחותיו'²⁵² (אות ז' ח') כתוב שעל גוי אין 'ואהבת לרעך כמוך' כדתניא ב'אבות דרבי נתן' (פרק ט"ז ברייתא ה'). ורצוני לשאול בזה הרי לפי נוסחת הגר"א שם ביאר בספר 'בן אברהם' שם שרק אפיקורסים ודומיהם אין עליהם 'ואהבת לרעך כמוך', 'יעו"ש, ואם כן, גר תושב כיון שאינו אפיקורס ודומיו, לכאורה עדיין לא מבואר מדברי ה'אבות דרבי נתן' הנ"ל שאין עליו 'ואהבת לרעך כמוך'. והשיבו מרן שליט"א שם בזה"ל: על גוי דברנו ולא על גר תושב. ע"כ.

וכעת ביקש לשאול על התשובה בזה"ל:

האם כוונת מרן שליט"א, שכיון שמסברא גוי הוא כישראל אפיקורס נמצא שבאדר"נ מבואר שעל גוי אין מצות ואהבת, אמנם ספר הברית²⁵³ שסובר מסברא שגוי אינו כישראל אפיקורס, לדידיה אין הכי נמי אין קושיא מהאדר"נ.

ת. גוי כבהמה.

ש. חו"מ קס"ג. ע"פ תקנת ר"י בן גמלא וכנפסק ברמ"א (חו"מ קס"ג) כל קהילה צריכה להחזיק מלמדים (למקרא וי"א גם למשנה) מקופת הקהילה, כלומר שלא ההורים משלמים אלא כל הקהילה שותפה בתשלום בלי קשר לשאלה היש לחבר הקהילה ילדים בגיל 'חיידר' או לא, וכופין זה על זה, ושאלתי מדוע בפועל הקהילה לא משלמת למלמדים אלא דווקא הורי הילדים משלמים. (מחכ"א).

ת. הם חייבים.²⁵⁴

ברוך רחמנא דסייען

²⁵² של מרן שליט"א.

²⁵³ הביאו מרן שליט"א שם.

²⁵⁴ כי ההורים חייבים. הגר"א ש' קניבסקי שליט"א.

חודש תשרי ה'תשע"ח לפ"ג